

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav pro archeologii
Pravěká a středověká archeologie

DISERTAČNÍ PRÁCE

Nové přístupy v prezentaci a popularizaci archeologie.
Výzkum didaktických aspektů současné role archeologie
ve společnosti.

New Approaches in Presentation and Popularization of Archaeology.
Research of the Didactic Aspects of the Archaeological Contribution
to Contemporary Society.

Veronika Puhačová

Praha 2018

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc.

Na tomto místě bych v první řadě ráda poděkovala svému školiteli doc. PhDr. Miroslavu Popelkovi, CSc., který mi umožnil odborně se věnovat v českém prostředí poměrně neobvyklému tématu, po celou dobu studia mi dodával motivaci a energii, a bez nějž by tato práce nikdy nevznikla.

Velké poděkování patří také doc. Mgr. Petře Šobánkové, Ph.D., která byla tak laskavá a poskytovala mi cenné metodologické konzultace, které mi napomohly k ujasnění koncepce celého výzkumu. Za praktické konzultace děkuji také Mgr. Kamilu Činátlovi, Ph.D., doc. Mgr. Martinovi Hájkovi, Ph.D., PhDr. Kamile Remišové Věšínové a doc. PhDr. Jiřímu Šubrtovi, CSc., kteří mi poskytli přínosné rady a rozšířili interdisciplinární obzory. PhDr. Ing. Marii Opatrné, Ph.D. také děkuji za pomoc s provedením případové studie i za velmi inspirativní přístup k archeologické edukaci.

Velmi děkuji také svým dvěma nadřízeným, Mgr. Ireně Benkové a PhDr. Jarmile Valentové, které do mě vložily svou důvěru, umožnily mi se výzkumnému tématu práce věnovat i v rámci profesního zaměření a jejichž podpora a pochopení byly pro skloubení kvalitně splněných pracovních povinností a studia stěžejní.

V poděkování nemohu opomenout ani své nejbližší kolegy, s kterými jsem během let, kdy tato práce vznikala, měla tu čest spolupracovat na popularizačních aktivitách a kteří svým přístupem, nadšením i dlouhými odbornými debatami nepochybně ovlivnili některé mé myšlenky i praxi. Za to děkuji Mgr. Zdeňku Benešovi, Bc. Tomáši Chlupovi, Mgr. Janě Lohnické, Mgr. Lubomíru Novákovi, Ph.D., Bronislavu Petrářovi, PhDr. Kamile Remišové Věšínové, Ph.D., Mgr. Anežce Šimečkové, Mgr. Lucii Šmahelové, Ph.D., Mgr. Kristýně Urbanové, Ph.D. a Mgr. Lucii Vělové.

V neposlední řadě patří poděkování také mým rodičům, Věře a Jiřímu Mikešovým, kteří mi po celou dobu věřili, že studium dokončím. Mamince také moc děkuji za pomoc s jazykovou korekturou. Na závěr nesmírně děkuji mému muži MgA. Michalu Puhačovi, který byl během psaní práce mou velkou oporou, posluchačem a konzultantem mých teorií, kreativním motorem i láskyplným pečovatelem v dobách největšího pracovního nasazení.

Prohlašuji, že jsem tuto dizertační práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 25. března 2018

Anotace

Práce se zaměřuje na nové přístupy v popularizaci archeologie v kontextu jejího přínosu pro společnost 21. století. Výzkumným problémem je didaktická transformace archeologických pramenů pro potřeby efektivní popularizace oboru. Ta je nahlížena jako komplex interdisciplinárních postupů, které vedou k mnohavrstevnatému využití poznatků vědního oboru archeologie širokou veřejností. Autorka v celé práci zdůrazňuje, že popularizace nemá pouze prezentační, ale také silně edukační charakter. Z toho důvodu se pokouší o aplikaci poznatků oborové didaktiky a muzejní a zážitkové pedagogiky na obousměrnou komunikaci s veřejností (tzv. "public archaeology"). Práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické. První část s využitím poznatků mimo jiné z historie, sociologie a filozofie analyzuje známé i opomíjené aspekty popularizace archeologie a zasazuje je do širšího vzdělávacího rámce. Část druhá se věnuje novým přístupům a metodám v rámci zvolené problematiky a obsahuje modelové příklady dobré praxe a také sedm rozsáhlých kazuistik. Ty slouží k detailnímu vhledu do tématu a prezentují popisované metody efektivní popularizace v praxi. Autorka tak pomocí triangulace teoretické a kvalitativní analýzy, akčního výzkumu a reflektivní praxe přispěla k otázce role archeologie v současné společnosti a metodologii efektivního naplňování této role.

Klíčová slova

archeologie, popularizace, vzdělávání, didaktika, komunikace, multimédia, digitální technologie, věda a veřejnost

Abstract

This thesis concentrates on new approaches in the popularization of archaeology in the light of its social contribution to the society of the 21st century. Its main research issue is the problem of didactical transformation of the archaeological data and knowledge for the needs of an efficient popularization of the discipline. An effective popularization is considered to be a complex of interdisciplinary processes leading to a multi-layered usage of archaeological information and data by the general public. The author as well emphasizes the substantial educational dimension of archaeological popularization. According to this fact she tries to apply the pieces of knowledge gained from field didactics, museum education and experiential learning on the duplex communication with general public. Thesis consists from a theoretical and a practical part. The theoretical part deals with information and experiences from public archaeology, history, sociology and philosophy and analyses both familiar and neglected roles of archaeology within the contemporary society and situates them into a broader educational context. The second – practical – part of the thesis focuses on new approaches, methods and themes within the research issue, and introduces several model examples of good praxis as well as seven detailed case studies on an efficient archaeological popularization with detailed description of didactics methods used. By the conjunction of results of the triangulation of theoretical and qualitative analysis, active research and reflexive practice, the author has contributed to the determination of the role of archaeology in contemporary society as well as to the methodology of an efficient fulfillment of this role.

Key words:

archaeology, popularisation, education, didactics, communication multimedia, digital technologies, science and the public

OBSAH

1 ÚVOD	7
1.1 Metodologie práce	8
2 POPULARIZACE ARCHEOLOGIE V INFORMAČNÍM VĚKU	11
2.1 Archeologie a česká společnost 21. století	11
2.2 Vztah prezentace, edukace a popularizace	14
2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru	16
2.3.1 Archeologie a historické vědomí v kontextu kontinuity dějin	17
2.3.2 Archeologie jako prostředek rozvoje společnosti	19
2.3.3 Archeologie jako nástroj rozvoje osobnostních dovedností	20
3 DIDAKTICKÁ TRANSFORMACE JAKO ZÁKLAD EFEKTIVNÍ POPULARIZACE.....	22
3.1 Terminologická a teoretická východiska	22
3.1.1 Konstruktivismus a humanisticko-kreativní model výuky v archeologické edukaci.....	23
3.1.2 Pedagogický slovníček archeologa-popularizátora	24
3.2 Archeologie a didaktika	37
3.3 Pro koho, od koho a jak.....	39
3.4 Didaktická transformace archeologických poznatků.....	43
3.5 Jak chápat obsah v archeologické popularizaci.....	44
3.6 Různá pojetí konceptualizace archeologického obsahu	47
3.7 Prostředky a formy archeologické popularizace v didaktickém kontextu.....	49
4 NOVÉ PŘÍSTUPY K POPULARIZACI ARCHEOLOGIE.....	51
4.1 Význam a tvorba edukační a komunikační strategie v archeologii.....	51
4.2 Narativní postup v kontextu problematiky interpretace	69
4.3 Komunitní archeologie.....	77
4.4 Ožívování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history	89
4.5 Přínos digitálních technologií a multimédií pro efektivní popularizaci	99
5 AKČNÍ VÝZKUM VYBRANÝCH FOREM ARCHEOLOGICKÉ POPULARIZACE.....	115
5.1 Koncepce a cíle výzkumu	115
5.2 Případová studie Krumbenowe	116
5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy	159
5.4 Edukační práce s germánským pohřebištem Dobřichov-Pičhora.....	175
5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb co bylo, když nebyla škola.....	192
5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie.....	204

5.7 Popularizace prostřednictvím online článků	214
5.8 Intermediální postupy ve videu Když hroby promlouvají.....	234
6 DISKUZE: VÝZKUM MÍNĚNÍ ODBORNÉ VEŘEJNOSTI	242
7 ZOBECNĚNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	259
8 ZÁVĚR.....	267
9 SEZNAM PŘÍLOH.....	270
10 POUŽITÁ LITERATURA.....	271

1 ÚVOD

„Namísto toho, abychom se dotazovali, co víme o minulosti, se můžeme ptát, co se z minulosti můžeme dozvědět o nás samých.“ (Henson 2017, 54)

Vědní obor archeologie za poměrně krátkou dobu své existence urazil velmi dlouhou cestu a vyvinul se v komplikovanou disciplínu s rozmanitými postupy. Tak, jako se postupně měnily metody archeologie, proměňovala se i její společenská role. Obzvláště v posledních dvaceti letech, nepochybně také díky rozmachu stavební činnosti a nutnosti záchranných výzkumů, se však archeologie dostala na zvláštní pomezí mezi respektovanou vědou s nádechem tajemství a dobrodružství, a trpěnou povinností. Oslava a ochrana kulturního dědictví pro něj samotné se nyní někdy zdá býti více než minulost, o které tyto hmotné prameny tiše vyprávějí (Van Sledright 2011, 156). Vymanit se z tohoto stereotypního nazírání na uplatnění archeologie v moderním světě není jednoduché, avšak pokoušet se o to by mělo být pro archeology téměř existenciálně podstatným úsilím. V současném diskurzu oboru se však popularizace krčí ve stínu badatelsky hodnotnějších témat a její vědecké uchopení není často vůbec připouštěno. Při tom není pochyb, že jakožto věda, z velké části financovaná z veřejných prostředků, by se také vztahem s veřejností měla na odborné úrovni zabývat.

A nejde jen o vztah ekonomický. Slovy zkušené profesionálky v oblasti péče a prezentace archeologického kulturního dědictví Barbary J. Little, *„dnešní svět více než kdy předtím potřebuje komplexní pochopení minulosti, společností odlišných kultur a civilizací a vývoje myšlenek a institucí, které vyústili v současnost. Právě díky znalosti minulosti lidé mohou ocenit kulturní pestrost, sdílenou humanitu a společné problémy. Takové porozumění dokáže pěstovat vzájemnou trpělivost, respekt a občanskou statečnost“* (Little 2007, 145). Jakým způsobem však k tomuto ambicióznímu cíli může v rámci historických věd přispívat archeologie není (a ani nemůže být) jednoznačné. V každém případě je nezbytné oprostit se od současných morálních hledisek a touhy po neomylném výkladu a připustit si jistou pluralitu a vývoj interpretací. Tato otázka by proto měla být řešena nejen mezi samotnými popularizátory, ale také jako předmět celooborové diskuze. Je jen na nás, jakým způsobem budeme lidem minulost předkládat – zda jako nesourodý soubor na první pohled atraktivních a “vědecky ověřených” faktů, nebo jako komplexní systém jevů a procesů, které stvořily naši vlastní dobu. Spatřujeme velký rozdíl v popularizaci minulosti jako státního archeologického „majetku“, o který se s veřejností laskavě rozdělíme, nebo jako společně poznávané dědictví, které nás učí historickému a kritickému myšlení a může obohatit naše životy.

Taková popularizace však vyžaduje skutečně vědecký a vysoce interdisciplinární přístup, což v našem prostředí není zvykem. Prezentace archeologie bývá vnímána povětšinou jako srdeční záležitost s velkou mírou entuziasmu, popularizátoři totiž v rámci odborné komunity musí čelit jakémusi stigma méněcennosti. Pokud však racionální přístup dožene nadšení, popularizátoři mají šanci etablovat se uvnitř oboru jako rovnocenní partneři stejně, jako jsme tomu svědky například v přírodovědných disciplínách. Vztah

archeologie a veřejnosti potřebuje být kriticky zkoumán a nahlížen, ovšem archeologové, kteří se touto problematikou zabývají, musí být schopni přesvědčivě odpovídat na otázky, týkající se přínosů oboru a jeho poznatků pro veřejnost (*Skeates, R. – Carman, J. – McDavid, C. 2012, 5*). Efektivní komunikace archeologie s veřejností však není jen otázkou výběru témat, je potřeba také porozumět metodám, které na poli popularizace fungují. Budeme-li vědět, jaké přístupy jsou vhodné a co se naopak ukazuje jako nefunkční, ušetříme sobě i kolegům mnoho energie, času i peněz. Praktické příručky, věnující se popularizaci archeologie, jsou však ve světě velmi vzácné, ačkoli pracovních pozic, kde je tato schopnost vyžadována, stále přibývá. Nelze však vytvořit jakéhosi průvodce popularizační praxí, aniž bychom znali teoretické pozadí. Je ošidné mýnit, že praktická odvětví s teoriemi nepracují či je nepotřebují. Pracují s nimi, avšak jinak a ve více vrstvách. Právě teorie dokáže zdokonalit praktické jednání (*Valenta 2014, 171*).

Tato dizertační práce si však, jak by se z předchozích řádků mohlo zdát, neklade za cíl být “velkou teorií” odtrženou od jakékoli empirické zkušenosti. Právě naopak, snaží se na základě četných praktických zkušeností formulovat zásadní teoretické otázky, analyzovat je a následně poznatky aplikovat v praxi. Je to úhel pohledu, nástin jednoho z přístupů k věci a výzva k přemýšlení. V neposlední řadě má být práce také inspirací všem archeologům (i nearcheologům), kteří do hlubokých vod popularizace vstupují či už na nich plují a touží po novém větru v plachtách. Na první pohled by se práce svou interdisciplinarností a přesahem do zdánlivě odlišných, převážně praktických oborů, mohla zdát být těsně na hraně archeologického pole, pro někoho možná až za ní. Není to práce materiálová, není naplněna citacemi z nálezových zpráv ani nepřináší nové konkrétní poznatky o specifických obdobích naší minulosti. Přesto se domníváme, že je to právě archeologie, která stojí v centru našeho úsilí a o jejíž chápání v ní jde. Minulost jako taková je zde ve své nejobecnější rovině nahlížena ne jako časový úsek odtržený od doby, ve které žijeme, ale, jak již bylo nastíněno výše, jako významná součást našeho světa. Neměla by to však být jen minulost nedávná, odehrávající se v zatracovaném i opěvovaném 20. století, ale pozornost společnosti si zaslouží i „popelky“ minulosti – pravěk a středověk – které mají stále nerasmazatelný podíl na naší době.

Ač by se mohlo z názvu zdát, že se zaměřujeme na moderní trendy, opak je pravdou. Pokusíme se o hledání rovnováhy mezi tradicionalistickým přístupem k vědě a její prezentaci a aktuálními inovacemi na poli tzv. public archaeology (viz dále) a muzejní pedagogiky. Naším cílem však není vytvoření jednoznačné a všeobecně platné metodiky, ale spíše zdroj pomůcky, která v budoucnu může přispět k lepšímu celospolečenskému porozumění oboru a také komplexnímu rozvoji společnosti.

1.1 Metodologie práce

V úvodu nesmíme opomenout popsat, jakým způsobem jsme dizertační práci uchopili a vysvětlit důležité detaily přístupu k tématu. Musíme také zmínit, že práce v určitém ohledu navazuje na autorčinu diplomovou práci *Archeologie a veřejnost. Vztah vědního oboru a laické veřejnosti* (*Mikešová 2012a*). V tomto díle jsme se však snažili jít daleko za

hranice pouhé analýzy situace. Nemůžeme však popřít, že odrazovým můstkem a počáteční orientací v celé problematice byla právě zmíněná práce diplomová, na kterou v některých místech budeme odkazovat. Praktické poznatky a zkušenosti pak vycházejí z autorčina působení v rámci projektu Národního muzea Archeologie na dosah¹ a následného vedení popularizačního projektu Cesty archeologie v Ústavu archeologické památkové péče středních Čech.

Celek můžeme rozdělit na dvě části – teoretickou a empirickou. To znamená, že začneme tou nejobecnější teorií, kterou budeme interdisciplinárně prohlubovat a propojovat s odkazy na konkrétní uplatnění analyzovaných problémů a témat. Zároveň se budeme snažit vyzorovat určité komplexní přístupy, které v teoretické i praktické rovině odpovídají našemu výzkumnému záměru. Právě interdisciplinarita je však v celé práci naprosto klíčová. Byť někteří autoři pochybují, zda výsledek propojení humanitních a exaktních věd spolu s kreativním přístupem s uměleckými prvky může být harmonický (*Bosch – Herik – Doorenbosch 2009, 129*), my se o toto tvůrčí provázání pokusíme. V hlavní roli však stále zůstávají archeologické prameny, významnou oporu pro jejich prezentaci pak tvoří muzejní pedagogika a didaktika. V následující hierarchii výzkumných konceptů uvedeme stručně naprosto základní pojetí, veškeré zde obsažené termíny rozvedeme v průběhu práce. Získané odpovědi na výzkumné otázky pak přehledně shrneme v závěrečné kapitole 7 Zobecnění výsledků výzkumu.

Oblast výzkumu	Interdisciplinární výzkum na pomezí archeologie a pedagogiky
Téma výzkumu	Popularizace archeologie
Výzkumný problém	Didaktická transformace archeologických pramenů pro potřeby efektivní popularizace oboru
Klíčové koncepty	<ul style="list-style-type: none"> • Role archeologie ve společnosti 21. století • Kultura, vzdělávání a výchova • Uplatnění archeologického poznání • Efektivní metody popularizace • Interdisciplinarita
Teoretický kontext a vlivy	<ul style="list-style-type: none"> • Public Archaeology (<i>C. Holtorf, N. Merriman, M. Popelka - M. Šmolíková, Public Archaeology Journal, Oxford Handbook of Archaeology</i>) • Experimentální archeologie (<i>H. Ole-Hansen, R. Tichý, EXARC Journal, Živá archeologie</i>) • Muzejní pedagogika (<i>E. Hooper-Greenhill, P. Šobáňová, K. Tomešková, Museum Education Journal</i>) • Didaktika (<i>K. M. Bartoy, Z. Beneš, J. Maňák</i>)

¹ Tříletý projekt aplikovaného výzkumu národní a kulturní identity (NAKI), realizovaný v období 2012-2014 s názvem *Archeologie na dosah. Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví*. Identifikační kód projektu DF12P01OVV045.

	<ul style="list-style-type: none"> • Sociologie a filozofie (<i>J. Šubrt, G. Lipovetsky, V. Bělohradský</i>) • Marketing, public relations a strategické plánování • Kreativní přístup a prvky umění
Cíle výzkumu	<ul style="list-style-type: none"> • Analýza fenoménu popularizace archeologie v 21. století • Analýza edukačního potenciálu archeologie • Identifikace efektivních přístupů a metod • Ukázka metodologie a praxe archeologické popularizační práce
Výzkumné otázky	<p><i>Teoretické</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Co může archeologie přinášet současné společnosti • Co společnost může očekávat od archeologie • Co znamená efektivní popularizace a jaké má podoby <p><i>Empirické</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Jakými prostředky lze efektivní popularizace dosahovat • Jaké jsou didaktické aspekty práce s archeologickými prameny v kontextu efektivní popularizace • Jakým směrem by se měla v budoucnu zaměřovat popularizace archeologie
Metodologické postupy²	<ul style="list-style-type: none"> • Teoretická analýza • Kvalitativní výzkum • Akční výzkum • Reflektivní praxe

Tab. 1 Hierarchie výzkumných konceptů práce

² Zde zmíněné termíny a metodologické postupy jsou vysvětleny v kap. 5.1 Koncepce a cíle výzkumu.

POPULARIZACE ARCHEOLOGIE V INFORMAČNÍM VĚKU

“Minulost se stala jílem v našich rukách. Nejsme vyzýváni k rozšiřování našich schopností, k učení se z minulosti. Namísto toho pokřívujeme minulost tak, aby pasovala do našich předurčených závěrů, které jsme k ní již přiřadili.” (Wineburg 2001, 19)

2.1 Archeologie a česká společnost 21. století

Archeologie je součástí komplexního systému vědních oborů, který lidstvo během své existence vytvořilo a který je nyní čím dál tím více diferenciován. Ovšem na rozdíl od přírodovědných či technických oblastí, definovat jasné a široce srozumitelné uplatnění archeologie v dnešní společnosti není snadný úkol. O tom, že by se archeologové měli snažit ukazovat veřejnosti své metody a výsledky, rozhodně není pochyb. Tomuto tématu již bylo věnováno mnoho odborné literatury, diskuzí i konferencí. A to jak na poli zahraniční “public archaeology”, která skrývá vše, co zahrnuje společenské, politické a etické aspekty průniku oboru s živou společností (*Moshenska – Thornton 2010*, 153), tak i ve sféře české “veřejné archeologie³”. Vývojem vztahu archeologie a veřejnosti v kontextu českého prostředí se zde tedy podrobně zabývat nebudeme, neboť jeho analýzy a obhajoby nalezneme v mnoha již publikovaných pracích (např. *Bureš 2005*, *Košta – Opatrná 2014*, *Neustupný 2000*, *Mikešová 2012a*, *Popelka – Šmolíková 2003*, *Tichý 2014⁴*). Odrazem toho, jak se tento vztah v posledních letech značně vyvíjí (alespoň ze strany archeologů), mohou být také četné popularizační akce, regionální výstavy, naučné weby, zapojení České republiky do Mezinárodního dne archeologie⁵ či vznik pracovní skupiny Archeologie pro společnost⁶ v rámci České archeologické společnosti. Ze strany veřejnosti zase pozitivně promlouvá fakt, že podle autorčina průzkumu veřejného mínění se celých 94% respondentů z řad laické veřejnosti domnívá, že archeologie má pro lidstvo smysl (*Mikešová 2012b*). Lze ovšem jen odhadovat, do jaké míry toto způsobuje předpoklad, že archeologie je vnímána v rovině objevů nevšednosti, budí překvapení a evokuje dobrodružství a tajemství (*Venc 2000*, 433), a do jaké míry v ní veřejnost spatřuje také závažnější témata.

Právě o hlubší ukotvení archeologie ve společnosti 21. století a hledání jejího praktického uplatnění a efektivních cest popularizace se pokoušíme v této práci. Pojdme si ji tedy nejprve zasadit do kontextu současnosti, jejíž pochopení je pro náš záměr stěžejní. Chceme-li komunikovat s veřejností, nutně si musíme klást otázku, zda nám vůbec chce naslouchat a co od nás asi očekává. Jednoznačná odpověď samozřejmě neexistuje a nepřinesl by ji ani finančně nákladný rozsáhlý průzkum veřejného mínění. Musíme společnost sami studovat, zkoumat její fungování, způsob myšlení a potřeby a touhy, abychom jí mohli vyjít vstříc. Oporou v našem studiu společenského očekávání nám může být nejen

³ K tomuto pojmu a jeho vhodnosti i nevhodnosti více viz *Mikešová 2012a*, 9.

⁴ Zahraniční situace a literatura k tomuto tématu je obsažena a citována v průběhu celé této práce.

⁵ Česká republika se do Mezinárodního dne archeologie zapojila v roce 2014 a od té doby se stala jednou z neaktivnějších zemí světa v počtu akcí v tento den konaných.

⁶ Ustanovena v květnu roku 2016.

naše vlastní popularizační praxe, ale také současná sociologie a filozofie. Právě v ní nacházíme mnoho zajímavých podnětů, které nám v mnohém rozšiřují úhel pohledu a poskytují inspiraci k další práci.

21. století totiž otevřelo bránu do informačního věku. To, co nastartovala nultá léta s masovým rozšířením internetu a digitalizace, se plně rozvinulo v následující dekádě a my si zatím můžeme pouze domýšlet, jaké technologické i společenské inovace přinesou léta dvacátá. Ať už se nám tento vývoj líbí či nás naopak znepokojuje, jde o nezměnitelnou situaci, na kterou se musíme určitým způsobem adaptovat. Kromě technických změn však cítíme v západní společnosti ještě jednu velkou proměnu. Postmoderní svět konce 20. a počátku 21. století se vyznačuje mizením “velkého vyprávění” – překlenujícího souvislého příběhu – který nás v dějinách umísťuje jako bytosti mající určitou minulost a předvídatelnou budoucnost (*Giddens 2010, 12*). Rozmanité a často chaotické informace se na nás denně valí téměř odevšad, toky dat zahlcují naše vnímání a relativizují celou naši existenci. Navíc je nutné si uvědomit, že generace, které právě dospívají a jimž chceme archeologické poznání dále předávat, jsou velmi odlišné. Vyrůstají pod silným vlivem online světa a jejich pojetí reality a virtuálního prostoru má naprosto jiné obrysy a hranice, než na jaké jsme byli zvyklí. Tzv. generaci Z, narozenou po polovině 90. let 20. století, z velké části vychovávají technologie a mění její pohled na svět současný, ale i ten minulý. Domníváme se, že právě proto je naprosto klíčové snažit se těmto mladým lidem poutavě vyprávět o tom, jaký byl svět v “předinternetovém” věku, aby si stále uvědomovali realitu lidstva a chápali naši zakotvenost v dějinách. Díky rozvoji orální historie a didaktiky dějepisu jsme nyní v našem prostředí svědky rozvoje popularizace událostí 20. (a v rámci “národních” aktivit i 19.) století, dějiny pravěku a středověku by však neměly stát stranou tohoto vyprávění o lidské minulosti. I archeologové mají mnoho co říci k současné době.

Jak a co konkrétně bychom ale lidem dnes měli jako archeologové vyprávět, to je otázkou. Veřejnost je zvyklá na neomezený přísun informací a kulturní instituce a humanitní vědy tomuto faktu musí chtě nechtě čelit. Jednotný způsob, jak proniknout k veřejnosti skutečně hluboko, ovšem neexistuje. Někteří jedinci očekávají od archeologů moderní popularizaci plnou digitálních “vychytávek”, někteří preferují tradičně-muzejnický a uměnovědný přístup (*Hargrave – Mistry 2013, 9*), další zase baží po zážitcích. Právě touha po zážitcích je jedním z důležitých rysů hypermoderní doby, jak období navazující na postmodernu nazývá Gilles Lipovetsky⁷. Masový konzum totiž díky vývoji 2. pol. 20. století přestal být privilegovanou záležitostí nejvyšších vrstev a zároveň došlo k osvobození individualismu od tradičních norem a pravidel. Společnost se začala orientovat čím dál tím víc na přítomnost a módní zboží a požitkářský styl se tedy staly dostupné téměř všem. Hmotný luxus však postupem času přestal stačit, a tak nastala honba za soukromými rozkošemi a nehmotnými zážitky a prožitky. (*Lipovetsky 2013, 23-26*). Vysoce individualizovaná společnost s množstvím velmi úzkých specializací jako by ztrácela svou původní soudržnost a zdání společného údělu. A jsou to právě humanitní vědy, mezi něž archeologie stále ještě patří, které mohou být “jednou z posledních opor dějinného vědomí ve veřejném prostoru, toho slavného boje o rozumění, o smysl celku, který vzdoruje

⁷ Gilles Lipovetsky (*1944), současný francouzský filozof a sociolog. Snaží se analyzovat dnešní dobu a zaměřuje se na prožívání a emoce jedince. V díle *Hypermoderní doba: Od požitku k úzkosti* charakterizuje naši společnost jako na přítomnost orientované uskupení narcisů, kteří od hédonistického přístupu k životu dospěli pod tlakem rychlosti doby a honby za individuální dokonalostí k chaosu a úzkosti.

imperialismu částí.” (Bělohradský 2014, 41)

Je o ně ale v takové době ještě zájem? Německý novinář a autor archeologických publikací Dieter Kapff k této otázce v roce 2004 dodal: “Archeologie přitahuje mnoho lidí. Ovšem členové současné společnosti zábavy se ve skutečnosti nezajímají o zvyšování svých znalostí, o vzdělávání, informace či intelektuální stimul. Vzdělané měšťanské třídy (dnešními historiky nazývané Bildungsbürgertum) 19. a počátku 20. století jsou již dávno pryč. Dnes lidé chtějí zábavu.”⁸ Kapff svým způsobem v kontextu archeologie rozvinul myšlenku, kterou již v roce 2001 formuloval americký historik Sam Wineburg: “*Minulost se stala jílem v našich rukách. Nejsme vyzýváni k rozšiřování našich schopností, k učení se z minulosti. Namísto toho pokrýváme minulost tak, aby pasovala do našich předurčených závěrů, které jsme k ní již přiřadili.*” (Wineburg 2001, 19). Jak se tedy v časech, které jsou odborníky charakterizovány s takovou skepsí, prakticky postavit k popularizaci vědy, zkoumající hlubokou minulost? Jak ale balancovat tak, abychom uspokojili všechna moderní i tradiční očekávání společnosti a zároveň zachovali vědecké renomé? Je to vlastně možné? A měla by se naše věda vůbec přizpůsobovat pomíjivým požadavkům doby?

Jak si ukážeme v následujících kapitolách, existuje množství efektivních způsobů, kterými archeologie může promlouvat k lidem 21. století. Její kontakt s veřejností je zajištěn nejen samotnými archeology, ale také médií a populární kulturou, jako jsou filmy, seriály či beletrie. Právě popkultura ale na svých módních vlnách přenáší řadu stereotypů, které o našem oboru mezi lidmi panují. Archeologové tedy musí proaktivně reagovat na společenské i kulturní trendy a pracovat s nimi, zároveň se je ale také pokoušet formovat tak, aby právě odsuzované stereotypy bořily. Stěžejní je snaha porozumět tomu, jaký smysl má vlastně archeologické bádání pro současnou společnost a co jí můžeme jakožto vědci, jejichž obor není dosud většinou považován za aplikovatelný výzkum, nabídnout. Ať už je to návrat výše zmíněného “velkého vyprávění”, edukace společnosti nebo jednoduše moderní prezentace vědeckých výsledků. Prostředky naší komunikace mohou, nebo by dokonce měly být, vzhledem k okolnostem, zábavné a populární, její obsah však musí zůstat kvalitní, odborný, smysluplný, aktuální a poučný.

Než ale začneme pátrat po percepci archeologie laickou veřejností a jejich vzájemné symbióze, musíme se sami zamyslet. Jaká je společenská role archeologie 21. století v očích nás archeologů? Domníváme se, že tato otázka občas probleskne hlavou nejednoho badatele. Je to záchrana kulturního dědictví? Památková péče? Rozšiřování vědeckého poznání? Snaha o hledání našich kořenů? Musíme si uvědomit, že v ten samý moment, kdy se pokoušíme získat peníze na archeologii, chybí v našem státě finance na zdravotnictví, sociální systém, školství, udržitelné zdroje energie či humanitární programy. Společnost by se nás proto mohla ptát (a někdy se i ptá), proč by v takové situaci měla zrovna archeologie dostávat slovo. Abychom mohli těmto argumentům čelit, musíme nejen umět svou společenskou roli obhájit, ale také se ujistit, že bude společností široce přijímána a oceňována. Tato ambice definovat archeologii v termínech užitečnosti a legitimacy by neměla být vnímána jako prostitute akademické disciplíny, ale spíše jako připomínka její společenské povinnosti (Högberg – Holtorf 2005, 27-28).

⁸ V autorčině překladu citováno podle Högberg – Holtorf 2005, 26.

Společenskou situaci, již je archeologie součástí, jsme si tedy nastínili. Tento krok považujeme za důležité pozadí, které dává celé práci výchozí teoretický rámec a umožňuje do něj zasadit veškeré zde prezentované poznatky, zkušenosti a názory. V následujících kapitolách si nejprve teoreticky přiblížíme, jak vnímáme různé role popularizace archeologie, a postupně přistoupíme k jejich praktické konkretizaci.

2.2 Vztah prezentace, edukace a popularizace

Na úvod je však stěžejní vymezit si základní pojmy, s kterými se v literatuře na poli popularizace (a to nejen té archeologické) pracuje, a které často nejsou chápány a uváděny zcela správně. Jde o pojmy popularizace, prezentace a edukace. Ač by se na první pohled mohlo zdát, že je to jedna a tatáž věc, význam těchto termínů se liší jak v jejich cílech, tak i v prostředcích, kterými je cílů dosahováno. Všechny tři pojmy spolu však velmi úzce souvisí a měly by tedy být nahlíženy jako celistvý systém.

Popularizace⁹

Popularizací vědy se v obecné rovině rozumí šíření jejích výsledků ve společnosti a zároveň i budování hlubšího povědomí o daném vědeckém oboru. Smyslu popularizace archeologie již bylo věnováno mnoho stran¹⁰ a její nezbytnost v dnešní době je tedy zcela zřejmá. Méně zřejmá je však otázka kde, jak a kým vlastně archeologie může být popularizována. Donedávna byla popularizace archeologie přijímána jako činnost vyhrazená muzeím, případně jednotlivcům z jiných institucí či neziskových organizací. Klasickými způsoby popularizace pak byly výstavy a expozice, popularizační články a knihy, přednášky a exkurze, v ojedinělých případech také letní školy archeologie (*Bureš – Pařez 2008*) či oživené dny v muzeích pod širým nebem (archeoparcích¹¹) nebo na archeologických výzkumech. Popularizace prostřednictvím muzea byla většinou vnímána jako aktivita uzavřená mezi zdmi muzea či na stránkách knih, popularizační aktivity prováděné archeoparky či občanskými sdruženími zase většinou nebyly archeologickou obcí příliš uznávány.

Ve shodě s evropskými trendy se v posledních letech situace proměnila, a tak klasické muzejní instituce budují archeoparky (*Grossman – Hildebrant – Starak-Juchniewicz 2012, Paardekooper 2012*), vznikají internetové portály a komunikační kanály, kam přispívají odborníci z různých institucí, univerzity se spolu s muzei podílejí na organizaci „pravěkých“ dnů pod širým nebem¹², regionální archeologické instituce (ústavy archeologické památkové péče) pořádají exkurze, atd. Tak i prezentace (termín osvětlen níže) muzejních sbírek může být prováděna pod širým nebem (např. formou představení „života“ sbírkových

⁹ Tyto tři pojmy byly v této podobě rozpracovány pro potřeby certifikované metodiky Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví (*Mikešová – Opatrná a kol. 2014*).

¹⁰ Odkazy viz kap. 1 Úvod.

¹¹ Samostatné problematice popularizace archeologie prostřednictvím muzeí pod širým nebem, archeoparků a archeoskanzenů (k terminologii např. *Langer 2005*) se zde věnovat nebudeme, kvalitně zpracována např. v *Paardekooper 2012*.

¹² Jako byly například pravěké dny pořádané Ústavem pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK ve spolupráci s Botanickou zahradou hl. města Prahy v Praze na lokalitě Na Farkách.

předmětů v jejich původním prostředí s využitím kopií) či naopak archeoparky mohou svou činnost v terénu popularizovat také ve virtuálním světě¹³. Důležité je, že dříve rozdílné cesty popularizace archeologie se dnes mohou velmi přirozeně prolínat a díky vzájemné spolupráci více institucí a organizací tak dosahovat mnohem výraznějších výsledků.

Nesmíme také zapomenout na to, že archeologie je často popularizována také bez přičinění archeologů, a to prostřednictvím současné popkultury. Ať už se jedná o beletrii či audiovizuální tvorbu, většinou v ní nalezneme stereotypní představy o dobrodružné a záhadné archeologii¹⁴. Archeologové po celém světě se těmto představám veřejnosti vůči archeologii (nutno říci, že marně) brání. Ovšem neuvědomují si jeden důležitý fakt, že právě tato romantická představa tajemství odlišuje archeologii v očích veřejnosti od jiných vědeckých oborů a dodává jí na atraktivitě, a že pro archeology může být mnohem výhodnější na těchto představách stavět a následně je uvádět na pravou míru, než se je snažit ze společnosti vymýtit. Vždyť nakonec, kolik archeologů přivedly ke studiu dobrodružné knihy Eduarda Štorcha či Vojtěcha Zamarovského¹⁵? A není ve výsledku i pro samotné archeology právě ještě pořád obestřen jen lehce poodhalenou rouškou tajemství?

Prezentace

Pojem prezentace již sám o sobě ukazuje na představování určité skutečnosti. V tom nejobecnějším smyslu skutečně jde o pouhé předložení konkrétních faktů, myšlenek či objektů předem určenému publiku. Například v muzeích budou hlavním předmětem prezentace muzejní sbírky, v našem případě archeologické, v archeoparku to budou spíše stavební a technologické postupy v různých obdobích minulosti. Prezentací těchto výsledků archeologických výzkumů usilujeme o edukaci naší společnosti a zároveň popularizujeme celý vědní obor a úroveň jeho poznání. Aby však prezentace archeologických znalostí přinášela pozitivní výsledky, musí být promyšlená, mít svůj cíl, již zmíněné předem určené publikum, a na základě toho také správně zvolený obsah a formu. Jinými slovy, chceme-li prezentovat např. archeologické artefakty, nestačí je náhodně vynést z depozitářů a vystavit, jak se s tím stále ještě můžeme setkat.

Edukace

Pojem edukace je v určitých odborných kruzích v současnosti velmi oblíbený, a to jak ve světě, tak i u nás. Chápeme ji jako záměrné, cílevědomé a často i institucionalizované působení na rozvoj osobnosti (*Jagošová – Jůva – Mrázová 2010, 72*), kdy se určitý subjekt učí, obvykle za působení jiného subjektu, který vyučuje nebo instruuje (*Průcha – Walterová – Mareš 2009, 64*). Takovéto vzdělávání a výchova může probíhat buď přímo pod vedením lektora (např. učitel, rodič či volnočasový nebo muzejní pedagog), nebo také nepřímo, prostřednictvím k tomu určených podnětů.

Pro edukaci v oblasti archeologie jsou klíčové archeologické nálezy, neboť jsou to právě památky hmotné kultury, ze kterých vyvozujeme naši nejhlubší minulost. Z didaktického hlediska mají obrovský edukační potenciál, a to nejen díky aplikaci metody

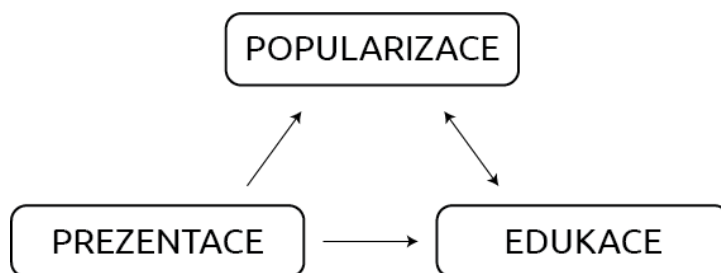
¹³ Obsahově i vizuálně zdařilou virtuální popularizaci provádí například občanské sdružení Bacrie, provozující Právěkou osadu Křivolák. Atraktivní video ze života osady na <https://www.youtube.com/watch?v=n9bspsASO0o>, sdružení se také často podílí na natáčení pořadu České televize Záhady Toma Wizarada (<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10123499335-zahady-toma-wizarada/>)

¹⁴ K tématu zobrazení archeologie, historie a minulosti v populární kultuře výborně např. *Bartlová 2003*.

¹⁵ Podle výsledku průzkumu Frederika Velinského na sociální síti Facebook viz https://www.facebook.com/groups/123902887653044/permalink/554945514548777/?qa_ref=pp.

objektového učení¹⁶, ale také pro kouzlo svého někdy až mnoha tisíciletého stáří. Artefakty a nálezové kontexty, v nichž byly objeveny, a které mohou posloužit k formulaci příběhů, jež se jejich prostřednictvím sdělují publiku, jsou v podstatě to jediné, co nás pojí s pravěkem a s lidmi v předpisemné minulosti. Právě tato specifická aura archeologických artefaktů je to, co dává archeologii moc zvýšit svůj vzdělávací dopad.

Samozřejmě ale nelze očekávat, že samotné předměty odvedou veškerou edukační činnost za nás. Volba i způsob užití předmětů a jejich zasazení do kontextu prezentovaného tématu jsou naprosto stěžejní pro dosažení požadovaných výsledků jejich působení.

Obr. 1 Schéma vyjadřující vztah popularizace, prezentace a edukace

Vidíme tedy, že ač bývají termíny prezentace a popularizace archeologie často zaměňovány či používány jako dva pojmy se stejným významem, jejich obsah se liší. Prezentace (ať už předmětů, nebo myšlenek a názorů) je součástí popularizace, popularizace a edukace jsou pak obecnými cíli prezentace. Jak tedy edukaci i prezentaci propojovat tak, aby směřovaly k efektivní popularizaci?

2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru¹⁷

Než se pustíme do hledání odpovědi na tuto otázku, musíme se však nejprve zamyslet nad jinou, naprosto klíčovou. Co to vlastně je ta efektivní popularizace? Víme skutečně, čeho všeho jí můžeme docílit? Popularizaci totiž nelze chápat pouze v kontextu vlastní vědy, ale z pohledu celospolečenského. Pokud by totiž archeologové přestali svou práci chápat jako službu společnosti a orientovali by se pouze dovnitř svých vlastních kruhů, stal by se náš obor, s nadsázkou řečeno, státem financovaným koníčkem. Archeologie se etablovala z řad veřejnosti a odpovídala na její poptávku, a proto by se od ní za žádnou cenu neměla odtrhávat. Proto je nutné se na popularizaci archeologie dívat z vícera úhlů, než jen z toho oborového.

¹⁶ Objektové učení je vázáno na artefakty hmotné povahy a pracuje s nimi na základě konstruktivistického principu. Poznávání, byť jediného předmětu, je tak možné dospět k daleko širšímu a hlubšímu poznání celé škály témat, jež jsou s daným předmětem spojeny. Více viz kap. 3.1 Terminologická a teoretická výhodiska.

¹⁷ Tyto kapitoly byly částečně publikovány jako teze dizertační práce v samostatném článku Oborová didaktika jako základ efektivní popularizace archeologie (viz Mikešová 2016a)

Tuto rozrůzněnost přístupů dobře vystihl Cornelius Holtorf¹⁸, jenž přišel s teorií tří modelů: vzdělávací model („*the education model*“), model využívající public relations („*the public relations model*“) a demokratický model („*the democratic model*“). Model vzdělávací zahrnuje získávání znalostí elitou vědců a následným šířením těchto znalostí lidem, což vede k jejich „osvícení“ a přispívá k lepšímu osobnímu pocitu občana. Podle Holtorfa je však tento model sám o sobě elitářský, vycházející z toho, že věda má monopol na pravdu. Model public relations naopak zlepšuje image vědy na veřejnosti, aby zajistil její nárok na společenskou, politickou i finanční podporu a je založen na tom, že je nezbytné intenzivním lobováním získat srdce a mysl většiny lidí pro zvýšení podpory vědy. Oproti dvěma předchozím, model demokratický zdůrazňuje význam participace společnosti na vědě, vkládá jí do rukou větší možnost rozhodování a čeká od vědy, že bude odpovídat na potřeby lidí. (Holtorf 2007, 107-108).

U nás byla popularizace archeologie dosud chápána převážně z pohledu PR modelu, případně v kombinaci s modelem vzdělávacím, zatímco model demokratický, vnášející do archeologie potřeby veřejnosti, byl dosud většinou přehlížen. Nemůžeme totiž očekávat, že se veřejnost navždy spokojí s pasivním krmením našimi znalostmi a bude stále tolerovat nedostatek našeho zájmu o jejich zájem. Tyto tři modely totiž mohou fungovat a přinášet své výsledky jen v kombinaci, protože sám o sobě má každý mnoho nedostatků. Je tedy potřeba najít to správné vyvážení mezi zapojením veřejnosti a archeology řízenou nadřazenou osvětou (Holtorf 2007, 161), což, jak si dále ukážeme, přináší mnoho problémů.

Uvědomíme-li si bohatost propojení těchto tří přístupů, otevře se nám zcela jiný pohled na popularizaci. Přestaneme ji vnímat pouze z úzké oborové stránky, ale spatříme i její další dvě (mnohdy opomíjené) roviny, které jsou zcela zásadní a demonstrují celospolečenský přínos a smysl vědního oboru archeologie, jehož pochopení je pro efektivní popularizaci zásadní.

2.3.1 Archeologie a historické vědomí v kontextu kontinuity dějin

Ač si to mnozí neuvědomují, i minulost dávno zapomenutá se stále odráží ve struktuře a jednání současné společnosti. Živé vzpomínky sice zanikají spolu s generacemi jejich aktérů, ozvěny dávných událostí však přetrvávají a jsou nadále součástí vědomí dnešních lidí (Maslowski – Šubrt 2014, 8). Tento koncept kolektivní paměti¹⁹ se podle současného historika Françoise Hartoga stal novým paradigmatem společenských věd. Podle něj žijeme v režimu historicity ovládaném působením paměti, kdy historicitou míní vztah k času a způsob, jakým lidská společnost artikuluje přítomnost, minulost a budoucnost. Paměť se tak stala pilířem konstrukce identity každé sociální skupiny, či dokonce každého jedince (Šubrt – Maslowski – Lehmann 2014, 31). Díky ní pak můžeme chápat nejen sebe, ale i dění kolem nás.

¹⁸ Cornelius Holtorf, profesor archeologie na švédské Linnaeus University, který se tématem „public archaeology“ a vztahem archeologie a veřejnosti odborně zabývá po většinu své kariéry a je také ředitelem Graduate School in Contract Archaeology.

¹⁹ Tématu paměti je v perspektivně sociální a humanitních věd věnována pozornost zhruba od 20. let 20. století, kdy termín „kolektivní paměť“ zavedl francouzský filozof a sociolog Maurice Halbwachs. Na něj pak v 70. letech navázal francouzský historik Pierre Nora ve svém díle *Le lieux de memoire* a v posledních letech se koncept objevuje i v českém humanitním prostředí.

Téma kolektivní paměti, která je vytvořena a předávána žijícími lidmi, vzniklo samozřejmě v kontextu novodobých dějin. Je tedy zřejmé, že pro období pravěku můžeme s tímto termínem jen stěží operovat v jeho původním slova smyslu. Nicméně nemůžeme popřít, že naši společnost stále výrazně ovlivňují události, které se staly před stovkami a tisíci let. A to nejen bezprostředně, ale také v podobě, která byla vykonstruována samotnými archeology a je stále (mnohdy chybně) předávána v naší kultuře. Často jde právě o zásadní otázky, jako jsou etnicita, proměny kulturní vyspělosti různých oblastí či formování národní identity. Jak příhodně uvedl archeolog Jiří Macháček již před téměř třiceti lety, „*archeologie hraje významnou roli při objevování plurality světa, pomáhá probouzet a oživit historii ne v její tradiční centristické a racionalisticky jasné podobě, ale v podobě mnohotvárného a pestrého obrazu*“ (Macháček 1991, 10).

Je však nezbytné si uvědomit, že mnohé dávno překonané archeologické teorie stále zůstávají v kolektivní paměti současné populace v podobě historických stereotypů a zcela skrytě a nezachytitelně se tak mohou podílet na formování jejich názorů a postojů. Tyto stereotypy jsou udržovány řadou nástrojů, k nimž patří například školství, média, a mnohdy také umělecké obrazy historické skutečnosti (Beneš 2010, 17). Inspirativním se pro nás v tomto smyslu může stát Pierre Bourdieu²⁰, jenž ve svých textech rozpracovává koncept symbolické moci, tedy moci, která nepůsobí skrze přinucení, ale spíše se prosazuje jako moc institucionalizované pravdy nebo morálky a jako taková většinou ani není rozeznávána jako moc. Nejjasnějším příkladem působení symbolického násilí je proces povinného státního vzdělávání, kdy má stát podle Bourdieuho monopol na legitimní symbolické násilí. Právě uvnitř státního vzdělávání a také čím dál tím více prostřednictvím masmédií je „konstruována a podle požadavků doby rovněž rekonstruována kolektivní paměť“ (Šubrt-Vávra 2010, 93).

Není to však problém týkající se pouze historie, ale také archeologie. Navíc, „paměť uchvácená vědou vnímá minulost jako zlom, jako radikálně jiný svět, od něhož jsme dnes definitivně odříznuti“ (Šubrt – Maslowski – Lehmann 2014, 35). Přitom právě kontinuita minulosti a současnosti by měla být zásadním tématem historických věd. Protože tím, co studujeme, není minulost, tedy to, co bylo, nýbrž historická skutečnost, komplexita časových modů minulosti a přítomnosti, z níž osamostatňujeme první z nich (Beneš 2010, 13). Toto vědomí určitých souvislostí (respektive kontinuity, diskontinuity a změny) mezi minulostí (ukládanou do kolektivní paměti), přítomností a budoucností, které spoluvytváří postoje lidí k současnosti a budoucnosti, je dnes chápáno jako historické vědomí, které je nedílnou součástí každé společnosti. Otázky historického vědomí a kolektivní paměti jsou relevantní nikoli jen z úzce odborného, nýbrž i z etického, politického a obecně celospolečenského hlediska a souvisejí s problematikou národní identity (Šubrt 2010, 7). Lidé si totiž díky tomuto sdílenému historickému vědomí a kolektivní paměti uvědomují sami sebe jako součást lidské komunity a spolutvůrce kulturních hodnot a jako svobodné jedince, kteří svým tvořivým přístupem ke světu mohou přispět k jeho zachování a rozvoji. (Šobáňová 2015b, 62).

Archeologické poznatky tak mohou vystoupit z roviny pouhého zdroje informací o hluboké minulosti, ale mohou se také stát terapií pro společnost, která si není jistá, kým je. Prezentace archeologického kulturního dědictví v kontextu výše uvedených aspektů

²⁰ S konceptem symbolické moci přišel Pierre Bourdieu prvně ve svém díle *The Language and Symbolic Power*.

historických věd tak může lidi vést k přemýšlení o své současnosti a k hodnocení jejich každodenní reality a žebříčku hodnot (Holtorf 2014, 3363). Prostřednictvím prastarých příběhů se tak může dotýkat jejich osobního života a poskytovat jim poučení, inspiraci, nové názory a svým způsobem také pocit uspokojení z výtobytků a pohodlí, kterým jsme obklopeni. Vezmeme-li navíc v úvahu teorii, že artefakty jsou základem lidského světa (Neustupný 2010, 30), můžeme právě kontrastu minulých a současných artefaktů využít ke zdůraznění komfortu současnosti a zároveň k elementární úctě vůči předkům, kteří nám tento komfort umožnili.

2.3.2 Archeologie jako prostředek rozvoje společnosti

Na rozdíl od předchozích klidnějších let na přelomu tisíciletí se v poslední době objevuje i v Evropě velký společenský neklid, spjatý s celosvětovými událostmi. Situace burcuje k aktivitě celou společnost a potřebu se vyjádřit má dnes mnoho lidí napříč politickým i sociálním spektrem. Objevují se termíny jako migrační krize, kolaps společnosti, relativizace hodnot, hledání identity, ekologické katastrofy. Začínáme si připouštět křehkou rovnováhu, ve které žijeme, a každý po svém se snažíme najít způsoby, jak se s novými nejistotami vyrovnat. Jedna věc by ale při hodnocení současného světa měla být zásadní. Se slovy George Santayany²¹ „*Kdo nezná svou minulost, je odsouzen ji opakovat*“ si tak uvědomujeme, že nemůžeme porozumět současnému dění, aniž bychom chápali to minulé.

V tomto ohledu však může archeologie působit nejen jako společensky aktivizační, ale zároveň také jako uklidňující prvek. Například po stránce ekonomicko-sociální, kdy poskytováním historických analogií může poukazovat na dlouhodobost a přirozenost některých jevů. Vyhnout bychom se však rozhodně měli prvoplánovému srovnávání a burcování společnosti, jak jsme tomu v současné době svědky v pracích některých českých archeologů-popularizátorů. Reagovat však archeologové mohou na někdy až hysterické odsuzování konzumu 21. století a nekritické obdivování „ekologického“ životního stylu našich prapředků. Jak uvádí Evžen Neustupný, nepřiměřená spotřeba trvala už od pravěku²² a lidé se vždy rádi obklopovali různými předměty, které zrovna bezprostředně nepotřebovali (Kuna 2013, 417). Proto bychom měli uvažovat o současné mohutné snaze o ochranu přírodního prostředí v tomto kontextu také v pozitivním smyslu jako o známce změny a pokroku v našem myšlení.

Nezpochybnitelným a často přehlíženým přínosem archeologie je také její možnost oživit pozapomenuté technologie, materiály a živočišné a rostlinné druhy, přibližovat je lidem a učit je znovu používat. Obzvláště dnes, v době trendů „bio“ a „eko“, má tak archeologie jedinečnou možnost oslovit společnost s praktickými dovednostmi a znalostmi, které již nejsou běžně známé, a přesto nám i dnes mohou tolik pomoci. Obrovská poptávka po přírodních produktech, obnovitelných zdrojích a přístupech citlivých k přírodnímu prostředí se odráží v nabídce internetových i kamenných obchodů a služeb a archeologie

²¹ Jorge Augustín Nicolás Ruiz de Santayana (1863-1952), americký filozof a spisovatel.

²² Jako příklad uvádí dlouhé neolitické domy, na jejichž stavbu bylo zapotřebí značné množství stavebního dříví. Příklady z našeho pohledu devastující své okolí bychom však mohli hledat v podstatě ve všech úspěšných pravěkých a starověkých společnostech, ať už by to byla těžba nerostných surovin nebo třeba masivní odlesňování.

by na ní měla také reagovat, neboť právě v mnohých ze zkoumaných témat bychom našli průsečíky s tímto trendem²³.

Samostatnou kapitolou je také potenciál archeologie rozvíjet život v regionech. Ať už hovoříme o „archeologickém turismu“, který má pozitivní vliv na regionální ekonomiku a vůbec se nemusí týkat pouze oblastí s antickou minulostí (více viz *Moravec 2012*), nebo podporu komunitního života v regionu prostřednictvím aktivit založených na sdíleném kulturním dědictví, archeologie může sehrát významnou roli ve zlepšování kvality života v dané oblasti.

2.3.3 Archeologie jako nástroj rozvoje osobnostních dovedností

Nejsou to ovšem jen celospolečenská témata, kterých se pomocí popularizace archeologie můžeme dotýkat, ale také čistě individuální možnosti rozvoje osobnosti. A to jak u dětí, tak u dospělých. Archeologie má totiž širokou základnu a nabízí mnoho intelektuálních možností. Blízce si všímá materiální kultury i míst, interpretuje stopy lidského chování, osvojuje si široký rámec lidských zážitků z hlubin minulosti až po současnost a zahrnuje každého jedince společnosti (*Kiddey – Schofield 2011*, 4). Proto prostřednictvím různých aktivit může přispívat k enkulturaci jedince, a to jak k sociální a kulturní, tak také k té mravní. Navíc, téměř každý jedinec má hluboce zakotvenou potřebu po vzdělávání a seberealizaci²⁴. A to ne jako nutnost, ale jako přirozený potenciál člověka k poznávání a permanentnímu rozvoji svých vědomostí, schopností, dovedností, názorů nebo způsobů praktického jednání (*Šobáňová 2015b*, 66).

Ve druhé polovině 20. století byla rozhodující institucí socializace jednotlivce a jeho identifikace se společností rodina a škola, dnes se o tuto funkci dělí s médii (*Jiráková-Woláková 2009*, 493). A jelikož má archeologie mnohé co říci k významným společenským tématům, jak jsme si ukázali výše, neměla by zůstat stranou těchto kanálů. Archeologické poznatky ve vhodně podané formě totiž nejen přispívají k pocitu sounáležitosti s vlastní kulturou, ale zásadním způsobem mohou rozvíjet smýšlení jedince o současném světě a učit ho kritickému myšlení, práci s prameny a vyhodnocování přijímaných informací. Což je vlastnost, která je v době neustálého toku a tlaku často neověřitelných informací zcela nepostradatelná. Přesto ji množství lidí (nezávisle na věku, sociálním statutu či vzdělání) postrádá, což se negativně odráží v celé společnosti. Archeologie tak dnes již nesmí být nadále chápána jako obor „maximálně vzdálený současnému společenskému dění, obor přespecializovaný a nepraktický“ (*Neustupný 2005*, 384), ale naopak jako neodmyslitelná součást moderní společnosti.

Prostřednictvím prezentace archeologie tedy můžeme také napomáhat k vylepšování mediální gramotnosti jedinců. Na masová média totiž lze pohlížet jako na učební pomůcky, spontánní formativní proces, jehož nezávislou proměnnou je produkce médií formovaná principy „mediální logiky“²⁵ a dalšími parametry způsobu jejich užívání, nebo na řízený normovaný proces ovlivňování dětí, mládeže i dospělých (*Jiráková-Woláková 2009*, 495). Budeme-li podporovat smysluplné využití těchto „pomůcek“ a zprostředkovávat jejich

²³ Namátkou uvedme např. barvířství pomocí rostlin, pravěké „primitivní“ zemědělství či „přirozená“ strava.

²⁴ Viz Maslowova pyramida v kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

²⁵ Termín mediální logika prvně použili sociologové David Altheide a Robert Snow v roce 1979 v díle *Media Logic* jako označení souboru nepsaných pravidel a norem určujících, jak má být obsah zpracován a prezentován tak, aby co nejlépe využil charakteristiky daného média a vyhovoval potřebám mediální organizace.

prostřednictvím relevantní a přínosný obsah, můžeme se s archeologickým poznáním zapojit i do tohoto mediálního vzdělávání.

Prostřednictvím prezentace „naživo“, ať už jde o programy pro školy či jiné akce s archeologickou tematikou, pak zase můžeme přispívat k rozvoji motorických a sensorických dovedností jedince. Na ty je dnes právě v souvislosti s novými technologiemi často zapomínáno, a tak se z naší společnosti postupně a nenápadně vytrácí nejen znalost primitivních technologií, ale u dětí, které jsou odmala vedeny pouze prostřednictvím technologických pomůcek, i základní zručnost. Připomínáním těchto technologií a důrazem na tzv. „hands-on“²⁶ aktivity tak můžeme podporovat rozvoj manuálních a smyslových schopností, které dříve byly samozřejmostí, a i dnes mohou být v jakékoli fázi života potřebné. S tím souvisí také vliv na kultivaci vkusu a estetického citění, neboť archeologické kulturní dědictví oplývá kvalitně provedenými řemeslnými a uměleckými skvosty, jejichž estetická hodnota přetrvává a stále okouzluje současné generace.

²⁶ Jak už název napovídá, termín hands-on označuje takové činnosti, které vyžadují interakci a aktivní zapojení účastníků, často právě v manuální rovině. Termín bývá využíván právě ve vzdělávacím kontextu.

3

DIDAKTICKÁ TRANSFORMACE JAKO ZÁKLAD EFEKTIVNÍ POPULARIZACE

„Co slyším, to zapomenu. Co vidím, si pamatuji. Co si vyzkouším, tomu rozumím.“ (Konfucius)

Jak jsme si ukázali v předcházející kapitole, archeologie se jakožto věda orientovaná na lidskou minulost dokáže v mnoha oblastech snoubit s přítomností. A to nejen v rovině páteřní péče, která u nás byla dosud jedním z hlavních důvodů pro popularizaci archeologie, ale také jako pomyslné světlo ve tmě postmoderního tápání spletností současného světa a jako vzdělávací berlička společnosti. Abychom se však touto cestou mohli ubírat, je zapotřebí zvolit zcela nový směr popularizace a začít k ní přistupovat koncepčně a metodicky.

3.1 Terminologická a teoretická východiska

V předchozí kapitole jsme si nastínili, jak široké spektrum témat archeologická popularizace pokrývá. Má-li však být skutečně efektivní a profesionální, musí být ukotvena v teoretickém základu, stojícím jak na aktuálním archeologickém poznání a požadavcích, tak také na principech pedagogických. Jakým způsobem tyto dvě zdánlivě odlišné disciplíny propojovat? Inspirací nám může být praxe i teorie anglosaské “public archaeology”, kde se téma archeologické edukace nyní dostává čím dál tím více do popředí. Někteří archeologové dokonce zastávají názor, že synonymem “public archaeology” by mělo být právě “archaeology education”²⁷ (Bartoy 2012, 564), které zahrnuje všechny možné podoby kontaktu archeologie se současnou společností. V poslední dekádě bylo tomuto tématu v zahraničí věnováno značné množství literatury²⁸, která ukazuje, že pedagogický výzkum je podceňen nejen v britské, ale celosvětově v celé archeologii (Cobb – Croucher 2014, 198). Pedagogice se na poli edukace a komunikace s veřejností tedy jednoznačně vyhnout nelze, a proto i tato práce zahrnuje množství pedagogických aspektů a pokouší se je aplikovat v archeologické edukační praxi. Pro co největší srozumitelnost tedy věnujeme těmto pedagogickým východiskům celou kapitolu, která poslouží jako určité pedagogické minimum archeologa-popularizátora²⁹. Vycházet budeme z několika oblastí – ze zmíněné

²⁷ U tohoto pojmu je potřeba upozornit na problematiku českých překladů termínu *education*. Vlna neopragmatismu vedla v české pedagogické teorii k tomu, že se v některých textech začal používat výraz edukace, který je přenesený z anglosaského světa a stírá rozdíl mezi výchovou a vzděláním. To je přinejmenším pro českého čtenáře matoucí. Je-li však někdo vzdělán, může mít sice naučeny předepsané znalosti, osvojeny vhodné dovednosti a může i dobře prezentovat žádoucí postoje, ale nemusí být ještě vychován, a naopak: je-li někdo jiný vychován, nemusí být vzdělán. (Koča – Jedlička 2014, 11). Pojem “edukace” překlenuje nezdárnou problematiku dichotomií “mezi” vzděláním či vyučováním a výchovou. Proto ho budeme často využívat i v této práci.

²⁸ Z těch úzce archeologických např. Bartoy 2012, Cobb – Croucher 2014, Gould 2016, Henson 2017, Smith – Burke 2007 a nejnověji Moshenska 2017.

²⁹ V dalších částech práce už proto zde uvedené termíny a přístupy vysvětlovat znovu nebudeme, ale budeme se odkazovat právě do této kapitoly.

anglosaské “public archaeology”, z muzeologie, muzejní pedagogiky, obecné pedagogiky a oborové didaktiky. Z důvodu rozsáhlosti tohoto tématu se za účelem přehlednosti a adekvátního rozsahu celé práce pokusíme být struční a dotýkat se budeme skutečně jen konkrétních hledisek s prací úzce souvisejících. Nejprve si vysvětlíme základní myšlenku, s kterou k archeologické edukaci přistupujeme, a poté si představíme jednotlivé termíny, s kterými se lze v práci setkat a jejichž znalost je pro efektivní praxi důležitá. Pro větší názornost si u každého termínu představíme také jeho využití v archeologii. Všechny zde uvedené metody a prostředky dokáží při jejich správné aplikaci naši popularizační a edukační snahu posunout o mnoho kvalitativních úrovní výše.

3.1.1 Konstruktivismus a humanisticko-kreativní model výuky v archeologické edukaci

Myšlenkový základ této práce je zakořeněn v humanisticko-kreativním modelu výuky. Je to jeden ze čtyř přístupů k výuce³⁰, který podle nás nejlépe vyhovuje potřebám a situacím při archeologické popularizaci vznikajícím. Cílem tohoto modelu je celková kultivace osobnosti žáka, v našem případě celé veřejnosti. Model vychází z humanistické psychologie Carla Ransoma Rogerse. Vzdělávaný jedinec (či skupina jedinců) by podle tohoto modelu měl při učení vycházet ze životních situací, které jsou mu předkládány jako ucelené problémy, a které je nutné tvořivě a samostatně řešit. Rogers vychází z toho, že žáci projevují chuť učit se, hledat, objevovat, vědět a tvořit, je ale třeba jim nabídnout a zabezpečit vhodné zdroje učení. Těmi se mohou stát právě konkrétní životní situace, které rozvíjí všechny stránky osobnosti – kognitivní (tedy poznávací), emotivní (citovou) i konativní (jednající). Charakteristickým rysem tohoto modelu je optimistický výhled na budoucnost člověka (*Maňák – Švec 2003*, 9-12). Pro naše záměry, které jsme si představili v předchozí kapitole, je humanisticko-kreativní model výuky vhodný také zejména proto, že je zaměřen kromě klasického přijímání poznatků také na oblasti, jež jsou v současné edukaci prosazovány: environmentální výchova, multikulturní výchova, tvořivost, nové způsoby myšlení (včetně kritického), orientace v informační společnosti (*Zormanová 2017*, 86). Při práci s tímto modelem musí být učitel či lektor sám velmi aktivní a neustále vyvíjet nové metody i organizační formy práce.

V tomto modelu se uplatňuje teorie a praxe konstruktivismu. Konstruktivismus, který se uplatňuje od počátku 20. století, vidí v učení aktivní proces, který pracuje s tzv. prekoncepty žáků, tedy s jejich dosavadními znalostmi a představami o řešení problému. Podle této teorie jsou totiž veškeré vědomosti výsledkem konstruování poznání na základě vlastních zkušeností a prekonceptů (*Maňák 2009*, 642). Konstruktivistická výuka umožňuje vést žáka k poznání i v takových situacích, kdy již není schopen problém vyřešit samostatně. S lehkým vedením, kdy učitel pokládá správné otázky, je však možno posunout celý proces mnohem dále a žáka navést k samostatnému “vykonstruování” správného řešení či odpovědi (*Falk – Dierking 2000*, 44). Proč považujeme konstruktivismus za ideální přístup v archeologické edukaci? Archeologie je souborem procesů aplikovaných na hmotné

³⁰ Další jsou model pedeutocentrický (klasická frontální výuka zaměřená na zapamatování informací), model pedocentrický (orientovaný na žáka, který si vybírá, co se naučí) a model interaktivní (spolupráce učitele a žáka) (*Maňák – Švec 2003*, 9-12).

pozůstatky minulosti. Tyto procesy se zcela shodují s konstruktivistickým učením. Postupně se totiž střídají fáze od nacházení, dokumentace, analýzy a syntézy výsledků, která vede k samotné interpretaci. Naše poznatky tedy přímo nenacházíme, ale konstruujeme. A zahrnout takové výstupy do širšího narativu, to už je přímo vysoce konstruktivistický úkon. Konstruktivismus tak proniká celým archeologickým oborem (*Henson 2016*, nestránkováno). Tento přístup se proto jeví jako nejpríznivější, není to totiž učení o archeologii, ale učení prostřednictvím archeologie (*Bartoy 2012*, 554).

3.1.2 Pedagogický slovníček archeologa-popularizátora

Aktivizační metody

Výukové metody, které vedou k viditelné aktivitě žáka. Jedinec díky takovým metodám přijímá informace s aktivním přičiněním a na jejich základě si vytváří vlastní úsudky. Sám objevuje, posuzuje a začleňuje informace do již existujícího znalostního systému. Aktivizační metody rozvíjel již J. A. Komenský, navázal na něj například J. J. Rousseau (*Lacina – Kotrba 2015*, 97). Aktivizace vede žáky ke kritickému myšlení, musí však být dle potřeb kombinována s klasickými výukovými metodami slovními (vyprávění, vysvětlování, přednáška, práce s textem, rozhovor), názorně-demonstračními (předvádění a pozorování, práce s obrazem, instruktáž) a dovednostně-praktickými (vytváření dovedností, napodobování, manipulace a experiment, produkční metody). Samotné aktivizační metody je pak možno dělit dle J. Maňáka (*Maňák 2003*, 105-126) na:

- metody diskuzní
- metody heuristické (badatelské), řešení problémů
- metody situační
- metody inscenační
- didaktické hry
- metody komplexní

Praktickou ukázkou, jakým způsobem lze tyto metody aplikovat a kombinovat v rámci archeologické edukace, si ukážeme v kazuistice 5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola. Dále je najdeme také průběžně v různých příkladech dobré praxe v práci uvedených.

Cíle vzdělávání a jejich taxonomie

Používáme-li k archeologické prezentaci a edukaci odborných pedagogických metod, musíme si také vždy vymezit cíle naší snahy. Vzdělávacím cílem však není pouhé předání našich poznatků. Variabilitu a šíři cílů nejlépe vystihuje Bloomova a Kratwohlova taxonomie. Jednu z nejzásadnějších vzdělávacích teorií publikoval Benjamin Bloom v roce 1956³¹, aby definoval plánování a koncepci výuky s jejími cíli. Vzdělávací cíle strukturoval v souvislosti s různými úrovněmi myšlenkových procesů. Bloom se zaměřil na kognitivní, tedy poznávací doménu, a definoval šest hierarchicky řízených taxonomických kategorií.

³¹ Bloom, B. et al. 1956: Taxonomy of Educational Objectives. The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York.

Ty byly na základě nových poznatků v kognitivní psychologii na konci 90. let revidovány³² týmem vedeným Bloomovým kolegou Davidem Kratwohlem. Původní šestici inovovali tak, aby lépe odpovídala dimenzím kognitivního procesu (Hudecová 2003, 276-277). V souvislosti s kognitivní doménou však byly zkoumány také cíle, související s doménou afektivní, tedy emoční. Ta je podle svého autora nazývána jako Kratwohlova taxonomie vzdělávacích cílů³³ a zaměřuje se na zvnitřňování hodnot a pocitové procesy s edukací související. Jednotlivé úrovně však jdou ruku v ruce s kategoriemi z Bloomovy taxonomie. Škálu pak doplnila E. J. Simpsonová³⁴, která kategorizovala cíle pro psychomotorickou doménu.

Úroveň složitosti	Kognitivní	Revidovaná kognitivní	Afektivní	Psychomotorické
	<i>Bloom 1956</i>	<i>Anderson–Kratwohl 2001</i>	<i>Kratwohl–Bloom – Masia 1964</i>	<i>Simpsonová 1966</i>
6.	Evaluace	Tvořit	Integrace hodnot v charakteru	Vytváření nových dovedností
5.	Syntéza	Hodnotit	Integrovaní hodnot (organizace)	Přizpůsobování
4.	Analýza	Analyzovat	Oceňování hodnoty	Automatizace složité dovednosti
3.	Aplikace	Aplikovat	Reagování	Automatizace jednoduché dovednosti
2.	Porozumění	Porozumět/chápat	Přijímání (vnímavost)	Řízené odezvy
1.	Zapamatování	Zapamatovat	-	Zaměřenost
	-	-	-	Vnímání

Tab. 2 Přehled tří typů taxonomie vzdělávacích cílů (upraveno dle Vávra 2011, tab.1)

³² Anderson, L. - Kratwohl, D. R. 2001: A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing. London.

³³ Kratwohl, D. R. - Bloom, B. - Masia, B. 1964: Taxonomy of Educational Objectives. The Classification of Educational Goals. Handbook II: Affective Domain. New York.

³⁴ Simpson, E. J. 1966: The classification of educational objectives: Psychomotor domain. Illinois Journal of Home Economics. 1966, vol. 10 (4), s. 110-144.

Povšimněme si, že Bloomova taxonomie plně odráží i hierarchii procesu, kterým postupují archeologové při svém výzkumu. Jak však tyto taxonomie začlenit do archeologické popularizace? Ukážeme si to na zjednodušeném příkladu:

	Kognitivní cíle	Archeologické cíle
1.	<i>Zapamatovat</i>	Majitel firmy z menší obce (označme ho jako pan X) si přečte popularizační článek na webu nedalekého muzea, kde je na konkrétním příkladu zajímavého výzkumu vysvětleno, jak postupují archeologové v jeho regionu a co všechno o něm lze s využitím archeologických pramenů zjistit. Informace si zapamatuje.
2.	<i>Porozumět/ chápat</i>	Pan X porozumí, jakým způsobem archeologie zkoumá kulturní dědictví. Chápe, že to není odtržená minulost, jejíž ochranu nám nařizuje stát, ale významná složka naší společnosti, která má mnohé co říci každému z nás.
3.	<i>Aplikovat</i>	Pan X se rozhodne rozšířit svou firmu o novou tovární halu na okraji své obce. Protože si před měsícem přečetl, že stavby se musí ohlašovat archeologům, s dostatečným předstihem tak učiní na místně příslušném archeologickém pracovišti. Nebere to jen jako povinnost, ale sám je zvědavý, jaká bude zkušenost s archeology.
4.	<i>Analyzovat</i>	Archeologové se z důvodu výskytu nálezů v nedalekém okolí účastní již samotné skrývky a odhalí četné stopy po archeologických objektech. Pan X ví, že nadcházející výzkum mu pozdrží stavbu. Analyzuje situaci a promýšlí další postup. Na základě informací získaných z článků i ze setkání s archeology dojde k závěru, že nejlepší bude vstřícný a bezproblémový přístup.
5.	<i>Hodnotit</i>	Výzkum je proveden a pan X obdrží jakožto investor stavby fakturu za archeologický výzkum. Od archeologů má veškeré aktuální informace o výzkumu a jeho poznatcích a přemýšlí, zda vynaložené finance byly adekvátní. Vyhodnotí, že výzkum na jeho pozemku přinesl množství nových a významných informací o minulosti jeho regionu a je hrdý, že svým konáním umožnil záchranu tohoto dědictví.
6.	<i>Tvořit</i>	Pan X pozitivní zkušenost s archeologií šíří dál mezi své přátele a kolegy. Nakonec se po dohodě s archeology rozhodne vytvořit před novou tovární halou naučnou tabuli, která bude výsledky výzkumu na této lokalitě prezentovat místním obyvatelům i turistům.

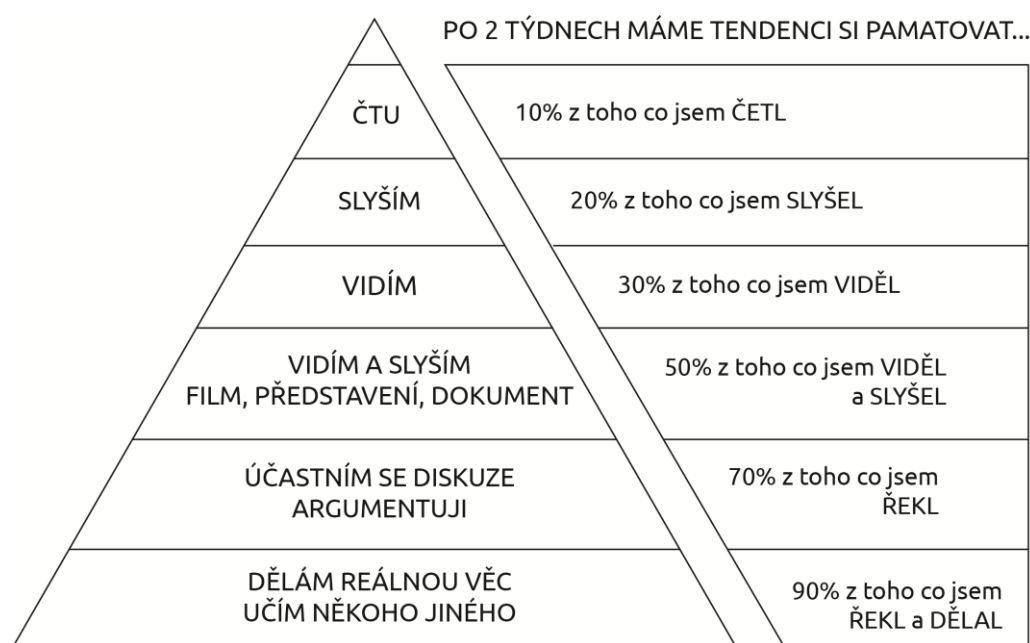
Tab. 3 Zjednodušená transformace Bloomovy taxonomie cílů do cílů archeologické popularizace.

Byť je tabulka založena na značném zobecnění a zobrazuje ryze ideální příklad (kterých však v praxi dle zkušeností autorky není málo), můžeme si udělat alespoň základní předstihu, jakým způsobem bychom měli se vzdělávacími cíli nakládat. Budeme-li s nimi operovat, jsme schopni se v prezentaci i edukaci dostat daleko za v archeologii běžnou metou “přelit archeologické informace k veřejnosti”. Při plánování našich popularizačních aktivit

nám často může pomoci už jen samotné pročitání všech tří typů taxonomií cílů uvedených v tab. 2, které nám samo o sobě dokáže asociovat jednotlivé činnosti.

Dalova pyramida učení

Vizuálně srozumitelný model, který přehledně vysvětluje, jakými prostředky a do jaké míry jsme schopni vstřebávat nové informace. Dalovu pyramidu (tzv. Cone of Learning) zpracoval v roce 1946 (a později upravil) americký pedagog Edward Dale³⁵. Pyramida je úzce provázána se zážitkovým učením (viz poslední termín tohoto slovníčku). Efekt vzdělávání v podobě zážitkového učení se promítá do dlouhodobosti a snadnosti vybavování takto získaných poznatků (Vašutová – Schneiderová 2013, 84). Aplikaci tohoto modelu do archeologické popularizace (v souvislosti se zážitkovým učením a aktivizačním přístupem) najdeme v podstatě ve většině příkladů v této práci uvedených.

Obr. 2 Dalova pyramida učení

E-U-R metoda

Třífázový model učení, který koresponduje s konstruktivistickým přístupem k výuce. Navazuje na poznatky, informace a zkušenosti, které již vzdělávaný subjekt (ať už je to žák, student, či dospělý jedinec) má, a do nich zasazuje ty nové. Pořadí fází je přesně dané:

1. *Evokace* – vyvolání již získaných poznatků o daném tématu, jejich případná korekce, motivace k další aktivitě
2. *Uvědomění si* – fáze učení, předávání nových poznatků a jejich osvojování
3. *Reflexe* – utřídění a systematizace nabytých poznatků (Zormanová 2012, nestránkováno)

³⁵ Dale, E. 1969: Audiovisual Methods in Teaching. New York.

Model je určen primárně pro školní výuku, ovšem díky muzejní pedagogice se rozšířil také do sféry neformálního vzdělávání, kam spadá i archeologická popularizace (viz níže). Své uplatnění nalezne jak v edukačních programech pro školy³⁶, tak také v neorganizované komunikaci s veřejností či v populárně-naučných knihách a článcích³⁷.

Evaluace

V každé edukaci, tedy i v té archeologické, by měla být nezbytným přítomným prvkem pravidelná (sebe)reflexe, která by ověřovala a udržovala kvalitu vytvářených produktů profesní činnosti (*Jagošová 2013*, 15). Taková evaluace pak může napomáhat vyhledávat a eliminovat chybné procesy a dozvídat se, jak je možné edukační potenciál našich aktivit ještě zvýšit. Přístupů k evaluaci ve světě kulturních organizací je několik, existuje také její trojí kategorizace³⁸. V praxi to však často bývá tak, že mnoho muzejních pedagogů či popularizátorů vědy v principu chápe význam evaluace, ale nemají nástroje potřebné k započítání celého procesu po jednotlivých částech, od konceptualizace přes realizaci až po dokončení (*Kubarek – Trainer 2015*, 4). Zásadní je si před každou evaluací upřesnit, jakým způsobem ji uchopíme a jaká data od ní očekáváme. Pro potřeby zpětné vazby a hodnocení v našem pojetí archeologické popularizace se mezi nejvhodnějšími evaluačními metodami osvědčilo pozorování, které umožňuje bohatý a celistvý pohled na zkoumaný program či událost, neboť lze pozorovat, jak se návštěvníci či žáci chovají a jak interagují s nabízenou aktivitou (*Nelson – Cohn 2015*, 29). Takové pozorování musí však mít dvě složky – jak subjektivní reflexi autora aktivity/lektora, tak snahu o objektivní nadhled. Metodou, která právě subjektivní prvky evaluace potlačuje, jsou pak variabilní dotazníková šetření. Jako nezbytné spatřujeme také rozhovory s účastníky daných aktivit či pedagogickým doprovodem školních skupin. Konkrétní příklady dobré praxe nalezneme opět ve všech kazuistikách, samostatnou a komplexní evaluací je pak kazuistika 5.2 Případová studie Krumbenowe.

Flow efekt

Termín flow do psychologie a později i do pedagogiky vnesl maďarský psycholog Mihaly Csikszentmihalyi³⁹. “Flow” v angličtině znamená “proudit, téci, plynout” a přesně to odráží stav mysli, který termín popisuje. Jde v podstatě o prožitek, který nastává ve chvílích nejvyššího zaujetí aktuálně prováděnou činností, kdy jedinec nemyslí na nic jiného, nevnímá okolí, činnost mu jde dobře a je silně motivován v ní pokračovat. V tu chvíli vše, co přichází do vědomí jedince, je v souladu s jeho cíli. Překážky přestávají existovat a psychická energie může bez námahy proudit (*Čašková 2015*, 23)⁴⁰. S flow efektem se v popularizaci archeologie můžeme setkat poměrně často. Podmínkou jeho edukační efektivity je ale fakt, že daný jedinec či skupina jedinců přesně ví, jakou činnost a za jakým účelem provádí. Z praxe můžeme uvést jeden konkrétní příklad, kde se s prožitkem flow setkáváme téměř vždy. Jde o drcení mouky na kamenných drtidlech, zrnotěrkách⁴¹, v rámci různých

³⁶ Viz kazuistika 5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola

³⁷ Viz kazuistika 5.7 Popularizace prostřednictvím online článků.

³⁸ Evaluace v muzejní edukaci přehledně shrnuta a vysvětlena v *Jagošová 2013*.

³⁹ *Csikszentmihalyi, M. 1990: Flow: The Psychology of Optimal Experience. New York.*

⁴⁰ Flow efekt můžeme zažít třeba i při psaní odborného článku.

⁴¹ Způsob zpracování obilných zrn, který se objevil v neolitu, přežíval až do doby laténské (kdy Keltové začali

vzdělávacích programů pro školy. Žáci jsou vždy touto činností naprosto pohlceni a uchvázeni a nebývá snadné je od ní odtrhnout, aby se všichni mohli vystřídat. Důvody spatřujeme v plynulosti pohybu, kterou činnost vyžaduje, a v určitém fyzickém nasazení. Dále také v relativní jednoduchosti technologie, kdy ji žáci rychle ovládnou, vidí okamžitý výsledek své práce a zároveň chápou, co provádějí. Navozování flow efektu je jednou z metod využívaných v rámci zážitkové pedagogiky.

Formální, neformální a informální učení

Popularizace vědy je z velké části záležitostí neformálního a informálního učení, v některých případech může být ale i součástí učení formálního. Jak se tyto typy liší? Formální učení probíhá ve vzdělávacích institucích a vede k získání uznávaných certifikátů a kvalifikací. Jde o vzdělávání na základních, středních a vysokých školách, ale také například o volnočasovou výuku jazyků v soukromých školách, autoškolách či dalších institucích, přinášejících oficiální kvalifikaci. Neformální učení probíhá vedle hlavních vzdělávacích systémů a zpravidla nevede k získání formalizovaného certifikátu. Může být poskytováno na pracovišti a prostřednictvím činností organizací a sdružení občanských spolků. Informální učení je pak přirozeným doprovodným znakem každodenního života. Na rozdíl od formálního a neformálního učení nemusí být informální učení vždy učení záměrným, proto ani sami jeho účastníci nemusí snadno rozpoznat, jak přispívá k jejich vědomostem a dovednostem. Dochází k němu například prostřednictvím setkávání s přáteli či kolegy (Macků 2011, 11-12), zájmovou četbou či cestováním. V popularizaci archeologie se zaměřujeme převážně na neformální a informální učení. Ať už záměrně pořádanými akcemi a výstavami, nebo nabídkou různých druhů populárně-naučné literatury či videí, vždy se snažíme prohlubovat percepce, zkušenosti, znalosti a reflexi historického vědomí naší společnosti. Právě podpora neformálního a informálního vzdělávání je jednou z náplní komunitní archeologie⁴². Můžeme se však zapojit také do vzdělávání formálního, a to prostřednictvím spolupráce se školami a pedagogy či přímo návštěvami archeologů ve vyučovacích hodinách.

Hands-on přístup

Přístup označovaný jako hands-on (lze přeložit jako “ruce vpřed”, “dotkněte se”) přinesl do muzejní pedagogiky přesný opak tradičního postoje “nedotýkat se”. Vychází z aktivního pojetí výuky a je založen na haptickém (hmatovém) poznávání. Je to zcela logické a přirozené. Jedním z primárních úkolů hmatového (taktilního) systému je monitorovat biologicky relevantní objekty našeho životního prostředí pomocí přímého kontaktu s okolním světem. Hmatový systém je tedy jediný smyslový systém, který je v přímém spojení s motorickým systémem. Ten umožňuje díky hmatové paměti operovat s poznatky o objektech a materiálech i dlouho poté, co jsme je v minulosti prozkoumali dotykem (Gallace – Spence 2008, 163-164). Podíváme-li se znovu na Dalovu pyramidu učení (viz výše), nacházíme se na její samé základně. Ať už se jedná o aktivní manipulaci s rekonstrukcemi či dokonce originály archeologických nálezů, s jejich replikami⁴³ či simulacemi různých dalších

používat ruční mlýn-žernov) a využíván byl i Germány v době římské.

⁴² Viz kap. 4.3 Komunitní archeologie.

⁴³ K problematice termínů rekonstrukce a replika viz kap. 4.4 Oživování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history.

situací, můžeme si být jistí, že jedinci si z nabytých poznatků zapamatují mnohem více, než kdyby si o daném tématu četli či ho pouze pozorovali. Hands-on přístup a multisenzorický kontakt je (obzvláště v našem archeologickém záměru) považován skutečně za vysoce efektivní a je potřeba ho využívat kdykoli jen to je možné. Svou roli navíc hraje i fakt, že lidé vnímají a zažívají objekty emocionálně. Zeptáme-li se vědce, muzejníka či laika na jejich vlastní haptickou zkušenost s konkrétním objektem, lidé často mluví o tom, co cítili, trochu jinak, než co si mysleli před hmatovým kontaktem. Role doteku je v každém případě niterným zážitkem⁴⁴ (Romanek – Lynch 2008, 276). Dotýkání se věci je instinktivní způsob, skrze který testujeme okolí, je to způsob, kterému se učíme už od narození a impulzivně ho využíváme celý život. Nutné je také brát v úvahu, že hmat neopere izolovaně – náš vjem z toho, čeho se dotýkáme, je také ovlivněn čichem a zrakem. Tyto faktory mohou ovlivnit, jak daný předmět vnímáme jako celek (Pye 2007, 14). Na zde uvedené aspekty hands-on přístupu musíme myslet vždy, používáme-li metodu objektového učení (viz níže).

Klíčové kompetence

Tento pojem je rozvíjen především v Rámcovém vzdělávacím programu základního vzdělávání (RVP, viz níže), ovšem připravujeme-li archeologické programy pro školy (a nejen to), je potřebné s ním být obeznámen. Definice Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy vysvětluje klíčové kompetence takto: *“Mít kompetenci znamená, že člověk (žák) je vybaven celým složitým souborem vědomostí, dovedností a postojů, ve kterém je vše propojeno tak výhodně, že díky tomu člověk může úspěšně zvládnout úkoly a situace, do kterých se dostává ve studiu, v práci, v osobním životě. Mít určitou kompetenci znamená, že se dokážeme v určité přirozené situaci přiměřeně orientovat, provádět vhodné činnosti, zaujmout přínosný postoj.”*⁴⁵ Je to v podstatě balíček znalostí, dovedností, postojů a hodnot, které jsou postupně předávány spolu s oborovými znalostmi a dovednostmi. Pracují s nimi téměř všechny evropské vzdělávací systémy (Hučinová 2005, nestránkováno). Klíčové kompetence jsou využívány a zlepšovány při každém uceleném a smysluplném učení a jsou univerzální. Právě jejich rozvoj by měl být jedním z cílů každé edukace. Konkrétně se jedná o:

- kompetence k učení
- kompetence komunikativní
- kompetence k řešení problémů
- kompetence sociální a personální
- kompetence občanské
- kompetence pracovní

Vrátíme-li se zpět do úvodní kapitoly 2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru, vidíme, že právě klíčové kompetence postihují většinu oblastí, jež může archeologie ve

⁴⁴ U archeologických předmětů je v tomto ohledu významný prožitek autenticity (v případě možnosti kontaktu s originálem), případně překvapení v současnosti neznámým předmětem či materiálem.

⁴⁵ Viz dokument Klíčové kompetence v základním vzdělávání, dostupný přímo na webových stránkách MŠMT ČR (www.msmt.cz)

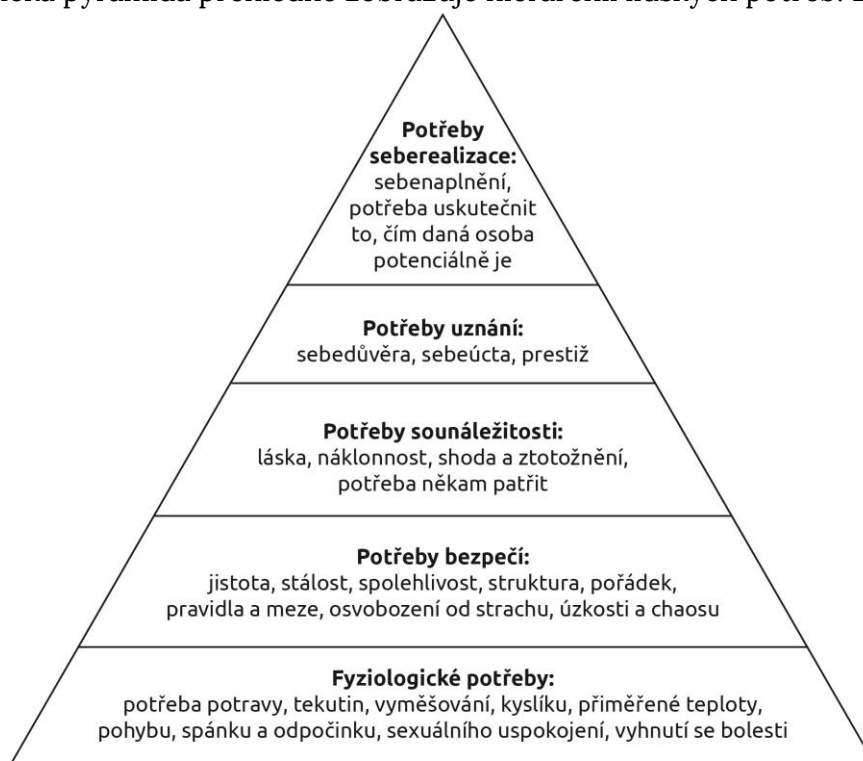
společnosti rozvíjet. Nemůžeme tedy ke klíčovým kompetencím přistupovat s odstupem jakožto k problému školního vzdělávání, ale jako ke kompaktnímu systému, který je důležitý v jakémkoli věku.

Kritické myšlení

Aktivní a samostatné uvažování, zahrnující porozumění informaci, analýzu, porovnání myšlenek s jinými názory a tvrzeními, vidění faktů v souvislostech, využití všech úrovní logických myšlenkových postupů, zaujetí stanoviska a zodpovědnosti za ně. Kriticky myslící jedinec je zvědavý, řídí se zdravou skepsí, dokáže vyhodnotit přijímané informace, vytvořit si názor a argumentovat (*Lacina – Kotrba 2015, 97*). Při jakékoli archeologické edukaci tedy není naším cílem pouze předat fakta, ale navést jedince k tomu, aby o nich přemýšleli, zasadili si je do kontextu vlastních vědomostí a zkušeností a případně je v budoucnu dále zužitkovali. Obzvláště při edukační práci s dětmi je stěžejním prostřednictvím archeologie rozvíjet kritické myšlení, protože ho pak mohou dále aplikovat v dalším celoživotním procesu učení a poznávání světa.

Maslowova pyramida hodnot

Další pedagogická pyramida přehledně zobrazuje hierarchii lidských potřeb. Definoval ji

Obr. 3 Maslowova pyramida hodnot

americký psycholog Abraham H. Maslow v roce 1943⁴⁶ a vymezil tak základní nezbytnosti, které jsou potřebné k relativně spokojenému životu. Byť jde o generalizující model, který

⁴⁶ Publikováno jako *Maslow, A. H. 1943: A Theory of Human Motivation. Psychological Review 50 (4), 370-396.*

vykazuje určité průniky mezi některými patry, ukazuje nám sféry našeho života, které pocítujeme jako významné. Pomocí archeologické popularizace můžeme přispívat k rozvoji horních tří pater: společenské sounáležitosti (potřeba někam patřit), sebedůvěry a také seberealizace. Konkrétní příklady se budou objevovat v průběhu práce.

Objektové učení

Tato metoda staví na výše vysvětleném hands-on přístupu a vychází z principů konstruktivismu. Objektové učení je založeno na předpokladu, že zkoumáním jednoho artefaktu se člověk neučí pouze o předmětu samotném, ale také o době jeho vzniku, materiálu, z něhož je vyroben, jeho tvůrcích apod. Učí se také kriticky myslet a nahlížet na probíranou problematiku z více stran (*Jagošová – Mrázová 2008*, 225-230). To, že archeologické artefakty představují jedinou kategorii vzdálené minulosti, která přežila dodnes, bývá někdy vnímáno negativně. Na druhou stranu je to právě vnímání individuální aury a fascinace těmito předměty, co můžeme často pozorovat při setkání veřejnosti s artefakty. Tento jev stimuluje kreativní, poetický a antiracionální přístup, který mnohdy vede k obdivu estetické kvality archeologických artefaktů (*Merimman 2004*, 101). Toho můžeme skvěle využít k získání pozornosti a pomocí vhodně volených otázek a aktivizačních metod prostřednictvím (klidně i jen jednoho) předmětu předat kompletní informace a jevy, jejichž srozumitelné vysvětlení by nám jinak činilo potíže. V souvislosti s tím je ale někdy vyzdvihován nejen termín hands-on, ale také “minds-on” (*Bartoy 2012*, 554), tedy nutnost skutečně přemýšlet. Metodu objektového učení v praxi uvádíme ve všech kazuistikách, které se týkají přímé fyzické komunikace archeologie s veřejností.

Prekoncepty

Prekoncepty jsou subjektivní vjemy, názory či postoje, které zaujímají dospělí i děti vůči jevům či teoriím, s kterými nejsou příliš obeznámeni. Prekoncepty se povětšinou značně liší od reality. Archeologové se často setkávají s velmi mylnými prekoncepty veřejnosti, týkajícími se jak fungování a metod samotného oboru (archeologové zastaví stavbu na dlouhé měsíce, archeologové “kopou” dinosaury, archeologové pořád něco ometají štětečkem), tak v souvislosti s vývojem lidských dějin⁴⁷. Pro práci s těmito prekoncepty a jejich upřesňování/opravování je ideální výše popsaná metoda E-U-R v duchu konstruktivistického učení.

Průřezová témata

Termín pochází opět z Rámcového vzdělávacího programu základního vzdělávání (RVP), ale zároveň nám ukazuje celou škálu témat a oblastí, kterým se můžeme v archeologické popularizaci věnovat. Průřezová témata by měla být pojítkem mezi všemi nebo větším počtem vyučovacích předmětů, ale také mezi výukou, životem ve škole i mimo ni. Především by měla podpořit výchovnou funkci vzdělávání (*Tupý 2005*, nestránkováno). Znalost průřezových témat opět využijeme při přípravě archeologických programů pro školy, ale také při plánování dalších edukačních aktivit pro všechny věkové kategorie. RVP uvádí šest témat:

⁴⁷ Konkrétní prekoncepty si představíme v kazuistikách 5.5 Konceptová analýza programu Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola a 5.2 Případová studie Krumbenowe.

- Osobnostní a sociální výchova
- Výchova demokratického občana
- Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
- Multikulturní výchova
- Environmentální výchova
- Mediální výchova

Zde opět poukážeme na úvodní kapitolu 2. 3 Opomíjené aspekty popularizace oboru, kde mezi řádky můžeme vyčíst právě tato průřezová témata. Konkrétní příklady praxe a rozvoje průřezových témat v rámci archeologické prezentace a edukace si představíme postupně na různých místech této práce.

Rámcový vzdělávací program

Dokumentem, který nám velmi výrazně ukazuje okrajovou roli nejstarších období minulosti naší země ve společnosti, je paradoxně Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP). My se v rámci našeho tématu zaměříme na dokument orientovaný na základní vzdělávání (včetně odpovídajících ročníků gymnázií), neboť střední školy již bývají více vyprofilované a jejich studenti staví právě na poznatcích, získaných díky vzdělání základnímu. Již na úvodních stránkách najdeme slibně a zásadně znějící definice: *“Program vymezuje závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání, a to v souladu s principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílá kniha⁴⁸) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školském zákoně)... RVP specifikují úroveň klíčových kompetencí, jíž by měli žáci dosáhnout na konci základního vzdělávání, vymezuje vzdělávací obsahy – očekávané výstupy a učivo a zařazuje jako závaznou součást základního vzdělávání průřezová témata s výrazně formativními funkcemi... Dokumenty RVP jsou otevřené a měly by se průběžně měnit a upravovat podle potřeb společnosti, zkušenosti učitelů a zájmů žáků... RVP vycházejí z nové strategie vzdělávání, která zdůrazňuje klíčové kompetence, jejich provázanost se vzdělávacím obsahem a uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praktickém životě; vycházejí z koncepce společného vzdělávání a celoživotního učení; formulují očekávanou úroveň vzdělání stanovenou pro všechny absolventy jednotlivých etap vzdělávání; podporují pedagogickou autonomii škol a profesní odpovědnost učitelů za výsledky vzdělávání.”* (RVP ZŠ 2016, 5–6)

RVP rozdělují veškeré učivo na jednotlivé vzdělávací oblasti, složené z jednoho či více vzdělávacích oborů (které známe jako “školní předměty”, např. český jazyk, matematika, fyzika, ...), v závěru se věnují také průřezovým tématům (viz výše). Témata, vztahující se k poznatkům vědního oboru archeologie, se bezprostředně dotýkají oblastí *Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a svět práce*. První a poslední jmenované oblasti jsou více obecné, praktičtější a průřezovější a prochází

⁴⁸ Bílé knize se v souvislosti s plánováním archeologických edukačních aktivit budeme věnovat v kap. 4.1 Význam a tvorba edukační a komunikační strategie v archeologii.

1. i 2. stupněm, další zmíněné se objevují až na 2. stupni a jsou odborněji zaměřené. Přesné obsahy jednotlivých oblastí a jejich analýzu v kontextu s archeologickou edukací tu vzhledem k rozsahu i zaměření práce uvádět nebudeme, opomenout však nemůžeme vyznění oblasti, která by archeologii měla být nejbližší. Tou je oblast Člověk a společnost, přičemž vzdělávací obsah oboru Dějepis je rozdělen do osmi okruhů. Z archeologických poznatků čerpají první tři, u nichž si uvedeme také jejich očekávané výstupy a učivo:

POČÁTKY LIDSKÉ SPOLEČNOSTI

Očekávané výstupy

žák

- D-9-2-01 *charakterizuje život pravěkých sběračů a lovců, jejich materiální a duchovní kulturu*
- D-9-2-02 *objasní význam zemědělství, dobytkářství a zpracování kovů pro lidskou společnost*
- D-9-2-03 *uveďte příklady archeologických kultur na našem území*

Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:

žák

- D-9-2-01p *rozliší základní rozdíly ve způsobu života pravěkých a současných lidí*
- D-9-2-02p *podle obrázku popíše pravěká zvířata, způsob jejich lovu, zbraně, předměty denní potřeby a kultovní předměty*

Učivo:

- Člověk a lidská společnost v pravěku

NEJSTARŠÍ CIVILIZACE. KOŘENY EVROPSKÉ SPOLEČNOSTI

Očekávané výstupy

žák

- D-9-3-01 *rozpozná souvislost mezi přírodními podmínkami a vznikem prvních velkých zemědělských civilizací*
- D-9-3-02 *uveďte nejvýznamnější typy památek, které se staly součástí světového kulturního dědictví*
- D-9-3-03 *demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a uvede osobnosti antiky důležité pro evropskou civilizaci, zrod křesťanství a souvislost s judaismem*
- D-9-3-04 *porovná formy vlády a postavení společenských skupin v jednotlivých státech a vysvětlí podstatu antické demokracie*

Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:

žák

- D-9-3-01p *uvědomuje si souvislosti mezi přírodními podmínkami a vývojem starověkých států*
- D-9-3-03p, D-9-3-04p *popíše život v době nejstarších civilizací*

Učivo:

- Nejstarší starověké civilizace a jejich kulturní odkaz
- Antické Řecko a Řím
- Střední Evropa a její styky s antickým Středomořím

KŘESŤANSTVÍ A STŘEDOVĚKÁ EVROPA

Očekávané výstupy

žák

- D-9-4-01** *popíše podstatnou změnu evropské situace, která nastala v důsledku příchodu nových etnik, christianizace a vzniku států*
- D-9-4-02** *porovná základní rysy západoevropské, byzantsko-slovanské a islámské kulturní oblasti*
- D-9-4-03** *objasní situaci Velkomoravské říše a vnitřní vývoj českého státu a postavení těchto státních útvarů v evropských souvislostech*
- D-9-4-04** *vymezi úlohu křesťanství a víry v životě středověkého člověka, konflikty mezi světskou a církevní mocí, vztah křesťanství ke kacířství a jiným věroukám*
- D-9-4-05** *ilustruje postavení jednotlivých vrstev středověké společnosti, uvede příklady románské a gotické kultury*

Minimální doporučená úroveň pro úpravy očekávaných výstupů v rámci podpůrných opatření:

žák:

- D-9-4-03p** *uvede první státní útvary na našem území*
- D-9-4-03p** *uvede základní informace z období počátků českého státu*
- D-9-4-04p** *popíše úlohu a postavení církve ve středověké společnosti*
- D-9-4-04p** *charakterizuje příčiny, průběh a důsledky husitského hnutí*
- D-9-4-05p** *rozeznává období rozkvětu českého státu v době přemyslovské a lucemburské*
- D-9-4-05p** *uvede nejvýraznější osobnosti přemyslovského a lucemburského státu*

Učivo:

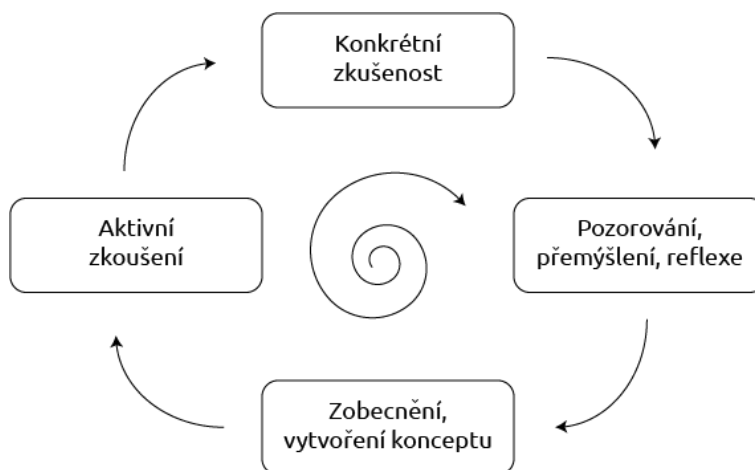
- Nový etnický obraz Evropy
- Utváření států ve východoevropském a západoevropském kulturním okruhu a jejich specifický vývoj
- Islám a islámská říše ovlivňující Evropu (Arabové, Turci)
- Velká Morava a český stát, jejich vnitřní vývoj a postavení v Evropě
- Křesťanství, papežství, císařství, křížové výpravy
- Struktura středověké společnosti, funkce jednotlivých vrstev
- Kultura středověké společnosti – románské a gotické umění a vzdělanost

Obsahový nepoměr je zcela jasně viditelný. Nesmírně dlouhý vývoj společnosti, materiálů i technologií je shrnut do tří velmi obecných očekávaných výstupů, zatímco u dalších okruhů se požadavky násobí a konkretizují. Vznik a přínos zemědělského způsobu života je zde zobecněn spolu s dobytčářstvím (jako by nesouviselo se zemědělstvím) a kovozpracovatelskými technologiemi, zatímco samostatný důraz se klade na znalost několika archeologických kultur. Můžeme polemizovat o tom, k čemu žákům bude znalost termínů jako je únětická kultura či kultura popelnicových polí (které se často objevují v testech i učebnicích), když sami archeologové termín kultura považují za pouhý odborný konstrukt, jehož uchopení se stále vyvíjí. Zarážející pak je, že RVP učivo dalších bloků rozepisuje poměrně podrobně, zatímco učivo bloku Počátky lidské společnosti shrne do termínu “člověk a lidská společnost v pravěku”. Podle výstupů z dalších oblastí je zde pod pojmem “pravěk” na našem území chápáno období od paleolitu až do doby stěhování národů (zde je také otázkou, zda třeba dobu laténskou ještě můžeme vůbec nazývat “počátky” lidské

společnosti). Klíčové rysy a inovace společnosti⁴⁹ či pravěké kulturní památky, které tvoří součást naší minulosti a významnou měrou se podílejí i na přítomnosti, tu vůbec specifikovány nejsou. Kořeny evropské kultury RVP hledá až v antickém světě a obdobích pozdějších, jako by pravěk byl izolovaným obdobím, z nějakého nejasného důvodu předcházející následujícím “velkým dějinám”. Situace se odráží nejen v nízké časové dotaci prehistorickým obdobím vymezené, ale také v časté bezradnosti pedagogů, jak k problematice vůbec přistoupit⁵⁰. Tvůrci RVP jako by si buď nevěděli rady s tím, jak naložit s několika tisíci let našich dějin, nebo je prostě nepovažují za důležité. Přitom, jak si ukážeme v dalších částech práce, okruh Počátky lidské společnosti skutečně skýtá širokou škálu možností v rámci formální i neformální edukace a nabízí množství příležitostí pro výuku průřezových témat i rozvoj klíčových kompetencí. Mělo by být v zájmu samotných archeologů, aby se tento stav, odrážející se právě v RVP, v nejbližší budoucnosti změnil.

Zážitková pedagogika

Tento směr se u nás rozšiřuje obzvláště v poslední dekádě, ačkoli jeho kořeny sahají až do 1. poloviny 20. st. Jak již termín napovídá, jde o předávání a rozvíjení znalostí a dovedností pomocí zážitků a zkušeností, kdy do procesu učení významnou měrou vstupují emoce a prožitky. Ty vedou k hlubšímu a dlouhodobějšímu pamatování a také k lepšímu pochopení. Kořeny zážitkové pedagogiky můžeme hledat u amerického pedagoga a psychologa Johna Deweyho a později Kurta Lewina (*Kolb 1984, 21-22*), na něž v 70. letech navázal rovněž americký psycholog a teoretik vzdělávání David Kolb. Ten v roce 1984 publikoval knihu „*Experimental learning: Experience As The Source of Learning and Development*“, v níž podrobně popsal význam zážitků a zkušeností na kvalitu učení. Kolb také upozorňuje na důležitou mnohoznačnost anglického výrazu “experience”, který do

Obr. 4 Kolbův cyklus učení

⁴⁹ Ať už jsou to počátky výroby základních dodnes používaných předmětů každodennosti, nejstarší projevy duchovního života a kořeny stále přetrvávajících pohanských zvyklostí, vznik dělby práce, hierarchizace společnosti nebo nadregionální obchod.

⁵⁰ Právě s tímto jevem se autorka práce setkává ve své edukační praxi velmi často. Z tohoto důvodu se také podílí na přípravě a realizaci semináře akreditovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy Pravěk nás učí, jehož cílem je ukázat pedagogům široké spektrum možností a metod, jak volit obsah i didaktické prostředky jeho předávání v rámci školní výuky.

češtiny překládáme jako zkušenost (objektivní, např. pracovní zkušenost), ale i zážitek (subjektivní, např. radostný zážitek) či prožitek (*Kolb 1984*, 35). Oba významy jsou zapojeny, v české literatuře se proto můžeme setkat jak s termínem zážitková pedagogika, tak s pedagogikou zkušenostní. Stěžejní je také důraz na zábavné vzdělávání, které přináší pedagogické pojetí hry (*Němec 2009*, 499). Celý přístup staví na aktivním zapojení studentů (využití aktivizačních metod je tedy nezbytné) a koresponduje s Dalovou pyramidou učení (viz výše), na jejíž základně v podstatě stojí.

Pro popularizaci archeologie je tento pedagogický směr jako šitý na míru. Principů zážitkové pedagogiky využíváme v této práci poměrně hojně a najdeme je ve většině kazuistik. Obzvláště v souvislosti s metodou experimentální archeologie nachází “experiential learning” své uplatnění, a to nejen v rámci veřejnosti laické, ale i té odborné. Konkrétní příklad si uvedeme v kazuistice 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie; zážitkový, a přesto edukačně kvalitní přístup k popularizaci pak podrobně uvádí kazuistika 5.2 Případová studie Krumbenowe.

3.2 Archeologie a didaktika

Chceme-li teoreticky podchytit vzdělávací a prezentační složku jakéhokoli oboru, nestačí rozumět pouze jemu samému, ale také jeho oborové didaktice. Problém s oborovou didaktikou archeologie však je takový, že neexistuje. A jen málo archeologů u nás si dokáže představit, jak by vlastně měla vypadat. Spojením archeologie a didaktiky se u nás zabýval pouze Radomír Tichý, který zavedl pojem archeodidaktika pro odvětví archeologie, které se zabývá tím, jak předat poznatky o archeologii nearcheologům (*Tichý 2014*). S tímto pojmem pak pracovala také certifikovaná metodika Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví (*Mikešová – Opatrná a kol. 2014*), která vznikla jako jeden z výstupů projektu Archeologie na dosah⁵¹, realizovaného v letech 2012 až 2014 v Národním muzeu. Archeodidaktika podle Tichého nesouvisí tak úzce s posláním muzeologie ve vztahu k získávání, odbornému vyhodnocení a prezentaci muzeálií, ale spíše se širokou a poměrně komplikovanou problematikou toho, co z archeologického poznání vybrat a jak to ke vzdělávání uspořádat.

A to je přesně to, na co jsme narazili již v předchozích odstavcích. Mezi zdrojem našich informací či archeologických faktů a jejich příjemci totiž existuje informačně nerovnovážený vztah: informace či fakt jsou určeny subjektu, který se na jejich vzniku nepodílel a není vybaven dostatečnými kompetencemi k jejich adekvátní interpretaci (*Beneš 2011*, 202). Pokud tedy chceme, aby archeologie dokázala skutečně efektivně oslovovat celou společnost tak, jak zamýšlíme, musíme přemýšlet nad tím, jakým způsobem s ní komunikovat. A přesně tím se, alespoň na poli dalších vědeckých disciplín, zabývá didaktika. Ta „zprostředkovává konkrétní oborový obsah nejrozličnějším adresátům. Vybírá a zpracovává ty obsahy, které se ukazují jako užitečné z hlediska vyučování a učení, tj. přispívá k rozvoji znalostí, dovedností, kompetencí, postojů a jiných dispozic cílového publika, ať už jde o žáky či širokou veřejnost. Jde tedy o proces zprostředkování či didaktické komunikace

⁵¹ Identifikační kód projektu a podrobnosti viz kap. 1 Úvod.

oboru, který musí mít vzdělávací význam pro jednotlivce. Z toho je jasné, že takový proces je současně i vyjádřením vztahu ke společnosti. Vychází z oboru a dosažení vzdělání a postoje jednotlivců i celé společnosti nakonec zpětně ovlivňuje i obor sám, neboť je závislý na úrovni vzdělání celé populace i na jejich společenských postojích“ (*Brockmeyerová-Fenclová-Čapek-Kotásek 2000*, 31). V pojetí archeologie se nám zde tak krásně propojují všechny tři výše uvedené modely komunikace oboru se společností. (*Holtorf 2007a 2014*).

Obecně by se však dalo říci, že se oborové didaktiky stále hledají. Jejich historie je spjatá s vývojem školství a sahá do 1. poloviny 20. století, kdy se začaly rodit spíše jako metodiky, jak učit konkrétní předměty. Ve 20. a 30. letech se totiž začal rozvíjet výzkum vyučování a učení v různých oblastech školního vzdělávání, a tak byly položeny základy oborové didaktického výzkumu. Rozvoj přišel v 60. letech 20. století spolu s kurikulárními reformami a od té doby se jednotlivé oborové didaktiky stále precizují⁵². Nicméně vymezení pojmu oborová didaktika není ani doposud ustálené. Jeho výklady se pohybují v rozmezí od poměrně úzce pojímané metodiky (pravidla správného vyučování v určitém oboru) až po komplexní pojetí oborové didaktiky jako aplikované vědy, založené na základním výzkumu. Pro současný vývoj je charakteristické směřování ke komplexnějšímu pojetí oborových didaktik (*Janík 2009*, 656).

Takto komplexně je tedy potřeba přistoupit k didaktické transformaci výsledků oboru i v archeologii. Těžiště tohoto didaktického přístupu by mělo ležet v konkrétních výzkumných projektech, ale je také žádoucí hledat taková společná teoretická a metodologická východiska, jež usnadní výstavbu didaktického poznatkového systému, formulaci výzkumných problémů v kontextu tohoto systému a stanovení adekvátních metod. Oprávněnost tohoto pojetí didaktické transformace lze v současnosti doložit zahraničními i domácími pracemi o „společnosti založené na vědě“ (knowledge based society), kdy vědění, znalost a poznání je nyní považováno za nový produkční faktor, který v postindustriální společnosti našel své místo vedle „klasických“ produkčních faktorů, jako je práce a kapitál. Klíčovým aspektem znalostí je pak jejich vyjádření a sdělování. Společenský prospěch ze znalostí tak v tomto pojetí plyne jen tehdy, jsou-li cílevědomě předávány. Zjednodušeně řečeno, „dosažené vědecké poznání se prakticky uplatní do té míry, nakolik jsou příslušné znalosti přístupné a srozumitelné jednotlivcům a jsou jimi užívány“ (*Brockmeyerová-Fenclová-Čapek-Kotásek 2000*, 29). To naprosto koresponduje s našimi požadavky na efektivní popularizaci archeologie a práci s historickým vědomím naší společnosti.

Jak jsme už uvedli, didaktickou transformací v archeologii se dosud mnoho prací a badatelů nezaobíralo. Částečnou oporu však můžeme hledat v české didaktice dějepisu, která sice stále hledá svoje integrující spojnice s terminologií historických věd, nicméně i z hlediska potřeb školství je jí věnována náležitá pozornost. Ovšem je zřejmé, že archeologie má taková specifika, jak v metodě získávání poznatků, tak i v jejich charakteru, že se v didaktice dějepisu může inspirovat, ale nikoli slepě přebírat její poznatky. Jedno však bude zcela jistě shodné, a to prezíravý vztah odborných komunit. Didaktika dějepisu totiž byla v 90. letech vyhnána z oblasti vědních disciplín, přestala být habilitačním oborem a začala

⁵² Podrobnou historií oborové didaktiky se zde nebudeme zabývat, shrnutí jejího vývoje podává *Brockmeyerová-Fenclová-Čapek-Kotásek 2000*.

být chápána „jen“ jako umění učit, jako dovednost, a ne jako vědní disciplína (Beneš 2011, 194). Vzhledem k tomu, že i v české archeologii jsou popularizace a vzdělávání stále převážně považovány za vědecky nehodnotnou činnost (někdy až za jakési pozlátko na „pravé vědě“), můžeme očekávat, že i požadavek na promyšlenou didaktickou transformaci oborového obsahu se nestane masově akceptovanou skutečností.

3.3 Pro koho, od koho a jak

Jak jsme již uvedli, úkolem každé didaktické transformace je celý komunikační proces příslušného oboru. Dotýká se tedy několika různých cílových skupin, které vyžadují specifické přístupy s přihlédnutím k požadavkům dané skupiny a také k rámci, v němž komunikace probíhá. Pomineme-li v kontextu popularizace archeologie nejužší odborný kruh, který má svá jasně daná pravidla a jazyk pro komunikaci, tyto skupiny a rámce můžeme vymezit následovně:

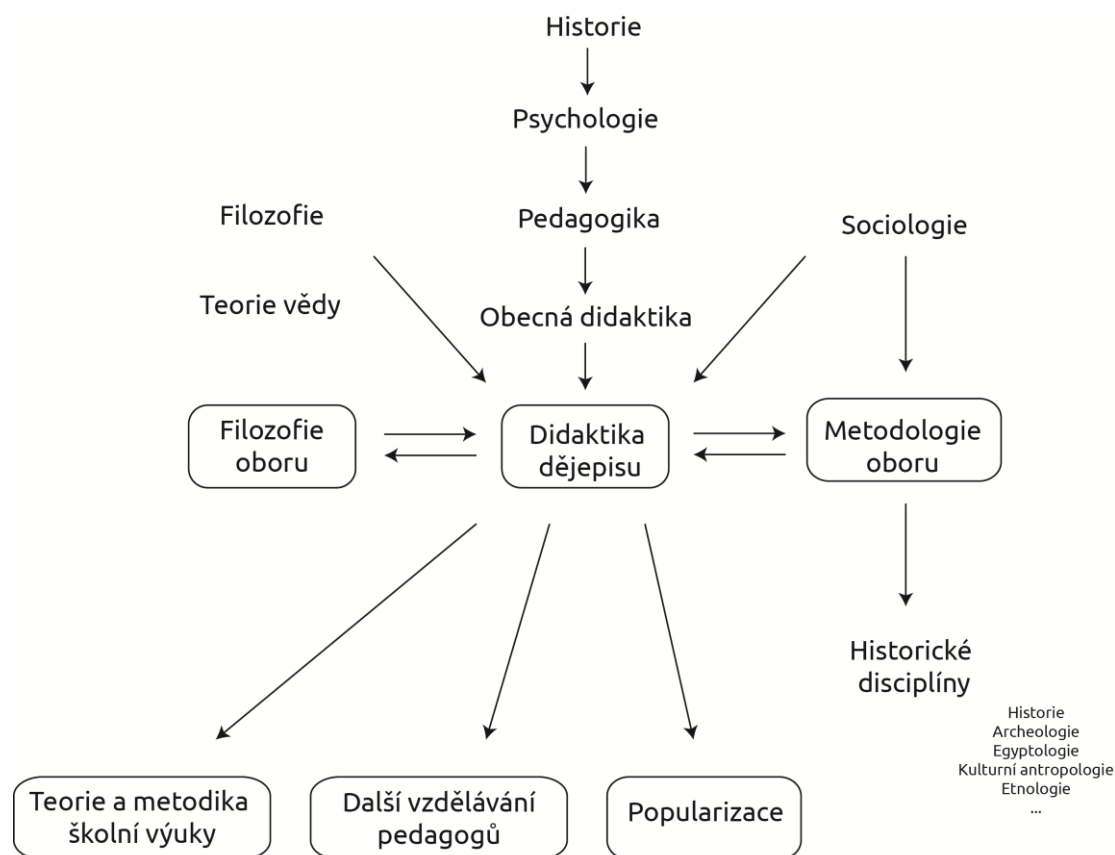
- studenti archeologie na vysokých školách v rámci odborných přednášek
- žáci základních škol a studenti středních škol v rámci výuky dějepisu
- odborníci z příbuzných a spolupracujících vědních oborů v rámci odborných publikací, setkání a konferencí
- široká veřejnost včetně dětí v rámci pestré škály popularizačních aktivit v rámci neformálního⁵³ a informálního⁵⁴ vzdělávání

Jelikož první tři úzce vymezené skupiny mají předem určenou formu a vyžadují samostatný přístup, zaměříme se na poslední nejširší skupinu, kterou archeologickou popularizací můžeme oslovit. Do tohoto okruhu tak spadají v podstatě všechny věkové i sociální skupiny, proto se komunikace s takto širokou cílovou skupinou může zdát poněkud komplikovaná. Konkrétnější výběr publika je pak možné činit až v rámci jednotlivých popularizačních aktivit a podle toho je přizpůsobovat.

Snaha o uchopení archeologické didaktické transformace pro tuto cílovou skupinu (a stejně tak i pro další výše vyjmenované) však musí být interdisciplinární, stejně jako je tomu u oborové didaktiky dějepisu, z jejíhož přístupu můžeme čerpat. Nutně totiž musí akceptovat a zpracovávat aktuální poznatky z mnoha dalších vědních disciplín, které jsou pro jakoukoli mezilidskou komunikaci stěžejní. Jde hlavně o pedagogiku, obecnou didaktiku a psychologii, svou roli hraje také sociologie či filozofie. Jako příklad si můžeme uvést schéma vlivů jednotlivých věd na didaktiku dějepisu (obr. 3), přičemž u archeologie je situace téměř totožná.

⁵³ Neformální vzdělávání viz pojem v kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

⁵⁴ Informální vzdělávání se uskutečňuje také mimo formální rámec, ovšem je chápáno spíše jako nezáměrné, neorganizované a často ani plně neuvědomované. Děje se bezděčně během každodenního života.

Obr. 5 Schéma vztahu didaktiky dějepisu a vlivu dalších disciplín (podle Beneš 2013)

Další často diskutovaná otázka je, kdo by se vlastně měl popularizací archeologie, a tedy i její didaktickou transformací, zabývat. Vzhledem k současnému konstituování české muzejní pedagogiky se někdy objevují tendence nechat tuto roli na muzejních pedagogích. Podle katalogu Národní soustavy povolání⁵⁵ jsou odborné kvalifikační požadavky následující: „Nejvhodnější přípravu pro tuto pozici poskytuje magisterský studijní program v oboru historické vědy a magisterský studijní program v oboru obecná teorie a dějiny umění a kultury. Jinou alternativu představuje magisterský studijní program v oboru pedagogika, magisterský studijní program v oboru učitelství pro základní školy, magisterský studijní program v oboru učitelství pro střední školy a magisterský studijní program v oboru specializace v pedagogice.“ Dovedeme si však představit, že by vystudovaný pedagog mohl efektivně popularizovat archeologii, o které by měl jen zběžné informace? Archeologie má přeci tak odlišnou metodu získávání informací a jejich povaha je pro konstruování minulosti tak komplikovaná, že i pro samotné archeology jsou některé její aspekty oříškem. Je tedy žádoucí, aby se muzejní pedagogice a didaktice v archeologii věnovali přímo archeologové s příslušným interdisciplinárním rozhledem a pedagogickým talentem, v případě jiného oborového zaměření pak tedy muzejní pedagog v úzké spolupráci s archeology.

⁵⁵ Viz <http://katalog.nsp.cz/>.

Ovšem popularizace archeologie, jak jsme již zmínili v úvodu, dnes neprobíhá již pouze prostřednictvím muzeí, nemůže tedy plně vycházet z muzejně-pedagogických principů⁵⁶. Archeologii mohou popularizovat, a také to tak na různé úrovni činí i archeologické ústavy (Archeologický ústav AV ČR, Ústavy archeologické památkové péče, Národní památkový ústav), archeologická univerzitní pracoviště (jednotlivé katedry archeologie), archeologické obecně prospěšné spolky a zapsané spolky (dříve občanská sdružení) a také další organizace, instituce i jednotlivci, v nichž archeologové figurují. Nejde tedy jen o muzejní pedagogiku, ale do popularizace v tomto pojetí vstupuje i kulturní pedagogika, pedagogika volného času a zážitková pedagogika (více viz *Jůva 2009*). Moderní a efektivní popularizace navíc kromě výše zmíněného vyžaduje hlubší a aktuální znalosti marketingu, public relations, grafiky, managementu, produkce, informačních technologiích a v neposlední řadě také velkou dávku kreativity.

Všechny výše vylíčené stránky didaktické transformace v archeologii a její popularizaci nám ukazují, že tvorbu teorie a metodologie v didaktice je nutno považovat za obtížnou vzhledem k jejímu komplexnímu charakteru, komplikovanému vztahu teorie a praxe a interdisciplinárnímu postavení. Je uznáván systémový charakter oborových didaktik a jejich hraniční postavení mezi příslušným oborem a vědami o výchově, za výchozí oblast je tedy většinou pokládán daný obor (*Brockmeyerová-Fenclová-Čapek-Kotásek 2000, 29*).

Ukázali jsme si již, kdo by se měl archeologickou didaktickou transformací zabývat a jakých cílových skupin se může dotýkat. Nyní se tedy dostáváme ke stěžejní a nejkomplikovanější otázce, jak by celý proces měl probíhat. To samozřejmě není záležitostí jednorázového ustanovení, ale předmětem dlouhodobého bádání a četných diskuzí v odborných kruzích. Je ovšem nutné z něčeho vycházet a celý koncept uchopit.

Na základě současných trendů v oborových didaktikách se zdá jako nejvhodnější pro potřeby archeologie zakotvit teorii na principech konstruktivismu⁵⁷. Taková koncepce je založena činnostně a interakčně, orientuje se na kategorie jako jsou porozumění, zkušenost a jednání. Staví na předpokladu, že cílová skupina si své znalosti či své pojetí učiva (tzv. prekoncepty) konstruuje na základě své vlastní aktivity a znalosti. To je pro archeologii ideální, neboť archeologie jakožto věda o životě v minulosti má mnoho analogií v životě současném, který všichni prožíváme a rozumíme mu. Proto je konstruktivismus vhodnou základnou pro popularizaci archeologických poznatků. Jedním z našich cílů tedy není do naší společnosti archeologické vědění jen slepě přelévat, ale naopak nutit společnost o něm přemýšlet a na jeho základě pak také jednat a myslet v životě současném. Tato didaktická koncepce má různá podrobnější pojetí, z nichž vůdčí vychází z psychologické didaktiky. Z pohledu teorie vědy je však obtížné tyto koncepce kategorizovat, neboť jsou značně heterogenní a jejich hranice jsou neostře. Lze alespoň s určitou neurčitostí říci, že mají blízko k postmodernímu chápání vědy (*Janík – Stuchlíková 2010, 12*).

⁵⁶ Ač je samozřejmě žádoucí z nich čerpat a orientovat se v nich.

⁵⁷ Konstruktivismus jako první ze vzdělávacích teorií přijal dynamický pohled na funkci mozku. Vychází z modelu, podle něhož se počet mozkových neuronů, a ještě mnohem více počet synapsí během života dynamicky mění. Konstruktivistická teorie učení je založena na interaktivitě a vlastní tvorbě poznatků na základě těch již dříve získaných, tedy zjednodušeně řečeno konstruování nového ze starého. Více viz kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

Ve světle současné „digitální éry“ však nesmíme zapomenout na to, že dnes pracujeme v osobním i profesním životě s přijímanými informacemi jinak, než tomu bylo před masovým rozšířením internetu. Na tuto situaci reaguje nejnovější teorie učení, která vychází z konstruktivistických principů – konektivismus⁵⁸. Ten překonává individuální přístup vlastní všem dosavadním teoriím a dovoluje pohlížet na vzdělávání jako na vlastnost sítě přesahující rámec jednotlivce. Stoupající množství existujících informací a jejich snadná dostupnost vede k nutnosti porozumění chápat jako vlastnost sítě, v níž každý člen obhospodařuje jen určitou část znalostí. Potřeba řešit daný problém pak vede k „dočasnému vytváření dynamicky proměnných propojení“ pro ten který konkrétní úkol potřebných uživatelů sítě včetně dostupných informačních zdrojů. (Brdička 2008). Poznávání je v rámci konektivismu založeno na množství různorodých zkušeností (spojení různých kultur, použití odlišných technologií) a schopnost poznávat je vždy mnohem důležitější než momentální skutečné znalosti. Zjednodušeně řečeno, „naše schopnost učit se to, co budeme potřebovat zítra, je důležitější než to, co víme dnes“ (Siemens 2014). Konektivismus má ještě jednu důležitou zajímavou charakteristiku, na kterou není možné zapomenout. Nabízí nejen učení, ale také sociální interakci nebo kulturní rozměr. Lidé, kteří jej budou využívat, mohou získat výhody, které budou mít právě tento rozměr a budou představovat jednu z klíčových konkurenčních výhod v celé informační společnosti.

Konektivismus však může být vnímán také spíše jako pedagogický pohled či aplikace určitých informačních postupů na konstruktivisticky orientovanou výuku, než samostatný pedagogický směr či paradigma vzdělávání. Častá je též námitka, že nepřináší příliš nového a je spíše syntézou přístupů a podnětů starších a dobře známých – ať již jde o aplikaci konceptu kolektivní inteligence, strojového učení nebo dobře známého sociálního a kolektivního učení. (Černý 2013). V archeologické didaktické transformaci se rozhodně nemusíme zabývat tím, zda lze konektivismus uznat jako samostatnou teorii učení či nikoli, nicméně nemůžeme ho přehlížet. A to i z toho důvodu, že nahrává mnohým z našich popularizačních cílů, kterými jsme se zabývali v úvodu. Při využívání nových přístupů, technologií a metod nesmíme ovšem zapomínat na důležitý fakt. Technologie samotné nikdy nemohou nahradit intuici, dobrý úsudek, schopnost řešit problémy či morální směřování. Nicméně dosavadní vývoj nám napovídá, že v nepředstavitelně informačně spleťtí budoucnosti nebude mít sebeinteligentnější jedinec bez přístupu k nástrojům digitálního světa šanci vyrovnat se třeba i méně schopným účastníkům sítě (Prensky 2009). Navíc internet dává archeologům mnohem více možností smysluplné konverzace s rozličnými částmi veřejnosti, než jsme měli před úsvitem „network society“ (McDavid, C. 2004, 178). Při formování jakéhokoli didaktického přístupu je proto potřeba na tuto úvahu brát zřetel.

Tato východiska se tedy vztahují k výše prezentovaným celospolečenským cílům popularizace archeologie, neboť pracují nejen s archeologickými informacemi, ale také s myšlením a dovednostmi naší společnosti, jak jsme si je nastínili. Drží se také aktuálního požadavku na oborovou didaktiku dějepisu, kterým je rozvíjení historického myšlení s důrazem na kritickou analýzu a interpretaci historických pramenů. (Gracová – Labischová 2012,

⁵⁸ Konektivismus jako teorie učení v digitálním věku byl formulován před necelými deseti lety dvěma kanadskými výzkumníky Georgem Siemensem (Research and Development Learning Technologies Centre, University of Manitoba) a Stephenem Downsem (Institute for Information Technology, Moncton) a stále je v procesu upřesňování vývoje.

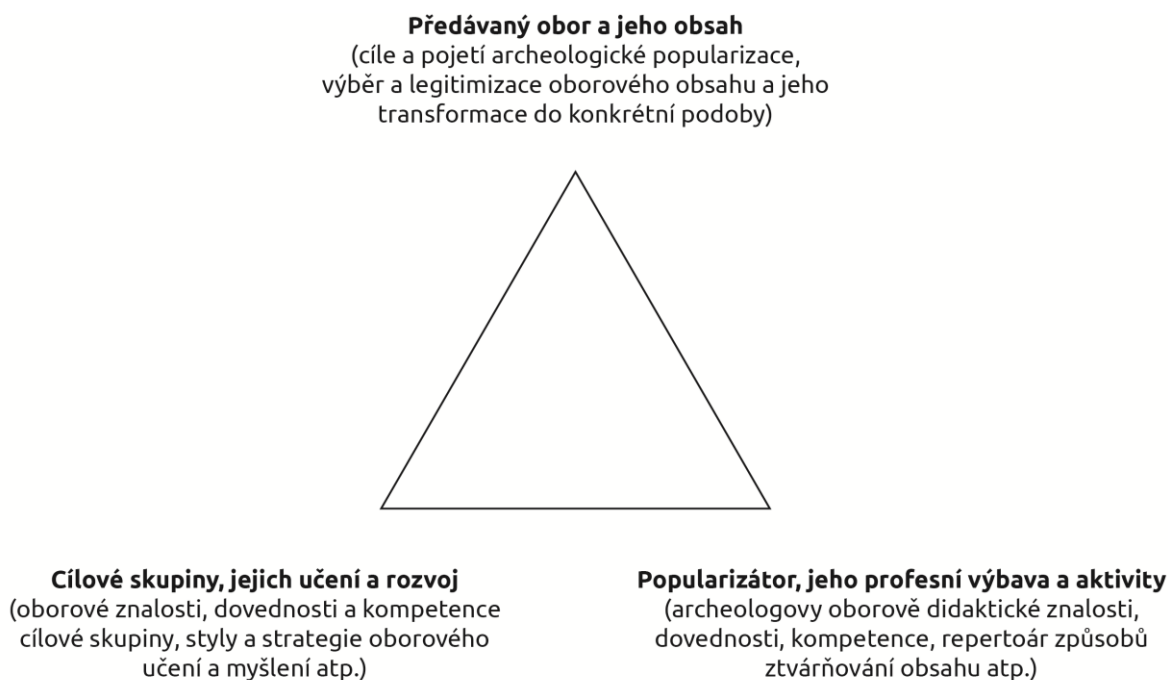
532). S přihlédnutím k tomuto nejširšímu pojetí didaktické transformace v archeologii pak můžeme přistupovat ke stěžejnímu kroku popularizace, a tím je didaktická transformace.

3.4 Didaktická transformace archeologických poznatků

Ačkoli termín zní poměrně komplikovaně, v podstatě jde o činnost, kterou všichni dobře známe a mimoděk ji provádíme, kdykoli chceme někomu předat sdělení, jemuž by v původní podobě nemusel plně porozumět. Didaktická transformace v archeologii je ve své podstatě to, co Radomír Tichý označuje svým pojmem archeodidaktika (*Tichý 2014*), tedy co z archeologického poznání vybrat a jak to ke vzdělávání uspořádat.

Pro potřeby efektivní popularizace je však nezbytné o didaktické transformaci více uvažovat a soustředit se na její jednotlivé kroky, které bychom jinak prováděli bezděčně a často ne tak precizně, jak bychom mohli při hlubším přemýšlení. Jednotlivé kroky didaktické transformace, uzpůsobené pro potřeby popularizace archeologie, jsou následující:

1. **Příprava** – Kritická analýza a interpretace zamýšleného obsahu sdělení, jeho strukturování a rozfázování s ohledem na cíle a cílovou skupinu.
2. **Reprezentace** – Úvahy, jakou reprezentaci obsahu je nejvhodnější použít (originální artefakt, replika či kopie, rekonstrukce, terénní dokumentace, analogie, kresba, video, metafora, demonstrace, ...) a jak je možno tyto reprezentace kombinovat.
3. **Výběr** – Zpracování obsahu a jeho reprezentace do nejvhodnější formy, výběr metody předávání a nejlepších přístupů a strategií, výběr způsobu organizace a řízení edukace a prezentace.
4. **Přizpůsobení cílové skupině** – Zohlednění specifik cílové skupiny – vzdělávací potřeby, předchozí znalosti, pohlaví, věk, sociální status, vzdělání, motivace, zájmy, schopnosti.

Obr. 6 Didaktický trojúhelník (upraven pro archeologii, dle Janík 2009, 659)

V didaktické transformaci tedy nejprve hledáme obsah a pak prostředky, jakými ho lze předat. Zcela zjednodušeně nám v archeologické didaktické transformaci jde vlastně o dva základní kroky: jaký obsah z obrovského množství archeologických pramenů vybrat a jak ho uspořádat a předat mimo náš obor. A to všechno samozřejmě s přihlédnutím ke všem již formulovaným specifikům oboru, jeho významu v dnešní společnosti a nastíněné koncepci archeologické didaktické transformace.

3.5 Jak chápat obsah v archeologické popularizaci

Mohlo by se zdát, že termín obsah není nutné nikterak vysvětlovat, že přeci všichni rozumíme tomu, co si pod pojmem představíme. V kontextu pedagogiky a didaktiky však tento termín nabývá na komplikovanosti a než se dostaneme k jeho strukturování v archeologii, je potřeba se u něj pozastavit.

Obsahem můžeme rozumět něco, co „lze nahlížet, sdílet, o čem lze přemýšlet a pomocí lidského jazyka hovořit... Obsah tak lze ztotožnit s obsahem vědomí, respektive polem vědomí, tedy představami, které v určitém okamžiku vytvářejí vědomí jedince a které jsou v něm přítomny. Může to být jak něco zjevného, založeného na zkušenostním poznání, tak i vysoce abstrahovaný pojem nebo vztah mezi fenomény – a dokonce jím může být (zejména prostřednictvím symbolu, např. uměleckého) také něco nepředstavitelného, nevnímáníelného... Obsah je tak i předmětem předávání kulturních vzorců, diskurzu

komunity, jejích mýtů a tradice, neuvědomované předávání světa konstruovaného většinou – reprezentuje tedy také např. současný stav oborového poznání a dění“ (*Šobáňová 2015a*, 12-14). To je velmi důležité si uvědomit, protože v archeologické popularizaci nám nejde jen o předávání jasně daných informací, ale často také o nadstavbová sdělení tzv. mezi řádky, která mají často právě symbolický charakter⁵⁹.

V archeologické popularizaci můžeme na základě těchto definic diferenciovat obsah intencionální (tedy zcela uvědoměle předávaný – to jsou právě naše informace, fakta a data) a neintencionální (ten, který je na první pohled skryt v informacích – interakční a poznávací stereotypy, etické vzorce, schémata sociálního chování a další dovednosti potřebné k fungování jedince uvnitř daného společenského systému (různé typy diferenciace obsahu viz *Šobáňová 2015a*, 14). Zde je právě patrná specifičnost archeologie (a po- tažmo obecně historických věd). Na rozdíl od přírodovědných oborů, jejichž popularizač- ním obsahem bývají v první řadě právě exaktní informace a data, archeologie se svým ne- intencionálním obsahem může dotýkat otázek smyslu lidské existence, problémů hodnot a porozumění životu.

Pro takové nakládání s obsahem je však nutná nejen jeho odborná znalost, ale také didaktické porozumění a schopnost konstruovat ho do srozumitelné podoby v rámci di- daktické transformace. Obzvláště nyní, kdy je „díky obrovskému nárůstu archeologických poznatků a literatury, která s nimi souvisí, ještě náročnější z nich vybírat reprezentativní obsah pro potřeby popularizace, je potřeba didaktické koncepce stále aktuálnější“ (*Tichý 2014*, 297).

Vrátíme-li se ale ještě na okamžik zpět k cílům efektivní popularizace archeologie, je dů- ležité vymezit si z tohoto úhlu pohledu dvě formy obsahu – rezultatovou a efektovou (for- muloval *Průcha 2005*). Resultátová forma obsahu je to, co si jedinec osvojil a co se stalo součástí jeho vědomí. To je právě naše cílení archeologie jako nástroje rozvoje osobnost- ních dovedností (ať už jde o schopnost nakládat se získanými znalostmi o nejstarších ob- dobách naší minulosti či o rozvoj různých typů inteligence a motoricko-senzorických do- vedností získaných díky kontaktu s archeologií). Efektová forma obsahu se již netýká je- dinců, ale celé společnosti. Je to takový obsah, který dlouhodobě setrvává ve vědění celé společnosti a utváří dobovou epistémé⁶⁰. V tomto případě slouží dle našeho pojetí arche- ologie jako nástroj rozvoje společnosti, protože ji vede ke vztahu k vlastní minulosti a s ní spojeným úvahám a otevírá tak jiný pohled na současnost, než který sama současnost ma- sově prezentuje. Je ale stěžejní, aby si sami archeologové uvědomili, jak by efektová forma obsahu v archeologii měla být definována a co z našich aktuálních oborových poznatků by se mělo stát součástí naší dobové epistémé.

Určit konkrétní podoby obsahu archeologické popularizace není samozřejmě možné ani účelné, je to záležitost každé jednotlivé aktivity a jednotlivého popularizátora. Je ovšem potřeba o obsahu přemýšlet rámcově, a proto se ho můžeme pokusit alespoň te- maticky strukturovat tak, aby to vyhovovalo potřebám efektivní popularizace.

⁵⁹ Viz úvodní kapitoly 2. 3. 2 Archeologie jako prostředek rozvoje společnosti a 2. 3. 3 Archeologie jako nástroj roz- voje osobnostních dovedností.

⁶⁰ Myšlenkové nevědomí či myšlenkový diskurz doby (či zjednodušeně řečeno také náhled na svět a lidskou exis- tenci) v pojetí Michela Foucaulta (v díle *Archeologie vědění* z roku 2002). M. Foucault rozlišil tři dosavadní epis- témé – renesanční, klasickou a moderní, přičemž současná epistémé se nikdy nedá v danou chvíli zcela uchopit, ovšem ta dnešní bývá označována jako postmoderní.

Výběr a konceptualizace obsahu v archeologii však vyžaduje hloubkový výzkum, neboť máme-li se zaměřit na to, co a jak chceme veřejnosti z naší vědy sdělovat, musíme porozumět tomu, co o archeologii a prehistorii ví (nebo spíše neví) a co ji skutečně zajímá a přijde podstatné. Taková analýza percepce archeologie v české společnosti musí zahrnovat kvalitativní i kvantitativní výzkum a nesmí ze svého zorného pole vynechat ani obec odbornou. Právě archeologové sami se pro vyváženost všech tří v úvodu představených modelů vztahu archeologie a veřejnosti (dle *Holtorf 2007* a *2014*) musí vyjádřit k vlastním postojům k obsahu archeologické popularizace a společně tak hledat cestu, kterou je možno se ubírat a která se naopak ukázala jako neprostopupná. Tímto akčním výzkumem (*Hendl 2016*, 142) bude též možno rychleji přenášet dílčí výsledky analýz do praxe, aktivizovat archeology v komunikaci s veřejností a přivést je k chápání popularizace v novém světle⁶¹.

Při strukturování obsahu ovšem narážíme ještě na jeden velmi podstatný problém, a tím jsou možnosti interpretace archeologických pramenů. Obsahem popularizace archeologie a nejstarších období minulosti by totiž neměly být pouhé strohé informace a popisy artefaktů a nálezových situací, ale historické fenomény, které lze vyvodit z jejich vyhodnocení a které teprve vedou k efektivní popularizaci. Tuto interpretaci archeologických pramenů, které jsou klíčovými nositeli informací o prehistorických dějinách, není možné provádět bez znalosti archeologické metody. A i v jejím rámci narážíme na mnoho otazníků a stává se oříškem pro samotné archeology (*Košta – Opatrná 2013*, 10). Jakým způsobem pak můžeme z těchto pramenů vybírat, abychom vyhověli současné úrovni archeologického poznání, nadměru nefabulovali a zároveň dokázali formulovat vytyčené fenomény a zamýšlená sdělení a demonstrovat je konkrétními nálezy?

V efektivním přístupu k popularizaci archeologie by tedy mělo jít v první řadě o lidskou společnost a její kontinuitu. O jakých oblastech lidské existence nás ale archeologické prameny dokáží skutečně informovat? Je jisté, že například na poli vývoje materiálů, řemesel a technologií máme obrazně řečeno pod nohama relativně pevnou půdu, naopak co se týče třeba duchovního světa našich prapředků, je situace výrazně horší. Měli bychom obsah diferenciovat na základě možností výpovědi archeologických pramenů a zcela se tak pro účely popularizace zříci některých témat, pro která máme skutečně minimum dokladů? Nebo s těmito tématy naopak specificky nakládat a jejich nepodloženost didakticky využívat? Názory archeologů se v tomto rozcházejí, a proto by se i tato interpretační otázka v kontextu popularizace měla stát předmětem oborových diskuzí. Jednoznačně zde ale vyplynul jeden ze stěžejních aspektů didaktické transformace, pro mnohé odborníky možná překvapivý. I zdánlivě tak „nevědecká“ činnost, jakou popularizace někdy bývá označována, se pomyslným kruhem vrací jako bumerang zpět do jádra vědeckého oboru, klade mu zásadní otázky ohledně jeho podstaty a možná až nepříjemně se dotýká jeho teorie a metodologie. A na tento významný fakt je potřeba neustále upozorňovat a podněcovat tak nové odborné diskuze.

⁶¹ Více v kap. 5 Akční výzkum a kap. 6. Diskuze: výzkum mínění odborné veřejnosti.

3.6 Různá pojetí konceptualizace archeologického obsahu

I když tedy nemůžeme a ani nezamýšlíme jasně formulovat obsah archeologické popularizace, pro lepší pochopení celé problematiky a také pro usnadnění následných kroků didaktické transformace můžeme nastínit jeho tematické strukturování. Od něho je možné se odrazit při přípravě jakékoli popularizační aktivity. Prvním krokem však vždy je jasná formulace cíle dané aktivity a cílové skupiny. Tedy co chceme sdělit a komu to chceme sdělit. Pak můžeme přistoupit k výběru reprezentativního obsahu. Ten můžeme uchopit následovně:

- *chronologicky* – vývojově podle jednotlivých období, jejich detailnost a výběr termínů závisí na cílové skupině:
 - pravěk, středověk, novověk
 - doba kamenná, doba bronzová, doba železná, ...
 - paleolit, neolit, eneolit,
 - absolutní chronologie, ...

- *geograficky* – dle jednotlivých oblastí, nejlépe s přihlédnutím k vzájemnému vztahu, může jít o minulost:
 - jedné lokality
 - jednoho regionu
 - jedné země
 - kulturního okruhu několika zemí
 - kontinentu
 - globální

- *tematicky* – podle různých oblastí lidské existence:
 - řemesla a technologie
 - sídlení a architektura
 - pohřbívání
 - stravování
 - umění
 - duchovní svět
 - obchod
 - cestování ...

- *narativně* – v lince příběhu, jehož detaily sice musí být smyšlené, měly by se ale vždy co nejpřesněji držet archeologických pramenů, příběh může být líčen z pohledu:
 - jednotlivce
 - rodiny
 - osady
 - etnika
 - země ...

Samozřejmě nejde o striktní dělení konceptů, ale spíše o nastínění různých možností přístupu k archeologickému obsahu, které se mohou vzájemně prolínat. V české popularizaci se asi nejčastěji setkáváme s tematickým⁶² či chronologickým přístupem na úkor narativního. Což je ale značná škoda, neboť příběhy lidstvo provází již od počátku a mají obrovskou moc vtáhnout své posluchače do děje a přispět tak k názornosti a lepší zapamatovatelnosti předávaného sdělení⁶³. Zobrazují navíc prezentovanou situaci v celé její komplexnosti a dokáží zabránit vytrhávání z kontextu. Očividná snaha zkoumat život v pravěku nebo středověku a s výsledky tohoto bádání seznamovat veřejnost je totiž stále i dnes podceňovaným prvkem v české archeologii, přičemž v ní lze stále velmi snadno identifikovat artefaktuální přístup, orientovaný na vnitřní chronologii archeologických kultur, relativní vztahy mezi nimi či typologii, nebo snahu deskriptivním způsobem vytvářet archeologický pramen (*Tichý 2000*, 212).

Příběhy jsou ceněny i v moderní pedagogice. Osobně a subjektivně podaný příběh má totiž obrovskou výpovědní hodnotu, protože dokáže stimulovat emoce a přivést lidi k propojení prezentovaných událostí s jejich současnými životy. Přivádí je totiž k zamyšlení nad tím, jak by asi sami prožívali své vlastní životy na místě lidí připomenutých v historickém příběhu. Takový příběh vede posluchače k tomu, aby si představili sami sebe v neznámém světě minulosti nebo odlišné kultury. Prostřednictvím příběhů tak můžeme ukázat různé perspektivy, z nichž lze určitý dějinný jev posuzovat, a tím i relativní povahu mnohých našich východisek (*Šobáňová 2015b*, 131). Narativní přístup tak zcela odpovídá našemu požadavku efektivní popularizace pracovat s kontinuitou minulosti a současnosti.

Můžeme se přiklonit k tezi, že minulost není o minulosti, ale o přítomnosti⁶⁴ (*Högberg 2007*, 44). To je velká výzva pro didaktickou transformaci archeologie, jak se od příběhů o minulosti vyprávěných v přítomnosti dostat k příběhům o přítomnosti, odkazujícím na minulost. Ukázkovým příkladem, který dokládá oprávněnost narativního přístupu, nám může být dílo archeoložky Ruth Tringham⁶⁵. Ta ve svém konceptu „narratives and

⁶² Patrně z důvodu výše zmíněné bohaté pramenné základny vedou v prezentovaných tématech technologie a řemesla.

⁶³ Viz kap. 4.2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace.

⁶⁴ Zvláště při popularizační práci s dětmi musíme brát v úvahu fakt, že dětem splývá minulost s přítomností a že nejsou ještě schopny rozlišovat nám jasné časové horizonty. Chápat časovou vzdálenost pravěku je v nižších věkových kategoriích již zcela za obzorem možností dětské mysli. Příběhy se tak v tomto kontextu jeví jako ideální prostředek archeologické komunikace.

⁶⁵ Americká archeoložka Ruth Tringham je profesorkou antropologie na Kalifornské univerzitě v Berkeley a kreativní ředitelkou a prezidentkou Centra pro digitální archeologii (CoDA). Během života se zaměřovala na evropský neolit a eneolit (především srbské lokality Selevac a Opovo) a také na Přední východ, kde se podílela na výzkumu v Čatal Hüyük. Na výsledcích tohoto výzkumu také staví unikátní narativní přístup k pramenům.

recombinant history“ pracuje s fiktivní mikrohistorií založenou na archeologických databázích. Precizní projekt Last House on the Hill⁶⁶ pracuje s rozsáhlou pramennou základnou, získanou během výzkumu na slavné lokalitě Çatal Hüyük, a na základě dokumentace a nálezů z jednoho z podrobně zkoumaných domů se snaží sestavit jeho příběh (*Tringham 2015*). Tento způsob propojování skutečných archeologických poznatků, jejich movitých i nemovitých dokladů a historicky reálných příběhů a životních situací je z didaktického hlediska pro efektivní popularizaci archeologie zcela nenahraditelný a měla by mu být i u nás věnována náležitá pozornost. Příběhům i zde zmíněným souvislostem se budeme více věnovat v kap. 4.2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace.

3.7 Prostředky a formy archeologické popularizace v didaktickém kontextu

Zabývali-li jsme se v předchozích kapitolách obsahem archeologické prezentace a edukace, nemůžeme opomenout ani prostředky, kterými můžeme daný obsah předávat. V poslední dekádě se tradiční archeologické popularizační prostředky značně rozšířily. Zatímco dříve ležel základ komunikace archeologů s veřejností v muzejních výstavách, novinových článcích, přednáškách a populárně-naučných publikacích, v současné době má velkou moc internet, digitální technologie a módní ožívování minulosti. Poradit si se širokou škálou možností však není pro mnohého archeologa či muzejního pedagoga snadné. Kombinace zvoleného obsahu a správně uchopeného prostředku je zcela zásadní pro kýžený dopad aktivity na cílové publikum. To se právě u různých forem archeologické popularizace může značně lišit. Například přednášky bývají navštěvovány převážně lidmi z pokročilejších věkových skupin s hlubším zájmem o problematiku, oživené akce navštěvují hojně rodiny s dětmi, které touží po zábavném vzdělávání, doprovodné programy k výstavám zase bývají častým cílem školních tříd. Každá forma proto vyžaduje specifický přístup a způsob komunikace se specifickými cílovými skupinami. Právě toto téma bylo dlouho námětem odborných diskuzí na poli muzejní pedagogiky, z nichž plyne, že neexistuje jedno univerzální cílové publikum, ale spíše množství různých a jedinečných “publik”.

Prací věnovaných prezentaci archeologie prostřednictvím klasických výstavních forem existuje již několik (naposledy podrobně *Dolák 2012*). My se proto v této práci zaměříme spíše na formy novější, a hlavně na jejich vzájemné propojování v koncepční a didakticky promyšlené celky a jejich analýzu. Pro přehled si však uvedeme různé formy archeologické prezentace a edukace, s kterými se můžeme setkat i v našem prostředí. Rozhodně však nechceme navodit dojem, že jde o uzavřené kategorie či neměnnou klasifikaci. Smyslem tohoto přehledu je spíše ukázat pestrost možností a poskytnout oporu pro jejich výběr. Jako základ jsme zvolili dělení užití v Certifikované metodice Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví (*Mikešová – Opatrná a kol. 2014*) na formy interiérové, exteriérové a digitální. Většinu z uvedených forem archeologické popularizace se budeme věnovat v následujících kapitolách práce a také samostatně v jednotlivých kazuistikách v kapitole 5 Akční výzkum vybraných forem archeologické popularizace.

⁶⁶ <http://lasthouseonthehill.org/>

Aktivity interiérové	Aktivity exteriérové	Digitální technologie a multimédia
Expozice, výstavy a doprovodné programy	Exkurze a vycházky na lokality	Populárně-naučná literatura
Přednášky	Dny otevřených dveří na archeologických výzkumech	Webové portály
Interaktivní vzdělávací programy pro školy	Prezentace in situ	Sociální sítě – Facebook, YouTube, Instagram, Twitter
Workshopy a výtvarné dílny	Naučné stezky	Digitální archivy
	Archeoparky a archeoskanzeny	E-learning
	Oživené akce pod širým nebem	Audiovizuální díla
		Rozšířená realita a 3D rekonstrukce
		Další digitální technologie
		Běžná média (tisk, TV, rozhlas)

Tab. 4 Současné formy archeologické popularizace

NOVÉ PŘÍSTUPY K POPULARIZACI ARCHEOLOGIE

„Lidé minulosti, stejně jako jejich slova, zmizeli již dávno. Ale jejich věci, které formovaly jejich životy, jsou stále přítomné a tvoří přímou fyzickou a hmatatelnou linii mezi minulostí a současností.“ (Lipe 2002, 21)

4.1 Význam a tvorba edukační a komunikační strategie v archeologii

V předchozích dvou kapitolách jsme si ukázali, že archeologie se dotýká mnoha oblastí naší společnosti a že tento kontakt lze nejefektivněji zprostředkovat s využitím didaktického přístupu. Pokoušet se o to nesystematicky bez dlouhodobějšího záměru však nemůže nést takové výsledky, jako když si veškerou archeologickou popularizační činnost důkladně plánujeme a rozmyšlíme. Oporou v této činnosti nám může být strategické plánování, které může i archeologické instituci přinést množství výhod a usnadnit práci. Jak a proč bychom měli v rámci archeologické popularizace strategicky plánovat si ukážeme v této kapitole, v jejímž závěru si pro co největší názornost ukážeme konkrétní příklad dobré praxe⁶⁷.

Proč v archeologii strategicky plánovat komunikaci s veřejností

Mít vypracovanou edukační a komunikační strategii je pro každou archeologickou instituci 21. století významné hned z několika důvodů. Nejen že taková strategie dá pevný rámec a teoretickou základnu veškerým popularizačním aktivitám, ale často nám může být také nápomocná při specifikování konkrétních činností a jejich zpětném hodnocení. Praktickým přínosem kvalitně zpracované archeologické edukační a komunikační strategie je v neposlední řadě také snadné sdílení myšlenek a záměrů. Promyšlená strategie se prezentuje vedení a kolegům z vlastní i spolupracující instituce mnohem lépe, než jen chaotická změť nesourodých myšlenek a nápadů.

V úvodu této kapitoly považujeme za nutné zdůraznit, že naším cílem není zavádění managementu do archeologické popularizace, ale spíše snaha, aby byl skutečně kladen důraz na její smysl, zaměření, provedení a hlavně dopady. K tomu nám právě strategické plánování může výrazně napomoci. Nemá však smysl pokoušet se o stanovení jakési obecné edukační a komunikační koncepce či strategie platné pro celou českou archeologii, naopak, každá taková strategie by měla vycházet z individuálních potřeb a možností každé jednotlivé instituce, která se archeologickou popularizací zabývá. Varovným signálem, proč se vyhnout obecným společným koncepcím, může být fakt, že v České republice vzniklo za posledních dvacet let v oblasti vzdělávání nepřeberné množství dokumentů, majících v názvech pojem “strategie” (nebo „strategický“) či „koncepce“ (nebo „konceptní“). Jejich množství, přílišná obecnost a častá neznalost kontextu a metodologicky správného postupu tvorby a realizace podobných dokumentů však vede spíše ke zmatku (Veselý 2009, 44). Proto nemáme v úmyslu v této práci vypracovat další obecný strategický

⁶⁷ Příklad dobré praxe je odborný termín používaný v muzejní pedagogice.

dokument platný pro archeologické vzdělávání, ale spíše ukázat cestu, jakým způsobem mohou jednotlivé instituce a pracovníci strategicky plánovat konkrétní popularizační aktivity v rámci svých individuálních možností. A protože efektivní popularizace i vzdělávání úzce souvisí s komunikací s veřejností, ukážeme si v této kapitole také propojení s propagací.

V kulturním, a hlavně muzejním prostředí 21. století však není strategické plánování žádnou novinkou. V zahraničí se tomuto tématu velmi intenzivně věnují Barry a Gail Dexter Lordovi⁶⁸ (např. *Lord – Lord 2003*). U nás je téma strategického plánování edukačních aktivit (taktéž pro muzejní prostředí) nejnověji a nejdůkladněji zpracováno muzejními pedagožkami Petrou Šobánovou a Michaelou Johnovou Čapkovou (*Šobánová – Johnová Čapková 2015*), z jejichž pohledu na celou problematiku vycházíme. Jejich pojetí strategického plánování edukačních aktivit lze shrnout v následujících krocích (*Šobánová – Johnová Čapková 2015*, 17-18):

1. Rozhodnutí strategicky plánovat
2. Analýza minulého a současného stavu organizace a podmínek, v nichž působí
3. Stanovení strategické vize a poslání
4. Stanovení dlouhodobého celospolečenského cíle
5. Výběr a formulace strategií, tvorba strategického plánu
6. Implementace zvolené strategie
7. Organizování, řízení a vyhodnocení

Absence podobného rámce v českém muzejním prostředí je podle autorek v praxi jasně viditelná. Projevuje se nejen velmi odlišným zaměřením edukační činnosti muzeí, ale i její kolísavou kvalitou. Usilují-li muzea (a v našem případě nejen muzea) o vysokou kvalitu své vzdělávací nabídky, měla by k jejímu vytváření i realizaci přistupovat minimálně se stejnou profesionalitou jako k jiným oblastem své činnosti. Jen tak nebudou edukační aktivity brány v rámci instituce jako něco navíc, jako „nezávazná hra s dětmi nebo zábava pro školní třídy na výletě. Porozumění všem rovinám plánování vzdělávacích aktivit může pomoci k tomu, aby koncipování těchto činností v praxi přestalo být intuitivním a tápavým“ (*Šobánová – Johnová Čapková 2015*, 10).

Jak jsme již nastínili v předchozích kapitolách, archeologie skýtá mnohem širší možnosti edukace než jen prostřednictvím muzejní prezentace. Proto i strategické plánování archeologických edukačních aktivit má svá specifika a od toho muzejního se může v některých oblastech lišit. Abychom neopakovali již důkladně formulované zásady a náležitosti strategického plánování v rámci kulturních edukačních aktivit, zaměříme se tedy rovnou na aplikaci do archeologické popularizace. V rámci této kapitoly si tedy ukážeme, jak naše archeologické popularizační cíle, které jsme si popsali v kap. 2 Popularizace archeologie v informačním věku, zařadit do kontextu současných společenských a vzdělávacích norem, a také nastíníme, jak může vypadat cesta k dosažení těchto cílů. Podrobné

⁶⁸ Manželé Barry a Gail Dexter Lordovi dokonce v roce 1981 založili společnost Lord Cultural Resources, která se specializuje na služby muzejnímu sektoru v oblasti strategického plánování. V současné době má společnost pět kanceláří po celém světě (Londýn, New York, Toronto, Bombaj a Peking), má rozsáhlou publikační činnost, je aktivní v 57 zemích a úspěšně realizovala již více než 2200 muzejních projektů. Více viz <http://www.lord.ca/>.

způsoby, možnosti a prostředky pak představí kap. 5 Akční výzkum vybraných forem archeologické popularizace.

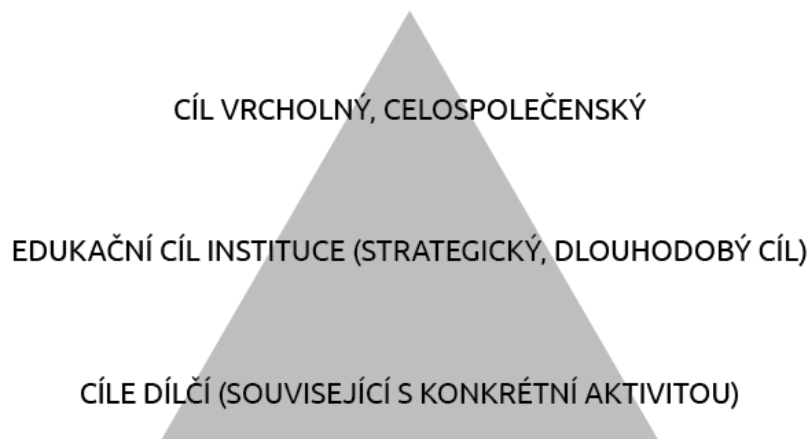
Možnosti aplikace strategického plánování pro potřeby efektivní popularizace archeologie

Při rozmyšlení koncepčního uchopení archeologické popularizace v rámci konkrétní instituce se naskytá myšlenka, že bychom se mohli pokusit opřít o některou z již existujících koncepcí Ministerstva kultury ČR, které má vypracovanou například Konceptci účinnější péče o movité kulturní dědictví v České republice v letech 2015–2020 (tzv. Konceptci rozvoje muzejnictví⁶⁹). Ta je formulací strategie Ministerstva kultury na podporu zejména veřejných muzeí a galerií a dalších vlastníků sbírek muzejní povahy, tedy i archeologických institucí. Koncepce se snaží stanovit nástroje, jejichž prostřednictvím stát usiluje ve vztahu k muzeím a galeriím o naplňování formulovaných cílů. Mezi ně patří také podpora zpřístupňování jednotlivých sbírkových předmětů, zveřejňování výsledků odborného zpracování těchto předmětů a prezentace národního kulturního dědictví v zahraničí. Dále také přímé zpřístupňování movitého kulturního dědictví veřejnosti formou koordinace a propagace výstavní činnosti muzeí a galerií ve spolupráci státní správy, samosprávy, základních, středních a vysokých škol, odborných sdružení a asociací, elektronických médií veřejné služby a společenskými organizacemi (*Koncepce účinnější péče o movité kulturní dědictví v České republice v letech 2015–2020*, 5). Přímou archeologii se však koncepce věnuje pouze na jediném místě, a to v souvislosti s požadavkem na iniciaci “práce na novelizaci právních norem nebo práce na přípravě nových právních norem, týkajících se zejména standardizace činnosti muzeí a galerií, péče o archeologické kulturní dědictví, správy archiválií, správy majetku, který je národním kulturním pokladem, a digitalizace kulturního obsahu” (*ibid.*, 8). Vzhledem k tomu, že z deseti strategických cílů předchozí koncepce z let 2010–2014 se jich podařilo splnit pouze pět, a například cíl “připravit ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy návrh na začlenění muzeí a galerií do vzdělávacího systému České republiky a předložit jej na jednání vlády” splněn nebyl (*ibid.*, 9), je zřejmé, že o tyto dokumenty se archeologické instituce při svém strategickém plánování příliš opírat nemohou.

Než se dostaneme ke konkrétnímu archeologickému příkladu strategického plánování, vysvětleme si nejprve, jak chápat některé pojmy a kroky tohoto plánování v archeologii. Jak jsme viděli výše v základním shrnutí jednotlivých kroků tvorby strategie, stěžejní je vždy stanovení vizí a poslání dané instituce a formulování jejích cílů. V tomto ohledu se můžeme opět opřít o muzejní pedagogiku, která hierarchizuje cíle do tří pyramidálně uspořádaných vrstev⁷⁰ (upraveno dle *Šobánková 2012*, 61):

⁶⁹ Přístupná online na https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/koncepce-2015-2020-1847.doc

⁷⁰ Takto rozložené cíle považujeme z hlediska strategického plánování archeologických popularizačních aktivit za nevhodnější. Nutné je ale také zmínit, že pojetí cílů ve strategickém plánování existuje celá řada. Tomu našemu se například nejvíce blíží anglosaské dělení strategických cílů A. G. O. - aims, goals, objectives – kdy “aims” jsou právě ty nejobecnější a nejvyšší cíle a “objectives” ty nejkonkrétnější (*Veselý 2013*, nestránkováno).

Obr. 7 Hierarchie edukačních cílů instituce

Každá archeologická instituce, která je na poli popularizace a vzdělávání aktivní, by tyto cíle měla mít vytyčené a řídit se jimi při navrhování každé další aktivity. Jak mohou takové vize a cíle v kontextu archeologické edukace vypadat? Ty vrcholné, celospolečenské, jsme v podstatě představili v kap. 2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru. V rámci hledání aktuální role archeologie v naší společnosti jsme identifikovali dva hlavní směry, v nichž může archeologie být veřejnosti nenahraditelným přínosem a plnit tak jedinečnou vzdělávací funkci. Pro přehlednost tedy shrňme, že vrcholné a celospolečenské strategické cíle archeologické popularizace můžeme hledat v těchto okruzích⁷¹:

- A. Archeologie jako péče o kulturní dědictví
- B. Archeologie jako prostředek rozvoje společnosti a jejího historického vědomí
- C. Archeologie jako nástroj rozvoje osobnostních dovedností (s přesahem do environmentální výchovy)

Je nutné zdůraznit, že pro svou dlouhodobost a nemožnost jakéhokoli měření naplnění těchto cílů v podstatě nikdy nelze plně dosáhnout, musíme se o to pouze kontinuálně pokoušet. Z těchto výše rozebraných okruhů si pak každá instituce může zvolit své specifické cíle, a to na základě své vědecké specializace (zda jde o výzkumnou, muzejní, univerzitní či “záchrannou” instituci nebo kombinaci několika funkcí), velikosti, počtu pracovníků, spolupracujících institucí, ale také dle regionální či celostátní působnosti. Můžeme předpokládat, že právě tyto vrcholné cíle by se u jednotlivých archeologických institucí měly poměrně podobat, ovšem konkrétní strategické cíle, jejichž naplnění je mnohem reálnější, se již budou různit právě v závislosti na zmíněných faktorech. V tomto ohledu je jistě přínosem se určitým způsobem vymezit a již v rámci strategického plánování si zvolit cestu a pozici, v níž je daná archeologická instituce jedinečná (tzv. “positioning”⁷²).

⁷¹ Dopodrobna jsou tyto okruhy a možné dopady popularizace archeologie rozebrány ve zmíněné kap. 2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru, nyní je již tedy znovu rozebírat nebudeme.

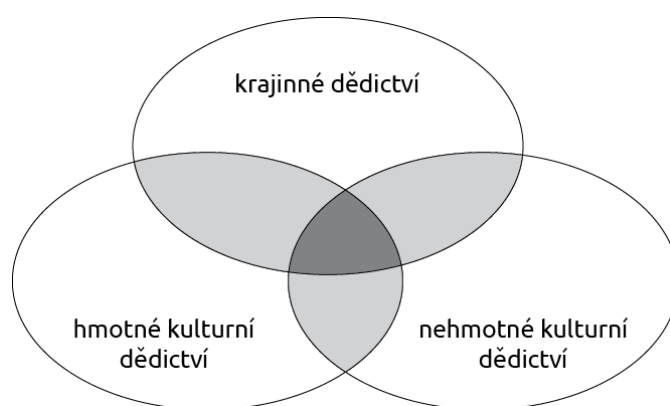
⁷² Positioning je ve strategickém a marketingovém plánování jeden z úvodních kroků, kdy daná organizace či značka originálně vymezí svou jedinečnost vůči konkurenci.

Při stanovování dílčích cílů se můžeme inspirovat v metodě SMART, která je hojně využívanou mnemotechnickou pomůckou používanou při projektovém řízení a využívá se i v muzejní pedagogice při definování cílů. Jejich tvorba podle této metody není složitá, avšak vyžaduje určitou praxi a zručnost. Každý stanovený dílčí cíl by z obecného hlediska měl odpovídat principu SMART a splňovat následující kritéria (definice zvolena dle *Lacina – Kotrba 2015, 36*):

- specific – konkrétní cíl, srozumitelný a pochopitelný
- measurable – měřitelný
- acceptable – přijatelný, cíl musí být dosažitelný
- realistic – realistický – ani příliš jednoduchý, ani složitý
- timed – termínovaný, se stanoveným limitem

S přihlédnutím k této jednoduché a logické pomůcce je daleko snazší vyhnout se příliš obecným formulacím cílů a držet se toho, čeho skutečně naše instituce může dosáhnout.

Vzhledem k tomu, že jsme v úvodu této kapitoly apelovali na uvedení archeologického strategického plánování do kontextu současného vzdělávacího a společenského rámce, zdůrazníme zde některé širší souvislosti. Protože u nás stále existuje tendence spojovat archeologii a její poznatky pouze s “vykopanými” artefakty, je potřeba připomenout fakt, že pro potřeby české výchovně vzdělávací praxe je kulturně historické dědictví (do něhož archeologické prameny a poznatky nepochybně patří) definováno jako “prvky krajiny, hmotné a duchovní kultury, které jsou odkazem minulosti a je ve veřejném zájmu zachovat je pro budoucnost” (*Foltýn a kol. 2008, 10*). Velmi názorně to shrnuje následující schéma:

Obr. 8 Kulturně historické dědictví – tematické okruhy (dle Foltýn a kol. 2008, 11)

Vzdělávací cíle archeologických institucí tedy mají odpovídat nejen jejich individuálním záměrům a potřebám, ale i těm obecně vzdělávacím. Ty jsou pro naše území nejpodrobněji a také nejpřehledněji shrnuty v tzv. Bílé knize (Národní program vzdělávání ČR), která formuje vládní strategii v oblasti vzdělávání v podobě myšlenkových východisek, obecných záměrů a rozvojových programů směřovaných pro vývoj vzdělávací soustavy. Strategie

odráží celospolečenské zájmy a dává konkrétní podněty k práci škol (*Bílá kniha 2001*, 7). Byť má dokument také své nedostatky, a ne všechny jeho cíle jsou skutečně reálné⁷³, informace a vzdělávací požadavky v něm obsažené lze považovat za komplexní pohled na vzdělávací potřeby současné společnosti, a tak i veškeré strategické cíle edukačních a popularizačních aktivit v archeologii by proto měly být s tímto dokumentem v souladu. Uvedme nejprve obecnou formulaci vzdělávání, kterou Bílá kniha obsahuje:

“Cíle vzdělávání musí být proto odvozovány jak z individuálních, tak i společenských potřeb. Vzdělávání se nevztahuje jen k vědě a poznávání, tedy k rozvíjení rozumových schopností, ale i k osvojování si sociálních a dalších dovedností, duchovních, morálních a estetických hodnot a žádoucích vztahů k ostatním lidem i ke společnosti jako celku, k emocionálnímu a volnému rozvoji, v neposlední řadě pak ke schopnosti uplatnit se v měnících se podmínkách zaměstnanosti a tím i trhu práce. Proto má vzdělávání více rozměrů, je současně zaměřeno na rovinu osobního rozvoje, začleňování do života společnosti, formování občana i na přípravu pro pracovní život.”

Právě tento přesah z vědomostní a informační roviny do roviny výchovné a celospolečensky rozvíjející, je tím důležitým aspektem, který jsme představovali v kap. 2.3 Opomíjené aspekty popularizace archeologie a který také mohou naplňovat vrcholné cíle jakékoli archeologické edukační strategie. Naše pojetí celospolečenských cílů archeologické popularizace proto odpovídá i následujícím cílům formulovaným v Bílé knize (*Bílá kniha 2001*, 14-15):

- **Rozvoj lidské individuality**, jehož předpokladem je péče o uchování jejího fyzického a psychického zdraví, zahrnuje kultivaci a podporu seberealizace každého jedince a maximální uplatnění jeho schopností. Kognitivní, psychomotorický a afektivní rozvoj člověka představuje základní cíl, který je nezbytný nejen z hlediska jedince, ale i společnosti, protože celkový tvůrčí potenciál obyvatel každé země je vždy hlavním zdrojem jejího rozvoje a hospodářské prosperity.
 - Toto se dotýká role archeologie jako nástroje rozvoje osobnostních dovedností.
- **Zprostředkování historicky vzniklé kultury společnosti**, obsažené ve vědách, technice, umění, pracovních dovednostech, spirituálních a morálních hodnotách jak nastupujícím generacím, tak do vědomí a činnosti všech členů společnosti. Sféra vzdělávání tímto způsobem zajišťuje kontinuitu minulosti, přítomnosti a budoucnosti, a začleňuje jedince do společenského procesu poznání. Nedílnou součástí tohoto cíle je i uchování a rozvíjení národní, jazykové a kulturní identity, zejména ochranou kulturního dědictví.
 - Toto se dotýká role archeologie jako prostředku rozvoje historického vědomí společnosti a také její role v péči o kulturní dědictví
- Za jednu z životně důležitých podmínek uchování kontinuity lidské společnosti a její kultury nutno považovat **výchovu k ochraně životního prostředí ve smyslu**

⁷³ Podrobně rozebráno v Analýze naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (Bílá kniha) v oblastech předškolního, základního a středního vzdělávání (*Veselý 2009*).

zajištění udržitelného rozvoje společnosti, kdy jde nejen o zprostředkování poznatků, ale i o vytvoření citlivého vztahu k přírodě a získání schopností i motivace, k aktivnímu utváření zdravého životního prostředí a odstraňování chudoby v celosvětovém měřítku.

- Toto se dotýká role archeologie jako nástroje rozvoje osobnostních dovedností s přesahem do environmentální výchovy.

Jak jsme si ukázali, archeologie má skutečně tu moc se podílet na naplňování těchto platných vzdělávacích cílů. Zjednodušeně a poeticky řečeno, s využitím pohledu pedagoga Zdeňka Heluse na čtyři základní směry orientace současné edukace, jde v podstatě o výchovu archeologií “k nápravě věcí lidských”⁷⁴ (*Helus 2014*, 15-26). Ovšem aby takových vysokých cílů bylo možné dosáhnout, je skutečně potřeba se celé problematice pečlivě odborně věnovat a veškeré aktivity promyšleně plánovat. V archeologické popularizaci se totiž nezaměřujeme pouze na školní, tedy formální vzdělávání, naší cílovou skupinou také nejsou pouze návštěvníci muzeí. V té nejobecnější rovině je naší cílovou skupinou široká veřejnost, proto i při promyšlení konkrétní edukační strategie konkrétní archeologické instituce je nutné pokusit se specifikovat, kdo všechno může s našimi aktivitami přijít do styku. Od školních skupin přes regionální a zájmové spolky až po seniory, kteří by i díky demografickým změnám posledních desetiletí neměli být jako možná cílová skupina přehlíženi (*Drobný 2016*, 46).

Zajímavý způsob, jak můžeme na cílové skupiny naší archeologické strategie také nahlížet, poskytuje nový mezinárodní standard z roku 2013 *Culture Segments*. Ten byl vypracován společností Morris Hargreaves McIntyre, která se odborně zabývá fungováním kulturních sektorů po celém světě. Členění společnosti na “kulturní segmenty” se velmi rychle rozšířilo do světových kulturních, uměleckých a památkových organizací, neboť pomáhá porozumět publiku těchto institucí, poskytnout jim lepší služby a včlenit tak kulturu do jejich života daleko hlouběji. Tento systém nedělí cílové skupiny dle věku či příslušnosti k jiné skupině, ale podle individuálního pojetí světa, vlastní aktivity a trávení volného času. Podle toho lze vyčlenit osm skupin lidí (segmenty jsou dle jejich naturelu nazvány Essence, Release, Stimulation, Enrichment, Expression, Perspective, Affirmation, Entertainment), kteří mají odlišné požadavky na kulturu⁷⁵. Prostudování tohoto mezinárodního systému členění cílových skupin (*Culture Segments 2013*) může být při plánování edukační a komunikační strategie velkou inspirací a může nám poskytnout svěží pohled na naše popularizační aktivity.

Jak jsme uvedli, chceme-li plánovat popularizační aktivity a archeologickou edukaci, nesmíme zapomínat také na promyšlení způsobu, jak budeme s veřejností komunikovat. Součástí strategie v dané instituci také musí být prezentační prostředky a komunikační

⁷⁴ Pedagog Zdeněk Helus vidí edukaci jako formu projevu starosti o člověka a formuloval čtyři základní cílové orientace současné edukace: 1. Vytváření lidských zdrojů pro ekonomický růst a konkurenceschopnost ekonomiky, 2. Výchova konzumentů, individuů, která se vyznačují hédonismem, 3. Výchova lidí vybavených různými typy gramotnosti, 4. Výchova jako prostředek k “nápravě věcí lidských” (*Helus 2014*, 15-16).

⁷⁵ Celý systém a členění Cultural Segments je dostupný online na <https://mhminsight.com/static/pdfs/culture-segments/en.pdf>. Stránky obsahují také možnost přiřadit se na základě testu ke konkrétní cílové skupině, což usnadňuje porozumění celému konceptu.

kanály. V úvahu musí přijít také finanční prostředky, které máme k dispozici, neboť plánování sebelepší edukační strategie postrádá smysl, nejsme-li schopni na ni sehnat finance. Jak vyplývá z výše zmíněné Koncepce účinnější péče o movité kulturní dědictví v České republice v letech 2015–2020, v letech 2015 až 2019 nelze počítat se zásadním navýšením objemu veřejných finančních prostředků, alokovaných na rozvoj muzeí a galerií v České republice. Jak sami autoři koncepce navrhuji, při rozvoji veškerých kulturních veřejných služeb je proto nutné postupovat cestou efektivnějšího vynakládání těchto prostředků, kde nejdůležitější cestu představuje podstatné prohloubení vzájemné spolupráce muzeí a galerií různých zřizovatelů, a to dvojím způsobem: na bázi společných výstavních a edukačních projektů a na bázi spolupráce a vzájemné podpory v regionech (*Koncepce účinnější péče o movité kulturní dědictví v České republice v letech 2015–2020*, 59).

Archeologické instituce v tomto ohledu nejsou výjimkou. Naopak, často se potýkají s problémy získání financí na samotný provoz, na popularizační a vzdělávací aktivity pak často prostředky nezbyývají vůbec. Řešením, které při plánování edukační strategie můžeme brát v úvahu, pak mohou být dotační programy Ministerstva kultury či Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Regionální operační programy (známé jako ROP), mezinárodní dotační programy, soukromé firemní nadace (u nás například O2, Vodafone, ČEZ, ČEPS⁷⁶), nezávislé nadace (např. Nadace Via, European Cultural Fond, Život umělce, Open Society Fund) či zahraniční kulturní programy (např. UNESCO, International Visegrad Fund). Dosud nepřilíživě využitý potenciál pro archeologickou popularizaci spatřujeme také v individuálním fundraisingu v soukromém sektoru, tedy získávání finančních prostředků přímo od sponzorů, místních firem či podnikatelů nebo komunitních crowdfundingových portálů typu Startovač⁷⁷ nebo HitHit. Zde je však vždy nutné mít předem rozmyšleno, na co přesně chceme prostředky čerpat a co konkrétně za to můžeme dárci nabídnout. Věříme, že kreativní popularizátor jistě najde atraktivní možnosti, které může archeologie nabídnout. Důraz však vždy klademe na etické aspekty, tzn. spolupracovat pouze s firmami, s kterými nejsme v myšlenkovém rozporu nebo po nás nevyžadují nesplnitelné požadavky (což si v rámci archeologických institucí činných na poli záchranných výzkumů není těžké představit).

Nedílnou součástí plánování edukačních aktivit by měla být i evaluace, tedy hodnocení veškeré činnosti. Ať už jsou to dotazníková šetření, rozhovory, focus groups či vše objímající případové studie⁷⁸, vždy je potřeba klást důraz na etiku a status celé instituce (*Kubarek – Trainer 2015*, 5). Musíme však brát v úvahu fakt, že způsoby evaluace se různí podle druhu aktivity a že ne vždy je snadné její dopad sledovat. Například hodnocení akcí pro veřejnost vyžaduje průzkumy v terénu a propracovaný systém, využívající sociologické průzkumy a statistiky; hodnocení efektivity prezentace pomocí online digitálních technologií pak usnadní webová analytika. Pro potřeby takové evaluace je vždy nezbytné postupovat metodou triangulace a kombinovat metody kvantitativní (počty návštěvníků, programů, publikací apod.) a kvalitativní (efektivita, spokojenost návštěvníků apod.)

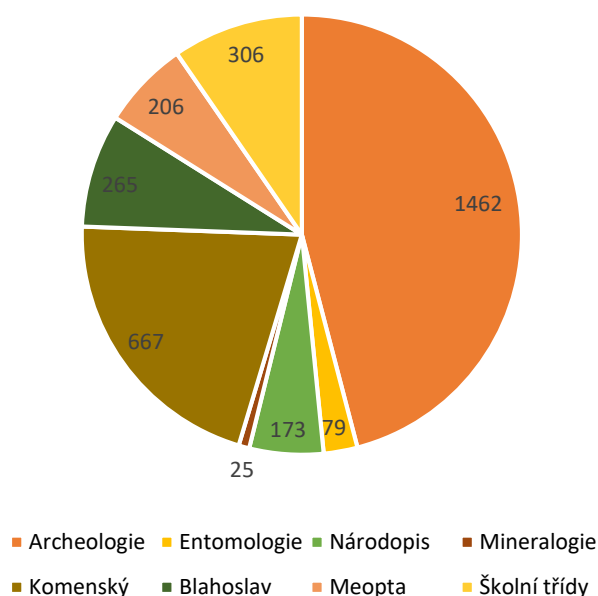
⁷⁶ Čerpání takových finančních zdrojů pro potřeby archeologické popularizace si ukážeme v kazuistice 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

⁷⁷ Na portálu Startovač (<https://www.startovac.cz/>) se podařilo vybrat finance např. na vydání archeologické popularizační knihy *Oblékání pravěku (Urbanová – Půlpán 2016)*.

⁷⁸ K využití sociologických výzkumů v archeologii viz kap. 5.2 Případová studie Krumbenowe a kap. 6. Diskuze, nebo také Mikešová 2012b.

(Jurečková 2007, 39).

Jako drobný příklad si můžeme uvést vyhodnocení návštěvnosti doprovodných programů v Muzeu Komenského v Přerově za rok 2013, které provedla zkušená muzejní pedagožka Kateřina Tomešková. Nejnavštěvovanějším a nejúspěšnějším programem celého muzea byl program s názvem “Jak k nám lovci mamutů přiletěli dymníkem” (Tomešková 2015, 211). Převahu nad ostatními programy nejlépe vystihuje následující graf:

Graf 1 Podíl návštěvníků na archeologických programech 2013 v Muzeu Komenského v Přerově

Z tohoto příkladu vidíme, že již ty nezákladnější a nejsnazší evaluační postupy mohou přinést důležité a v rámci instituce snadno prezentovatelné výstupy a představy o preferencích našeho cílového publika. Proto by evaluace měla být prováděna pravidelně a být zahrnována do dalších plánů archeologické edukace.

Příklad dobré praxe – Tvorba edukační a komunikační strategie ÚAPPSČ

Abychom nadále nebyli příliš obecní, konkrétní kroky a jejich význam v rámci tvorby edukační strategie v archeologické instituci si ukážeme přímo na archeologickém příkladu. Jako příklad dobré praxe nám poslouží edukační a komunikační strategie Ústavu archeologické památkové péče středních Čech, a to z důvodu autorčiny působnosti v rámci této instituce a jejích četných popularizačních aktivit⁷⁹. Výsledkem bude strategický dokument, pro nějž nám bude oporou modelová struktura, kterou navrhuje Petra Šobáňová a Michaela Johnová Čapková (Šobáňová – Johnová Čapková 2016, 60-62), z jejichž pojetí plánování edukační strategie vycházíme (jak jsme uvedli již v úvodu kapitoly).

⁷⁹ Přehledně graficky zpracovanou strategii nalezneme na webu ÚAPPSČ a v příloze č. 9.

Než se však dostaneme k tvorbě strategie a samotného dokumentu, musíme provést několik vstupních kroků a analýz. Logickým krokem po rozhodnutí strategicky plánovat by měla být analýza minulého a současného stavu organizace a podmínek, v nichž působí. K tomu nám může dopomoci zřizovací listina dané instituce, ve které je vymezeno její základní poslání, a dále tzv. SWOT analýza. Jedná se o nejjednodušší systematický přístup pro analýzy společnosti či instituce. SWOT je akronymem “Strengths” (silné stránky), “Weaknesses” (slabé stránky), “Opportunities” (příležitosti) a “Threats” (hrozby). Formát SWOT analýzy může být použit jak pro nekvantitativní přístupy prezentace výsledků, tak i k prezentaci kvantifikovatelných výsledků i s tím, že se pro jeho vyhotovení využívají velmi sofistikované nástroje (Fotr – Vacík – Souček – Špaček – Hájek 2012, 303). Plánování edukační strategie by pak k výsledkům této analýzy mělo přihlížet.

Krok 1: Poslání Ústavu archeologické památkové péče středních Čech a SWOT analýza

Ve zřizovací listině Ústavu archeologické památkové péče středních Čech (dále jen ÚAP-PSČ) je poslání vymezeno takto:

1. Hlavním účelem zřízení příspěvkové organizace je ochrana a záchrana movitého a nemovitého archeologického kulturního dědictví ve smyslu zákona č. 20/87 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

2. Předmět činnosti příspěvkové organizace je vymezen takto:

2.1. spolupráce s Archeologickým ústavem Akademie věd České republiky na úseku archeologické památkové péče, archeologických výzkumů a nálezů ve Středočeském kraji:

2.1.1. na základě povolení Ministerstva kultury České republiky a dohody o rozsahu a podmínkách provádění archeologických výzkumů uzavřené s Akademií věd České republiky provádí podle zákona č. 20/87 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, na území Středočeského kraje archeologické výzkumy a archeologický dohled

2.1.2. v rámci Středočeského kraje se podílí na koordinaci provádění archeologických výzkumů a péči o movité archeologické nálezy

2.1.3. poskytuje odborně metodickou pomoc orgánům veřejné správy

2.2. evidence a dokumentace archeologických akcí, nálezů a nalezišť

2.3. technické a odborné zpracování nálezů a jejich uchování po dobu jejich zpracování

2.4. prezentace výsledků výzkumu

2.5. osvětová a metodická činnost v oblasti s nakládáním s archeologickým kulturním dědictvím

2.6. spolupráce s tuzemskými i zahraničními partnery v oboru své činnosti

2.7. vydávání a rozšiřování periodického tisku i neperiodických publikací a dalších tiskovin, dále vydávání a rozšiřování zvukových a zvukově obrazových záznamů na všech druzích nosičů, vztahujících se k předmětu činnosti; popularizace výsledků své práce v tisku, rozhlasu, televizi nebo jinou audiovizuální formou

2.8. pořádání odborných konferencí, sympózií a seminářů, vztahujících se k předmětu činnosti a výstav vypůjčených předmětů kulturní hodnoty, a to samostatně nebo ve spolupráci s jinými právníckými nebo fyzickými osobami

2.9. pořádání kulturních a vzdělávacích programů vyplývajících z předmětu činnosti (filmové a multimediální) a spojených se zpřístupněním autorských děl, zejména programů se vztahem k archeologii a historii; pořádání veřejného předvedení audiovizuálních děl; provádění přednáškové a vzdělávací činnosti

2.10. vstupování do odborných, vlastivědných a profesních sdružení, jejichž zaměření souvisí s předmětem činnosti, a to zejména za účelem koordinace odborné činnosti

2.11. provádění vlastní vědecké a výzkumné činnosti, spolupráce na výzkumných a vědeckých úkolech jiných organizací či institucí; zpracování odborných posudků, rešerší a expertíz v oblasti archeologie

2.12. bezúplatné i úplatné poskytování informačních služeb a poradenský servis související s předmětem činnosti, a to podle své kapacity a při respektování směrnic zřizovatele, včetně zpřístupňování informací prostřednictvím počítačových a jiných sítí; poskytování dalších služeb odborné i laické veřejnosti v souladu s předmětem činnosti, tj. především průvodcovské činnosti v rámci svých expozic i mimo ně

2.13. zabezpečení provozu Informačního centra keltské kultury na zámku Nižbor

2.14. umožnění návštěv expozic, výstav a dalších kulturních akcí za úplatu; vybírání poplatků za fotografování, filmování a pořizování videozáznamů, pořizování kopií dokumentů a poskytování fotografií, negativů a ektachromů; prodej, popřípadě výroba katalogů, upomínkových předmětů a dalšího zboží, propagujícího předmět činnosti; pronájem dočasně nevyužitých prostor ve svěřených objektech, které spravuje, pokud to není v rozporu s kulturním posláním příspěvkové organizace; při pronajímání postupuje příspěvková organizace zejména podle platných předpisů, této zřizovací listiny v platném znění, směrnic a pokynů zřizovatele

2.15. správa centrálního depozitáře v Benátkách nad Jizerou⁸⁰

⁸⁰ Znění Zřizovací listiny Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v úpravě z 18. 9. 2006. Dostupná online na <http://www.uappsc.cz/wp-content/uploads/2015/11/Z%C5%99izovac%C3%AD-listina-%C3%9AAPPSC4%8C.pdf>.

Schválně jsme zde uvedli celé znění zřizovací listiny, abychom zdůraznili, že vzdělávání a popularizace stojí již v samotném poslání instituce (body 2.4, 2.5, 2.7., 2.8., 2.9, 2.12, 2.13, 2.14) a že její zaměření je skutečně široké. Základní hodnoty ÚAPPSC se dají shrnout do následujících čtyř bodů:

Věda	Dbáme na odborné metody získávání poznatků, jejich zpracování i prezentace
Kvalita	Snažíme se o nejvyšší kvalitu výsledků naší práce
Kreativita	Aplikujeme originální a tvůrčí přístup k vědě a její prezentaci a vzdělávání
Vzdělávání	Usilujeme o vzdělanou společnost s pevným vztahem k národnímu kulturnímu dědictví

Jelikož nám jde o vytvoření edukační a komunikační strategie pro ÚAPPSC, v rámci SWOT analýzy se zaměříme na tento kontext.

Silné stránky (S)	Slabé stránky (W)
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Archeologické nálezy</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC disponuje množstvím archeologických nálezů významné kulturní i informační hodnoty, které dokáží reprezentativně vyložit vývoj nejstarších období lidské minulosti, a také jejich replik ● <i>Lidé</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC má více než 20 odborných zaměstnanců, kteří mohou spolupracovat na prezentaci své činnosti ● <i>Prostor</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC má k prezentaci a edukaci k dispozici prostory Informačního centra keltské kultury na zámku Nižbor ● <i>Zkušenosti</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ Několik zaměstnanců ÚAPPSC má bohaté zkušenosti a odborné znalosti na poli prezentace a edukace v archeologii ● <i>Aktivity</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC pořádá množství popularizačních aktivit, jako jsou programy pro školy, výstavy, přednášky, oživené dny, či několika-denní vzdělávací akce ● <i>Online prezentace a komunikace</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC využívá pro prezentaci a komunikaci s veřejností nejnovější technologie a přístupy 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Široký záběr činnosti</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ Chybí dostatek zaměstnanců, kteří by se široké prezentační a vzdělávací činnosti mohli odborně a naplno věnovat ● <i>Finance</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ Jakožto příspěvková organizace Středočeského kraje má ÚAPPSC omezený a nejistý rozpočet ● <i>Poloha</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ Prezentační prostor v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor se nachází v relativně odlehlejší oblasti, kde není přirozený tok lidí ● <i>Status instituce</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC není sbírkotvorná instituce ani muzeum, nemá proto jeho právní a praktické možnosti ● <i>Jméno instituce</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC má dlouhý název, který je pro veřejnost těžko srozumitelný a není v jejím povědomí

Příležitosti (O)	Hrozby (T)
<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Spolupráce</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC může navazovat spolupráci na edukačních projektech s dalšími archeologickými institucemi a subjekty ● <i>Dobrovolnictví</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC se může napojit na dobrovolnické organizace a využívat potenciál dobrovolnictví ● <i>Studenti</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC může více zapojovat do svých vědeckých i prezentačních aktivit studenty archeologie ● <i>Workshopy a konference</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC může pořádat setkání odborníků zabývajících se prezentací a edukací v archeologii ● <i>Publikace</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC se může více zaměřit na tvorbu moderních populárně-naučných publikací a oslovit tak nové cílové skupiny ● <i>Expozice</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ V ICKK Nižbor může ÚAPPSC vybudovat novou moderní archeologickou expozici a metodické centrum archeologické prezentace ● <i>Soukromý sektor</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC může využít finanční i komunikační potenciál, který skýtá soukromý sektor 	<ul style="list-style-type: none"> ● <i>Nerespektování edukační strategie</i> ● <i>Finance</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC může přijít o veškeré příspěvky na prezentaci a vzdělávání ● <i>Zájem</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ Může dojít k úpadku zájmu o archeologické popularizační aktivity ● <i>Lidé</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ ÚAPPSC může přijít o zaměstnance, kteří se na prezentaci a edukaci specializují ● <i>Přehlcení aktivitou</i> <ul style="list-style-type: none"> ○ Prezentační a edukační činnost ÚAPPSC se může příliš rozvést a rozmělnit, což může vést k nedostatečné kvalitě

Tab. 5 SWOT analýza ÚAPPSC v kontextu popularizace vědy

Ze SWOT analýzy je patrné, že silné stránky převažují nad slabými, což je základ pro to, aby hrozby nebyly naplněny. U všech čtyř kategorií nalezneme vnitřní i vnější faktory, tedy ty, které může instituce ovlivnit, a ty, které může ovlivnit jen zčásti nebo vůbec. I to je potřeba při tvorbě edukační strategie brát v úvahu. Další fází je pak rozmýšlení a formulování cílů a způsobů jejich dosahování. Z důvodu úspory místa a délky této práce zde však tuto fázi nevedeme a rovnou přistoupíme k formulaci strategického dokumentu.

Krok 2. Stanovení edukační a komunikační strategie

1. Identifikační údaje

Název dokumentu: Edukační a komunikační strategie

Název instituce: Ústav archeologické památkové péče středních Čech

Zřizovatel: Středočeský kraj

Platnost dokumentu: 2017-2022

Jméno osoby odpovědné za obsah dokumentu: Mgr. Veronika Mikešová Puhačová

2. Charakteristika instituce

Profil instituce s ohledem na vzdělávání

ÚAPPSC je příspěvkovou organizací Středočeského kraje, jejímž hlavním cílem je ochrana a záchrana movitého a nemovitého archeologického kulturního dědictví ve smyslu zákona č. 20/87 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů. Prostřednictvím využití kombinace vědeckých výsledků, oživené historie a moderních postupů muzejní pedagogiky zprostředkovává atraktivní a originální formou poznání nejstarší minulosti Středočeského kraje a přispívá tak ke vzdělávání a výchově společnosti. Zároveň slouží k prezentaci archeologie jako společensky přínosného oboru a srozumitelně představuje jeho metody.

Vybavení instituce s ohledem na vzdělávání

Prostory

- Informační centrum keltské kultury na zámku Nižbor (výstavní a edukační účely)
- zasedací místnost v hlavním sídle instituce (konferenční účely)

Materiální vybavení

- repliky archeologických artefaktů od paleolitu po raný středověk
- dobové oděvy od neolitu po dobu římskou
- keltská "převlékárna" (oděvy z doby železné k vyzkoušení)
- rozsáhlá archeologická knihovna a odborné publikace zabývající se public archaeology, experimentální archeologií, muzejní pedagogikou, didaktikou
- populárně-naučné publikace prezentující výzkumy ÚAPPSC

Nemateriální vybavení

- grafické programy na přípravu propagačních a vzdělávacích materiálů
- tři webové platformy a kanály na sociálních sítích určené k prezentaci instituce

Charakteristika edukačního oddělení

ÚAPPSC nemá samostatné edukační oddělení. Na přípravu, koordinaci, realizaci a odbornou záštitu edukačních projektů má vyčleněn úvazek 1,0 na vysokoškolské pozici archeolog-popularizátor. Jeho náplní je správa webových platform (www.uappsc.cz, www.cestyarcheologie.cz, www.zameknizbor.cz), sociálních sítí (Facebook, Instagram,

YouTube), příprava a lektorování vzdělávacích programů pro školy, příprava, propagace a realizace dalších jednorázových tematicky zaměřených akcí, prezentace aktuálních výzkumů a objevů ÚAPPSC a jeho celková propagace, příprava tiskových zpráv, spolupráce na prezentaci Středočeského kraje a metodický rozvoj popularizace archeologie. Archeolog-popularizátor v ÚAPPSC spolupracuje s dalšími zaměstnanci ÚAPPSC v rámci prezentace jejich výzkumů a také při realizaci jednotlivých popularizačních akcí. Dále spolupracuje s provozním zaměstnancem Informačního centra keltské kultury na přípravě aktivit, které se konají přímo na zámku Nižbor.

Realizace projektů

Vzdělávací programy pro školy v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor

- vždy květen-říjen
- ročně absolvuje více jak 1000 žáků
- v nabídce tři různě zaměřené programy

Oslavy keltských svátku v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor

- Beltain – konec dubna
- Samhain – konec října
- návštěvnost okolo 1000-1500 návštěvníků na každém svátku

Výstavní činnost

- tematické výstavy v Informačním centru keltské kultury
- spolupráce se středočeskými muzei na krátkodobých výstavách
- zápůjčky předmětů

Publikační činnost

- archeologové ÚAPPSC se podílejí na tvorbě popularizačních publikací (např. řada archeologických encyklopedií pro nakladatelství Libri)
- vlastní produkce (např. vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy)
- spolupráce na článcích do médií

Akce Kupecká osada Krumbenowe v Českém Krumlově

- nadregionální spolupráce s Regionálním muzeem v Českém Krumlově
- začátek září
- oživená forma prezentace archeologických výsledků
- návštěvnost kolem 4000 za víkend

Oživené dny na germánském pohřebišti Pičhora u Dobřichova

- spolupráce s obcí Dobřichov
- konec května
- komunitní akce pro místní školy a občany oživenou formou prezentace doby římské
- návštěvnost okolo 300 za den

Letní škola experimentální archeologie pro studenty vysokých škol

- spolupráce se sdružením Bacrie z.s.
- konání v Pravěké osadě Křivolík

Dobové akce na objednávku

- příležitostně
- např. Den s neolitickou rodinou v Bělé pod Bezdězem

Návštěva archeologa ve škole

- příležitostně na objednávku

Přednášky v regionech

- archeologové ÚAPPSČ pořádají osvětové přednášky o archeologii ve středočeských regionech

Přednášky na vysokých školách

- někteří archeologové ÚAPPSČ přednášejí na archeologických katedrách několika univerzit

Účast na přípravě a realizaci Mezinárodního dne archeologie

- vždy třetí říjnová sobota

Vzdělávání pedagogů

- někteří archeologové ÚAPPSČ se podílejí na akreditovaném semináři nakladatelství FRAUS pro pedagogy 1. stupně na téma výuky nejstarších období minulosti lidstva

Realizace naučných stezek

- Stezka Markomanů na Pičhoře u Dobříchova
- naučná stezka ve Velimi

Prohlídky na archeologických výzkumech pro veřejnost

- příležitostně

Spolupráce s dalšími subjekty

Dlouhodobá spolupráce

- Středočeský kraj
- Regionální muzeum v Českém Krumlově
- Muzeum Bělá pod Bezdězem
- Obec Dobříchov
- Bacrie z. s.
- Ústav pro archeologii FF UK
- Nakladatelství FRAUS
- Množství jednotlivců aktivních v edukačních archeologických aktivitách

Krátkodobé spolupráce

- Středočeské muzeum Roztoky u Prahy
- Muzeum T. G. M. v Rakovníku
- Oblastní muzeum v Lounech
- Regionální muzeum v Jílovém u Prahy
- Nadace ČEZ
- Dobrovolníci z řad široké veřejnosti i studentů archeologie
- Investorské subjekty
- a další

3. Charakteristika edukační činnosti instituce

Zaměření edukačních aktivit instituce

Cíle celospolečenské

- prezentace nejstarších období lidské minulosti v kontextu 21. století
- edukace na poli celospolečenských témat (národní kulturní identita, kulturní dědictví, environmentální výchova, osobnostní rozvoj, historické vědomí)
- prezentace archeologie jako vědního oboru s moderní tváří a nesporným přínosem současné společnosti

Strategické cíle instituce

- prezentace výsledků archeologických výzkumů ÚAPPSČ založená na konkrétních archeologických nálezech a analýzách s využitím moderních didaktických prostředků
- prezentace nejstarší minulosti Středočeského kraje
- účast na formálním, neformálním i informálním vzdělávání obyvatel Středočeského kraje i dalších krajů
- spolupráce s dalšími archeologickými i nearcheologickými subjekty
- rozvoj metodiky prezentace, edukace a popularizace v archeologii

Dílčí cíle

- v závislosti na konkrétním typu aktivity

Cílové skupiny edukační činnosti instituce

- široká veřejnost se zájmem o historii a archeologii
- obyvatelé regionů, v nichž probíhají archeologické výzkumy ÚAPPSČ
- žáci ZŠ
- pedagogové dějepisu na ZŠ
- archeologové aktivní na poli popularizace
- studenti archeologie

Výchovné a vzdělávací strategie

Archeologická východiska:

- využívání nejnovějších archeologických poznatků
- historická autenticita – využívání originálních archeologických nálezů
- důraz na kontinuitu dějin a návaznost na současnost

- experimentální archeologie
- prohlubování povědomí veřejnosti o způsobu života v pravěku a středověku

Interdisciplinární přístup k prezentaci, edukaci a popularizaci archeologie čerpá z:

- muzejní pedagogiky
- didaktiky
- zážitkové pedagogiky

Specifická východiska edukační strategie:

- humanisticko-kreativní model výuky
- konstruktivismus
- komunitní přístup
- objektové učení a hands-on přístup
- využívání digitálních technologií a moderních způsobů komunikace

Způsoby evaluace:

- dotazníková šetření v rámci vzdělávacích programů
- případové studie a focus group u vybraných akcí
- rozhovory s návštěvníky akcí
- sledování návštěvnosti
- webová analytika (využití měření Google Analytics a analytiky sociálních sítí - měření návštěvnosti webů, věkových a zájmových skupin, geografického členění, oblíbenosti jednotlivých témat apod.)

Propojení s kurikulem školního vzdělávání

Bohatá nabídka pro školy ve Středočeském kraji vycházející z aktuálního kurikula a návaznost aktivit ÚAPPSČ na Rámcový vzdělávací program

- vzdělávací obory – dějepis, výchova k občanství, přírodopis
- vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, Člověk a příroda, Člověk a svět práce, Člověk a společnost

4. Komunikační strategie v souvislosti s edukačními aktivitami

Obecná charakteristika

- Komunikační prostředky i kanály by měly odpovídat současným trendům, ale mít svá vlastní zapamatovatelná specifika, korespondující s obsahem.
- Vizualní styl by měl být lehký a svěží a využívat estetické hodnoty prezentovaného obsahu (archeologické nálezy i oživené formy prezentace minulosti).
- Komunikace prostřednictvím jednotlivých kanálů by měla odpovídat dané formě i cílové skupině.
- Komunikační styl by měl být soudržný, neformální a přátelský, přesto odborně a gramaticky na úrovni.

Komunikační prostředky

- populárně-naučné články
- fotografie

- videospoty
- tiskové zprávy
- plakáty a pozvánky
- informační a vzdělávací tiskoviny

Komunikační kanály

- webové stránky ÚAPPSČ (www.uappsc.cz, www.cestyarcheologie.cz, www.zameknizbor.cz)
- sociální sítě ÚAPPSČ (Facebook, YouTube, Instagram)
- tištěná i audiovizuální média
- komunikační kanály spolupracujících institucí
- osobní kontakt v rámci jednotlivých akcí
- pozitivní reference

Krok 3. Implementace zvolené strategie a organizace, řízení a vyhodnocování

Následný krok, tedy realizace zvolené strategie, je již zřejmý. Vybraným příkladům bude věnována pozornost v kap. 5 Akční výzkum vybraných forem archeologické popularizace.

4.2 Narativní postup v kontextu problematiky interpretace

Archeologie znovu vytváří ztracený most mezi dávnou minulostí a současností. Vydláždíme-li tento most příběhy, stane se mnohem snáze přístupným a stvoří živoucí propojení mezi zdánlivě zaniklými a nedostupnými světy. Narativy, tedy příběhy a jejich analýzy, se v posledních letech dostávají stále více do centra zájmu odborné veřejnosti a jsou uznávány jako důležitý sociální fenomén. Vyprávění je totiž lidstvu nejpřirozenějším způsobem předávání informací a po tisíciletí to byl také nejceněnější prostředek učení. Historické příběhy jsou odnepaměti „mocnou kulturní silou, prezentují interpretaci minulosti v zapamatovatelném formátu a mají významný dopad na historické myšlení lidí... Navíc platí, že příběhy jsou v obecné rovině mnohem přesvědčivější, než učebnice, proto je historikové používali po staletí, aby uvedli do souvislosti příčiny, následky a události“ (*Levstik - Barton 2011, 115-116*). Příběhy lze využít i ve vědecké metodologii, kdy užití vyprávění jako výzkumné či popisné metody proniká do mnoha vědních oblastí a lze ho považovat za diskurzivní formu předávání poznatků. Netřeba však hledat ve vyprávění „přemíru závazných, pravdivých svědectví“, spíše je důležité popsat a zdůvodnit, proč příběh, bez ohledu na jeho vztah k realitě, můžeme považovat a považujeme za hodnotný. (*Preisová Krejčí 2013, 117-118*). Ovšem zatímco historické narativy mohou pracovat s výpověďmi svědků skutečných událostí či alespoň s jejich písemnými záznamy (byť často subjektivně či ideologicky zkreslenými), v archeologii předpísemných období v tomto ohledu stojíme před náročným úkolem – jakým způsobem tvořit příběhy, když neznáme dostatek souvislostí? Je jasné, že bez částečné fabulace to možné není. Jak ale fabulovat tak, abychom se nevzdálili výpovědi archeologických nálezů a jejich současné odborné interpretaci? Můžeme

vůbec rekonstruovat realitu minulosti příběhem, o kterém víme, že se v této podobě zcela jistě nestal?

V kontextu této práce je nutné vyzdvihnout, že to je právě interpretace, jež dělá z prezentace edukaci. Jakožto neustále trvající a vyvíjející se proces může být až několiknásobná a v podání různých badatelů se může lišit. Jak podotýká Ian Hodder s Michaellem Shanksem, interpretace je „kreativní, nicméně kritická odpověď na zájmy, potřeby a touhy různých skupin zainteresovaných ve studiu pozůstatků minulosti“ (*Shanks – Hodder 1995*, 5). A jak jsme mohli sami sledovat v minulých desetiletích, tyto potřeby a touhy se často různí, a ne vždy zůstanou v profesionální rovině, ale dokáží se negativně promítnout do osobních vztahů mezi jednotlivými badateli. Proto je v našem zájmu nepřispívat popularizačními příběhy k těmto oborovým rozporům, ale naopak se snažit interpretovat v nich archeologické prameny s co největší možnou přesností, odpovídající aktuálnímu stavu poznání. Přínosem nám také může být pohled Michaela Shankse a Christophera Tilleyho, podle kterých je nezbytnou součástí interpretace také snaha o porozumění současné společnosti jakožto dějišti interpretací a komunitě archeologů jakožto jejich autorům (*Shanks – Tilley 1987*, 107-108).

Interpretační bariéry na cestě za archeologickým vyprávěním

Interpretace a didaktická transformace archeologických pramenů je svým způsobem translace, činící z archeologů prostředníky mezi minulostí a současností, mezi odlišnými perspektivami pohledu na minulost, a také mezi konkrétním a obecným (*South 1997*, 55). To znamená, že z jednotlivých nálezů musíme poskládat obecný obraz určitého jevu či doby tak, aby tento obraz v každém detailu stále odpovídal doloženým pramenům. Tato translace je však ztížena faktem, že nám k ní chybí jazyk. Používáme při ní tedy naši současnou jazykovou výbavu, která má strukturu a slova odpovídající myšlení i jednání západoevropské civilizace, a snažíme se ji aplikovat na kultury, jejichž vnímání světa bylo od toho našeho velmi odlišné. Už jen tento fakt je nutné brát při tvorbě archeologických narrativů v úvahu. Jak v takových příbězích stylisticky uchopit moderní jazyk, abychom jen nezrcadlili dnešní svět v pravěkém hávu? Jak moc může naše vyprávění ovlivnit význam archeologických nálezů? A jaký dopad to pak má na publikum, kterému toto vyprávění prezentujeme (*Carman 1995*, 95)?

Byť se archeologové často snaží prehistorický svět silně generalizovat a zasazovat do nám vyhovujících definic, musíme mít stále na paměti, že archeologie je zakořeněna ve světě, který ze své podstaty v žádné době není svázán definitivně platnými kategoriemi a procesy. Navíc kromě obtížného překonávání vzdálenosti mezi „naším“ a „jejich“ světem se však musíme vypořádat ještě s odtržeností místa a času (*Shanks – Hodder 1995*, 9-10). V určitém ohledu má tento proces mnoho společného nejen s klasicky zmiňovanou etnologií, ale také se sociologií současné moderní společnosti, která se taktéž snaží o studium odlišných kultur a sociálních vrstev a jejich způsobů života, které jsou velmi odlišné od životů samotných sociologů. Toto pronikání do vnímání struktur a myšlení „těch druhých“ vyžaduje v každém z uvedených oborů velkou dávku nadhledu a potlačení naší vlastní percepce hmotné i duchovní kultury. Nálezy, s kterými pracujeme, jsou totiž vytrženy z tehdejší společnosti, přesto však nejsou ojedinelostí bez kontextu, ani statickými či neměnnými předměty, ale „nelineárním, historicky provázaným a citově ovlivněným souborem“ (*Cobb – Croucher 2014*, 198). My ale máme přirozeně sklony interpretovat je v kontextu

blízkém našemu chápání. Z omezených pramenů, které máme k dispozici, se tak snažíme vyvodit podobu minulosti na základě toho, co známe z přítomnosti. Jako příklad z dnešní doby si uveďme mobilní telefon – můžeme ho podle typu přesně chronologicky zařadit a absolutně datovat, analýzou můžeme zjistit materiálové složení, ale kolik nám toho vypoví o svém majiteli a jeho příbuzných? Pokud se dostaneme do jeho softwaru, dozvíme se toho mnoho, pokud ne, je to pouze předmět, poukazující na dobovou technologii, který mohl sloužit ke komunikaci, práci, hraní her či virtuálnímu životu na sociálních sítích. Toto však víme pouze proto, že mobily sami používáme. Pro nejstarší žijící věkové kategorie jsou ale tyto nuance v používání předmětu povětšinou hůře srozumitelné, stejně tak jako se tyto významy mohou proměnit v budoucích desetiletích. V archeologii čelíme stejnému problému, kdy se snažíme interpretovat předměty a jevy, jichž sami nejsme součástí a nikdy do nich nemůžeme naplno proniknout. Na to bychom při vyprávění archeologických příběhů nikdy neměli zapomínat.

Ale není to pouze artefaktová složka, co činí interpretaci v archeologickém vyprávění náročnou. Jedním z obtížných aspektů zprostředkování dějin je také morální rozměr historických a archeologických analýz. I zde platí výše řečené, odborníci si mohou jen těžko pomoci, aby neinterpretovali minulost s nádechem svého vlastního morálního nastavení, ať už přiznaně, či nevědomky. Tohoto momentu však můžeme v archeologické popularizaci dobře využít, snažit se na tuto myšlenkovou bariéru upozorňovat a vést veřejnost (i tu odbornou) k tomu, aby se pokusila „co nejlépe si představit různé možnosti odlišnosti života v dané epoše a zkusila porozumět jejím podmínkám“ (*VanSledright 2011*, 56). Archeologický koncept zaujímání dějinné perspektivy by totiž měl, stejně jako ten historický, odmítat povrchní moralizování a jednostranné vnášení současných hledisek do minulosti. Jak uvádí didaktici z Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů, právě tak většinou vypadá prvotní pohled dětí (a často i dospělých) na minulost. Jednoduché objevování paralel na základě vnější podobnosti se sice samozřejmě nabízí, my bychom se ale naší edukační aktivitou měli snažit zavést veřejnost pod povrch věcí a přimět je k přemýšlení o tom, kam až můžeme prostřednictvím archeologie dohlédnout a co nám naopak zůstává skryto. Právě didaktika moderních dějin má možnost se s tímto problémem morálního rozměru doby vypořádat efektivní metodou práce s dobovými vizuálními i textovými prameny (dobový tisk, filmy, dokumenty, fotografie), které dávají laické veřejnosti nahlédnout poměrně hluboko do myslí tehdejších lidí a mohou přispět k porozumění konkrétním dějinným prvkům bez jejich etického hodnocení. Povaha archeologických pramenů však toto neumožňuje, a tak musíme přinášet metody nové a vlastní.

Naše interpretace jsou tedy závislé na současném společenském uspořádání, což znamená, že se v minulých společnostech snažíme hledat vzorce známé naší době. Ač tato práce zdůrazňuje, že jedním z úkolů archeologie je také hledání odpovědí na aktuální společenské otázky, v žádném případě by minulost neměla být zneužívána k ideologickým manipulacím a interpretace tvořeny tak, aby vyhovovaly společenské poptávce. Právě zde by měla probíhat velká odborná diskuze, která témata z minulosti je možné „analogizovat“ s dnešní společností a která by měla zůstat pouze v rámci teoretických analýz a hypotéz. Jak trefně poznamenala historička Milena Bartlová, snaha kriticky ukázat na nejen nesprávné, ale mnohdy společensky nebezpečné zkreslení historie, či na druhé straně snaha

vyzdvihnout věrohodnost populárního díla, patří dnes k širší zodpovědnosti vzdělanců, v tomto případě historiků. Neměli by sami sebe totiž chápat jako „smetánku“ povznesenou svým správným věděním, nýbrž spíše jako specialisty, mezi něž je v soudobé společnosti rozdělen přístup k relevantním informacím o jednotlivých aspektech nepřehledně komplikovaného světa (*Bartlová 2003, 7*).

Dalším limitem, který nám staví při vytváření archeologických narativů překážky, je aktuální podoba většiny archeologických výzkumů na našem území. Převážně jde o záchranné výzkumy, které vydávají pouze omezenou část archeologických pramenů, formovanou povahou stavební aktivity. Stresující a náročné podmínky, které na těchto výzkumech často panují, pak ještě více přispívají ke snižování množství získaných informací, a tak nám dozajista stále mnoho významných informací uniká. Poznání dané lokality pak z podstaty problému nikdy nemůže být objektivní a naše interpretace je pak zkreslená už jen tímto samotným faktorem. Pracovat s ní v rámci popularizace je pak o to náročnější.

Přínosy narativního postupu v archeologické popularizaci

Užití vyprávění za účelem předávání archeologických poznatků samozřejmě není žádnou novinkou, narativní prehistorická díla se objevují již více jak sto let. Proč příběhy považujeme za jeden z nejlepších a nejefektivnějších způsobů archeologické prezentace edukace? Vzhledem ke zmíněné omezenosti archeologických pramenů a jejich výpovědi je to právě síla narativu, co prastaré nálezy spojuje s kdysi žijícími lidmi. Vezměme si jako příklad proslulé hradiště ze střední doby bronzové Skalka u Velimi. Budeme-li hypotézu, že hradiště bylo dobyté během vojenskému masakru, prezentovat jako pouhé konstatování faktu, bude hypotéza jako fakt také publikem přijata a stane se pouhou další válečnou událostí v krvavých dějinách lidstva. Pokud však vyjdeme například z nálezů dětských kosterních ostatků pod dolními končetinami dospělé ženy a budeme vyprávět příběh o matce z doby bronzové, která při útoku na jejich domov chránila své dítě pod sukni, ale přežít se jim stejně nepodařilo, výsledné vnímání celé události bude mnohem intenzivnější. Takový příběh zažehne imaginaci a dotkne se také emoční stránky jedinců, což je z pedagogického hlediska nesmírně přínosné a přispívá to k hlubšímu vnímání a zapamatování získaných informací. A neplatí to pouze ve vztahu k laické veřejnosti, stejně tak mohou archeologické příběhy pomoci samotným odborníkům uvědomit si lidský rozměr předmětu jejich bádání.

Cornelius Holtorf tento zdánlivě skrytý prvek archeologického vyprávění označuje pojmem „metastories“. Metapříběhy, které se dají vyčíst mezi řádky, objevují, co znamená být člověkem, co máme všichni společného a jak se lidstvo vypořádává s existenciálními záležitostmi a smrtí. Ukazují, jací jsme jako členové určité lidské skupiny, co se od nás očekává, do které komunity patříme a do které naopak ne. Pomáhají nám objevovat, jakým způsobem se zapojujeme do současného světa, jak bychom dokázali žít za jiných podmínek, co bychom chtěli v našem životě zlepšit a co z něj zachovat pro příští generace. Tím se dostáváme opět k úvodu práce a celospolečenskému přínosu archeologické disciplíny. Tyto metapříběhy, pokud jsou umně vepsané do našeho vyprávění, činí z archeologie a kulturního dědictví nástroj rozvoje společnosti a přinášejí kulturní, environmentální a společenská témata významná pro naši dobu. Tím nás vlastně učí reflektovat vlastní činy a motivace, které ovlivňují naše chování v současné společnosti (*Holtorf 2012, 25-26*).

Metapříběhy totiž byly vždy tradiční součástí lidské společnosti. Velká vyprávění, o nichž hovoří sociologové, se však pod vlivem relativizace a globalizace z naší kultury začínají postupně a nenápadně vytrácet. Ztráta těchto příběhů Západu má kromě té historické však také důležitou psychologickou rovinu: odříznutím se od těchto velkých “kmenových” vyprávění o lidstvu se postmoderní jedinci vystavují osamocení, uzavřenosti, prázdnu a někdy i sebedestrukci. Tato „osamocení vlastního já, budící u současného člověka tzv. horror vacui (strach z prázdna), je pak na jedné straně živnou půdou pro různé pseudospirituální nabídky, v nichž kvetou pověry a mýty všeho druhu“ (*Podzimek 2014*, 95), mnohdy ale může být také jen těžko odhalitelnou příčinou mnoha psychických útrap a poruch. Kromě vzdělávacího účelu totiž příběhy vždy hrály také roli společenské terapie. Příběhy, které lidé tvoří a o které se sami dobrovolně zajímají, totiž částečně vypovídají i o nich samotných. Kulturní dědictví podané narativní formou má tedy cenu i proto, že nechává lidi vypovídat o jejich vlastních společenských potřebách, náklonnostech, problémech a životním stylu (*Smith 2014*, 3362). Budeme-li v archeologické popularizaci tuto moc příběhů brát na vědomí, můžeme si být jisti, že společenské ohlasy budou veskrze pozitivní.

Jak uchopit archeologický narativ?

Rozhodneme-li se zpracovat konkrétní archeologické nálezy a téma do příběhu, leží před námi nelehký úkol volby. Jakým hledáčkem se na daný segment minulosti chceme dívat? Možností je mnoho, od úzkého mikrohistorického pohledu na příběh jednoho artefaktu, přes dění okolo jedince, rodiny, vesnice až po komplexní příběhy o celých společnostech. Neexistuje ten nejlepší možný přístup, naopak je podstatné vždy zvolit takové měřítko, které bude vyhovovat vybrané pramenné základně a které nám nejlépe pomůže dosáhnout našeho záměru. Z metodického hlediska se nám osvědčila práce s jednotlivými lokalitami, kdy máme k dispozici jasnou nálezovou situaci s konkrétními hmotnými doklady života (a mnohdy i smrti) v daném místě. Je-li tato základna bohatá na artefakty a analýzy, je to ideální výchozí bod, na kterém lze začít stavět příběh. Ten můžeme doplnit o další interdisciplinární informace ze souvisejících lokalit a utvořit tak odpovídající odborné zázemí pro naše vyprávění.

Americká a britská archeologie si s problémem měřítka bádání poradila konceptem “household archaeology” - archeologie domácnosti. “Domácnost”, tedy skupina jedinců žijících takzvaně pod jednou střechou, je pro účely interpretace lepším startovním bodem, než “rodina”, protože může být definována na základě úloh a aktivit nebo funkce ve spojení s objevenými artefakty. Přesný vztah mezi jejími členy, který je archeologům často neviditelný, není tak podstatný. Na čem záleží je to, že domácnost může být definována jako nejmenší společenská jednotka, která pomáhá k naplňování osobních a společenských potřeb jejích členů, včetně ekonomických aspektů, produkce a reprodukce. Navíc, domácnost se prostorově vztahuje k domu či rezidenčnímu prostoru, který může být přímo archeologicky zkoumán. (*Hendon 2004*, 273). Na druhou stranu, tam, kde si odborná interpretace může dovolit zůstat u pouhé formulace “členové domácnosti”, musí jít popularizační vyprávění ještě dál. Těžko se totiž v příběhu vyhneme alespoň nastínění základních rodinných vztahů v takové domácnosti. Popisujeme-li například soužití dětí a rodičů, dostáváme se na pole mobility členů minulých společností. Bude u rodičů bydlet dcera

s příchozím mužem nebo syn s přivdanou ženou? Pokud se tematicky pohybujeme v kultuře, pro kterou existují analýzy příbuzenských a genderových vztahů, měli bychom se před tvorbou příběhu věnovat studiu těchto pramenů a výsledky analýz do něj zahrnout. Vzhled do rodinných vztahů v pravěkých společnostech je však nesmírně problematické a komplikované téma i v samotné archeologické teorii a není možné mu v této práci věnovat prostor, který by si zasloužilo. Je však zřejmé, že v archeologických narativních se historicky přesnému obrazu těchto vztahů můžeme přiblížit jen velmi vzdáleně a že budou vždy odrážet naše pojetí rodiny a jejích alternativ.

Je také nutné se zamyslet nad symbolickými funkcemi prezentovaných areálů a objektů i společenského statutu zobrazovaných postav. Právě symbolickou a duchovní stránku archeologických příběhů považujeme za nejobtížnější. Budeme-li se jí věnovat podrobněji, nutně se velmi vzdálíme od historické autenticity. Zcela ji vynechat z narativní prezentace by však bylo stejně zavádějící. V takovém případě jsou na místě odborné konzultace a také důkladné uvážení autora, co ještě poslouží jako přijatelná fabulace a co už zcela mění archeologický kontext. Domníváme se však, že je možné najít cestu, jak duchovní a sociální svět dávné minulosti nastínit bez přílišné konkretizace a zároveň neopomenout jeho význam a přítomnost.

Metod samotného archeologického vyprávění, stejně jako úhlů pohledu na minulé společnosti, je celá řada. Velmi detailně se jimi zabýval britský archeolog Brian Fagan. Tento autor několika desítek popularizačních publikací zdůrazňuje, že narativní přístup vyžaduje nejen odborné znalosti, ale také rozvíjení vypravěčských schopností. Jen tak je možné vytvářet přesvědčivá vyprávění, založená na těch nejnovějších a nejkvalitnějších dostupných archeologických pramenech, namísto jednoduchých historek „ostře kritizovaných armádou dalších archeologů“ (Fagan 2010, 15). Na základě svých dlouholetých zkušeností také rozčlenil několik osvědčených technik, které v archeologickém narativu můžeme využít (ibid., 101-106):

- chronologický postup
- evokující deskripce (popis krajiny, situace, místa – živě, aby byl čtenář vtažen)
- rekonstrukce (vyžaduje důkladnou znalost lokality a nálezů)
- citace (používat pouze, pokud je nutná a relevantní)
- změny tempa (proklady deskripce, osobní zkušenosti, a další)
- psaní v první osobě

Věříme, že samotný výčet těchto technik může být při tvorbě příběhu založeného na archeologických pramenech užitečný.

Pro inspiraci bychom rádi vyzdvihli tři příklady, jejichž narativní přístup považujeme za výtečný po archeologické i didaktické stránce. Tím nejpropracovanějším jsou projekty, na nichž se podílela americká archeoložka Ruth Tringham, jako „Dead Women Do Tell Tales“ či „Last House on the Hill“, zaměřené na starověký Přední východ či východní Evropu. Tringham na přelomu 80. a 90. let došla k závěru, že je potřeba dávat lidem z minulosti hlas a prostřednictvím příběhů vyprávět o jejich životech tak, jak nám to napovídají nálezy. Na základě svých dlouholetých výzkumů na lokalitách Çatal Hüyük a Opovo se zaměřila

v rámci svých aktivit na konkrétní sídelní jednotky a s využitím detailní databáze nálezů z nich zpracovala smyšlené příběhy jejich obyvatel, které zcela odpovídají archeologickým zjištěním. Příběhy jsou s databázemi úzce provázané a díky jejich přístupnosti online si čtenář může veškeré zmiňované prameny dohledat a prohlédnout. V případě Last House on the Hill se jedná o historii a vývoj jednoho detailně prozkoumaného domu ("Building 3") z lokality Çatal Hüyük a jednu z jeho obyvatelek Dido, v Opoivu se zase setkáváme s příběhem dvou žen jménem Baba a Yaya. Jsou obrazem žen, které v té době nepochybně existovaly a podobné příběhy prožívaly. Jejich životy Tringham zasadila do konkrétního období v rámci prozkoumaných stratigrafií (*Tringham 2015*, 11). Okouzující je také snaha propojovat příběhy lidí na lokalitě kdysi žijících a příběhy současných archeologů, kteří je zkoumají. Uvedme si tři útržky z článku o nálezu ženského pohřbu s fragmenty proutěného koše uvnitř zmiňovaného domu 3 z Çatal Hüyük, ve kterém se tyto dvě časové linie prolínají (*Tringham 2014*, 165):

Vypráví Dido: *"Jsem duch. Jsem stínem svého předchozího já. Nejsem hmotná. Co je však úžasné, jsem stále s Dido. Ona je také duchem, ale přesto více tělesná, než já, tvořená mými kostmi. Byla jsem oživena jako přízračný fragment, trochu z jejích kotníků, trochu z těla nad koleno. Jak se to stalo? Proč jsem zde? Byla jsem umístěna vedle ní v této jeskyni? Nevzpomínám si. Možná později. Ale vím, jak jsem se zrodila v travnaté louce..."*

Vypráví Ruth: *"Když jsem pozorovala Lori Hager, jak odkrývá fragmenty kostí pod košem, všimla jsem si tváře zírající na mě zpovzdálí. Byla to lebka z pohřební jámy v objektu 634. S kamerou v ruce jsem zaznamenala celé odhalení tváře jako z Munchova Výkřiku, která k nám vystoupila z temné výplně objektu. Později, v emocionálním transu, jsem zkusila zvuk ve videu nahradit záznamem útržku nářku Dido z opery Henryho Purcella Dido a Aeneas, kde Dido bolestně zpívá "Remember me but forget my fate".*

Dido vypráví o proutěném koši: *"Byla to má babička, kdo mě naučil plést košíky. Budu nyní jejím hlasem, který vám umožní zažít to, co jsem prožila já jako malá holčička: nyní, mí drazí, poslouchejte a dívejte se, a pak ucítíte, jak se stébla trávy ve vašich rukou proměňují ve vaši vlastní nádobu. Ta uchová vaše tajemství celý váš život, nebo ji možná využijete v kuchyni, abyste skryli jídlo před dalšíma očima a hladovými ústy..."*

Podobně ambiciózním projektem je výzkumný záměr dánského Národního muzea Tales of Dead Women, který se na základě podrobných archeologických a přírodovědných analýz hrobových nálezů z lokalit Egtved, Borum Eshøj, Skrydstrup a Haraldskaer snaží zkoumat mobilitu, identitu a sociální role žen v dánské době bronzové. Ačkoli tyto nálezy, které nemají v Evropě obdoby, pocházejí z 1. poloviny 20. st., moderní metody umožnily hrobové celky znovu zpracovat a získat zcela nové informace. Analýzy izotopů stroncia již přinesly první překvapivé poznatky o dálkovém pohybu těchto žen, perfektně dochované organické materiály, jako vlasy, kůže či oděvy zase umožňují zkoumat jejich společenské postavení, stejně jako celou řadu užitých řemeslných technik. Projekt zatím není ukončen, vyšly zatím dílčí výsledky (např. k izotopovým analýzám vlněných oděvů *Frei – Mannering – Berghe – Kristiansen 2017*). Cílem projektu však je mimo jiné rekonstrukce a vyprávění o osudech zkoumaných žen. Monografické zpracování a obsáhlejší výstupy tedy zatím očekáváme.

Z českého prostředí můžeme nejnověji vyzdvihnout sice drobnější, zato neméně názorný počín archeologa Jana Turka. Je jím článek *Lukostřelec Surmir. Doba okouzlená mědí*, který vyšel v publikaci *Lidé a dějiny* (Turek 2017). V něm prožíváme život příslušníka eneolitické kultury se zvoncovitými poháry od narození až po smrt, a to prostřednictvím dobového vyprávění. To je prokládáno pasážemi, které příběh uvádějí do kontextu archeologických pramenů na základě nálezů z celé Evropy. Uvedme si opět pro příklad dvě kratičké pasáže (ibid., 50-51):

Z příběhu: “Když byl Surmir malý, s obdivem sledoval, jak si otec uvazuje nátepní destičku, upevňuje pazourkové hroty do ratišť šípů, brousí a leští svou měděnou dýku a zdobením těla se připravuje na slavnost. Na jeho výzbroji a ozdobách bylo pak hned vidět, že je celému údolí tím největším válečníkem, statečným a mocným. Otec nemusel bojovat, stačilo předvést přede všemi válečný tanec a jeho postavení bylo obhájeno. Později, po otcově smrti, zdědil Surmir jednu z otcových nátepních destiček. Byla z červeného kamene a tím byla nejkrásnější ze všech. Byl to dar bohů. Jen ti nejmocnější mohli nosit červenou destičku. Surmira pak společně s destičkou od strýce provázela celým životem.”

Z archeologie: “Zcela novým fenoménem v eneolitu byla výroba specializovaných, neloveckých zbraní, které byly určeny jednak k boji mezi lidmi, ale především sloužily jako symbolické odznaky moci. Jde především o kamenné sekeromlaty, masivní sekery či kulovité mlaty (palcáty). Později se k tomuto výčtu připojily ještě měděné dýky a lukostřelecká výbava kultury se zvoncovitými poháry. Nárůst počtu zbraní a jejich typová pestrost však ani zdaleka nesvědčí o tom, že by eneolit byl nějakým obdobím neklidu, nebezpečí a válek mezi nepřátelými komunitami. Již v eneolitických občinách totiž existovalo tzv. ceremoniální válečnictví, v rámci kterého nebylo cílem protivníka zabít, ale vystavit na odiv svou statečnost. Šlo tedy spíše o obřadní zápasení, a nikoliv boj o život. Při tomto zápasení mohly být užívány některé symbolické zbraně, jako jsou opukové palcáty a sekeromlaty z doby šňůrové keramiky.”

Čeho se při tvorbě archeologického narativu držet?

Jak je patrné z prezentovaných příkladů, propojíme-li archeologické poznatky a jejich interpretaci s příběhem, naše fantazie začne pracovat a jinak němé archeologické nálezy před našima očima ožijí. Na základě výše uvedených tezí a příkladů jsme tedy demonstrovali základní podstatu a také problémy archeologického narativu v rámci prezentace a edukace, detailně se pak na příběhy zaměříme v některých kazuistikách v kapitole 5 Akční výzkum vybraných forem archeologické popularizace.

Shrňme si tedy v závěru této kapitoly stručně několik bodů, ze kterých při vytváření archeologických příběhů v rámci efektivní popularizace můžeme vycházet:

1. Pracovat s maximem konkrétních archeologických nálezů v příběhu zobrazených a využívat množství odborné literatury s tématem související.
2. Klást důraz na interpretaci odpovídající užitým archeologickým pramenům a aktuálním vědeckým poznatkům.
3. Precizně se držet chronologického i geografického vymezení.

4. Výrazněji poznaná a probádaná témata vyzdvihovat, vyhýbat se velmi sporným či zcela nepoznatelným oblastem.
5. Vyhnout se naprostým dezinterpretacím i přílišné generalizaci.
6. Myslet na cílovou skupinu – stejná interpretace, odlišná hloubka odbornosti a podrobnosti dle různých věkových, společenských či geografických skupin.
7. V případě více možných variant interpretace vyzývat veřejnost k zamyšlení na základě v příběhu předložených dat a konstruktivisticky je vést k interpretaci vlastní.
8. Snažit se o co nejvyšší vizuálnost a názornost.
9. Vynechat moderní jazykové obraty a slova a náš subjektivní hodnotící rozměr.
10. Nezapomínat na atraktivitu příběhu a jeho nadčasové vyznění.

4.3 Komunitní archeologie

Pojem komunitní archeologie (v zahraniční literatuře známá jako *community archaeology*) není u nás příliš zažitý, své pevné místo má zejména v USA a ve Velké Británii. Jeho chápání jednotlivými badateli se však velmi různí, neexistuje přesná definice, někdy se dokonce můžeme setkat i se zaměňováním pojmů „community archaeology” a „public archaeology” (viz např. *Henson 2017*). Termín však podle nás velmi výrazně upozorňuje na schopnost archeologie podporovat místní sounáležitost. Než se dostaneme k detailnější analýze, uveďme nejprve alespoň stručné představení komunitní archeologie. Díky prezentaci regionálních poznatků mohou archeologové v rámci určitého regionu či komunity přispívat ke zvýšení občanského pocitu společného původu a minulosti, hodnot a příběhu. Mohou také přivést občany ke společné péči o „své” památky, přimět je chránit kulturní dědictví, případně zakládat spolky na jejich podporu, zaujímat stanoviska k místní veřejné politice a reagovat na důležité otázky, týkající se budoucnosti místa, kde žijí (*Mikešová 2012a*, 13). To vše umožňuje mnoho možností veřejné účasti a zapojení a vede ke „komplexnímu cítní reality daného místa“ (*Šťastná 2003*, 128).

Domníváme se však, že přesnou definici komunitní archeologie není potřeba vytvořit, nicméně to neznamená, že by její podstata neměla být studována. V posledním desetiletí vzniklo několik studií⁸¹, v žádné z nich však není přesně vymezeno, co patří do sféry komunitní archeologie a co nikoli. My však k její náplni musíme přistupovat s tím, že česká archeologie i společnost se od britské a americké velmi liší, a proto i témata, kterými se u nás komunitní archeologie může zabývat, budou mít svá specifika. Stejně tak se může různit chápání samotného, lehce mlhavého, pojmu komunita, jehož jednotná definice také neexistuje. Je to sociologický termín, populární výraz a politická strategie zároveň. Může být předurčena mnoha faktory – lokálností, sociální třídou, zájmy, etnicitou, koničky, jazykem, sexualitou a množstvím kombinací těchto faktorů. Rozhodující je v tomto směru nejen to, kdo je uvnitř komunity, ale i kdo je vně (*Moshenska – Dhanjal 2011*, 1).

⁸¹ Např. *Moshenska, G. - Dhanjal, S. (eds.) 2011: Community Archaeology. Themes, Methods and Practices. Oxford. Simpson, F. - William, H. 2008: Evaluating Community Archaeology in the UK. Public Archaeology 7, 69-90. Tully, G. 2007: Community archaeology: General methods and standards of practice. Public Archaeology 6, 155-187.*

Komunitní archeologie se dostává ještě dál za (u nás) běžné hranice chápání popularizačních aktivit. Archeologie v tomto pojetí totiž přestává být chápána jako obor, který mohou ovlivňovat pouze odborníci, ale snaží se do archeologické diskuze zařadit pohled místních komunit, odborníků z jiných, i vzdálených, profesí, amatérských badatelů a v některých zemích také přírodních národů. Cornelius Holtorf, jeden z předních světových odborníků na poli “public archaeology”, k tomuto již v roce 2005 na konferenci Council of Europe⁸² vyslovil provokativní větu “Všichni jsme nyní archeologové” (Holtorf 2015, 217). V kontextu teoretického argumentu, že archeologie může být chápána jako fenomén populární kultury, který nám umožňuje cítit kouzlo odvozené ze zážitku s archeologickým výzkumem a minulostí, se tato fráze stává v podstatě oprávněnou. Holtorf⁸³ spolu s Andersem Högbergem také postulují, že komunitní archeologie svým způsobem vychází z postmoderního pluralitního světa a znamená také přijímání mnoha současných tvrzení o minulosti, která je důležitým elementem moderní společnosti. To podle nich znamená také přijetí faktu, že archeologický pohled na minulost je jedním z mnoha (Högberg – Holtorf 2005, 21). Tento z pohledu české archeologie velmi kontroverzní názor můžeme v jeho doslovné podobě považovat za nepřijatelný. Nicméně při hlubším zamyšlení a také s přihlédnutím k nedlouhému, avšak bouřlivému vývoji oboru dojdeme k závěru, že naše současné poznání minulosti skutečně nemůže být to jediné, správné a konečné. Je to minulost lidí žijících okolo nás, čím se zabýváme, proto by jejich názory neměly být z diskuze vyčleňovány.

Podívejme se však také do historie, do doby, kdy se začala komunitní archeologie formovat. Jedním z prvních odborníků, který se začal komunitním konceptem zabývat, byl britský archeolog Peter Liddle. Ten na základě svých aktivit v Leicestershire v 70. letech vymezil komunitní archeologii jako síť lokálních archeologických skupin, vycházejících z lokálních historických spolků. Ty pracovaly s minimem centrální koordinace a dohlížely na společný zájem v péči a poznávání leicestershirské krajiny. S tímto neorganizovaným, avšak poměrně funkčním modelem, kontrastovaly pozdější snahy o centrální řízení komunitních aktivit⁸⁴. Zda má či nemá centralizace komunitních archeologických aktivit smysl, je k diskuzi (Moshenska – Dhanjal 2011, 2), která rozhodně v našem prostředí nemá řešení. Je však dobré uvědomovat si různé podoby, kterých komunitní archeologie může nabývat.

Z historického hlediska je také důležité zmínit, že v postkoloniálních zemích, mezi které Velká Británie i USA patří, se komunitní archeologie formovala také pod vlivem kontaktu s domorodým obyvatelstvem a jeho kulturním dědictvím. V tomto kontextu se archeologové, jak při výzkumech, tak i při jejich prezentaci, dostávali a stále dostávají na křehkou plochu politických jednání, což z našeho pohledu jistě není záviděníhodná situace. Pro naše prostředí tedy v této práci počítáme s komunitami uvnitř České republiky, případně s nadregionálními přesahy. Zde je však nutné zdůraznit, že právě proto komunitní archeologie vyžaduje kromě odborných znalostí i znalosti sociologické a demografické. Chceme-li efektivně pracovat s určitými komunitami a konkrétními složkami

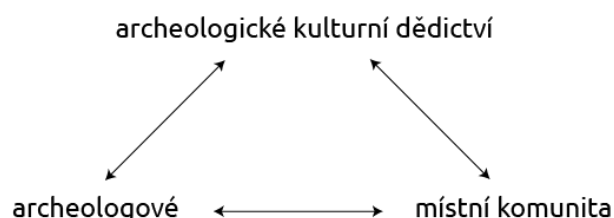
⁸² Council of Europe 2005. Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Strasbourg (The Faro Convention).

⁸³ Jehož pohled na pluralitu minulosti a roli archeologie v moderní společnosti si přiblížíme v rámci interview v kap. 6 Diskuze: výzkum mínění odborné veřejnosti.

⁸⁴ Srovnej např. Walker, J. 1988: Community archaeology and the archaeological community: a normative sociological approach? In: J. Bintliff (ed.), *Extracting meaning from the past*. Oxford, 50-64.

společnosti, musíme rozumět tomu, jak fungují, co je ovlivňuje, jak přijímají minulost a co to znamená pro jejich budoucnost (Högberg – Holtorf 2005, 23). To je neměnný fakt, ať se to týká kulturně vzdálených přírodních národů nebo naší české společnosti.

Podle archeoložky Helene McNeill je v současné době zásadní, aby archeologie umožnila jednotlivcům z různých komunit prostřednictvím přímého osobního spojení navrhnout, prezentovat, využívat a také podporovat archeologii. Ne proto, že jsou k tomu archeology nuceni⁸⁵, ale protože sami chtějí (McNeill 2011, 87). Dobré vztahy jsou v takovém pojetí naprosto zásadní, ale musí bezproblémově fungovat, a to obousměrně. Komunitní archeolog Rob Isherwood v rámci celé problematiky zdůrazňuje tři významné klíčové vztahy – mezi místní komunitou a archeologickým dědictvím, mezi komunitou a profesionálními archeology, a mezi archeology a kulturním dědictvím (Isherwood 2011, 14). Pro lepší představu to můžeme vyjádřit v jednoduchém schématu:

Obr. 9 Vztahy v rámci komunitní archeologie

Kde a jak komunitní archeologie může fungovat a vzdělávat

Práce s komunitou může mít mnoho podob a v současné době se jedná o samostatné odvětví sociální práce, k němuž existuje velké množství české i zahraniční literatury⁸⁶ a jemuž je věnována pozornost státní správy i neziskových organizací⁸⁷. V rámci archeologie však komunitní práci mnoho teoretické pozornosti věnováno není, ač právě v této sféře spatřujeme značný potenciál pro efektivní popularizaci. Zde bude asi nejjednodušší představit možnosti fungování komunitní archeologie induktivní metodou. Na čtyřech příkladech (dva zahraniční, dva české) si ukážeme konfrontaci archeologie s několika různými komunitami a také edukační potenciál takových aktivit. Začneme od toho nejkomplexnějšího a nejpropracovanějšího.

Příklad první: The Faversham Society Archaeology Research Group

O tom, že archeologická popularizace a vzdělávání nemusí být jen záležitost zábavy a volného času, ale že může mít skutečně vědecky přínosná hlediska, nás přesvědčuje

⁸⁵ S tímto vnímáním veřejnosti se dozajista setkal každý archeolog, aktivní na poli záchranné archeologie. Mnoho investorů z řad soukromých i podnikatelských má pocit, že archeologům prokazuje službu tím, že je vpustí na svůj pozemek, a výzkum vnímá jako nutné zlo, do kterého jsou z jím nepochopitelných důvodů tlačeni.

⁸⁶ Např. Šťastná, J. 2016: Když se řekne komunitní práce. Praha, Hartl, P. 1997: Komunita občanská a komunita terapeutická. Praha, Shaw, M. 2004: Community Work: Policy, Politics and Practice, Hull, periodikum Community Development Journal.

⁸⁷ Nejstarší a největší neziskovou organizací zaměřenou na práci s komunitami v tom nejširším slova smyslu u nás je Nadace Via (www.nadacevia.cz).

komunitní projekt, který probíhal v letech 2005–2007 v městečku Faversham ve Velké Británii. Dobrovolnická organizace Faversham Society, která aktivně spravuje místní archivy, knihovnu, muzeum a galerii, zde ve spolupráci s místními archeology provedla experiment v participativní⁸⁸ komunitní archeologii. Pod záštitou této organizace byla vytvořena Výzkumná archeologická skupina Favershamské společnosti (Faversham Society Archaeological Research Group – FSARG⁸⁹), která měla za úkol umožnit lidem dostat se do kontaktu s archeologií svého vlastního města a vytvořit nízkonákladový a jednoduchý výzkumný projekt, který by byl bez výjimky otevřen všem.

Dobrovolníci z řad nejširší veřejnosti, kteří se do projektu zapojili, museli nejprve najít vhodné výzkumné otázky, které by společně s podporou celé obce mohli řešit pomocí archeologických metod. Zároveň byl na tyto otázky požadavek, aby se týkaly lokální historie, byly zvládnutelné s běžnými znalostmi a dovednostmi, byly krátkodobé a nezasahovaly do zájmových sfér soukromých organizací. Cílem také mělo být zapojit tolik lidí, kolik jen půjde a zaujmout jejich představitost. Jako vhodné období, které všechny nadchlo, bylo zvoleno raně středověké období po příchodu Sasů (The Saxon Period, 410–1066 n. l.). Cílem projektu bylo hledání raně středověkých kořenů města a projekt dostal název “Hunt the Saxons”⁹⁰. Jako pole působnosti byla vymezena malá trojúhelníková oblast zvaná “Saxon Zone”, ve které byla provedena exkavace a nalezeno 11 objektů se středověkou keramikou. Z nich pět obsahovalo keramiku sasko-normanskou z 11.–12. st., jeden objekt keramiku římskou, zbytek vykazoval známky mladší datace. Lidé do projektu zapojení absolvovali mnoho školení o metodách výzkumu i zpracování nálezů a nálezové zprávy z výzkumu zůstaly okamžitě veřejně přístupné. Nálezy po prostudování a dokumentaci byly ponechány vlastníkům pozemků.

Archeologové po zpracování materiálu položili účastníkům otázku: “Našli jste Sasy?” Ukázalo se, že žádný z nálezů nevykazuje zřetelně anglo-saské prvky, další fází projektu tedy bylo analyzování příčin (Reid 2011, 22–26). Tento ojedinělý experimentální projekt ukázal participativní komunitní archeologii v akci a potvrdil, že je možné vtáhnout do archeologického bádání širokou veřejnost na lokální úrovni (na projektu se podílelo cca 1000 lidí!). Svou nekomerčností zaujal laickou i profesionální archeologickou sféru, které navíc přinesl beznákladovou pracovní sílu, která byla skutečně zainteresována v archeologickém výzkumu města, se kterým ji pojí silné pouto.

Příklad druhý: Historical and Archaeological Research Project Sedgeford – SHARP

Další ukázkou komunitního zapojení veřejnosti do archeologické práce je dlouhodobý projekt, který probíhá na archeologické polykulturní lokalitě Sedgeford (Velká Británie). Projekt nesoucí výstižnou zkratku SHARP⁹¹ byl založen archeologem Neilem Faulknerem již v roce 1996 a od té doby stále trvá. Veřejnost je do něj každoročně zvána a dostává se jí mnoho různých možností zapojení. Přes léto je naleziště otevřeno po celou dobu trvání výzkumu návštěvníkům, kteří se mohou volně pohybovat a místní obyvatelé jsou zváni na popularizační akce, jako jsou přednášky a komentované prohlídky naleziště. Lidé se také

⁸⁸ Více k pojmu participace v archeologickém a vzdělávacím kontextu viz kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

⁸⁹ Veškeré podklady ke všem etapám projektu stále dostupné online na <http://www.community-archaeology.org.uk>.

⁹⁰ V češtině „Pátrej po Sasech“.

⁹¹ Vše o projektu online na <http://www.sharp.org.uk/>.

mohou zúčastnit výzkumu jako dobrovolníci. Absolvují základní vyškolení, na ploše panuje neformální a klidná atmosféra, všichni mohou svobodně vyjadřovat vlastní názory na nálezy a každý týden se koná společné fórum. Filozofie takové práce je jednoduchá: lidé nejlépe pracují, pokud se s nimi jedná s respektem, rozumějí tomu, co dělají a mohou řídit vlastní práci. Minimalizovali zde kancelářskou či tovární hierarchii, kde talent je potlačován a kreativita frustrována, a místo toho nabídli účastníkům možnosti, výzvy a zodpovědnost, které maximalizují lidské nadšení, seberozvíjení a osobní přínos. Výsledky pak mají dle zkušeností tamních archeologů mnohem vyšší standard.

Podle ředitele celého projektu Faulknera je zakořenění takového projektu v komunitě důležité hned z několika důvodů: umožňuje široké veřejnosti užít si kontakt s minulostí ("touching the past") a tím rozvíjet společnou snahu na oživení a udržení kulturního dědictví. Dále taková aktivita vytváří zdroj nadšení a dobré vůle, který zajistí čas, dovednosti a zdroje z místní komunity, bez níž by archeologický výzkum nemohl fungovat. Zžitkování kulturního dědictví se stává živoucím procesem, ve kterém se zrcadlí mnoho zájmů a perspektiv, obohacujících archeologický proces (*Faulkner 2000*, 31-32).

Příklad třetí: Archeologický den pro ZŠ Dolní Břežany

Podnět ke vzájemné interakci archeologů a veřejnosti někdy přichází také tzv. zdola, od místních lidí. To byl také příklad záchranného výzkumu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v Dolních Břežanech na podzim roku 2016. Tam je od 80. let zkoumán nehrazený sídelní areál z 6. - 5. st. př. Kr. (HaD2 - LT A), který je interpretován jako zázemí hradiště Závist a v jehož prostoru byl objeven také rozměrný patrový panský dům (*Drda - Rybová 1998*, 73; *Čtverák 1999*, 108). Velká část plochy se nyní nachází pod místní základní a mateřskou školou. V rámci výstavby nové tělocvičny musel být proveden další záchranný výzkum, který prozkoumal další části výše zmíněného sídelního areálu ze starší doby železné a také objekty náležející staršímu osídlení neolitickému. Výzkum⁹² vedl archeolog Josef Dufek, který také byl vedením školy osloven s prosbou o exkurzi po ploše výzkumu. Vzhledem k časové tísní způsobené postupujícími stavebními pracemi byl nakonec jako jediný možný termín zvolen pátek 23. září 2016. Do tohoto jediného dne se však muselo vejít všech více jak 500 žáků, kteří měli být po výzkumu provedeni, což byla velká výzva.

Vedoucí výzkumu Josef Dufek spolu s autorkou této práce tedy během dne střídavě prováděli jednotlivé třídy v pořadí od nejmladších žáků 1. tříd až po nejstarší žáky 9. tříd. Na jednotlivých objektech (neolitická pec, dílna ze starší doby železné, odpadní a zásobní jámy z obou období) i originálních čerstvých nálezích jim vysvětlovali základní archeologickou metodu exkavace, nutnost dokumentace, různorodost archeologických nálezů, ale i způsob života v různých obdobích pravěku. Žáci si mohli veškeré nálezy vzít do rukou a pokládat nepřehledné množství otázek. Mnohé z nich zaujalo, že tam, kde dnes žijí oni, už před několika tisíci lety bujel život, kultura a technologie. Zajímavým poznatkem také bylo, že velká část z nich nikdy neslyšela (nebo si to alespoň nepamatovala) o hradišti a oppidu Závist, které je národní kulturní památkou a v jehož blízkosti žijí. V konfrontaci s přímými hmotnými pozůstatky této slavné minulosti jejich bydliště o ní však žáci samostatně přemýšleli a přicházeli s hloubavými a mnohdy skutečně podnětnými dotazy.

⁹² Který je v době vzniku této práce odborně zpracováván.

Několik žákyň druhé třídy se dokonce odpoledne znovu samo vrátilo a poprosilo o vstup na plochu. Dívky pečlivě zkoumaly povrch a okraje prokopaných objektů a dokonce archeologům-lektorům přinesly plnou hrst kamenů s tím, že také našly “ty štípané nástroje” z pravěku. Takový entuziasmus otevřel široké pole námětů, jakým způsobem by se právě žáci základních škol dali v rámci různých projektových dnů zapojovat do terénních a laboratorních fází archeologie. Zde je nutné zdůraznit, že pro vyšší ročníky, jako jsou

7., 8. a 9. třídy, je právě participace s odborným nádechem tou nejlepší možnou volbou, jak je skutečně motivovat. Ani přímo na ploše probíhajícího archeologického výzkumu je není tak snadné zaujmout, jako žáky mladší. Do hry zde vstupuje problematika dospívání a studu vyjadřovat vlastní názory, na rozdíl od nižších ročníků tedy vyšší třídy nebyly příliš komunikativní. Domníváme se, že právě badatelské aktivizační metody s možností si některé archeologické činnosti (např. mytí keramických nálezů, kresebná dokumentace objektů, pod dohledem archeologa i exkavace) vyzkoušet a mít v jejich rámci skutečný “úkol” by pro dospívající žáky byly mnohem atraktivnější.

Žákům byla také v závěru pokládána otázka, zda by je mrzelo, kdyby se celý areál rovnou vybagroval, žádný výzkum neproběhl a oni nikdy nezjistili, kdo na tom místě žil před nimi. Většinou odpovídali, že ano, že by to byla velká škoda. Zda v nich tento pocit nezbytnosti a kouzla archeologie zůstane i do budoucna, je samozřejmě nyní nepředvídatelné, nicméně by to byl zajímavý předmět dlouhodobého výzkumu. Celý archeologický den také přesvědčil paní ředitelku Ivu Fisherovou, aby v rámci 190. výročí od založení školy uspořádala malou výstavku předmětů v rámci výzkumu nalezených, která byla realizována o půl roku později.

Příklad čtvrtý: Mateřská škola na výzkumu ve Velimi

Obdobný impulz z řad veřejnosti přišel také v případě výzkumu neolitického sídliště ve Velimi⁹³, který probíhal od podzimu 2015 do jara roku 2016 a byl veden archeologem Ústavu archeologické památkové péče středních Čech Tomášem Chlupem. Zájem o prohlídku výzkumu projevila místní mateřská škola, což byl vzhledem k věku dětí požadavek poměrně neobvyklý. Vyprávět o archeologii v terénu takto malým dětem je poměrně obtížný úkol, neboť na rozdíl od žáků ZŠ nemají ještě plně vyvinuté chápání kontinuity času a neorientují se v toku minulosti. Doba jejich babiček zdá se jim povětšinou velmi vzdálená, pravěké etapy naší minulosti si dokáží představit jen stěží. Nicméně děti ve věku pěti a šesti let již mnohdy z dětských knížek mají určitou představu o různorodosti historie a ty, s kterými rodiče více o minulosti mluví, často dokáží svými vědomostmi a otázkami překvapit. V rámci exkurze na archeologický výzkum bylo zřejmé, že je potřeba u konkrétní skupiny tyto znalosti a přehled zjistit a pracovat hlavně s ním. Proto vedoucí výzkumu Tomáš Chlup přizval autorku této práce, aby se provedení velimské mateřské školy po výzkumu ujala.

Didakticky přínosným prvkem byl fakt, že v tu dobu byly na ploše výzkumu dobře patrné prozkoumané půdorysy dvou dlouhých domů a také několika hliníků. Prohlídka probíhala spíše formou diskuze a vyprávění, děti byly konstruktivistickou metodou přivedeni k tomu, co znamenají “díry” v zemi, jak byly objeveny, kdo je vykopal a proč, co v nich bylo nalezeno a k čemu to archeologům všechno je. Dříve, než jim byl předložen barevný

⁹³ Tomuto výzkumu se více věnujeme v kazuistice 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

obrázek rekonstrukce neolitického dlouhého domu, byly děti samy vedeny k tomu, aby si představily, jak domy, na jejichž zbytky hledí, vypadaly. Starší z dětí byly samostatně schopné popsat, že sloupy mohly být ze dřeva či střechy ze slámy, a samy srovnávaly tyto konstrukční prvky s domy, ve kterých bydlí. Právě toto stálé provazování a ukazování analogií s jejich vlastním světem, který znají, se osvědčilo jako dobrá metoda, která jednak udržovala pozornost a jednak prohlubovala chápání rozebíraných témat. Děti také dostaly do vlastních rukou originální keramické fragmenty a zlomky štípané i broušené industrie a měly samy identifikovat, co to kdysi mohlo být za předměty. S pomocí lektorky tak daly dohromady složení předmětů běžné denní potřeby v mladší době kamenné a zkoušely popisovat, jak si život a svět takových lidí představují a zda by se jim tak žít líbilo. Zajímavé bylo také rozebírat otázku, co si myslí, že jednou archeologové najdou v jejich domovech a zda je to vůbec bude zajímat.

Rozdíl oproti žákům základních škol byl na první pohled patrný ani ne tolik ve znalostech, ale hlavně ve spontánnosti reakcí, absenci ostychu vyjadřovat vlastní názory a dotazy a touze dozvídat se, objevovat a dotýkat se. Mysl dětí v mateřské škole je také v mnohém daleko otevřenější a kreativnější, neboť ještě neprošla cílenou výukou a je zvyklá hledat a tvořit vlastní odpovědi. Což lze zrovna v kontextu přemýšlení o pravěku považovat za výhodu. Malé děti každého lektora dokáží často nejen ohromit, ale také potěšit svou bezelstností a upřímností. Stejně jako jedna z dívek, která k lektorce po prohlídce výzkumu přiběhla a objala ji se slovy „Až budu velká, chci být taky archeoložka“.

Zajímalo nás však také, zda v dětech z exkurze zůstaly nějaké hlubší dojmy a zda se k výzkumu a archeologii ještě později vracely. Paní ředitelka velimské mateřské školy Žaneta Svobodová k exkurzi poskytla zpětnou vazbu, která je jasným signálem, že i pro takto nízkou věkovou kategorii mají podobné akce smysl:

„Naše děti si přednášku moc užily. I když asi nepochopily problematiku do důsledků, zanechalo to u nich hluboký dojem, můj syn tam tenkrát byl a dodnes, když jedeme kolem, tak si na to vzpomene. Kdyby byla v budoucnu nějaká další takováto možnost, rádi na naši zkušenost navážeme. Přednáška byla volena vhodně vzhledem k věku dětí, dokázala děti vtáhnout do děje, a i zpětná vazba v podobě omalovánky, které jsme tam tehdy dostaly, byla úžasná. Vytvořily jsme si na to hned projekt, jak vhodně umožnit dětem tuto dobu co možná nejvíce pochopit v rámci věkové kategorie. Myslím, že takováto činnost má rozhodně u předškolních dětí své opodstatnění.“ (osobní sdělení z mailové korespondence)

Ze všech čtyř příkladů vidíme, že možností, jak vtáhnout místní komunitu do archeologie je mnoho. Na poli muzejní pedagogiky je toto vnímáno jako úděl regionálních muzeí, která plní významnou úlohu při poznávání konkrétního regionu a jsou místem vzdělávání, poznávání a obohacení. Disponují totiž sbírkami, které vydávají svědectví o jevech a faktech, které určovaly běh života na daném místě v minulých dobách a mají nepochybný vliv i na život současný. Zkoumání vlastního dobře známého prostředí totiž vtahuje děti i dospělé do historie jejich regionu, ale týká se také jejich vlastní zkušenosti a umožňuje práci v terénu (Vavrdová 2009, 40). My jsme si však představili i mimomuzejní komunitní archeologické aktivity, které mohou vykonávat i takové organizace, které nedisponují ani muzejními sbírkami, ani edukačním zázemím. Právě archeologické terénní výzkumy s aktuálními nálezy jsou skvělou možností, jak aktivizovat a zapojit lokální veřejnost. Nemusí se však jednat vždy jen o čistě výzkumné aktivity, výtečným komunitním způsobem jsou také

archeologické exkurze po místních lokalitách (viz *Mikešová – Opatrná 2014, 28*) či oživené akce a workshopy pod širým nebem či v rámci místních komunitních center či archeoparků⁹⁴. Další komplexní příklad, jak mohou archeologové pracovat s místní komunitou, si ukážeme v kazuistice 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov-Pičhora.

Je zřejmé, že tento komunitní či lokálně rozvojový potenciál archeologie má nejen výrazný edukační přínos, ale je také efektivním prostředkem socializačním. Z etických, intelektuálních i sociálních důvodů by společností a občané v obcích, které jsou předmětem archeologického zájmu (což je velká část území České republiky) neměli být nadále vynecháváni z řešení minulosti jejich vlastního místa (*Reid 2011, 26*). V kontrastu oproti “byrokratické profesionální tendenci” se zde vymezuje “archeologie zdola” (*Faulkner 2000, 22*), nebo také “demokratický model” archeologické spolupráce s veřejností, který jsme si popsali v kap. 2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru. Archeologické kulturní dědictví se pak v tomto pojetí stává otázkou národní a lokální hrdosti, živoucím předmětem zájmu a péče lidí, kterým náleží.

Komunitní archeologie v tržní konzumní společnosti

Nejsou to však jen aspekty humanitní, které v sobě nese komunitní archeologie. Díky vhodně vybalancovanému přístupu k lokálnímu archeologickému dědictví můžeme objevit také jeho ekonomický potenciál. Záchranné archeologické výzkumy totiž mohou nabídnout místní komunitě nová pracovní místa, která v regionu mohou napomáhat snižování trvalé nezaměstnanosti. Jako příklad můžeme uvést dva záchranné výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v Plaňanech (okr. Kolín) a Veleni (okr. Praha-východ) z roku 2017. Oba výzkumy daly pracovní příležitost několika desítkám místních obyvatel, kteří se možnosti ochotně chopili a se zájmem se pustili nejen do fyzicky náročné práce, ale také do objevování minulosti vlastního bydliště⁹⁵. Tato praxe však vyžaduje aktivní zapojení vedoucího archeologa, který musí projevit velkou míru trpělivosti a nové pracovníky na výzkumu citlivě vést a učit.

Velký potenciál nesou také muzea. Učinit z muzea s archeologickou sbírkou či z archeologické památky středobod obce není sice úkol zcela jednoduchý, nicméně s využitím dostatečné a zároveň citlivé propagace tak lze získat velké lákadlo pro turisty a zároveň prvek, na který jsou místní obyvatelé hrdí a s oblibou ho sami prezentují svým přátelům. Jakým způsobem toho lze dokazovat uvádí například archeolog Tomáš Chmela, který se věnuje spolupráci archeologie s veřejným sektorem v rámci svého regionálního politického působení na jižním Valašsku v obci Slavičín. Jako osvědčenou metodu, jak rozvinout spolupráci místních aktérů (tzv. Místní akční skupiny) a zástupců různých veřejných sektorů tak, aby svým profesním či zájmovým posláním formovali daný region, navrhuje metodu LEADER⁹⁶. Ta propojuje aktivity, rozvíjející venkovskou ekonomiku, a dokáže ovlivnit priority regionu. Tomáši Chmelovi se tak ve spolupráci s místní samosprávou podařilo

⁹⁴ Viz kap. 4.4 Oživování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history

⁹⁵ Z autorčiny osobní zkušenosti.

⁹⁶ Metoda (která původně pochází z oblasti managementu a jejím hlavním smyslem není řízení, ale spíše jemné vedení lidí) je založena na propojení různých zájmových sektorů, které jako Místní akční skupiny spolupracují s místní samosprávou a prostřednictvím seminářů, workshopů, přednášek a dalších kulturních akcí se společně podílí na ekonomickém i kulturním rozvoji obce. Tato metoda se obzvláště osvědčila právě v menších obcích. Přístup LEADER je vymezen v článku 61 Nařízení Rady (ES) č. 1698/2005, o podpoře pro rozvoj venkova z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD).

pomocí série vzájemně provázaných investic, zapojujících archeologii do jednotlivých projektů či jejich výstupů, prohloubit poznání minulosti daného území. Celý soubor mnoha promyšlených kroků vedl ke vzniku ucelených produktů cestovního ruchu, vzdělávacího centra, muzejních expozic a publikací. Na základě naplnění principu partnerství a spolupráce zde tak archeologie ukázala, jak komplexním způsobem může přispět k rozvoji odlehlého venkovského regionu (*Chmela 2013, 147*).

Turismus obecně může být pro archeologii velmi přínosným. Například německá muzea na počátku tisíciletí vykazovala, že turisté tvoří druhou nejpočetnější skupinu návštěvníků, hned po školních třídách (*Vogt 2001, 11*). Podíváme-li se u nás do turistických průvodců a nabídek, příliš archeologických lákadel tam mezi zámky, divadly a aquaparky zpravidla nenajdeme. Přitom pokud by se archeologické akce a památky staly běžnou součástí turistické nabídky (orientované na domácí i zahraniční turisty), naskytla by se nová šance nejen pro obor, ale i pro turisty (*Jacobs 2001, 114*) a také pro ekonomiku daného místa.

Problematikou se zabýval také archeolog Martin Moravec. Ve své práci *Archeologie a turismus* uvádí, že veřejná správa by měla nadále přispívat svým odborným a profesionálním přístupem nejen k informovanosti všech stran, ale především k jejich atraktivnímu předložení široké veřejnosti, které by vedlo k vědomí, že archeologických památek je konečný počet, a proto je třeba všechny památky maximálně chránit a snažit se eliminovat jejich ztráty (*Moravec 2012, 23*). To je rozhodně jeden ze sporných bodů vztahu turismu a archeologie. V případě archeologických kulturních a národních kulturních památek totiž nemusí být turismus vždy přínosem, je potřeba dobře optimalizovat souhru jejich ochrany a zpřístupnění. Také Martina Rauerová ve své diplomové práci díky výzkumu turismu na poli archeologických památek v Ústeckém kraji došla k podobnému závěru. Archeoturismus by měl být koncipován jako spolupráce orgánů státní správy a samosprávy, odborných institucí, obcí, občanských sdružení i jednotlivců, jako jsou vlastníci nebo správci archeologických turistických cílů (*Rauerová 2016, 108*). Právě místní komunity mohou v takovém případě být archeologům velkou oporou, protože díky svému úzkému vztahu s lokálním kulturním dědictvím se mohou aktivně podílet na jeho ochraně a obnově.

Problematika detektoringu ve světle komunitní archeologie

V rámci komunitní archeologie nemůžeme vynechat také problematiku užívání detektorů kovů. Právě tzv. detektoráři jsou velmi silnou komunitou, jejíž některé části se proti archeologům rádi vymezují. Sami archeologové se zase často vymezují negativně vůči komunitě detektorářů. Složitá situace zdá se býti neřešitelnou nejen u nás, ale i v dalších evropských zemích (srov. například s analýzou kořenů problému ve Velké Británii viz *Thomas 2011*). Naším cílem zde však není celý problém detailně popisovat ani hledat možná východiska⁹⁷, jako spíše nastínění možností, kterak lze s pomocí principů komunitní archeologie negativní dopady využívání detektorů kovů zmírňovat.

K tomuto ožehavému tématu proběhla v roce 2006 velká diskuze v *Archeologických rozhledech*. Přesto, že jde o odborné periodikum, v příspěvcích se objevily velké

⁹⁷ Metoda užívání detektoru kovů v archeologii a její přínosy i negativa jsou podrobně popsány v samostatné kapitole publikace *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle* (*Křivánek – Kuna 2004*). V této práci předpokládáme, že čtenář má již základní povědomí o neshodách mezi odbornou archeologickou a hledačskou obcí, budeme se tedy věnovat již konkrétním aspektům, souvisejícím s popularizací oboru.

a jen stěží skrývané emoce, a to hlavně na stranách “odpůrců” spolupráce mezi archeology a detektoráři. Ač by se mohla zdát nasnadě připomínka, že za uplynulých deset let se situace jistě změnila, opak je pravdou. Legislativní opatření jsou přes veškeré snahy Ministerstva kultury i archeologů stále stejná⁹⁸, právní normy na to, jak se s touto komplikovanou situací vypořádat, tedy neexistují. Stále platí, že jakýkoli výzkum prováděný soukromou či právnickou osobou bez patřičného oprávnění je nelegální, nicméně samotné detektory v zákoně z podstaty jeho stáří zmiňovány nejsou, a tak lze jednotlivé body v kontextu detektoringu vykládat různě. Také nálada v archeologické obci se od této diskuze příliš neproměnila. Čeští archeologové nedokáží, alespoň formálně, zaujmout jednotný názor a postoj vůči hledačům s detektory kovů, avšak zdá se, že přibývá jednotlivců, kteří na regionální a komunitní bázi s hledači spolupracují⁹⁹. Diskuze se v posledních letech přesunula spíše na sociální síť, což je v určitém ohledu jev pozitivní. Do úzkého kontaktu se tu totiž dostávají archeologové i hledači. Bohužel se však, jak už to je v internetových diskuzích běžné, můžeme často setkat s osobními útoky, ať už z řad militantních odpůrců detektoringu, tak i od detektorářů samotných. Mezi diskutéry z obou táborů však najdeme i mnoho takových, kteří mají skutečně znatelnou snahu situaci v klidu řešit¹⁰⁰.

Jak se v praxi ukazuje, právě vzájemná spolupráce je zatím jediným přístupem, který přináší relativně pozitivní výsledky. Jak uvádí archeolog David Vích, jisté sestoupení archeologické obce ze svého piedestalu výlučnosti a nabídnutí veřejnosti (nejen té s detektory) rovnocennějšího partnerství při záchraně archeologického dědictví, spojené s možností tvrdšího přístupu k různým nepoctivcům, se zdá být dobrou cestou (*Vích 2006*, 306). Zapojení zkušených a osvědčených hledačů přímo do archeologického výzkumu, například formou prohledávání skrytých vrstev ornice či hald odstraněných metodou exkavace z archeologických objektů, je ve spojení s archeologickým dohledem jistě nezpochybnitelné. Podle Vícha to také rozšiřuje možnosti zapojení široké veřejnosti do odborné archeologické práce. Podle současného zákona se role veřejnosti omezuje v podstatě pouze na pasivní účast při archeologické exkavaci, v horším případě v roli kopáčů, v případě lepším v roli dokumentátorů, pokaždé ale prakticky bez možnosti výraznější seberealizace. Právě otevřená nabídka, kdy se detektoráři (kteří mají mnohdy mnohem lepší přístroje a povětšinou daleko větší zkušenosti s jejich užíváním, než archeologové) mohou zapojit do pomoci na výzkumech a uplatnit svou osobní invenci, může přispět k oboustrannému poznání i uspokojení (*Vích 2006*, 304).

Výbušným tématem však zůstává samostatné hledání detektorářů, kterému, ať chceme sebevíce, nelze zabránit. Na rozdíl od archeologů, kteří se nedokáží k problému společně postavit, detektoráři jsou velmi organizovaní a také informovaní. V České republice spatřujeme dvě největší komunity, sdružené pod dvěma velkými portály – DetektorWeb a Lovec Pokladů. Oba jsou organizované prodejci detektorů a jejich sympatizanti se vůči sobě navzájem ostře vymezují. Nicméně uvnitř obou komunit panuje určitá oddanost, organizovanost a spolupráce¹⁰¹, mají vlastní fóra a také si zpřístupňují odbornou

⁹⁸ Upozorňujeme, že v době vzniku této práce je stále platný zákon č.20/1987 Sb., o státní památkové péči. Okolnostem okolo vzniku nového památkového zákona se v této práci věnovat nebudeme.

⁹⁹ Autorčino pozorování vyplývající z četných diskuzí s kolegy z různých institucí.

¹⁰⁰ Nejvýrazněji se v těchto diskuzích v současné době jeví názory archeologa Balázse Komoróczyho, který pod profilem ArcheoMuschau ve smířlivém tónu apeluje na rozumnou spolupráci mezi archeology a detektoráři a přináší množství zajímavých analogií a argumentů ze své vlastní praxe i ze zahraničí.

¹⁰¹ Autorčiny vlastní zkušenosti na základě osobních kontaktů a hovorů.

literaturu. Mnoho z nich však má touhu pečovat o archeologické kulturní dědictví a napomáhat jeho záchraně, mnohdy si jen nejsou jisti, jak postupovat a zda mohou archeologům důvěřovat. Těm pak zbývá jediné řešení, pronikat dovnitř těchto komunit, zůstat v obraze, dělat osvětu a snažit se přesvědčovat ke spolupráci. V opačném případě se archeologie v zásadě dostává do situace “o nás bez nás”.

Příklady ukázkové spolupráce, která přinesla ovoce, však přibývají. Jedním z nich jsou Němčice na Hané, významné obchodní a řemeslné středisko z doby laténské, jehož skutečný význam byl rozpoznán teprve díky intenzivnímu povrchovému sběru za pomoci detektorů kovů dvou lokálních zájemců o archeologii. Ti získali několik tisíc kovových a skleněných předmětů (cca 420 mincí, 1500 drobných bronzových artefaktů, 100 železných předmětů, 380 skleněných náramků a přes 500 korálků) a předali je ke zpracování a k uložení do Moravského zemského muzea v Brně (Čížmář 2006, 284). Po vstupu lokality do veřejného povědomí se však očekávaně zvedla vlna “nadšení”, která na místo přivedla množství neprofesionálních a nespolupracujících hledačů a celou práci zkomplikovala, zásluhy dvou výše zmíněných hledačů však tímto nelze smazat. Sám Miloš Čížmář, který výzkum vedl, k situaci uvedl: *“V případě Němčic se shodou okolností podařilo zachytit objevy kovových nálezů z lokality v samém počátku; pod vlivem dosavadních frustrujících zkušeností jsem neváhal v zájmu její záchrany začít zde spolupracovat s jejich objeviteli, přestože používají detektor kovů. Nelituji toho.”* (Čížmář 2006, 289).

Asi nejnovějším příkladem další efektivní a plodné spolupráce archeologů s hledačskou komunitou je výzkum podobně významné laténské osady v Týnci nad Labem, který byl veden archeologem Zdeňkem Benešem a který pravděpodobně objevil “předhradí” již déle známého hradiště Kolo (předběžná zpráva viz Beneš 2015). Spolupráce probíhala většinou se členy spolku hledačů ARCHEUS DW z.s., kteří zajišťovali personální a technické nasazení na ploše výzkumu. Neobešla se však bez pomoci dalších dobrovolných hledačů, ať už jednotlivců, nebo celých skupinek. Zcela zásadním předpokladem spolupráce byla vzájemná důvěra, neboť na ploše se nacházely rovněž mince z drahých kovů, které jsou cenným artiklem překupníků a pro mnohé jistě také velkým lákadlem. Hledači nebyli na ploše výzkumu přítomni denně, většinou se s vedoucím výzkumu a mezi sebou domlouvali na skupinových akcích na konkrétním termínu, vždy však aspoň jednou týdně a vždy po nějakých větších zemních pracích. Mnozí z hledačů byli natolik samostatní, že přijížděli rovněž o víkendech a předměty archeologům připravili zabalené dle domluvy. Všichni zapojení hledači byli neplacení dobrovolníci, takže nebylo možné je k čemukoli nutit, vše probíhalo přátelskou domluvou. Pokud došlo k problémům, korigovali se sami mezi sebou a prokázali poměrně vysokou osobní disciplínu. Ta patrně pramenila z toho, že věděli, že se podílejí na výjimečně zajímavém výzkumu, svým způsobem projektu, který otestoval možnosti vzájemné spolupráce. Tato spolupráce neskončila výzkumem v Týnci, s většinou z těchto hledačů jsou archeologové nadále v kontaktu a domlouvají další prospekce. Úkolem archeologa po skončení výzkumu je udržování kontaktu s těmito lidmi, a především vytváření zpětné vazby, například v podobě přednášky s ukázkou již nakonzervovaných artefaktů přímo pro zapojené hledače, případně dalších vzdělávacích akcí. Díky osobnímu a férovému přístupu se pak tito lidé cítí zapojeni na něčem smysluplném. V některých případech pomáhají odkrývat a zachraňovat minulost regionu, v němž sami sídlí (*osobní sdělení Zdeňka Beneše*).

Byť nic není černobílé, a i mezi spolupracujícími detektoráři se jistě najdou takoví, kteří si občas nějaký nález nechají pro sebe (třeba jen z čiré radosti či zalíbení), nemůžeme přehlédnout, že právě na komunitní a regionální úrovni může taková spolupráce fungovat nejlépe. Místní hledači mají totiž vztah k lokální historii, a proto nebývá obtížné přesvědčit je, aby byli skutečně nápomocní. Archeologové je však za každé situace musí vést, učit metodologii a motivovat (a to i v případě, že “dovolí” jejich samostatný poučený pohyb), musí jim dávat důvod nálezy odevzdávat a vysvětlit, co to přinese jim samotným i co tím učiní pro následující generace. Takováto osvěta, ne nepodobná protidrogové prevenci, může skutečně probíhat daleko lépe na komunitní úrovni, spíše než na plošné celorepublikové.

Komunitní archeologie – archeologie od lidí pro lidi

Příklady a teorie týkající se potenciálu komunitní archeologie jsou úzce provázány s obsahem celé práce a považujeme je za ukázky efektivní popularizace archeologie a komunikace oboru s veřejností. Nesnažíme se však vymezit novou oblast či metodu, naším cílem bylo pouze zdůraznit potenciál komunitní práce na poli popularizace archeologie, k čemuž je tento z angličtiny převzatý termín velmi vhodný.

V současné době má jen málo vědních oborů takové možnosti zapojení “amatérů” do samotného procesu výkonu vědy, jako archeologie, která má širokou základnu a nabízí mnoho intelektuálních možností. Blízce si „všimá materiální kultury i míst, interpretuje stopy lidského chování, osvojuje si široký rámec lidských zážitků z hlubin minulosti až po současnost a zahrnuje každého jedince společnosti“ (*Kiddey – Schofield 2011, 4*). Předmět s vysokou vypovídací hodnotou nebo významná lokalita mohou být identifikovány i náhodou, díky pozornosti vnímavého, i když minimálně poučeného člověka. Pro obor cenné poznatky lze získat rovněž v procesu cílené, metodicky relevantní práce amatérů; nejlepší představitelé neprofesionální archeologické obce navíc osvědčili schopnost dosahovat solidních výsledků i v oblasti vyhodnocení terénních aktivit (*Šedo 2006, 292*). Je to právě láska k místu a jeho historii, co bývá hnacím motorem takového nasazení lidí ze sféry mimo obor.

Komunitní archeologii můžeme vidět jako “archeologii od lidí pro lidi” (*Reid 2011, 18*). Jak ji ale lze využít prakticky? Ve výše uvedených příkladech jsme si představili několik možností vtažení různých komunit do archeologie a celospolečenské přínosy takového jednání. Komunitou, interagující s archeologií, mohou být například občané konkrétní obce či regionu, zájmové spolky, skautské oddíly, turisté, mateřské a základní školy, zájemci o problematiku ochrany kulturního a životního prostředí nebo hledači s detektory kovů. Pro každou takovou skupinu musíme jako archeologové hledat nejen vhodné aktivity a jejich didaktické provedení, ale i vhodný způsob komunikace a očekávaných výsledků. Sfér, kterých se komunitní archeologie může dotýkat, je mnoho. Ty nejobecnější si tedy pro přehlednost shrneme v tabulce, která je uvádí do souvislosti s lidmi, místem a minulostí. Možná jen samotný pohled na některé z uvedených pojmů dokáže evokovat nápady na efektivní komunitní popularizaci archeologie.

Lidé	Místo	Minulost
sociální inkluze	ochrana životního prostředí	ochrana archeologického kulturního dědictví
vzdělávání	turistika	kontinuita s přítomností
seberealizace	trvalá udržitelnost	pochopení změn
kulturní identita	přírodovědná charakteristika	spojení s předky
ekonomické možnosti	regionální identita	problematika detektoringu

Tab. 6 Sféry dopadu komunitní archeologie

4.4 Oživování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history

Zprostředkování archeologických poznatků formou hmotných rekonstrukcí a tzv. oživování minulosti je stále oblíbenějším způsobem prezentace, a to jak v obci archeologické, tak i veřejné. Nepochybně to lze vnímat jako jev pozitivní, protože pro širokou veřejnost je to zcela nejnázornější podání, které však dokáže zahrnout a propojovat i další formy prezentace. Celá problematika, která se k tomuto tématu vztahuje, by však vystačila na samostatnou publikaci a některé z jejích jednotlivostí se již staly předmětem odborných statí¹⁰², proto není možné v této kapitole postihnout všechny její aspekty. Zaměříme se tedy především na vzdělávací rozměr této formy v kontextu současné společnosti s důrazem na prostor České republiky¹⁰³. Věnovat se také budeme teoretickým a metodickým otázkám, které vyplývají z praxe u nás prováděné a jimž by měla být věnována náležitá pozornost a diskuze mezi odborníky.

V úvodu nemůžeme opomenout, že důležitým aspektem této formy popularizace je vizuální atraktivita oživené prezentace a její naučně-zážitkový rozměr. Právě ten je v poslední době velmi ceněn. Volný čas již totiž není vnímán jako doba, ve které se pouze relaxuje a odpočívá, ale jako další „oddechový úsek“, v němž se lidé mohou zdokonalovat a rozvíjet ve svých svobodně vybraných aktivitách. Podle výzkumů společnosti Incoma Research, která v roce 2006 provedla velký výzkum veřejného mínění „Leisure“, je poptávka po zábavném vzdělávání způsobena zvyšujícím se vzděláním populace (*Němec 2009*, 499). Na poli historického vzdělávání je oživování minulosti rozhodně jedním z nejzábavnějších způsobů a dodrží-li se při něm určité náležitosti, které si v této kapitole popíšeme, jedná se o skutečně efektivní způsob popularizace historických věd obecně¹⁰⁴.

¹⁰² K problematice experimentální archeologie, archeoparků, rekonstrukcí a oživování minulosti existuje velké množství prací, především drobnějších článků, proto zde zdůrazníme pouze několik samostatných rozsáhlejších publikací, které považujeme za jednu z nejzásadnějších. Za území České republiky viz *Langer 2005*, *Lunerová 2007*, *Malina 1980* a časopis (Re)konstrukce a experiment v archeologii, později přejmenovaný na Živou archeologii, ze světa pak viz *Paardekooper 2013*, *Mathieu 2002*, *Stone – Planel 1999*, *Coles 1979*, časopis Experimentelle Archäologie in Deutschland a online časopis EXARC Journal (<http://journal.exarc.net/>).

¹⁰³ Vědecký potenciál rekonstrukcí a oživování minulosti samozřejmě neopomíjíme, více prostoru dostane v samostatné kazuistice v kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie.

¹⁰⁴ S ohledem na orientaci této práce i její autorky se v dalších řádcích zaměříme na oživování českého pravěku až středověku, ale mnoho z uvedeného je platné i pro popularizaci klasické archeologie a také historie v celé její šíři.

Dalším faktorem, který hovoří pro užívání takové formy archeologické prezentace, je právě její didaktická hodnota. Vstup do pravěkého či středověkého života formou hry, odborné či laické, na jedno odpoledne či na několik týdnů, může být pro veřejnost klíčovým momentem, který ukáže historii v novém světle a spustí hluboký zájem o ni. Více či méně zajímavé texty a obrázky tímto způsobem dostávají třetí rozměr. Získáváme tak možnost dotknout se předmětů archaického života, pracovat s nimi a přes nádech romantiky nahlédnout do časů, kdy vymoženosti současného světa nebyly samozřejmostí. František Parkan tento směr vzdělávání veřejnosti nazývá zážitkovou či prožitkovou archeologií (*Parkan 2008*, 42), my však veškeré tyto “oživené” aktivity můžeme spatřovat spíše jako nedílnou součást a jeden z výstupů experimentální archeologie¹⁰⁵, což vysvětlíme vzápětí.

K terminologii

James Mathieu, jeden z předních současných experimentálních archeologů, definoval roli experimentální archeologie v 21. století takto:

“Experimentální archeologie je oblast archeologického výzkumu, která zahrnuje množství různých metod, technik, analýz a přístupů v kontextu regulovatelného imitativního experimentu, jehož cílem je replikace minulých fenoménů (od objektů k systému) za účelem tvorby a testování hypotéz, které mohou přinést nebo zdokonalit další analogie archeologických interpretací.” (Mathieu 2002, 1)

Právě tato replikace a zdokonalování interpretací však v sobě nesou ohromný potenciál pro efektivní popularizaci. Zážitkový či experienciální prvek, který je v experimentální archeologii přítomen (ať chceme či nechceme), považujeme za velmi důležitý a korespondující se současným světovým muzejně-pedagogickým přístupem. Toto vnímání úzce souvisí s přístupem muzejní pedagožky Eilean Hooper-Greenhill, která přišla v kontrastu ke klasickým “modernistickým” muzeím s termínem “post-muzeum”. Smyslem post-muzea je zobrazovat minulost v individuálním vztahu k lidem a dávat jim prostor pro vlastní interpretace (*Hooper-Greenhill 2000*). Takové instituce jsou konstruktivisticky orientovány a jejich podstatou je spíše proces získávání zážitků, než jen místo k navštívení. (*Keene 2004*, 188). Domníváme se, že právě popularizace archeologie oživenou formou s využitím prvků experimentální archeologie tomuto pojetí zcela odpovídá.

Nejprve je však nutné si vymezit, co vše odpovídá ožívání minulosti v rámci archeologické popularizace. Jsou to veškeré hmotné rekonstrukce života v pravěku a středověku, tedy stranou tématu v tomto případě zůstávají rekonstrukce virtuální. V hmotných rekonstrukcích můžeme spatřovat tři velké oblasti:

1. rekonstrukce staveb a nemovitých archeologických nálezů
2. rekonstrukce movitých archeologických nálezů
3. rekonstrukce procesů, společnosti a jednotlivců

¹⁰⁵ K problematice terminologii experimentální a experienciální archeologie viz kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie.

Spadají sem tedy archeoparky a archeoskanzeny, repliky a kopie historických předmětů, oděvní rekonstrukce, ale i pokusy o ztvárnění (zde nelze hovořit o rekonstrukci) nehmotných aspektů minulých společností, jako jsou pohřby, obřady, bitvy či slavnosti. U každé z vyjmenovaných kategorií je rozdílná míra historické autenticity, tzn., že možnost přiblížit se skutečnosti na základě archeologických (případně i písemných) pramenů je různá. Například rekonstruuje-li původní podobu keramických či kovových nálezů, máme k dispozici povětšinou kompletní archeologický nález a někdy i detailní technologické analýzy. Naše šance přiblížit se mu tedy závisí pouze na zručnosti řemeslníka, který rekonstrukci provádí a jeho znalostech původních technologií.

U rekonstrukcí staveb je situace náročnější, neboť se nám z nich zachovaly převážně pouze stopy po základech a podoba jejich nadzemní části tak závisí na interpretaci a technických možnostech, které z pozůstatků plynou. Ve sféře rekonstrukcí organických materiálů, ať už jde o textil či běžné předměty denní potřeby, je již situace náročnější a závislá na omezeném množství archeologických pramenů, které pro některé oblasti zcela chybí a je nutné je kombinovat. Nezpochybnitelnou roli u těchto kategorií hrají také prameny etnografické, jejichž relevance však vždy závisí na konkrétním tématu rekonstrukce a také zvážení daného odborníka, který rekonstrukci provádí. Duchovní a společenské inscenace, založené na archeologickém poznání, pak lze vnímat spíše jako doplněk hmotných rekonstrukcí a snahu o vnímání minulosti v její komplexní podobě a zároveň její přiblížení lidem.

Jak vidíme z výše uvedeného nastínění problematiky, i cíle jednotlivých pokusů o oživení minulosti mohou být různé. Mnohé z nich mohou sloužit odborným účelům, další jsou zase vytvářeny pouze pro účely vzdělávací a prezentační. Domníváme se, že v ideálním případě se obě pojetí mohou vhodně prolínat a doplňovat. Je ovšem potřeba, aby se na ožívování a rekonstruování minulosti podíleli ve větší míře archeologové, kteří se výzkumem daných oblastí zabývají. Trend "living history" se totiž v Evropě již rozvíjí poměrně dlouho, někteří archeologové však mají pocit, že se jich to jakožto vědců netýká a že není nutné, aby se k tomu vyjadřovali. Je to však přesně naopak, neboť není povolanejších lidí, kteří by se měli podílet na rekonstrukci nejstarší minulosti lidstva, než jsou archeologové. Zaměříme-li se v tomto ohledu na prostor České republiky, můžeme konstatovat, že odborníků, kteří se oživeným rekonstrukcím odborně věnují, přibývá, nicméně dosud nejde o příliš rozšířený postoj. Jedním z důvodů může být i fakt, že ačkoli metoda experimentální archeologie se stala obecně akceptovaným vědeckým přístupem, "living history" je stále archeology vnímána spíše jako zábava fanoušků archeologie a historických nadšenců. V této kapitole si však ukážeme, že právě living history je silným prostředkem archeologické popularizace, který je úzce provázán s archeologií experimentální i teoretickou, a proto by měl být předmětem odborných diskuzí a aktivit.

Living history¹⁰⁶ má totiž značný edukační potenciál, neboť vede ke komplexní vzdělávací zkušenosti (*Brabcová 2003b*, 293-294). Ovlivňuje povětšinou všechny smysly zároveň a působí velmi aktivizačně, přidanou hodnotou je často také emocionální prožitek. Je

¹⁰⁶ Pojem někdy bývá překládán jako "živá" nebo "oživlá" historie, my však budeme užívat zažitý a mezinárodně známý termín "living history". Její podstata vychází z tzv. "reenactmentu", volnočasové aktivity rekonstruování a ožívování určitých historických období a činů. V living history jde především o to, přiblížit se co nejvíce dané době, důraz je tedy kladen právě na autenticitu rekonstrukcí.

to svébytná forma získávání vědomostí o minulosti, která dokáže propojovat různé vzdělávací oblasti a působit výchovně nejen na poli kulturního dědictví, ale také společenské problematiky, vztahu k životnímu prostředí a rozvoji trvalé udržitelnosti. Jak totiž roste ekologické povědomí lidí, zajímají se o vědomosti a dovednosti šetrné k životnímu prostředí, což přináší obrození zájmu o pravěké techniky.

Ovšem C. Forrest ve svém článku Spojení experimentální archeologie a living history ve sféře kulturního dědictví správně upozorňuje na důležité otázky, které se tohoto spojení týkají. Vzhledem k tomu, že došlo k posunu vnímání celé metody experimentální archeologie, kdy již nejde o ryze vědeckou záležitost ověřování teorií, právě rekonstrukce a ožívování se staly jednou z náplní experimentální archeologie. Může ta však dnes existovat bez living history? Potřebujeme living history k oživení toho, co nám přináší experimentální archeologie (*Forrest 2008*, 90)? Z pohledu celé této práce samozřejmě vyplývá, že ano. Ovšem i living history by měla mít, stejně jako experimentální archeologie, svá pravidla. Má-li si získat odborné uznání a její vnímání má přejít z kategorie “hobby” do uznávané formy vědecké popularizace a edukace, je potřeba nastolit v experimentálně-archeologické komunitě určitý způsob koordinace.

B. Petterson a L. E. Narmo v tomto kontextu přicházejí se zajímavým termínem “humanistic experimental archaeology”, tedy experimentální archeologie orientované na člověka, se kterou se můžeme setkat např. v archeoskanzenech a archeoparcích Lofotr Viking Museum (Norsko), Sanglandet Lejre (Dánsko) nebo Foteviken Viking Reserve (Švédsko)¹⁰⁷. V centru jejich zájmu o minulost stojí otázka “Jaké to bylo být člověkem v dávných časech?” K hledání odpovědi navrhuji zapojit do experimentální archeologie nejen prvky living history, ale také kromě technologicko-praktických aspektů také aspekty senzorio-emoční. (*Petersson – Narmo 2011*, 27–30). Tedy stále dodržovat potřebné prvky kontroly a vědeckosti experimentální archeologie, ale vnést do nich také prvek lidskosti, který při zkoumání minulých společností nemůžeme přehlížet. Pouze integrací těchto přístupů a spoluprací mezi akademickými institucemi, experimentátory a archeoparky lze poznávat perspektivy lidského života v minulosti daleko rozsáhleji, než tomu bylo dříve.

K edukaci v archeoparcích a institucích využívajících living history

Svou roli v rámci ožívování nejstarších období naší minulosti hraje samozřejmě místo. Rekonstrukce movitých nálezů a společnosti či jednotlivců najdou své uplatnění v klasických muzeích (ve výstavách hmotně, ve formě fotografií pak v publikacích či digitálních prostředcích i při různorodých vzdělávacích akcích a programech), využívat se však dají také v rámci samostatných aktivit jak pod širým nebem, tak například ve školách či dalších institucích. Rekonstrukce staveb jsou však, co se týče vhodného místa, mnohem náročnější, z toho důvodu jsou od 2. poloviny 20. století¹⁰⁸ po celé Evropě budována muzea pod širým nebem, tzv. archeoparky a archeoskanzeny¹⁰⁹. Právě ty považujeme za ideální prostředí k popularizaci archeologie formou living history a rekonstrukcí minulosti, nicméně

¹⁰⁷ Viz <http://www.lofotr.no/>, <http://www.sanglandet.dk/>, <http://www.fotevikensmuseum.se/d/en>.

¹⁰⁸ S výjimkou švédského Skansenu ve Stockholmu, který je nejstarším zřízením svého druhu, dal těmto institucím název a byl založen již roku 1891 Arturem Hazeliem (viz *Kelm 2013*).

¹⁰⁹ Tématu muzeí pod širým nebem, jejich zaměření, terminologii i výčtu se autorka věnovala v rámci své diplomové práce (viz *Mikešová 2012*), samostatně jsou také řešeny v rámci několika monografických publikací (viz *Langer 2005*, *Lunerová 2007* a nejnověji a nejobsáhleji *Paardekooper 2013*). Z tohoto důvodu si zde dovolíme vynechat přesné definice a popsání cílů takových institucí, stejně tak jako podrobné výčty a popisy těchto zařízení, jmenovat budeme pouze příklady potřebné k řešené problematice.

rozhodně však ne za její podmínku. V každém případě archeoparky skýtají jedinečné prostředí a množství výhod, které bychom jinde jen stěží hledali. Už jen fakt, že archeoparky nabízí hned několik možností využití (jako volná expozice, jako prostor pro odborné prohlídky, zaměřené na statickou expozici nebo ukázky činností, jako prostor pro living history

a zážitkové programy, jako prostor pro experimentální archeologii) napovídá, že se zde popularizaci otevírá obrovská a téměř nevyčerpatelná studnice aktivit.

Podle archeologa Petra Sokola lze právě archeoparky považovat za “masmédium” oboru archeologie se vzdělávacím potenciálem. Ovšem se zdůrazněním, že by nemělo jít jen o ukázkou izolovaných rekonstruovaných exponátů, ale cílem by měla být jejich prezentace ve funkčních vazbách v autentickém prostředí (*Sokol 2013*, 200-201). Právě living history je pak oním propojujícím prvkem, který archeoparkům vdechuje život a v něm zbudovaným rekonstrukcím dává smysl. A nemusí jít pouze o aktivitu vyvíjenou směrem k veřejnosti. Jak ukazují některé archeoparky a archeoskanzeny, vědecké využití takových míst se může snoubit s jejich popularizační složkou. Pro naše území je ukázkovým příkladem archeoskanzen Březno u Loun, který byl budován od 80. let do roku 1992 pod vedením dr. Pleinerové na místě archeologického výzkumu rozsáhlé polykulturní lokality¹¹⁰ (*Štauber 2000*, 150). V areálu skanzenu byly experimentálně vystavěny některé stavby zde nalezené, jako např. dlouhý neolitický dům, polozemnice z doby stěhování národů či slovanská raně středověká chata a pec (*Pleinerová 1991*). Probíhaly zde i četné experimenty, a to nejen technologické, ale také zaměřené na způsob života v minulosti, jako např. pokus o vytopení a obývání slovanské polozemnice v zimě (*Pleinerová 1986*). Po celou dobu však byl skanzen přístupný veřejnosti a po několikaletém omezení aktivit se v současné době činnost ve skanzenu opět rozvíjí a začíná být hojně navštěvován veřejností, experimentálními archeology i lidmi aktivními na poli living history (*osobní sdělení Karolíny Klinecké*, nové koordinátorky archeoskanzeny Březno u Loun).

Jako naprosto ukázkový model ze světa se jednoznačně nabízí dánský archeoskanzen Sangelandet (Země legend) Lejre. Ten byl založen roku 1964 etnologem a archeologem Hans-Ole Hansenem jako centrum pro historicko-archeologický výzkum a komunikaci. V současné době se jedná o největší a nepochybně také nejpropracovanější archeoskanzen v celé Evropě, který navozuje dojem pravěké krajiny s lovecko-sběračským stanovištěm mezolitu, vesnicí doby železné, vikinským tržištěm a megalitickou pohřební lodí a farmářským okrskem 18. století. Lejre zaměstnává 70 stálých zaměstnanců, ročně jím projde přes 50 tisíc návštěvníků a je financováno částečně ze státního rozpočtu. Jeho ředitelem je archeolog Lars Holten, který zde trávil velkou část svého života již v rámci dobrovolnických programů¹¹¹. V Lejre se tedy propojují jak odborné archeologické aktivity, tak je i velkou měrou zapojeno do dánského školství a neformálního vzdělávání. Učitele a školy také Lejre inspirovalo k zakládání workshopů, které se zformovaly v celou síť “Historických workshopů v Dánsku”, do kterých se zapojují dánská muzejní i nestátní Centra vzdělávacích aktivit. Jde o síť rekonstruovaných prostředí a muzeí, která propojuje již více než 50

¹¹⁰ Zachycena byla neolitická sídliště, dvě eneolitické mohyly neobvyklého tvaru (přes 100 m dlouhé), sídliště a pohřebiště ze starší doby bronzové, sídliště ze střední a mladší doby bronzové, z doby stěhování národů a raného středověku (6. až 9. století). (shrnutí viz Archeologický atlas Čech – *Kuna 2015*, jednotlivě pak bibliografie Ivany Pleinerové).

¹¹¹ Informace pocházejí z autorčiny osobní návštěvy a rozhovoru s ředitelem Lejre Larsem Holtenem.

pracovišť.

Výuka v těchto centrech včetně Lejre je charakterizována mezioborovostí, formulací a řešením problémů, zapojením kreativity a ekologie ve vzdělávání. Účastníci programů jsou vnímáni jako aktivní a zodpovědní participanti procesu vzdělávání a důraz je kladen na interakci a vzájemné ovlivňování mezi účastníky a učiteli. V archeologických vzdělávacích programech zde pořádaných jsou klíčové tři nástroje (*Bay 2005*, 50):

1. manuální schopnosti – Ty jsou účastníky zapojovány například při přípravě pokrmů, ručních pracích, orbě, výrobě provázků z lipového lýčí či předení vlny a dalších činnostech.

2. duševní schopnosti – Účastníci jsou vedeni k tomu, aby se pokusili rekonstruovat nejen praktický každodenní život v pravěku, ale i jeho duševní složky. Jako specifické nástroje jsou zde využívány prvky dramatu, žáci zaujímají místa lidí z minulosti a snaží se zkoumat, jak by reagovali v různých situacích, kdy je nutné se rozhodnout.

3. historické vědomí – Důraz je kladen na interakci mezi interpretací minulosti, porozuměním současnosti a očekáváním od budoucnosti. Účastníci mohou využít znalosti minulosti při sebevzdělávání a vytváření vlastní identity – kdo jsem, jak komunikuji s ostatními, proč se moji rodiče a prarodiče chovají rozdílně, proč se naši sousedé z ciziny chovají rozdílně, ...

Vidíme, že ve všech výše popsaných vzdělávacích aktivitách v dánských archeoparcích jsou využívány principy muzejní pedagogiky a didaktiky a že mnoho z uvedených činností uvádí do archeologicko-naučné praxe aktivizační metody. Programy jsou vystaveny na konstruktivistickém přístupu k učení a korespondují s humanitně-kreativním modelem výuky. Archeologové a lektori, kteří tyto programy vedou, se drží hesla “Můžeš vynalézat, pokud nevynalézáš v rozporu s prameny”, což žáky vede také k badatelskému způsobu uvažování a zajišťuje odbornou korektnost, která odpovídá současným archeologickým poznatkům. To vše koresponduje i s pojetím a cíli efektivní popularizace archeologie, tak, jak jsme si vymezili v úvodních kapitolách.

Považujeme však za nutné upozornit, že tento „novátorský“ přístup k aktivizační výuce nejstarších dějin lidstva rozhodně není záležitostí spjatou pouze s přelomem tisíciletí. Snahu zavést archeologii do škol a používat k tomu experimentování s funkčními replikami pravěkých artefaktů měl již ve 20. a 30. letech 20. století proslulý pedagog, amatérský archeolog a spisovatel Eduard Štorch. Jeho reformní snahy (zahrnující mimo jiné „Štorchův ohňostroj a vrtač kamenů“ – i dnes využívaný experimentátory; viz *Sklenář 2003*, 235) se však ve své době bohužel nesetkaly s přílišným nadšením z řad archeologické ani pedagogické obce (*Sklenář 2003*, 227-228).

Zajímavým pojetím living history v archeoparku byl také německý projekt “Steinzeit – Das Experiment”¹¹². Šlo v podstatě o archeologickou televizní reality show, pro kterou bylo

¹¹² Viz www.swr.de/steinzeit/html/DAS_EXPERIMENT.html

vybráno 13 lidí z řad široké veřejnosti mezi dvěma a 63 roky a ti byli na dva měsíce (srpen a září) v roce 2006 přemístěni do speciálně postavené neolitické osady v blízkosti muzea pod širým nebem v Unteruhldingu u Bodamského jezera, které je jedním nejstarších v celém Německu. Jejich příprava byla omezena jen na nejdůležitější dovednosti, které před experimentem získali. V jeho průběhu je čekalo ohromné množství zemědělské i řemeslné práce, napětí, nutnost čelit přírodě i počasí a také soužití s komunitou. K životu směli používat pouze neolitické materiály a techniky, dva z mužů také podstoupili dlouhou a vyčerpávající cestu pěšky přes Alpy. Celý experiment byl plánován dva roky a bylo mu přítomno množství specialistů, a to nejen z řad archeologů, ale také přírodovědců a lékařů (například stomatologové z Univerzity Freiburg zkoumali dopad experimentu na zuby účastníků). Snaha o udržení vysokého akademického standardu byla velmi důležitou součástí.

Rozbor celého experimentu najdeme v publikaci "Steinzeit – Leben wie vor 5.000 Jahren. Das Begleitbuch zum ARD-Vierteiler" (*Schlenker – Bick 2007*). Je to nepochybně naprosto unikátní projekt, který překročil bariéru mezi archeologií a televizí, mezi vědou a médií, mezi diváky a protagonisty. Experiment se totiž netýkal jen jejich účastníků, ale také právě popularizační roviny a toho, jestli a jak mohou zúčastnění lidé spojit vědu a média dohromady k oboustrannému prospěchu. Vzhledem k tomu, že byl pořad vysílán v květnu 2007 v hlavním vysílacím čase a měl 30,4 milionu diváků (*Müller 2008*, 82-84), rozhodně ho můžeme považovat za naprosto ukázkové propojení experimentální archeologie, living history, využití archeoparků a rekonstrukcí a efektivní popularizace. Nabízí se otázka, zda by takový projekt měl úspěch i v prostředí České republiky a zda by vůbec bylo možné ho realizovat. Nicméně dokud se o něco podobného nepokusíme, odpověď jen stěží najdeme.

Ožíví-li se prostředí archeoparků a archeoskanzenů jeho "obyvateli" (tak intenzivně, jako to můžeme vidět například v polském vikinsko-slovanském archeoskanzenu Wolin nebo v dánském vikinském archeoparku v Ribe), dostávají tato zařízení naprosto nový rozměr a spíše, než muzeem pod širým nebem se pak stávají dveřmi do minulosti. Návštěvníkům tento přístup pomáhá lépe hledat a chápat kulturní a historické kořeny a uvědomovat si minulost jako dávnou přítomnost, která se skutečně odehrála a která byla tehdejšími lidmi vnímána tak prožitě, jako my dnes vnímáme náš svět. To je jeden z nejdůležitějších přínosů living history, minulost díky ní přestává být pouze vědeckou interpretací doby, která je nám nesmírně vzdálená, ale stává se blízkým prožitkem.

Jak jsme již uvedli, rekonstrukce minulosti oživenou formou však nemusí probíhat pouze v prostředí archeoparků, ale může být kdekoli jinde pod širým nebem, setkáváme se s ní například i v prostorách muzeí¹¹³. Vždy záleží na konkrétní koncepci dané aktivity, například v rámci přednášky o špercích doby bronzové je ukázkou jejich aplikace na dobově oděném modelu v interiéru zcela na místě, chceme-li však navodit dobovou atmosféru, bude jistě efektnější umístit program do vhodně zvoleného exteriéru. Aktivit, využívajících living history a rekonstrukcí, je celá řada. Je však potřebné důkladně promyslet konceptualizaci obsahu, který prostřednictvím takové akce chceme předat. V českém prostředí

¹¹³ Ukázkovým příkladem byl například Oživený den, který proběhl v únoru roku 2013 ve výstavě Národního muzea Ve stínu Olympu a který v oživené formě návštěvníkům představoval podobu lidí i obchodních styků, které probíhaly v období HA D – LT A mezi naším územím a oblastmi Středomoří (*Šobáňová 2015b*, 215).

se setkáváme s různými typy akcí – některé se orientují na konkrétní období (např. Hrad Zlenice a Oživlý středověk v podhradí¹¹⁴), jiné si vybírají jednotlivá témata (např. Archeopark pravěku Všestary a Dny živé archeologie¹¹⁵), častým typem je také obecná prezentace pravěkých či středověkých řemesel (např. Tajemství zaniklých řemesel na zámku v Brandýse nad Labem), vzácně se objevuje také průřez napříč tématy pravěku i středověku (např. Kupecká osada Krumbenowe¹¹⁶). Pojetí akcí se také různí, od čisté prvoplánové prezentace archeologicky zachycených movitých i nemovitých nálezů přes experimentální přístup k činnostem a technologiím až po pokusy jít za archeologická data a hledat příběhy a události. Více však do podoby jednotlivých oživených akcí využívajících principů living history nyní zabíhat nebudeme, neboť se problematice oživených akcí budeme věnovat v samostatné případové studii¹¹⁷ v druhé části práce s kazuistikami.

Nutné je také poukázat na přetrvávající terminologické problémy. Zasloužili čeští popularizátoři Miroslav Popelka a Miroslava Šmolíková v roce 2003 uvedli, že tyto akce by neměly být nazývány prezentací experimentální archeologie, neboť jde o „pouhé opakování dávno vyzkoušených procesů“ (*Popelka – Šmolíková 2003*, 156). S tím nelze nesouhlasit, ovšem nemůžeme zapomínat na to, že právě tyto „opakovací“ zkušenosti jsou základem experimentální archeologie a že v rámci oživených akcí může také docházet ke skutečným experimentům. Rekonstrukce movitých artefaktů a oděvů pak jsou často sami o sobě experimentem, například v rámci dlouhodobého ověřování jejich funkčnosti. Těmto terminologickým obtížím a vymezením rozdílů a spojitosti mezi experimentální a experienciální archeologií se však budeme věnovat v kazuistice v kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie. Oba autoři si však uvědomují, že terminologie se bude stále postupně vyjasňovat s postupnou profesionalizací a že veškeré související činnosti mají svůj hluboký smysl a stále ne zcela využitý výchovný a vzdělávací potenciál. Jak ho však využít naplno? To by mělo být předmětem odborných diskuzí mezi archeology, experimentátory a pedagogy. Proto se nyní zaměříme na několik okruhů otázek, které plynou z české praxe ve sféře ožívování minulosti. Věnovat se těmto otázkám na úrovni jednotlivých technologií a období by vydalo na samostatnou práci, proto zdůrazníme nejdůležitější otázky, ožívování minulosti se týkající, pouze v obecné rovině¹¹⁸.

Problematika archeologických rekonstrukcí

V první řadě je vždy nutné si uvědomit, co je cílem daných aktivit. Jiné nároky, a to nejen technické, ale i didaktické, je potřeba vznášet na vzdělávací oživenou akci pro veřejnost, jiné na rekonstrukci konkrétních nálezů, určenou k vědeckým účelům. V každém případě by se autoři, ať už jsou to archeologové, muzejní pedagogové či další spolupracovníci, měli snažit o co největší možnou autenticitu. Je důležité umět rozlišovat mezi napodobeninou, modelem a rekonstrukcí, neboť právě tato schopnost nás odlišuje od zábavních parků (*Schöbel 2005*, 54). Ani jedna ze tří zmíněných kategorií není na škodu, ale je potřeba vždy přiznat, o co jde, jaké máme pro oživenou variantu podklady a jaké jsou další možnosti interpretace. Veškeré tyto informace by pak měly být přístupné návštěvníkům (jedná-li se

¹¹⁴ <http://www.zlenice.cz/>

¹¹⁵ <http://www.archeoparkvsestary.cz>

¹¹⁶ <http://www.krumbenowe.cz>

¹¹⁷ Viz kap. 5.3 Případová studie Krumbenowe.

¹¹⁸ Konkrétněji se pak k tématu dostaneme v kap. 5.2 Případová studie Krumbenowe.

o popularizační aktivitu) i odborníkům.

Nejsložitější situace panuje okolo archeoparků a archeoskanzenů. Část odborné veřejnosti zastává názor, že by veškeré stavby v nich stojící měly být budovány pouze za použití původních technologií a názorů, což je však nesmírně časově a také finančně náročné¹¹⁹. Komplikovaná bývá také trvalá udržitelnost takto budovaných zařízení. Střední cestou je využívání původních materiálů a původních stavebních konstrukcí, ale s využitím moderních nástrojů, jako jsou motorové pily či kvalitní železné nástroje. Avšak pouze do té míry, aby to na stavbě nezanechalo stopy¹²⁰. Na opačném pólu pak stojí postup nejrychlejší, kdy jsou používány sice původní stavební materiály, ale v místech, která nejsou vidět, se v konstrukcích používají i moderní prvky a někdy stavbě pomáhají i velké stavební stroje¹²¹. Co se týče návštěvnických dojmů, ze zkušeností víme, že převážná část veřejnosti tyto odborné nuance není schopna na první pohled rozlišit a její pocit z návštěvy ovlivňují spíše další faktory, jako je například okolní prostředí, přítomnost zvířat či lidí v dobových kostýmech. Pro běžné prezentační a edukační účely (nyní tedy nechme stranou experimentální stavby) se přikláníme k prostřední variantě, která je kompromisem mezi rychlým a snadným postupem a vysokou historickou autenticitou.

U rekonstrukcí archeologických artefaktů, tedy movitých památek, je pak možné přiblížit se původní podobě mnohem snáze, než u památek nemovitých¹²². Ovšem i zde se objevují mnohé obtíže. Jsou samozřejmě typy předmětů, které je možné zhotovit čistě z původních materiálů původními technikami. To jsou zejména kamenné štípané a broušené nástroje nebo také keramika. Po celé Evropě přibývá zručných řemeslníků, kteří se těmito technologiemi zabývají na odborné úrovni a jsou schopni zhotovit přesné repliky původním postupem. Na poli kovových výrobků a zpracování skla problémů přibývá, neboť obzvláště pro mladší pravěk máme doložené velmi pokročilé technologické znalosti a také celý proces výroby je již složitější a sestává z několika fází. Jelikož se původní řemeslné znalosti povětšinou nedochovaly, výrobci je musí objevovat znovu, a ne vždy jsou schopni docílit bez moderních nástrojů stejných výsledků, jako lidé v minulosti. Zde zastáváme podobný názor, jako u výše zmíněných staveb. Pokud je to možné, je potřeba držet se originálu a původní technologie co nejvíce. Snaha o přiblížení se dovednostem lidí v pravěku a středověku může archeologii velmi obohatit, neboť svou experimentální formou pomáhá odhalovat nové možnosti a hledat nové interpretace souvisejících nálezů. Nicméně pokud potřebujeme repliku artefaktu například pro školní programy nebo vzdělávací akce a je možné vytvořit ji pomocí moderní technologie tak, aby i při bližším pohledu působila věrně a propracovaně, stejně jako originál, nespátřujeme v tom problém. Samozřejmě by však v každém případě mělo zůstat zachováno původního materiálu, sádrové či plastové odlitky se vymykají principům objektového učení tak, jak jsme si je popsali v kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

¹¹⁹ Takto byl budován např. zmíněný archeoskanzen Březno u Loun nebo také středověký skanzen Villa Nova Uhřetov.

¹²⁰ Takový přístup je aplikován např. v Pravěké osadě Křivolík u České Třebové.

¹²¹ Příkladem takových postupů je např. Archeoskanzen Modrá u Velehradu.

¹²² Zde je důležité zmínit, že řeč je o replikách, tedy původní podobě daných artefaktů, nikoliv kopiích. Tyto termíny bývají někdy i v odborných sférách zaměňovány. Kopie, tedy současná podoba artefaktů, bývají zhotovovány především k výstavním účelům, kdy není možné vystavit originál. Protože však originální předmět prošel mnohaletou archeologizací, užití jeho současné podoby v oživených prezentacích minulosti by nemělo smysl. V kapitole se tedy zaměřujeme na problematiku replik.

Samostatnou kapitolou jsou podoby “nenalezného”, tedy organických materiálů a textilu pro období bez písemných pramenů či jen s jejich minimem a stylizovanými prameny ikonografickými. Chceme-li prezentovat minulé kultury v jejich živoucí podobě na území České republiky, není v žádném případě možné zříkat se předmětů, které nemáme pro dané území archeologicky doloženy. Co se týče rostlinných materiálů, pro období staršího pravěku se často využívají nálezy z nákolních osad (z novějších prací např. *Korteová 2015*), kde se díky vlhkému prostředí zachovalo množství organických předmětů každodenní potřeby i nástrojů¹²³, stále fascinující nález Ötziho¹²⁴, nebo také etnografické analogie. Pro mladší pravěk se pak nejhojněji napodobují organické (především oděvní) nálezy z prostředí bažin a trvale vlhkých půd v Dánsku a severním Německu, či ze solných dolů doby bronzové a starší doby železné v Hallstattu, v kombinaci s místními archeologickými nálezy, písemnými zmínkami antických autorů a přibývajícimi prameny ikonografickými. Při takovéto práci s prameny však již nemůžeme mluvit o rekonstrukcích, skutečné podobě tehdejší společnosti na našem území se také vzdalujeme, neboť stejně jako dnes, i v minulosti byla hmotná kultura regionálně odlišná.

Ve sféře living history se názory na takové ožívování pohybují na několika úrovních. Zcela nejextrémnější názory zastávají ti reenactoři, kteří si stojí za přístupem “co se našlo, to jako by neexistovalo a nemůžeme to použít”. Tím by nám však z prezentace vypadávalo obrovské množství drobných nedoložených, ale předpokládaných a nepostradatelných předmětů a součástí oděvů. Domníváme se tedy, že i v oživené prezentaci oděvů by měl být používán rozumný přístup a uvážená práce s prameny, nikoliv však posedlost prameny. Jako zásadní spatřujeme opět dodržování materiálů v té době dostupných a využívaných, pokud možno zhotovování původními technikami (v případě strojově tkaných látek alespoň volit takové, které ruční vazby připomínají) a také barvy dosažené metodami přírodního barvířství. Stříhy by měly odrážet všechny dostupné dobové prameny, drobná variabilita však není na škodu, naopak utváří pestrost a rozmanitost a připouští lidem v minulosti kreativitu v kombinacích. Co se týče volby motivů, domníváme se, že než přijímat tisíce kilometrů vzdálené, byť chronologicky odpovídající a doložené oděvní motivy, je lepší pro oděv přebrat např. motivy doložené na regionální keramice či kovových artefaktech. O tom, že se stejné motivy opakovaly na předmětech denní potřeby i oděvních doplňcích, příslušejících stejnému kulturnímu okruhu, nás velmi názorně informují textilní nálezy ze solných dolů v Hallstattu (*Grömer 2005, 82*)¹²⁵ nebo např. pro starší období z britské lokality Whitehorse Hill¹²⁶ (*Harris – Jones 2017*, v tisku). Tímto způsobem se totiž

¹²³ Z nákolních osad eneolitu a doby bronzové z Rakouska a Švýcarska pocházejí jinak vzácné nálezy proutěných košů, slaměných ošatek a součástí oděvů, dřevěných misek, lžic, vřeten s napředanou přízí, celých klubíček přízí či fragmentů látek a dalších organických materiálů (např. lokalita Arbon Bleiche, viz *Capitani 2002*).

¹²⁴ K využití archeologických nálezů souvisejících s Ötziem pro prezentaci živé kultury více v kapitole 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

¹²⁵ Ukázkovým příkladem je nález vlněné tkanice zhotovené tkaním na destičkovém stávků, který byl objeven při výzkumu solných dolů ze starší doby železné v Hallstattu. Tato tkanice (Hallstatt Ribbon 2, Museum of Natural History Vienna, inv. No. 90.186) má na sobě zcela stejné meandry, které byly nalezeny na stejné datované keramické míse v Hoste (Slovensko). Ornamenty dalších tkanic zde nalezených také odrážejí geometrický styl dané doby (*Grömer 2005, 82, fig. 1*).

¹²⁶ Při výzkumu na lokalitě Whitehorse Hill v britském Dartmooru byl v roce 2011 objeven pozoruhodný pohřeb ženy ze starší doby bronzové. Tělo bylo umístěno v dřevěné rakvi a díky vlhkému prostředí se u něj zachovalo množství organických předmětů, jako kožešinové doplňky, dřevěné soustružené naušnice/knoflíky, náramek splétaný z kravské srsti s cínovými korálky či fragment ošatky. Propojení s dobovou ornamentikou na regionálních keramických nádobách dokládá nález fragmentu opasku utkaného z kopřivových vláken, který je lemován dvěma

lze přiblížit autentičtější prezentaci regionální minulosti lépe, než slepým přebíráním několika vzdálených jednotlivin. Tento přístup však vyžaduje podrobnou a dlouhodobou práci s archeologickými prameny, jejich hlubokou znalost a také řemeslné dovednosti, odpovídající dané době.

Zde je však opět nezbytné plně si uvědomovat, co je cílem takové snahy. Pokud jím je, tak jako v našem případě, archeologická popularizace a vzdělávání, pak sebedokonalejší rekonstrukce pozbudou smysl, jsou-li prezentovány nesprávně, nebo vůbec. Při ožívování minulosti ve zmíněném kontextu je potřeba přemýšlet nejen o tom, jaké předměty a oděvy zvolíme a jakým způsobem budou zhotoveny, ale také jak a proč s nimi budeme pracovat. Domníváme se, že v centru pozornosti veřejnosti nestojí konkrétní typy spon, opaskových nákončí či chronologie keramiky, ale právě kontinuální vývoj materiálů, technologií, předmětů a obecně způsobu života. Detailní znalosti jsou pak přidanou hodnotou, ale samy o sobě nemohou zastoupit povědomí o komplexitě pravěkých a středověkých období.

Je zřejmé, že způsoby, kterými lze takového účinku pomocí ožívování minulosti dosáhnout, nejsou snadné, a měla by jim být věnována náležitá pozornost. Bez didaktického přístupu, ať už intuitivního či promyšleného, to však zcela jistě není možné. Je zajímavé, že co se týče České republiky, rozsáhlé diskuze o těchto formách popularizace se vedou právě v komunitě living history¹²⁷, nikoliv však (až na výjimky, kdy se obě sféry prolínají) v komunitě odborné. Při tom jsou to právě specialisté na jednotlivé složky hmotné kultury, kteří by do těchto aktivit mohli přinášet nové podněty. Navíc jakékoli pokusy o oživení minulosti otevírají nové vědecké otázky a taková spolupráce může být oboustranně přínosná¹²⁸. Díky ní a s využitím principů didaktiky a muzejní pedagogiky, které si představujeme v této práci, se pak podoba veškerých aktivit tohoto typu posouvá o několik úrovní výše. Archeologické popularizační akce, kde se samotní archeologové prezentují “rekonstrukcemi” minulosti v oděvech z prostěradel, kožichů, v teniskách a s hodinkami na ruce, by měly zůstat hrou na pravěk ocenitelnou u široké veřejnosti, ne však hodnou prezentace archeologické obce. Tomu, jakým způsobem lze propojovat komunitu living history a profesionálních archeologů za účelem efektivní a didakticky promyšlené popularizace, se budeme věnovat v kap. 5.2 Případová studie Krumbenowe a také v kap. 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištem Dobřichov – Pičhora.

4.5 Přínos digitálních technologií a multimédií pro efektivní popularizaci

Archeologie vstoupila do nového věku – všechny aspekty výzkumu, výstupů, komunikace s veřejností a vzdělávání jsou nyní poznamenány digitálními technologiemi¹²⁹, které se

koženými pruhy vyřezanými do podoby pásu trojúhelníků (detailní informace pochází z konference North European Symposium for Archaeological Textiles XIII, která proběhla ve dnech 22. – 26. května 2017 v Liberci, a jejich publikace se připravuje).

¹²⁷ Jejíž je autorka práce také součástí.

¹²⁸ K tomuto tématu více v kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie.

¹²⁹ Na univerzitě v Michiganu dokonce existuje Institut metod a praxe digitální archeologie (<http://digitalarchaeology.matrix.msu.edu/>), jehož cílem je prakticky i teoreticky rozvíjet metody využívání digitálních technologií v archeologii. Institut pořádá také konference a semináře a umožňuje tak archeologům rozvíjet své schopnosti v této oblasti.

staly neoddiskutovatelnou součástí naší kultury, a proto se jim ani archeologie nemůže vyhýbat. Tyto moderní vymoženosti totiž dokáží (samozřejmě při jejich vhodně zvoleném užití) muzejním institucím prokázat velkou službu. Přesto, že se může zdát, že jejich aplikace vyžaduje velké finanční náklady, opak je pravdou. Mnohé z těchto technologií jsou dostupné každému a zcela zdarma, a to hlavně díky existenci internetu, který poskytuje široké možnosti, jak šířit požadovaný obsah. Je však třeba důsledně dbát na to, aby užívání informačních a komunikačních technologií nebylo samoučelné, ale aby se jejich prostřednictvím vytvářela řešení, jak zprostředkovat kulturní dědictví uvnitř institucionálních podmínek a zároveň hranice své instituce pomyslně překračovat (*Gruber 2009, 176*).

Dnes je nepopiratelným faktem, že nadužívání technologických vymožeností k zábavě, práci i běžnému životu s sebou přináší velká rizika. Obzvláště mladí lidé jsou digitálním světem doslova obklopeni, proto bychom v rámci archeologické popularizace měli hledat cestu, jak digitální prostředky využívat k tomu, abychom společnost motivovali k zájmu o hmotný svět kulturního i přírodního dědictví, místo abychom prvoplánově kupili zdánlivě efektní virtuální díla. Didaktický přínos digitálních multimediálních technologií však nesmíme opomíjet. Multimediální pomůcky totiž mají tu moc působit na více smyslových receptorů najednou, a tak přispívají k efektivnějšímu přijímání a zapamatování předávaných informací. Jde o digitální prostředky, integrující různé formáty dokumentů, respektive dat (např. text, tabulky, animace, obrazy, zvuk, video, apod.), zprostředkující nebo napodobující realitu a napomáhající tak větší názornosti (*Dostál 2009, 20*). Budeme-li tedy znát možnosti a výhody aplikace těchto technologií do archeologické popularizace, umožní nám to vytvářet skutečně efektivní prezentační a edukační způsoby.

Problémem jakékoli technologie je však její zastarávání, proto se v této kapitole pokusíme zobecnit určité jevy a rysy digitálních technologií a multimédií, které zůstávají nadčasové a s kterými je vhodné v rámci naší problematiky pracovat. Digitálních popularizačních počínů je totiž mnoho, ovšem je závažnější, jak málo je toho známo o dopadech těchto nových médií s archeologickou tematikou a jak málo odborné pozornosti se věnuje způsobům jejich užívání, působení a dalšímu využití (*Bonacchi 2017, 65*). Možnosti aplikace si ukážeme postupně v jednotlivých kategoriích včetně českých i zahraničních příkladů dobré praxe a pro přehled si vše v závěru shrneme do tabulky s množstvím konkrétních projektů.

Digitální technologie v klasické muzejní prezentaci

V posledních 20 letech změny ve společnosti i v technologiích přetvořily tradiční vzezření muzeí, a to jak v podobě muzejního prostoru, tak i ve způsobech předávání zážitků. Nyní je na muzea vyvíjen tlak, aby si sama zajišťovala finanční zdroje, lákala stále větší množství návštěvníků a představovala jim různorodé formy kulturních zážitků (*Hargrave – Mistry 2013, 5*). Muzea musí objevit nové způsoby vyprávění příběhů a zapojování samotných návštěvníků do tvorby a správy svých výstav (*ibid., 9*). Tento přístup pomalu prostupuje i českým muzejním prostředím, při nesprávném pochopení a aplikaci trendů však může mít kontraproduktivní dopad. Často se totiž můžeme setkat s tím, že muzea, ve snaze udělat nové výstavy co nejmodernější, prostor digitálními technologiemi téměř zahltí a zapomenou na edukační potenciál hmotných muzeálií a osobního kontaktu s návštěvníkem. Aby se tak nedělo, je potřeba rozumět nejen možnostem využití digitálních technologií, ale také didaktickým aspektům tvorby expozic a v neposlední řadě potřebám

návštěvníků. Problematika aplikace nejnovějších technologických inovací do prostředí muzejních výstav a expozic je nesmírně široká a jsou jí věnovány celé publikace¹³⁰, proto se jí v komplexitě této práce nemůžeme věnovat do hloubky. Dotkneme se však alespoň nejzásadnějších oblastí a představíme si vhodné možnosti pro využití digitálních technologií v prezentaci archeologických sbírek na muzejní půdě.

Na úvod je potřeba rozumět klasické typologii expozičních prvků a umět si představit také jejich digitální alternativy. Klasik české muzeologie Josef Beneš rozlišil prvky využívané v muzeích na originální doklady prezentované skutečnosti (tedy evidované sbírkové předměty – muzeálie) a na pomocné prezentační prostředky (*Beneš 1981*, 66), které dělí následovně:

- Prvky substituční
 - převážně hmotné, zastupují daný originál
 - muzeolog Friedrich Waidacher je dále kategorizuje na kopie, faksimile, reprodukce, odlitky, imitace, rekonstrukce, modely a makety (*Waidacher 1999*, 114-115)
 - umožňují interaktivní přístup a přímý kontakt s návštěvníkem
 - v některých případech mohou být alternovány digitálními prostředky

- Prvky referenční
 - ilustrativní materiál různého typu jako ilustrace, nákresy, dokumenty, schémata, fotodokumentace místa archeologického nálezů, ... (*Šobáňová 2015b*, 32)
 - lze zaměňovat tištěnou i digitální podobu

- Prvky explikační
 - poskytují výklad vystavených předmětů, objasňují obsahy, které nesou
 - využívají verbální prostředky (texty)
 - lze zaměňovat tištěnou i digitální podobu
 - kombinují se s prvky referenčními (*ibid.*, 33)

Petra Šobáňová navíc přidává didaktické exponáty a zábavní prvky, jako jsou auditivní, vizuální, obrazové i technické pomůcky v podobě různých simulátorů, vědeckých hraček,

¹³⁰ U nás nejnověji Muzeum versus digitální éra z pera kolektivu autorů Petry Šobáňové, Jolany Lažové, Veroniky Mikešové, Jana Husáka, Ivany Kocichové, Pavlínny Honzíkové a Veroniky Mrázkové (*Šobáňová – Lažová a kol. 2016*)

hlavolamů, interaktivních stanovišť, ale i kiosků s digitálním obsahem typu elektronických her, animací, kvízů, databází. Může jít také o zásuvky nebo stolky s „hands-on“ exponáty, didaktickými hračkami a pomůckami, různé projekce a zvukové stopy, audiovizuální efekty, odpočinkové zóny či prvky s humornými aktualizacemi tématu (ibid., 33). Právě zde dostávají digitální technologie značný prostor.

V rámci oborů tradičně prezentovaných v muzeích má archeologie svá značná specifika, proto také vyžaduje specifické zacházení s digitálními prezentačními prostředky. Jak uvádí muzeolog Jan Dolák, muzejní promluva v kontextu archeologie vždy stála především na ostenzi autentického svědka skutečnosti a nemůžeme očekávat, že moderní technologie by měly na této skutečnosti něco vážně změnit. Užití těchto technologií v expozici by mělo být pouze doplňkem k vysvětlení toho, co prostřednictvím autentika není možné (Dolák 2012, 89). Právě archeologické sbírkové předměty, které vznikly působením dávno zapomenutých kultur, jsou pro návštěvníky nedocenitelným prostředkem kontaktu s minulostí, neboť kromě prostoru muzejních expozic mají jen minimální šanci se s nimi naživo setkat. Proto nezáleží na tom, jak vizuálně podobné jsou digitální modely, vnímání „takového objektu je nesmírně odlišné od svých reálných protějšků“ (Doonan – Boyd 2008, 115). Jedině kontakt s originálním artefaktem dokáže v návštěvníkovi alespoň na krátký okamžik zprostředkovat pocit propojení s minulostí a zanechat v něm hluboký prožitek. Pokud však v archeologické výstavě či expozici dojde k přecenění role digitálních prvků, které mají návštěvníky ohromit a vyvolat wow-efekt, na úkor zdůraznění kouzla autenticity a sdělení samotných artefaktů, je to v podstatě vítězství formy nad obsahem.

Jak tedy jít s dobou a zároveň zachovat hodnotu výpovědi samotných archeologických pramenů? Jednoznačná odpověď na tuto otázku samozřejmě neexistuje, inspirovat se však můžeme v některých zahraničních expozicích a inovativních digitálních prvcích v českých muzeích. V úvahu musíme brát také fakt, že se nikdy nelze zalíbit všem návštěvníkům a že preference konkrétních výstavních prvků budou vždy individuální, a to jak mezi laickou, tak i odbornou veřejností. Nepochybně vhodné je tedy vycházet z takových technologií, které nezastarávají příliš rychle. Mezi ně patří například videa, zobrazovaná na obrazovkách či LCD panelech. Formát videa je v muzeích využíván již dlouho a pokud je nositelem kvalitního obsahu, může v expozici sloužit dlouhá léta. Takto může být zobrazen např. archeologický výzkum či záběry z laboratoří nebo také scény „oživené“ minulosti. Pokud jsou ve videu zobrazeny artefakty (ať už jako originály vyzvedávané při výzkumu či jejich repliky v době jejich vzniku), které má návštěvník možnost spatřit také naživo ve vitríně, jeho pochopení funkce či symboliky daného předmětu bude díky tomuto propojení mnohem hlubší. Pohyb a dynamiku v expozici navíc lze jen těžko naznačit jinak, než projekcí¹³¹.

Jako velmi funkční se osvědčil také hands-on přístup, který právě v archeologii má své nesporné výhody. Manipulovat mohou návštěvníci buď přímo se substitučními prvky, např. kopiemi a replikami¹³² či archeologizovaným materiálem (neinventarizovaná keramika, odpad po štípání kamene, mazanice či další neurčitelné fragmenty, které nebyly zařazeny do sbírek), nebo také třeba s archeologickým nářadím v rámci simulovaného archeologického výzkumu. Ten však může být doplněn také o moderní přírodovědné

¹³¹ Další alternativou jsou animace a ožívání expozic muzejními pracovníky, takový program ovšem není možné zajišťovat v expozici trvale.

¹³² K rozdílu termínů replika a kopie viz kap. 4.4 Ožívání minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history.

výzkumné metody, které vyžadují využití digitálních technologií. Jako příklad můžeme uvést stálou expozici v Jihotyrolském muzeu archeologie v Bolzanu, která je věnována nálezu Muže z ledu – Ötziho¹³³. V rámci expozice najdou návštěvníci také laboratoř, kde mohou pomocí reálných vědeckých zařízení sami zkoumat představované téma. Uprostřed místnosti se nachází zobrazovací stůl, v němž je možné přepínat mezi skeny nalezeného mumifikovaného těla Ötziho a jeho rentgenovými snímky a prsty si je různě posouvat a směřovat. Vše je možné do detailu přiblížit a pozorovat tak i ty nejmenší podrobnosti, informující o jeho životě a smrti¹³⁴. Vedle stolu se nacházejí mikroskopy, pod nimiž jsou umístěny vzorky Ötziho tkání a u každého z nich je podrobný popis a vysvětlení, čeho si návštěvníci mají povšimnout a o čem to vypovídá. Toto můžeme považovat za ukázkový příklad využití digitálních prvků v expozici funkčním, vysoce edukačním a neprvoplánovým způsobem.

Nepochybným přínosem pro expozice jsou také 3D rekonstrukce a prostorové vizualizace, které v případě prezentace celých archeologických objektů či lokalit dokáží jít daleko za hranice možností hmotných modelů. Skvělým příkladem z českého prostředí může být například 3D vizualizace pravěkého vývoje hradiště Závist, která je k vidění v Regionálním informačním centru keltského oppida Závist v Dolních Břežanech. Strhující podívaná intenzivně zprostředkovává aktuální archeologické poznatky o minulosti lokality, a to prostřednictvím technologie „cave automatic virtual environment“, kdy návštěvník stojící uprostřed zobrazovací kupole v podstatě navštíví žijící lokalitu postupně v mladší době kamenné, bronzové i železné a získá tak poměrně vyčerpávající informace o její minulosti. V každém případě je potřebné vyvážit výpovědní hodnotu takových vizualizací, neboť z důvodu jejich značné finanční náročnosti někdy bývají provedeny ve velmi zjednodušené podobě. Pak je možné považovat za efektivnější hmotné rekonstrukce, které v takových případech dokáží zprostředkovat větší detaily a názornější zážitek. Problematice virtuálních rekonstrukcí se však budeme věnovat ještě na dalších místech v této kapitole.

V následující dekádě můžeme očekávat, že využívání digitálních technologií v prostředí muzejních expozic a výstav bude sílit, a to nejen kvůli tlaku společnosti, ale také díky sílící lobby velkých firem, zaměřujících se na aplikaci nových médií v muzeích. Budeme-li mít na paměti výše uvedená specifika archeologické muzejní prezentace a dbát na její didaktické aspekty, pak tento trend můžeme považovat za přínosný.

Digitalizované sbírky

Při digitalizaci a prezentaci archeologické sbírky nesmíme zapomínat na selekci a musíme zvolit vhodná kritéria pro výběr prezentovaných předmětů, neboť u sbírek, zahrnujících i statisíce předmětů jednoduše není v rámci několika let komplexní digitalizace možná. Stejně jako v jakékoli jiné formě popularizace je nutné formulovat předem otázku, čeho chceme prioritně docílit. Zda lepší komunikace mezi institucí a badateli, prezervace předmětu pro případ jeho zničení, virtuální mobility sbírky, edukace společnosti nebo komunikace s veřejností (*Dolák 2011, 76*). Tyto cíle je však možné libovolně kombinovat pomocí správně zvolených didaktických postupů.

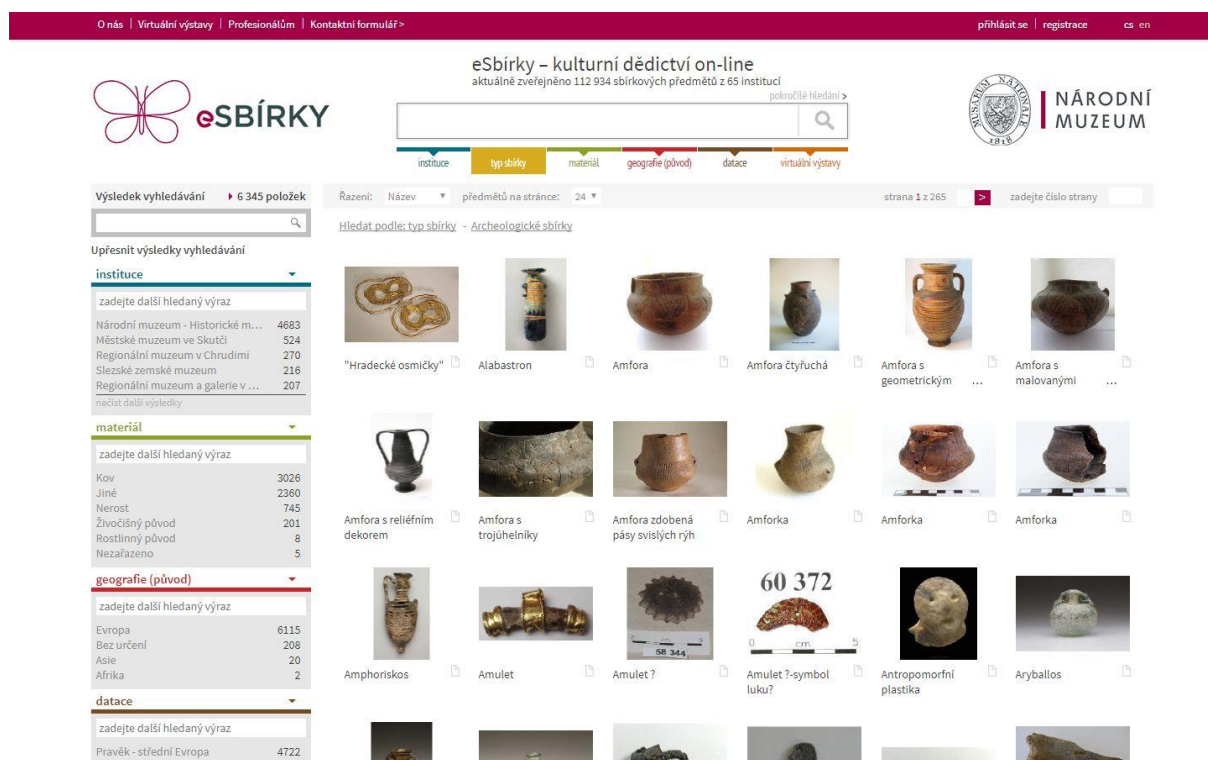
Digitalizovanou sbírku můžeme cílit na veřejnost, školy, média či badatele. Každá

¹³³ K samotnému nálezu více viz kap. 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

¹³⁴ Skeny je také možno zkoumat online prostřednictvím webové stránky <http://www.icemanphotoscan.eu/>.

skupina od nás očekává něco jiného a tím se musí řídit také náš přístup k ní. Obecně však platí, že nevytřídněné a neuspořádané rozsáhlé soubory nejsou pro účely popularizace vhodné, protože neodbornou (a mnohdy i tu odbornou) veřejnost v důsledku odrazují. Naopak je třeba dbát na důmyslný výběr omezeného počtu kvalitně zdokumentovaných artefaktů, jejichž prostřednictvím lze neodbornou veřejnost zaujmout a vysvětlit jí sdělovanou problematiku.

V současné době jsou na vzestupu systémy, které digitalizaci a následné zveřejňování velmi usnadňují. Takovým příkladem může být program MUSEION, který postupně zavádí některá česká muzea pro evidenci sbírek¹³⁵. Systém dokáže vybrané sbírkové předměty z centrální evidence automaticky prezentovat online například na webových stránkách muzea, nebo také předávat dále na portály prezentující digitalizované sbírky více institucí (tzv. data harvesting). Příkladem centralizace digitalizovaných archeologických sbírek v České republice je portál eSbírky¹³⁶, který provozuje Národní muzeum a který čerpá data z několika desítek českých institucí. Z eSbírek jsou pak data automaticky odesílána na portál Europeana¹³⁷, který se snaží sjednotit digitalizované sbírky z celého světa. Pro fungování celého systému je však nezbytné aplikovat platné standardy pro prezentaci digitalizovaných sbírek a aktuální systémy pro práci s metadaty (např. metadatový standard Dublin Core – více viz *Mikešová 2012c*, 60-61).

Obr. 10 Archeologická sbírka na portálu eSbírky

¹³⁵ Systém využívá například Muzeum hlavního města Prahy nebo Národní muzeum.

¹³⁶ www.esbirky.cz

¹³⁷ <http://www.europeana.eu/portal/cs>

Virtuální výstavy a e-learning

Na digitalizované sbírky pak mohou plynule navázat virtuální výstavy, čímž lze budovat svým způsobem archeologické e-learningové platformy. Pod pojmem e-learning si asi mnoho z nás představí online probíhající výuku s následným elektronickým testováním. Toto vymezení ale není jediné možné, naopak, termín e-learning má celou řadu definic. Pro naše účely je asi nejvýstižnější charakteristika e-learningu jako jednoho z nástrojů v procesu vzdělávání, vyznačující se aplikací multimediálních technologií (umožňujících prezentaci obrazových, zvukových či textových informací), internetu a dalších elektronických médií, směřující ke zlepšení kvality vzdělávání (*Janiš – Ondřejová 2006*). Do takovéto definice můžeme zařadit mnoho různých elektronických popularizačních aktivit, neboť se jedná o stále se měnící a vyvíjející výukový systém, který nám nabízí nové a nové možnosti vzdělávání (*Líbal 2008, 46*). Záleží pouze na nás, jak ho dokážeme využít.

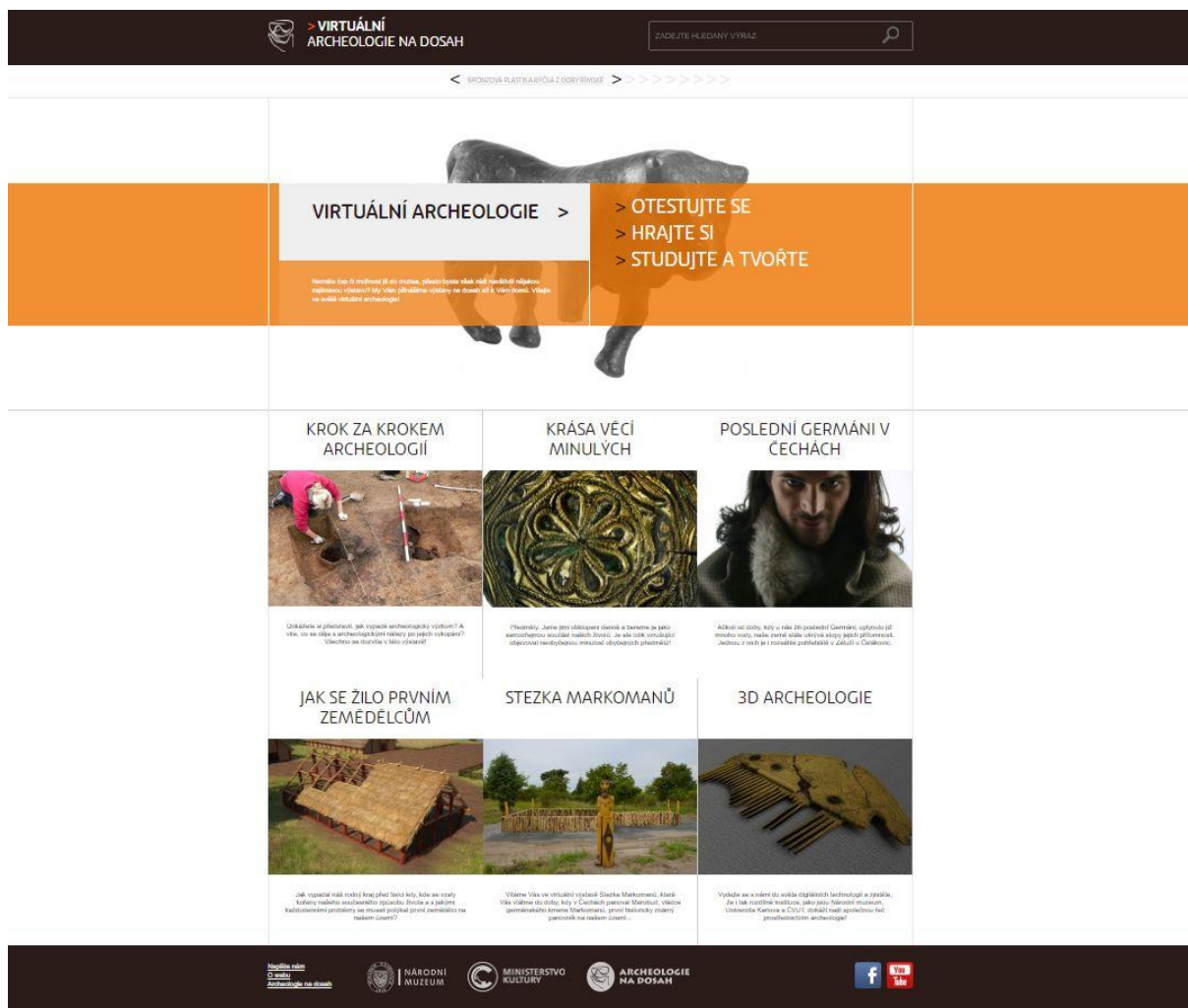
V archeologické popularizaci nepohlížíme na e-learning jako na učební systém, ale jako na prostředek komunikace s veřejností a zdroj informací. Může se jednat o součást webových stránek či o samostatnou platformu, to závisí na konkrétních možnostech realizace. Podoba e-learningu se může různit, obsah by však vždy měl být důmyslně didakticky promyšlený a vzájemně provázaný, nejlépe i s ostatními komunikačními kanály instituce, která je jeho autorem. Základem mohou být například virtuální výstavy, založené na konkrétních tématech, vycházejících z obsahových možností dané instituce.

Zde je potřeba zdůraznit často opomíjený fakt, že virtuální výstava není ani digitalizovaná sbírka, ani archiv nálezových zpráv, proto musí mít jasně určené téma, titul, záměr a také cílové skupiny, jimž chceme tento obsah předat (*Kalfatovic 2002, 2*). Může být složena jak z fotografií a obrázků, tak také z videí, textů, audiozáznamů a dalších multimédií. Taková výstava musí návštěvníkovi přinášet nové informace, zkušenosti a znalosti, ale zároveň pro něj musí být i zážitkem, stejně jako když navštíví reálnou hmotnou výstavu.

Virtuální výstavy je pak možné propojit například s tematickými kvízy, kde si návštěvník může otestovat a upevnit znalosti získané prohlídkou výstavy či s jednoduchými hrami, které zábavnou a nenásilnou formou poskytnou další informace. Vše může být doplněno dalšími samostatnými populárně-naučnými materiály, které si návštěvník může studovat dle vlastní chuti a času¹³⁸.

Na rozdíl od sociálních sítí vytvoření takového muzejního e-learningu již vyžaduje finanční náklady. Jedná se však o jednorázovou investici, následné doplňování a aktualizování obsahu již zvládne technicky zdatný archeolog sám a instituce tak získá neomezený (být virtuální) výstavní prostor, do něhož již nemusí investovat další finance. Pro co nejefektivnější popularizaci prostřednictvím e-learningu je pak samozřejmě nutné provázat ho s ostatními komunikačními kanály, jako je web, Facebook či kanál YouTube. Takto propojený virtuální prostor je vhodný jak pro velké, tak i malé instituce, neboť právě dle volby témat a rozsahu se může stát podle potřeby buď nadregionálním spojem archeologické popularizace, nebo komunitním místem pro všechny milovníky kulturního dědictví v konkrétním regionu.

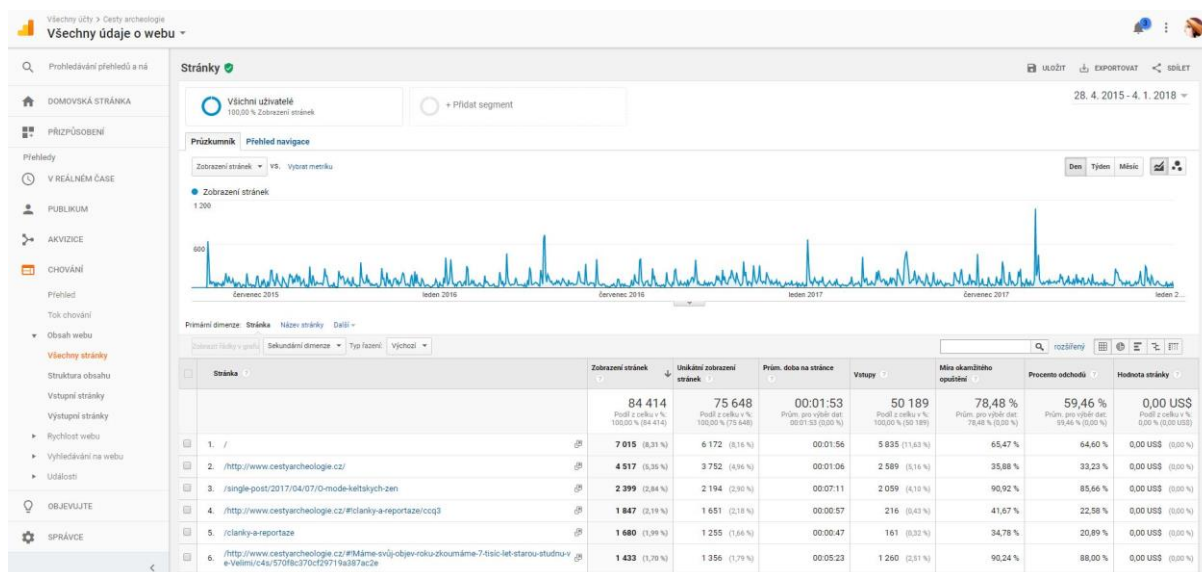
¹³⁸ Naprosto ukázkovým pojetím e-learningu a virtuálních výstav je francouzský portál Grands Sites Archéologiques (<http://www.culture.fr/Multimedias/Grands-sites-archeologiques>), který nabízí významné francouzské lokality (jako např. jeskyni Lascaux, laténskou vesnici Acy-Romance či neolitickou osadu Clairvaux) samostatně zpracované do velmi atraktivní a vysoce edukativní online podoby.

Obr. 11 Portál Národního muzea Virtuální archeologie

Webové portály

Vlastní webové stránky má dnes již téměř každá instituce a organizace. Takové stránky však nemusí sloužit pouze k základnímu informování o dané instituci, ale mohou jí dát mnohem větší prostor pro smysluplnou komunikaci s rozličnými částmi veřejnosti, než jaký jsme měli před úsvitem internetového věku (*McDavid 2004, 178*). Na webových stránkách s jakoukoli archeologickou tematikou může být interaktivní formou zprostředkován obsah, který daná instituce chce předávat veřejnosti. Zároveň je zde možné prostřednictvím webové analytiky (např. zdarma poskytovaná služba Google Analytics) sledovat chování návštěvníků webu, co je v centru jejich zájmu a co naopak ignorují, což může napomoci lepšímu pochopení percepce archeologie veřejnosti.

Obr. 12 Pohled do webové analytiky Google Analytics (data o webu Cesty archeologie)

Jak jsme již uvedli, archeologie disponuje obrovským množstvím artefaktů, a to často ve velmi reprezentativní podobě. Tohoto faktu se dá naprosto jedinečně využít právě na webových stránkách, které dnes sázejí na vizuální atraktivitu. Pomocí prezentace archeologických nálezů na svém webu může instituce ukázat, jakými skvosty disponuje a zároveň vyprávět jejich příběh, který i na webu představuje velmi důležitý prvek. Navíc archeologické blogy a weby dokáží výzkumy velmi zviditelnit. Veřejnost může sledovat, jak získáváme data, jak jsou kvalitní a jak z nich skládáme interpretace. Není zde důležitý jen titulky a závěr, jako v mnohých médiích, ale důležitý je právě proces. (Fagan 2010, 195). Způsobů takovéto prezentace je mnoho, ale je potřeba, aby byla důkladně propracována.

U webových stránek je dnes zcela zásadní, aby působily na návštěvníka také svým vzhledem. K jeho unikátnosti mohou přispět originální fotografie (ať už jde o artefakty, obrázky z terénu, rekonstrukce, či momentky z akcí), které návštěvník nemá možnost vidět nikde jinde, přičemž je třeba důsledně dbát na kvalitu. Fotografie mohou být použity samostatně v galeriích s popisky (jakožto digitalizovaná sbírka¹³⁹), zařazeny do článků o konkrétních aktivitách dané instituce či obecně o archeologickém dědictví či pravěkých a středověkých dějinách. Také mohou fungovat jako součásti hádanek či kvízů nebo tvořit část webové grafiky, tvořit projekci např. na hlavní stránce jako filmový pás. Další možností bychom našli jistě mnoho.

Výhodou webového portálu je také fakt, že jakmile je jednou vytvořen, jeho další fungování a plnění obsahem již nevyžaduje finanční prostředky¹⁴⁰. Dnešní weby totiž dokáží fungovat na redakčním systému (např. WordPress, Wix, Drupal, Joomla), jehož editace není technicky příliš náročná a dokáže ji ovládat také archeolog, kurátor či muzejní pedagog. Výhodná je také spolupráce s dalšími institucemi, které se mohou na obsahu takového webu podílet. Profesionální archeologové mohou například přispívat svými

¹³⁹ Více níže.

¹⁴⁰ Samozřejmě kromě nákladů na platy zaměstnanců, kteří se pak správou zabývají, například částečně v rámci svých pracovních úvazků.

popularizačními články, muzea mohou informovat o svých sbírkách, akcích a výstavách, studenti archeologie z univerzit mohou v rámci své dobrovolné činnosti webu pomáhat s propagací i tvorbou a plněním obsahu (Mikešová – Véllová 2012). Kreativité se meze nekladou, a jelikož se internetové trendy neustále vyvíjejí a mění, možnosti využití webu pro potřeby archeologické popularizace zůstávají stále téměř neomezené. Ovšem ani při tvorbě archeologického webového obsahu bychom neměli zapomínat na didaktický přístup a mít vždy jasně zvolený a ucelený obsah, který chceme prezentovat, a tomu odpovídající prostředky¹⁴¹.

Sociální sítě – Facebook

Dalším digitálním nástrojem, který lze výtečně využít k popularizaci archeologie, jsou sociální sítě. V České republice je to především Facebook, který jako nejrozšířenější síť s přibližně 4,8 milionů českých uživatelů¹⁴² má největší potenciál k oslovování široké veřejnosti. Obrovským kladem Facebooku je to, že je zcela zdarma, a přesto dokáže potřebné informace rozšířit mezi stovky až tisíce uživatelů. Jedinou podmínkou je správné, zasvěcené a citlivé zacházení.

Do nedávna panoval všeobecně rozšířený názor, že Facebook jakožto marketingový nástroj lze využít pouze k oslovování mladších generací. Jeho masové rozšíření však postupně vede k tomu, že své profily si zde zakládají i rodiče a prarodiče dosavadních uživatelů a Facebook tak pokrývá stále širší generační spektrum. Právě této skutečnosti je možné využít k prezentaci a edukaci v archeologii a v oblasti archeologického kulturního dědictví.

Publikací i online zdrojů, zabývajících se využitím sociálních sítí pro účely propagace dnes existuje velké množství¹⁴³. Musíme však brát v úvahu specifický charakter archeologie a podle toho ke správě takové sociální sítě přistupovat. Ideálním příkladem je propojení facebookové stránky s webovými stránkami dané instituce či organizace. Tak je možné nejen informovat zájemce o aktuálním dění na webu, aniž by ho museli každodenně kontrolovat, ale také získávat nové návštěvníky webu. Facebook totiž funguje na principu samovolného šíření obsahu mezi jeho uživateli, zaujme-li tedy některé z nich náš příspěvek, sami bez našeho přičinění jej pak sdílejí dalším uživatelům, a tak můžeme oslovit i ty, kteří by se k takové tematice sami od sebe nikdy nedostali. Na facebookovou stránku nemusíme přispívat jen vlastním autentickým obsahem, vhodné je také sdílení příspěvků spolupracujících institucí či tuzemských a zahraničních archeologických zajímavostí z jiných webů.

Jak již bylo zdůrazněno výše, pro efektivní existenci stránky na sociální síti je nutné s ní umět adekvátně zacházet. Konkrétně u sociální sítě Facebook je nutné si uvědomit, za jakým účelem tato síť vznikla. Její uživatelé od ní očekávají hlavně zábavu a rozptýlení¹⁴⁴, proto k ní nemůžeme přistupovat jako k vědeckému informačnímu kanálu. Obsah, který na Facebook budeme umisťovat, by měl být informativní, ale zároveň odlehčený. Může se tedy jednat například o popularizační články z různých webů, o informace o aktuálním

¹⁴¹ Konkrétní příklady práce s archeologickými prameny na webových stránkách nalezneme v kazuistice 5.7 Popularizace prostřednictvím online článků.

¹⁴² Údaj aktuální v květnu roku 2017 podle oficiálních statistik poskytovaných Facebookem. Toto číslo s časem stále narůstá.

¹⁴³ Dobrou základní příručkou je např. *Bednář, V. 2011: Marketing na sociálních sítích*. Praha.

¹⁴⁴ O čemž svědčí i žebříčky nejoblíbenějších stránek dle analytického serveru www.socialbakers.com.

dění a akcích v dané instituci či v jiných podobně zaměřených, sdílet můžeme také videa, rozhovory či televizní a rozhlasové pořady s archeologickou tematikou, různé hádanky a samozřejmě také fotografie.

Právě fotografie nám na Facebooku mohou prokázat velkou službu. Rozhodně lze říci, že fotografie jsou nejsdílenějším a nejoblíbenějším médiem vůbec¹⁴⁵, proto je jejich prezentace a šíření na sociálních sítích více než vhodné. Profesionálně a zároveň umělecky zachycené archeologické předměty či situace, ať už samostatně či v instalovaných zátiších, jsou výborným příkladem, jak pomocí fotografií prezentovat archeologické dědictví tak, aby se dostalo k široké veřejnosti a vyvolalo v ní zájem o bližší seznámení. Jako obecný příklad takového prezentačně-edukačního užití fotografie na Facebooku můžeme uvést například velkou, barevnou, a hlavně kvalitní fotografii zoomorfní plastiky z doby laténské. Tu rozhodně pro její vysokou estetickou hodnotu nikdo nepřehlédne, a jelikož se jedná o předmět na sociálních sítích velice neobvyklý, můžeme počítat s tím, že v mnoha uživatelích vyvolá zájem. Fotografie pak musí sloužit také jako odkaz, který uživatele navede například na článek o laténském umění a vizuálním stylu, umístěný na webové stránce instituce.

Určitý edukační dopad pak mohou mít fotografie pořízené na realizovaných vzdělávacích akcích. Obzvláště jde-li o akci, kde vystupovali lidé v pravěkých či středověkých rekonstrukcích oděvů při každodenních dobových činnostech, je zaujetí veřejnosti jisté. Jednak můžeme počítat s tím, že návštěvníci akce budou chtít fotografie vidět, identifikovat se na nich a následně přeposílat svým přátelům, jednak jde opět o obsah, který na Facebooku není běžný, a proto si ho uživatel spíše povšimne. Doplníme-li takový obsah vhodně zvoleným komentářem, můžeme tak prezentovat celou škálu témat a zajistit tak jejich odborné vysvětlení.

Výrazným rysem Facebooku je také možnost naprosto přímé komunikace s veřejností. To může být na jednu stranu velice přínosné, na druhou stranu to však může vést k řadě nepříjemných problémů, poškozujících celou instituci. Uživatelé Facebooku očekávají osobní přístup, proto je vhodné zvolit takový styl komunikace, který je přátelský, otevřený a odlehčený, ale zároveň si zachovává status kulturní instituce, což není vždy jednoduché. Čelíme-li například ostrým a vulgárním komentářům některého z uživatelů, nikdy se nesmíme snížit na jeho úroveň, ale stále musíme v komunikaci zůstat slušní a nedat najevo své osobní nesympatie a názory. Stejně tak není možné témata bulvarizovat jen za účelem jejich větší atraktivity pro širokou veřejnost. Na druhou stranu, trocha emocí a osobního přístupu správce dané stránky na Facebooku nikdy neuškodí. Jde jen o to nalézt tenkou hranici mezi tím, jak udržet zájem, pozitivní přístup a sympatie uživatelů a zároveň si zachovat tvář důstojné, leč otevřené kulturní instituce s dobrým jménem.

Sociální sítě – YouTube a audiovizuální díla

Zařazení YouTube, největšího internetového serveru pro sdílení videí, mezi sociální sítě není zcela jednoznačné. Nicméně vzhledem k jeho interaktivitě, možnosti založit si zde svůj vlastní kanál a samostatnému šíření obsahu mezi uživateli, bývá často za sociální síť považován. Právě možnost založení vlastního kanálu poskytuje šanci pro vytvoření

¹⁴⁵ Osobní zkušenosti autorky z vlastní praxe se správou archeologických facebookových stránek.

virtuálního prostoru, kam je možné umisťovat vzdělávací i propagační videa, a informovat tak o archeologii jinak než formou textů a fotografií, jak je to obvyklé na webových stránkách.

Stejně jako sociální síť Facebook, i YouTube je zdarma. Vzhledem k tomu, že k pořízení vlastního videa není potřeba drahé vybavení, ale postačí i kvalitnější fotoaparát, který umožňuje natáčet videa, a jednoduchý program na jejich střihání¹⁴⁶, dostává se nám tak jedinečné možnosti, jak oslovit potenciální zájemce o archeologii zcela novou cestou.

Neopominutelným je také fakt, že audiovize je dnes samozřejmou součástí naší kultury, se kterou se všichni denně setkáváme a jsme schopni z ní bez problémů čerpat informace. Proto užití audiovizuální tvorby v popularizaci archeologie má i své didaktické opodstatnění, neboť rozvíjí u diváků smyslové schopnosti, kreativitu, fantazii a citovost. Spojení obrazu a zvuku pak vede k osvojování pozorného vnímání světa, nejbližšího okolí a jeho individuální názorové reflexi v komunikaci (*Adler 2011*). Využití audiovizuálních děl při prezentaci a popularizaci archeologie nám tedy výborně poslouží k plnění našich cílů.

Námětů na videa nacházíme v archeologii nepřeberné množství. Působivá mohou být například videa s příběhy archeologických artefaktů, kdy obraz je doprovázen nevtíravou hudbou a mluveným slovem, vyprávějícím fakta ze „života“ či nalezení daného předmětu. Pokud není možnost obraz přímo natočit, lze ho poskládat z jednotlivých fotografií předmětu, jeho výzkumu, konzervace, kreseb apod.¹⁴⁷ Dalším zajímavým námětem mohou být například archeologická fakta a zajímavosti na způsob „Víte, že...“, ukázky pravěkých a raně středověkých řemesel, příběhy z dějin oboru, videozáznamy z konaných akcí, videoopozvánky na plánované akce apod. Ani u videí není nutné krotit kreativitu, lze testovat různé přístupy a vymýšlet stále nové a nové atraktivní náměty.

Propojení kanálu YouTube s facebookovou stránkou a webem by pak již mělo být samozřejmostí. Podaří-li se nám vytvořit opravdu zdařilý audiovizuální spot, který následně sdílíme právě na Facebook, získáme tak unikátní formu propagace zvanou virální marketing. Jedná se o marketingovou techniku, která se snaží oslovit co největší množství potenciálních příjemců prostřednictvím sociálních sítí a předat jim tak určité sdělení. Virální marketing je založen na originalitě a zajímavosti obsahu, který přiměje uživatele jej samovolně šířit. Vyžaduje ale velké množství kreativity a také odvahy realizovat nové nápady¹⁴⁸ (*Mikešová 2014, 17*). Jeho aplikace do archeologické popularizace však přináší pozitivní výsledky, neboť videa s různorodým obsahem jsou již několik let internetovým hitem a jejich uživatelská obliba tak může napomoci i prezentaci a propagaci v oblasti popularizace vědy.

Další digitální technologie

Díky neustále se inovujícím technologiím se nám otevírá mnohem více možností, které můžeme pro účely archeologické popularizace využít. V poslední době začínají být v archeologii velice populární 3D rekonstrukce, ať už jde o stavby, plány výzkumů či přímo artefakty. Právě pro prezentaci archeologických artefaktů jsou takové 3D modelace

¹⁴⁶ Jednoduchým a zdarma dostupným programem pro tvorbu videí je např. Windows Movie Maker nebo pokročilejší a intuitivnější DaVinci Resolve.

¹⁴⁷ Taková videa můžeme najít na YouTube kanálu Archaeosoup Productions, který se snaží popularizovat archeologii v anglofonních zemích. <https://www.youtube.com/user/Archaeosoup>, <http://archaeosoup.com/>

¹⁴⁸ S výrobou profesionálně působících a nápaditých videí nám mohou pomoci např. studenti umělecky zaměřených oborů, kteří jsou často ochotni pro muzea pracovat na bázi dobrovolnické či za cestovné a stravu.

vynikajícím prostředkem, neboť umožňují muzeím ukázat veřejnosti předměty ze své sbírky tak, jak je fotografie není schopna zachytit, a s takovými detaily, které přes skla vitrín často nejsou patrné. V případě 3D rekonstrukcí pravěkých staveb a areálů je pak přínos této technologie zcela zřejmý, neboť umožňuje přesné vymodelování konstrukcí dle archeologických nálezů, či alespoň hypotetické rekonstrukce, které dokáží navodit atmosféru a poskytnout prostorovou představu, jakou žádná kresba nemůže nahradit. Samozřejmě zde musíme počítat s vyššími finančními náklady, pohybujícími se v řádech tisíců až stovek tisíců korun. Takto může vzniknout celé archeologické 3D muzeum, jako je tomu například v projektu Archeologické 3D virtuální muzeum. To bylo dokončeno v roce 2016 v rámci projektu Archeologického ústavu AV ČR, v. v. i. pod vedením Petra Květiny¹⁴⁹. 3D muzeum prezentuje široké veřejnosti archeologické poznatky, získané za desetiletí výzkumu neolitického sídelního areálu v Bylanech u Kutné Hory a jeho součástí je také 3D rekonstrukce celého sídliště¹⁵⁰.

Obr. 13 Archeologické 3D virtuální muzeum Bylany

Zajímavou technikou, jak oživit archeologické památky, je *rozšířená realita*¹⁵¹ (Ciejka 2012, 54). Tato virtuální technologie je již používána ve světě zejména v terénu, kdy například

¹⁴⁹ Projekt vznikl s podporou Ministerstva kultury České republiky v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity pod názvem "Archeologické 3D virtuální muzeum. Nové technologie dokumentace a prezentace neolitického sídelního areálu.

¹⁵⁰ Viz <http://www.archaeo3d.com/>

¹⁵¹ Pro rozšířenou realitu je někdy i v češtině používán původní anglický termín *augmented reality*.

na základech antického chrámu, které vystupují z terénu, je možno skrze mobilní telefon či tablet zobrazit celý chrám v jeho původní podobě¹⁵². Systém funguje na principu GPS a pracuje s přímými značkami, umístěnými v terénu pro tyto účely. Rozšířená realita však nemusí ukazovat vždy jen stavby. Jelikož pracuje s polohou návštěvníka mobilního zařízení, může sloužit také jako navigační systém, což je možno využít například pro naučné archeologické stezky v přírodě či jako „neviditelnou“ navigaci v muzejní expozici. Využití rozšířené reality pro prezentaci kulturního dědictví se však u nás teprve rozvíjí a v rámci archeologie se na ni zaměřuje společnost Virtual History, s. r. o. V ní spolupracují archeologové a počítačová experti a na svém kontě již mají několik zajímavých archeologických projektů, od 3D fotogrammetrie přes rekonstrukce postav a archeologických objektů v prostoru, až po vizualizaci celých lokalit (např. již zmíněné neolitické 3D muzeum Bylany)¹⁵³.

Opomenout nemůžeme ani animaci. Ta však může mít v kontextu archeologické popularizace dvojí význam. V současné muzejní pedagogice se totiž můžeme poměrně často setkat s pojmem animace ve smyslu oživení výstavy či konkrétního předmětu (*Šobáňová 2012*, 80). Oživení je většinou dosaženo určitou speciálně připravenou aktivitou, zahrnující i aktivitu návštěvníků. V popularizaci archeologie však lze využít i klasickou animaci, tedy tvorbu animovaného videa, kterou se nám také podaří oživit muzejní sbírky či expozice. Jednoduché klasické animace dosáhneme za pomoci fotoaparátu a programu na výrobu videí¹⁵⁴. Technicky proces není složitý, jde v podstatě o složení jednotlivých snímků zachycujících jednotlivé fáze pohybu ve filmové pásmo, o to náročnější však je zvolit vhodné téma, vhodný předmět a vhodný příběh. To už vyžaduje kreativní didaktický přístup, aby takovéto animované oživení daného předmětu splnilo námi požadovaný cíl. Zdařilé animované video pak můžeme využít jak ve výstavách či expozicích, tak opět na online komunikačních kanálech dané instituce. Tvorba kvalitních animací však vyžaduje velkou praxi a je otázkou nejen dobrých nápadů, ale také času, který přípravě věnujeme.

Mnoho možností přineslo také masové rozšíření “chytrých” telefonů a tabletů. S nimi souvisí rozvoj dalších digitálních technologie – QR kódů (zkratka angl. Quick Response). Jde o způsob kódování velice podobný čárovému kódu, QR kód však dokáže zakódovat mnohem větší množství dat, a to díky své dvojrozměrnosti. QR kódy se rychle rozšířily do všech oblastí souvisejících s informacemi, neboť usnadňují jejich zobrazování v mobilních telefonech a tabletech, aniž by uživatel musel zadávat přesnou adresu webových stránek či vyhledávat v napojených aplikacích. V oblasti památkové péče jsou QR kódy hojně využívány v muzeích, kde se tato grafická znázornění objevují jako doplněk popisu muzejních objektů (*Lažová 2016*, 243). Pro účely archeologické popularizace je kromě muzejních expozic využijeme také v rámci naučných stezek¹⁵⁵, informačních letáků či v pracovních listech. QR kódy jsou tedy velmi praktickým propojením hmotných a virtuálních prostředků archeologické prezentace.

¹⁵² Zdařilé příklady i průvodce využitím rozšířené reality v archeologii představil mezinárodní kolektiv autorů v časopise *Computer Graphics in Art History and Archaeology* již v roce 2002 (*Vlahakis et al. 2002*).

¹⁵³ Více viz <http://www.virtualhistory.cz/>

¹⁵⁴ Zde opět skvěle poslouží zdarma dostupný Windows Movie Maker, velkým usnadněním pak může být například zdarma dostupný Stop Motion Pro, který umožňuje přímé napojení digitálního vstupního zařízení.

¹⁵⁵ Viz kazuistika 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištem Dobřichov – Pičhora.

Všechny tyto digitální technologie v sebelepším provedení však nikdy nemohou nahradit skutečnou archeologickou realitu, tvoří pouze jednu z komponent archeologické popularizace a podle toho je nutné k nim přistupovat. Můžeme je použít jako alternativu pro ty, kteří se z určitých důvodů (ať už je to vzdálenost či osobní překážky) nemohou dostat do přímého kontaktu s dalšími popularizačními aktivitami, a také jako formu propagace. Jejich vzájemným provazováním a napojováním na další aktivity tak můžeme dosahovat ještě efektivnější popularizace vědy.

V závěru uvádíme avizovaný přehled inspirativních příkladů dobré praxe z hlediska technologického i obsahového:

Kategorie	Příklady dobré praxe	Odkazy
Digitální technologie v klasické muzejní prezentaci	Archeopark Pavlov	http://www.archeoparkpavlov.cz/
	Virtuální "cave" prezentující vývoj hradiště a oppida Závist v RIC Keltské oppidum Závist	http://ric-dolnibrezany.cz/
	Staatliches museum für Archäologie Chemnitz (DE)	https://www.smac.sachsen.de/#1
	Krapina Neanderthal Museum (CRO)	http://tzc-krapina.hr/en/museum_of_early_man
Digitalizované sbírky	Portál eSbírky	www.esbirky.cz
	Online archeologická sbírka Muzea hl. města Prahy	http://sbirky.muzeumprahy.cz/
	Portál Europeana (EU)	www.europeana.eu
	The British Museum Online research catalogues (UK)	http://www.britishmuseum.org/research/publications/online_research_catalogues.aspx
Webové portály	Cesty archeologie	www.cestyarcheologie.cz
	Archeologie na dosah	www.archeologienadosah.cz
	Archaeology Magazine (US)	https://www.archaeology.org/

	Historyweb (SK)	http://historyweb.dennikn.sk/
Facebook	Cesty archeologie	https://www.facebook.com/cestyarcheologie/?fref=ts
	Archeologie Středočeského muzea	https://www.facebook.com/Archeologie-St%C5%99edo%C4%8Desk%C3%A9ho-muzea-261247807558789/?fref=ts
	Balkan Celts (BUL)	https://www.facebook.com/Balkan-celts/?fref=ts
	Past Horizons – Archaeology Trowels and Tools	https://www.facebook.com/Balkan-celts/?fref=ts
YouTube a audiovizuální díla	Paleolit, čas lovců	https://www.youtube.com/watch?v=Aaojx4__5as
	Brněnský pravěk	https://www.youtube.com/watch?v=0O2pzbF7T_0&list=PLwlvqGSlsaFDydukTFuJGylx-pfA4BpWmX
	Paris 3D: Through the Ages (FR)	https://www.youtube.com/watch?v=-64kHmCJGMA
	Time Team (UK)	https://www.youtube.com/watch?v=yD-ScJahs4b0&list=PLQxqjdpVmR2Se-veUYL8Cna0LBoQAGF36L
Virtuální výstavy a e-learning	Virtuální archeologie	http://www.virtualniarcheologie.cz/
	Archeologické 3D virtuální muzeum	http://www.archaeo3d.com/bylany/
	Grand Sitès Archéologiques (FR)	http://archeologie.culture.fr/
	Virtually Ice Age (UK)	http://www.creswell-crags.org.uk/Explore/virtually-the-ice-age.aspx

Tab. 7 Možnosti aplikace digitálních technologií do archeologické popularizace včetně příkladů funkčních projektů¹⁵⁶

¹⁵⁶ Nepopíráme, že výběr je nepochybně ovlivněn také subjektivním názorem autorky práce. Konkrétní příklady však byly voleny na základě hodnocení promyšlené koncepce s jasným sdělením, didaktické propracovanosti, vysoké úrovni obsahu i vizuálního zpracování. Věříme, že po důkladném prostudování poslouží jako inspirace a příklady dobré praxe.

5

AKČNÍ VÝZKUM VYBRANÝCH FOREM ARCHEOLOGICKÉ POPULARIZACE

“Největší silou archeologického poznání je pomoc těm, kteří ho využívají, a je společenskou zodpovědností archeologů zajistit, aby toto poznání bylo využito vhodně dle nejlepšího společenského vědomí a svědomí.”
(Chang 1967, 154)

5.1 Koncepce a cíle výzkumu

Praktickou část této práce jsme se rozhodli pojmout jako akční výzkum, který je založený na vlastní popularizační praxi. A to ze tří důvodů – za prvé nám to umožnilo otestovat teoretický přístup a metody, analyzované v první části práce, za druhé jediné využití vlastních aktivit nám poskytuje detailní pohled do celého popularizačního procesu, od návrhu přes realizaci až po evaluaci. Třetím důvodem pro volbu vlastní praxe je také fakt, že autorka práce se necítí oprávněná jakkoli hodnotit dopad popularizačních aktivit svých kolegů, neboť do nich z podstaty věci nikdy nemůže mít natolik podrobný vhled, jaký je pro nastíněné výzkumné otázky zapotřebí.

Pro tuto část práce se jako nejvhodnější ukázala metoda akčního výzkumu. Ta vznikla na základě kritiky tradiční pozitivisticko-empiricky orientované vědy, neboť výsledky konvenčních výzkumů ovlivňují praxi jen omezeným způsobem. Vliv jakéhokoli výzkumu se však může zvětšit, pokud se na něm budou aktivně podílet ti, jichž se týká. Od poloviny 20. století se proto objevuje akční výzkum, jenž usiluje o změnu stavu zkoumané problematiky, není hodnotově neutrální a má za cíl aktivizaci, kritické uvědomění a emancipaci zkoumaných subjektů. Výzkumníci i zkoumaní mají v akčním výzkumu rovnocenné postavení, témata zkoumání jsou vztažena k praxi a snaží se spolupracovat při řešení sociálních a politických problémů a poukazovat na stávající společenské problémy. Samotný proces výzkumu je pak procesem učení a změny (Hendl 2016, 142).

V akčním výzkumu se uplatňují především metody kvalitativní. Na začátku se musí definovat problém praxe a cíl změn, poté se sbírají a vyhledávají další informace, které mají poskytnout náměty k diskuzi. Nejedná se o jednorázový výzkum, ale spíše o cyklus složený ze čtyř navazujících a opakujících se kroků – plánování, akce, pozorování, reflexe (McNiff – Whitehead 1988, 41). Právě akční výzkum je velmi vhodný pro archeology činné v aplikovaném výzkumu, pod který nepochybně patří také popularizace, protože narozdíl od striktně vědeckého teoretického archeologického přístupu je zde stěžejní hluboká orientace na praxi a také intuitivní level výzkumu (McGhee 2012, 214).

Jde v podstatě o přístup akčního výzkumníka a reflektivního praktika zároveň. Reflektující teorie zpřesňuje, určuje a operacionalizuje zkušenost a reflektovaná praxe zpětně reflektuje míru úspěšnosti aplikace teorie, což vytváří hermeneutický kruh, vlastní všem vědám (Šíp 2013, 22). Reflektující muzejní pedagog či archeologický popularizátor (stejně jako učitel ve škole) dříve, než přistoupí k dalším realizacím, nenechá bez povšimnutí (mnohdy zřetelný) rozdíl mezi situací před akcí a po ní. Při zvažování edukační situace

a její kvality si pozorně všímá vlivu poznávacího potenciálu využitých artefaktů a metod i jedinečnosti prostředí (Tomešková 2016, 15).

Pro co nejnázornější přístup jsme zvolili model jednotlivých kazuistik. Právě předávání praktických poznatků a znalostí pomocí případů-kazuistik je důležitou technikou v mnoha různých oborech, od medicíny až po právo. Také v pedagogické praxi se využívají kazuisticky orientované příklady, propojující teoretické didaktické pojmy s pozorovanými jevy (Janík – Minaříková 2011, 35), proto i na poli archeologické popularizační práce takový model hraje významnou roli. Jelikož se však jedná o různorodé aktivity a každý případ zahrnuje různou časovou náročnost, různé cíle, cílové skupiny i didaktické prostředky, struktura jednotlivých kazuistik tomu bude vždy uzpůsobena. V každé však nalezneme základní popis a cíle aktivity, postup práce od námětu přes zvolený obsah, prostředky, realizaci a pokud je to možné, i evaluaci. Kazuistiky by nám tak měly pomoci s hledáním odpovědí na empirické výzkumné otázky, vymezené v hierarchii výzkumných konceptů v úvodní kapitole 1. 1 Metodologie práce. Závěry a osvědčené procesy, postupy a didaktické prostředky pak přehledně shrneme v kapitole 7 Zobecnění výsledků výzkumu.

Pokusme se tedy nyní o názornou prezentaci didaktické transformace zvoleného archeologického obsahu a vybraných primárních i sekundárních pramenů. Obrazová dokumentace je zahrnuta pouze ve velmi omezené míře, a to z důvodu rozsahu práce a množství fotografického a audiovizuálního materiálu, který k jednotlivým aktivitám existuje. Vše je však dohledatelné v online podobě pod uvedenými odkazy, případně v přílohách práce.

5.2 Případová studie Krumbenowe

Zkoumat efektivitu nových přístupů v popularizaci archeologie není snadné, neboť nelze vycházet čistě ze standardních výzkumných metod, ani se opírat pouze o měřitelná kvantifikovatelná data, jako je návštěvnost. Naším cílem proto bylo provést kvalifikovaný výzkum, který by pomohl porozumět určitým principům, ovlivňujícím dopad nových popularizačních přístupů na širokou veřejnost, ověřit efektivitu některých z nich a nastínit možnosti dalších směrů výzkumu.

Metoda a záměr případové studie

Hlavní cíle této studie byly v kontextu této práce a jejích výzkumných otázek a v rámci popularizace formou oživených akcí stanoveny takto:

- zkoumat schopnost lidí interagovat s předpamětní minulostí
- studovat, jak na laickou veřejnost působí setkání s pravěkem v jeho oživené podobě
- sledovat preference jednotlivých období pravěku mezi laickou veřejností
- sledovat zájem o jednotlivé aspekty života v pravěku
- sledovat zdroje návštěvnosti
- sledovat efektivitu jednotlivých didaktických přístupů při prezentaci života v pravěku a středověku
- zaměřit se na chování jednotlivých věkových kategorií

Původním záměrem bylo vytvořit rozsáhlý strukturovaný kvantitativní průzkum veřejného mínění, ovšem po vyhodnocení rizik a relevantnosti takto získaných dat bylo od tohoto záměru ustoupeno. Takový kvantitativní výzkum by totiž nedokázal postihnout veškeré zkoumané jevy. Respondenti se v takových výzkumech povětšinou snaží stylizovat a působit vzdělaněji, navíc by jediným dotazníkem nebylo možné postihnout komplexitu problematiky přístupů a dopadu popularizace (*osobní sdělení doc. Mgr. Martina Hájka, Ph.D.*)¹⁵⁷. Proto byla jako výzkumná metoda zvolena případová studie, která dokáže navést k porozumění jednotlivým detailům problematické oblasti výzkumu v komplexní situaci sociálního života, což je také jedním ze tří důvodů pro aplikaci případové studie uznávaných (*Hendl 2016, 112*).

Existuje několik různých vědeckých přístupů k chápání případových studií, ovšem našemu záměru nejlépe vyhovuje přístup amerického sociologa Roberta K. Yin¹⁵⁸. Yin definoval případovou studii jako strategii pro zkoumání předem určeného jevu v přítomnosti v rámci jeho reálného kontextu. Jeho přístup vychází spíše ze zásad vědeckého realismu než z konstruktivismu nebo interpretativismu, pracuje s kvantitativními i kvalitativními daty a validitu studie hodnotí pomocí kritérií, která vycházejí z kritérií kvality známých z kvantitativního výzkumu. Taková případová studie je charakteristická tím, že se musí vypořádat se situací, kdy je obvykle více proměnných než naměřených datových bodů, a snaží se využít předchozí teoretická tvrzení, která usměrní sběr dat a jejich analýzu¹⁵⁹ (*Hendl 2016, 107*). Takové pojetí případové studie je pro naše účely vhodné, neboť nezodpovídá jen otázky „kdo“, „co“ a „kde“, ale také „jak“ a „proč“. Případové studie Yin rozděluje na explanatorní (vysvětlující), exploratorní (průzkumné), deskriptivní (popisné) a evaluační (hodnotící). Ovšem sám uvádí, že nejlepší přístup k tomuto dělení strategií je pluralitní, protože každá strategie může být užita ke všem účelům – k průzkumu, popisu, vysvětlení i hodnocení. Volba strategie konkrétní případové studie záleží na otázkách, na něž studie hledá odpovědi. Jsou-li hlavní otázky výzkumu formulovány např. jako hledání efektivních cest a způsobů, hodí se využít exploratorní studii, která prozkoumá strukturu případu a působící vztahy, pomůže rozvinout související předpoklady a otázky pro další zkoumání (*Yin 1994, 4-5*).

Protože tento výzkum vznikl za účelem hledání efektivity způsobů prezentace a popularizace archeologie a odpovědí na otázky „proč“ a „jak“ co v tomto fenoménu funguje, byla jako výzkumná metoda zvolena právě exploratorní případová studie, kombinující smíšený kvalitativní i kvantitativní výzkum. Exploratorní případová studie se používá, když hledáme odpověď na předpokládané příčinné vztahy, které se odehrávají v reálném životě a jsou příliš složité na to, abychom je zkoumali pomocí dotazníků nebo je modelovali v experimentu. Hledáme strukturu případu, vytváříme si pracovní hypotézy

¹⁵⁷ Za podnětné připomínky a rady ohledně toho, jak takový výzkum udělat lépe a moderněji, děkuji doc. Mgr. Martinu Hájkovi, Ph.D., řediteli Institutu sociologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, jehož podnětná konzultace mě nasměrovala k volbě případové studie jako výzkumné metody.

¹⁵⁸ Další velmi frekventované uchopení případových studií vytvořil americký pedagog Robert E. Stake, který se více zaměřuje na lidi či programy než na události a procesy.

¹⁵⁹ Tento přístup k případové studii je vyhovující jak z důvodu zkoumání jevu v jeho přirozeném prostředí, tedy přímo při konání akce, tak i z hlediska sběru a vyhodnocování dat. V případě Krumbenowe totiž nelze sbírat objektivně měřitelná data, proto byla zvolena kombinace kvalitativních a kvantitativních dat, měřených s pomocí určených kategorií, vycházejících z předem známé teorie.

a připravujeme si materiál pro další, přesněji zacílený výzkum (Mareš 2007, 121).

Vytvoření návrhu a cílů případové studie je její náročnou částí, protože vše záleží na konkrétním studovaném případě (Yin 1994, 18). Obecně totiž platí, že případové studie se mohou značně lišit v předmětu, na něž jsou zaměřeny, v celkovém designu, použitých technikách a výzkumných nástrojích (Walterová 2006, 6). Stejně tak náročná je i analýza dat ve studii získaných, a to z důvodu jejich množství a komplexity. Bylo tedy potřeba dobře si promyslet, jak postup tvorby celé případové studie, tak i konkrétní způsoby sběru dat a jejich typy. Celá případová studie Krumbenowe má šest fází¹⁶⁰:

1. **Určení výzkumné otázky.** Tou je efektivita nových způsobů prezentace a popularizace archeologie, konkrétně prostřednictvím oživených akcí pod širým nebem.
2. **Výběr případu, určení metod sběru a analýzy dat.** Zvolena byla akce Kupecká osada Krumbenowe 2016, a to z důvodu progresivního vývoje a inovativních přístupů, které jsou v ní na prezentaci aplikovány. Bylo stanoveno, že se bude jednat o exploratorní případovou studii se smíšeným postupem sběru dat.
3. **Příprava sběru dat.** Byly formulovány konkrétní kategorie, na které se sběr dat soustředí a také konkrétní metody jejich sběru.
4. **Sběr dat.** Sběr dat byl stanoven jako dvoufázový – první etapa během konání akce, druhá po předběžné analýze získaných dat.
5. **Analýza dat.** Analýza má probíhat na základě hledání propojení mezi získanými daty a jejich souvislostmi s vytyčenými otázkami případové studie. V analýze se uplatní jak kvantifikující tabulky a grafy, tak slovní popisy jevů a vztahů.
6. **Příprava zprávy a interpretace výsledků.** Sepsání zprávy celé případové studie Krumbenowe si klade za cíl čtivým způsobem vylíčit veškerý postup studie, její závěry a také návaznost na další výzkum.

Analýza kvalitativních dat není možná bez překročení určitých metodologických úskalí, která jsou spojena především s kvalitativním výzkumem jako takovým. Cílem případových studií je totiž poskytnutí bohatého popisu společenské reality. Případová studie je tak ze své povahy spíše vyprávěním příběhu než technickým popisem konstruktů (Štrach 2007, 29). Proto i celá zpráva o případové studii Krumbenowe je psána jako postupné vyprávění jednotlivých kroků práce a jejich zjištění.

Podstatný je také důvod volby případu. Akce Kupecká osada Krumbenowe byla jako základ pro tuto studii zvolena proto, že autorka této studie je již od počátku jednou z jejích zakladatelek a organizátorek a pomocí ní aplikuje a testuje některé moderní přístupy k prezentaci a také myšlenky nastíněné v úvodu této práce. Předpoklad, že je tato akce

¹⁶⁰ Detaily jednotlivých etap viz další části případové studie.

skutečně efektivním způsobem prezentace a popularizace archeologie, však musel být ověřen, a k tomu mohla nejlépe posloužit právě případová studie. V úvodu celé studie si nejprve musíme celou akci stručně představit a podrobně popsat její třetí ročník, který je předmětem analýz.

Charakteristika akce Kupecká osada Krumbenowe

Jde o oživenou akci v dobových oděvech pod širým nebem, založenou na prezentaci archeologických informací s využitím zásad muzejní pedagogiky. Akce se koná v prostoru Pivovarské zahrady v Českém Krumlově, která je svou uzavřeností a dostatečně velkým prostorem (který však nabízí také nezbytné hygienické zázemí) vhodná pro konání tohoto typu událostí. Prostor zahrady je v době konání osazen jednoduchými přístřešky a stánovišti z přírodních materiálů, které slouží jako zázemí jednotlivým účastníkům. Ti přijíždějí prezentovat život a řemeslo určitého období pravěku či středověku, kterému se sami odborně věnují. Tito prezentující účastníci jsou buď sami archeologové či studenti archeologie, nebo zkušení řemeslníci a lektori, kteří s danou činností mají letité zkušenosti. Vybírání jsou na základě buď osobních pozitivních zkušeností organizátorek, či s přihlédnutím k dobrým referencím¹⁶¹.

V průběhu akce přijímají účastníci roli pravěkých a středověkých kupců, kteří přijeli do kupecké osady se svým zbožím a řemeslem a návštěvníkům ho představují. Proto také nese akce podtitul Veletrh pravěké a středověké kultury. Tento koncept se zdál být ideálním ze dvou důvodů. Prvním z nich je otevřený prostor akce bez dobových staveb, jaké nabízejí archeoparky. V jednorázově vzniklé kupecké osadě uvnitř kamennou zdí obehnané zahrady je možné předpokládat jen lehké improvizované přístřešky tak, jako by to skutečně bylo jen přechodné tržiště. Druhým podnětem k této volbě byla poloha místa obecně. Českokrumlovský region byl od pravěku protnut obchodními trasami, z nichž nejvýznamnější byla Linecká stezka, propojující v pravěku a středověku alpské oblasti s českými zeměmi. Konání kupecké osady na takovém místě je tedy smysluplné i z místopisného hlediska.

Akce je založena na prezentaci živé minulosti, tedy v dobově autentických kostýmech a s přesnými replikami archeologických nálezů. Pracuje s aktivizací návštěvníka pomocí pestré nabídky rukodělných činností k vyzkoušení a stoprocentně haptickým přístupem. Návštěvníci se mohou veškerých předmětů a materiálů v osadě dotýkat a v kombinaci s rozhovory s lektory tak na principu objektového učení sami zjišťují informace o dějinách našeho území.

Mezi dalšími oživenými historickými akcemi v České republice Kupecká osada Krumbenowe vyniká svým širokým zaměřením od paleolitu až po vrcholný středověk, neboť bývá zvykem v rámci takových akcí pod širým nebem prezentovat spíše jen jedno zvolené období. Organizátorky se také snaží hledat nové přístupy k archeologické prezentaci v rámci pořádání oživených akcí, proto do programu včleňují i další elementy na pomezí vědy a umění, kterými se snaží návštěvníkům ještě více přiblížit svět pravěkého člověka. Při propagaci akce jsou také hojně využívány digitální technologie, přičemž důraz je kladen na vysokou kvalitu výstupů, které do klasického reportážního postupu vnášejí umělecké citění a neotřelý vizuál. Dalším důležitým, a ne zcela obvyklým aspektem je fakt, že vstup na akci je zcela zdarma

¹⁶¹ Specifické metodě výběru účastníků se ještě budeme věnovat níže.

Obr. 13 Jedna z bran do Kupecké osady Krumbenowe 2016 (foto J. Lohnická)

Přínosným hlediskem je také fakt, že samotná Pivovarská zahrada je skutečnou archeologickou lokalitou, jejíž záchranný výzkum probíhal v letech 1991-1992. Během výzkumu vedeného PhDr. Pavlem Břicháčkem byly nalezeny pozůstatky zahloubeného objektu z 8. století a keramický materiál, spadající do stejného období. Výzkum také zachytil stopy osídlení staršího neolitu a mladého paleolitu, konkrétně zlomky keramiky kultury s lineární keramikou a štípané industrie (Břicháček 1995, 58). Tím získává místo konání akce přidanou hodnotu genia loci a může tak prezentovat minulost lokality přímo in situ.

Cíle a cílové skupiny akce

Hlavním cílem Kupecké osady Krumbenowe je upoutání pozornosti široké veřejnosti k nejstarší minulosti lidstva jakožto k období, které je třeba chápat jako neoddelitelnou součást vývoje lidské společnosti v celkovém historickém kontextu. V protikladu k známé a turisticky vyhledávané podobě Českého Krumlova jsou formou pravěkého tržiště názorně prezentovány archeologicky doložené kultury a opomíjené kapitoly pravěkého vývoje, který měl zásadní význam pro pozdější utváření středověké infrastruktury regionu, jak jej známe dnes. Propagována je tím také archeologie jako atraktivní vědní obor, který má dnešní společnosti mnohé co říci. Návštěvníkům jsou předkládány nejnovější archeologické poznatky o našem území takovou formou, aby pro ně byly co nejvíce srozumitelné a poutavé zároveň. Působením prezentovaných aktivit na všechny lidské smysly dochází k intenzivnějšímu porozumění získávaných informací, než jaké umožňují například

popularizační knihy či tradicionalistické expozice.

Návštěvníci mají možnost na jednom místě spatřit vývoj hmotné kultury i technologií napříč pravěkem i středověkem, díky tomu pochopit kontinuitu dějin a hledat v nich původ některých současných jevů i předmětů. Stejně tak má akce připomenout i významnou roli českokrumlovského regionu jako spojnice se vzdálenějšími oblastmi a upozornit, že i v pravěku a středověku byly Čechy územím důležitým pro celou Evropu a byly s ní v kontaktu. Návštěvníci si mohou lépe uvědomit kořeny naší kultury, tradic a jejich utvářejících vlivů a porozumět komplexitě naší současné společnosti. Tím je posílen jak jejich vztah k archeologickému kulturnímu dědictví, tak i historické vědomí.

Cílovou skupinou akce je veřejnost v tom nejširším slova smyslu. Zkoušení historických řemesel je vhodnou aktivitou jak pro děti, tak i pro dospělé, lektoři a řemeslníci pouze vždy upraví výklad podle věkové skupiny. Další body programu jako přednášky či kulturní vstupy jsou cíleny spíše na dospívající a dospělé, ovšem díky své často značné vizuální poutavosti dokáží oslovit i nejmenší návštěvníky. Jednotlivá stanoviště a období vždy propojuje interaktivní stezka, která je orientována primárně na dětské návštěvníky, ale kterou si s nimi rádi procházejí i dospělí. Prostor zahrady je bezbariérový, akce je tedy otevřena zcela všem bez jakéhokoli omezení.

Vznik a první ročníky

Cílem této případové studie není vyčerpávající shrnutí všech ročníků akce, proto se jejím počátkům budeme věnovat pouze stručně a informativně. Akce Kupecká osada Krumbenowe se konala poprvé ve dnech 30. – 31. srpna 2014 v Pivovarské zahradě v Českém Krumlově ve spolupráci Regionálního muzea v Českém Krumlově a Národního muzea. Nápad na popularizační spolupráci archeologických oddělení těchto dvou institucí vznikl na jaře téhož roku z popudu archeoložek Veroniky Mikešové a Lucie Šmahelové¹⁶², které se také ujaly organizace, původně se však mělo jednat o menší řemeslný workshop pro veřejnost. V průběhu plánování akce však začal stoupat zájem potencionálních účastníků, takže akce byla koncipována jako kupecká osada napříč pravěkem a raným středověkem. Prvního ročníku se nakonec zúčastnilo 30 řemeslníků a lektorů z řad archeologů i nearcheologů, návštěvníků v průběhu dvou dní konání přišlo 2100, což bylo vzhledem k prvnímu testovacímu ročníku považováno za velmi pozitivní. Konkrétní řemesla a období nebyla volena záměrně, odpovídala skladbě přihlášených lektorů a řemeslníků. Prezentace řemesel a technologií byla doplněna pěti přednáškami, módní pravěkou přehlídkou a hudebně-tanečním představením s tématem uctění kultu slunce. Pro nejmenší návštěvníky byla připravena naučná stezka, která je měla zábavným způsobem provést osadou a zpestřit ji o sportovní aktivity. Jelikož první ročník původně nebyl zamýšlen v takovém rozměru, mnoho z příprav probíhalo improvizovaně a tzv. na koleně. Výsledný dojem však byl zhodnocen organizátory, účastníky i návštěvníky jako uspokojivý začátek, a proto bylo rozhodnuto, že akce bude pokračovat i v dalším roce.

Druhý ročník probíhal ve dnech 5. – 6. září 2015 na stejném místě jako první, ve spolupráci Regionálního muzea v Českém Krumlově a Ústavu archeologické památkové péče středních Čech¹⁶³. Vedením města Český Krumlov byla akce navíc zařazena do programu

¹⁶² Veronika Mikešová byla v té době členkou řešitelského týmu projektu Archeologie na dosah v Národním muzeu, Lucie Šmahelová archeoložkou Regionálního muzea v Českém Krumlově.

¹⁶³ Výměna partnerské instituce byla zapříčiněna personálními změnami, neboť V. Mikešová po konci projektu Archeologie na dosah přešla do Ústavu archeologické památkové péče středních Čech. Ten díky jejímu působení

Národního zahájení Evropských dnů kulturního dědictví. V návaznosti na úspěch prvního ročníku stoupl počet zúčastněných řemeslníků a lektorů na 55 osob a počet návštěvníků předčil očekávání číslem 3650. Byl kladen větší důraz na dobovou autenticitu, jak na přípravu dobových stanovišť, tak také na jednotlivé účastníky. Pozornost byla věnována také reprezentativnějšímu rozložení stanovišť, nadále již nebylo možno nechat poměr období pouze na zaměření přihlášených účastníků. Proto byla týden předem zbudována rozsáhlá část s přístřešky pro účastníky prezentující paleolit, mezolit a neolit, kteří byli cíleně vytipováni a osloveni. Řemesla byla opět doplněna naučnou stezkou. Ta tentokrát byla propojena s novou archeologickou expozicí v krumlovském muzeu a představovala konkrétní pravěké nálezy z regionu, s kterými měli návštěvníci v osadě pomyslně obchodovat. Nechybělo ani šest přednášek a hudebně-taneční performance s bojovou scénou. Celek byl orientován na problematiku pohřbívání a měl návštěvníkům představit průběh a způsob germánského pohřbu. Ohlasy v regionu i v archeologické obci byly velmi kladné¹⁶⁴, proto již nebylo pochyb o pokračování v dalším roce.

Detailní popis třetího ročníku Krumbenowe 2016

Třetí ročník Kupecké osady Krumbenowe se konal ve dnech 10. – 11. září 2016, byl připravován s více jak půlročním předstihem a navštívily ho rekordní 4 000 návštěvníků. Protože akce se v komunitě lidí, kteří se řemeslům a „living history“ věnují, již za dva předchozí roky velmi proslavila, většina z účastníků se při oznámení data konání v březnu 2016 začala hlásit sama. K jejich koordinaci sloužila jednak hromadná mailová korespondence a také uzavřená událost na sociální síti Facebook, která celou organizaci velmi usnadnila a zrychlila a pomohla získávat také nové účastníky. Jelikož cílem tentokrát bylo skutečně dobře pokrýt a vyvážit všechna období od paleolitu k vrcholnému středověku, tedy těžiště archeologického zájmu, byli záměrně oslovováni i noví řemeslníci, kteří se dosud neúčastnili, a naopak někteří z loňských přeorientováni na jiné období, než kterému se věnují tradičně.

I pro tento ročník bylo zvoleno ústřední vzdělávací téma, které mělo provázet celý program. Byl jím proces neolitizace ve světle současných archeologických poznatků, a proto bylo potřeba důkladně se zaměřit na rozšíření sekce, která prezentuje mezolit a neolit. V České republice neexistuje skupina, která by se věnovala „living history“ pro období doby kamenné, proto byl výběr takového tématu organizační výzvou. Ovšem zcela opodstatněnou, protože počátek neolitu je zcela zásadním zlomem v lidské minulosti, jehož stále citelný dopad na naše současné životy je však bohužel většině veřejnosti neznámý. Z hlediska nedávných výzkumů se navíc tento proces jeví jako mnohem komplexnější a provázanější s předchozím ekonomickým vývojem mezolitické lovecko-sběračské společnosti, než jak jej dosud interpretovala teorie „neolitické revoluce“. Seznámit návštěvníky srozumitelnou formou s předpokládaným průběhem neolitizace tak byl jedním z hlavních cílů letošního ročníku Krumbenowe.

převzal spolupráci na akci místo Národního muzea, které o pokračování neprojevovalo zájem.

¹⁶⁴ Akce byla ve stejném roce také prezentována na semináři Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů v Deštném, kde byly diskutovány její teoretické i praktické aspekty, včetně obecných otázek, které z realizace takového typu akcí vyvstávají, viz kap. 4.4 Ožívování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history.

Obr. 14 Účastníci Kupecké osady Krumbenowe 2016 (foto J. Lohnická)

Touto volbou byl zásadně ovlivněn nejen program akce, ale také propagace a příprava. Propagace zahrnovala celkem pět komunikačních prostředků (plakát, billboard, tiskovou zprávu, popularizační článek a propagační spot) a byla realizována prostřednictvím velmi frekventovaných reklamních ploch v Jihočeském kraji a prostřednictvím klasických mediálních (rozhlas, televize, tisk) i internetových komunikačních kanálů (weby institucí, turistické portály, sociální sítě). Hlavním motivem propagačních materiálů byla fotografie mezolitického lovce s napnutým lukem, která měla evokovat právě lovecko-sběračské období naší minulosti, které v rámci takovýchto akcí není v České republice příliš prezentováno. K tématu se vázal také výběr účastníků, kteří budou toto přelomové období ztělesňovat. Byli záměrně osloveni lektori a archeologové, kteří mají jak odborné znalosti mezolitu či neolitu, tak i řemeslné dovednosti. Protože ne všichni však měli dobově autentický oděv, bylo nutné jim vše oznámit s dostatečným předstihem, aby měli čas na přípravu.

Obr. 15 Billboard ke třetímu ročníku Kupecké osady Krumbenowe

Vzhledem ke zvolenému tématu však byla nejnáročnější příprava areálu zahrady. A to z toho důvodu, že část osady, věnovaná době kamenné, měla podle plánu zahrnovat hypotetickou paleolitickou chýši, mezolitický dům trapézovitého půdorysu, inspirovaný nálezy ze srbské lokality Lepenski Vir (viz např. *Radovanovic 2000*), dva dlouhé neolitické přístřešky napodobující dlouhý dům a hliněnou pec¹⁶⁵. Pro tyto stavby bylo potřeba zajistit velké množství dřeva na konstrukce, rákosu na střešní pokryv a proutí na vyplétání. Stavba osady i příprava Pivovarské zahrady proto započala již týden před akcí, a kromě organizátorek samotných se jí účastnilo i několik zaměstnanců Regionálního muzea v Českém Krumlově a Ústavu archeologické památkové péče středních Čech. Ovšem na základě loňských zkušeností s příliš malým přípravným týmem byl letos vypsán dobrovolnický program, který cílil na studenty a měl jim za fyzickou výpomoc s přípravami zprostředkovat zkušenosti a zážitky. Bohužel se však z důvodu komplikací v jednání se sdružením, které Pivovarskou zahradu spravuje, nepodařilo dobrovolnický program zveřejnit s dostatečným předstihem, a tak se přihlásili pouze tři dobrovolníci. Během týdne se však i v menším pracovním kruhu podařilo postavit veškeré stavby, technické i kuchyňské zázemí a dokončit veškeré nezbytné organizační a propagační práce.

Účastníci akce se začali sjíždět v pátek 9. září 2016 odpoledne a byli koordinováni na svá předem vytyčená místa, aby bylo možno dodržet chronologickou linku celé osady. Ta otevřela své brány v sobotu 10. září 2016 přesně v 10 hodin za slunného počasí a do osady začali proudit první návštěvníci. U obou vstupních bran dostali veškeré potřebné informace o akci a také kartu ke Stezce mladého archeologa, která sloužila jako samoobslužná naučná linka pro menší návštěvníky. Stezka je stavěla do role archeologa, který do

¹⁶⁵ Z důvodu časově omezeného trvání akce v Pivovarské zahradě nebylo možno stavět skutečné rekonstrukce, neboť vždy po konci akce se musí vše ze zahrady odklidit. Veškeré stavby však měly budit co největší autenticitu a jejich konstrukce zahrnovat pouze přírodní materiály.

Kupecké osady Krumbenowe přichází hledat odpovědi a testovat, zda se na dráhu archeologa hodí. Koncept této stezky byl založen na samostatném pozorování a konstruktivistickém přístupu, kdy pomocí dobře zvolených otázek je návštěvník veden k vlastnímu porozumění základním aspektům pravěku. Otázky byly také směřovány tak, aby podporovaly interaktivitu a nutily návštěvníky zapříst hovor s jednotlivými „kupci“. Po zodpovězení všech otázek se v kartě objevila tajenka, kterou mohli návštěvníci využít jako heslo pro získání odměny – koženého pásku s dřevěným korálkem – společným odznakem úspěšného mladého archeologa. Tajenku sdělili archeoložce Dagmar Winklerové, která stezku měla na starost, a před tím, než je odměnila, mohli si s její pomocí vyzkoušet práci archeologa a zkusit si v připravené bedně s pískem odkrýt a také určit různé nálezy a artefakty, s nimiž se při procházení naučné stezky setkali. Cílem bylo podpořit proces poznávání a pochopení funkce „anonymních muzejních předmětů“, k jakému nyní návštěvník na základě vlastní osobní zkušenosti dospěl. Návštěvníci se v závěru stezky také mohli setkat s originálními archeologickými nálezy včetně informačního panelu s rekonstrukcí původního osídlení přímo z výzkumu v Pivovarské zahradě, který zde probíhal v letech 1991–1992 (viz výše). Originály byly uloženy v pultové vitrině a vnášely tak do areálu prvky skutečné vědecké práce a klasického muzejního přístupu.

Komunikovat s lektory a řemeslníky samozřejmě mohli i návštěvníci, kteří si kartu Stezky mladého archeologa nevzali. Na všech stanovištích se mohl každý návštěvník čehokoli dotýkat, cokoli si vyzkoušet a samozřejmě se na vše vyptat konkrétního „kupce“. Ti sami se snažili hovor často iniciovat a vysvětlit návštěvníkům, co zrovna vidí, a přimět je k vlastní aktivitě. Právě tato aktivizace návštěvníků byla důležitým prvkem celé osady, který jim měl přinést nejen informace, ale také zprostředkovat vlastní prožitek a navodit tzv. flow efekt¹⁶⁶. Stanoviště, která byla během třetího ročníku Kupecké osady Krumbenowe návštěvníkům k dispozici, včetně organizační složky, byla následující:

PA ¹⁶⁷	jeskynní malba	Ludmila Buchalová, Jitka Chládková
MEZ	život a lov v paleolitu	Jiří Chládek
MEZ	střelba z luku	David Bauer
PA-MEZ	výrobky z kůže	Jiří Jindra
PA-MEZ	experimentální hudba, divadlo	Jakub Žid
PA-MEZ	experimentální hudba	Luboš Rypka
MEZ	oheň a pečení masa	Radek Vaisocher
NE	pravěká hudební pohádka, hudba	Ivo Vrba
NE	broušení, vrtání, řezání kamene	Jaroslav a Veronika Fiegerovi
NE	keramika a výroba kostěných nástrojů	Tereza Davidová
NE	neolitická plastika, strava a drcení obilí	Kamila Věšínová-Remišová s rodinou (4 osoby)
EN	nejstarší textilnictví, zvoncovité poháry	Kristýna Urbanová
EN	rozdělávání ohně, zvoncovité poháry	Jan Půlpán
BR	tavba bronzu	Jan Chmelař
BR	tkaní na karetkách	Lucie Broncová

¹⁶⁶ K pedagogickým termínům viz kapitola 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

¹⁶⁷ Vysvětlivky zkratk: PA – paleolit, MEZ – mezolit, PA-MEZ – lovecko-sběračské období obecně, NE – neolit, EN – eneolit, BR – doba bronzová, HA – doba halštatská, LT – doba laténská, ŘÍM – doba římská, RS – raný středověk, VS – vrcholný středověk, ne LH – tzn. ne „living history“, řemeslná sekce bez dobových kostýmů, ORG – organizace chodu osady

BR	sprang	Anežka Sosnová
HA	obchod se solí	David Maršálek
HA	výroba keramiky	Monika Maršálková
HA	život kočovných Skythů	Daniel Řičan
HA	halštatský textil	Sylvie Odstrčilová
LT	výroba rohů, ražba mincí	Martin Sakař
LT	bylinkářství a lékařství	Petr Bílek
LT	ševcovství a kožedělná výroba	Petr Havelka
LT	dřevořezba	Leoš Jeřábek
LT	tkaní na karetkách	Lucie Červenková
LT	keltská převlékárna	Tomáš Brunclík
LT	mletí na žernovu, výroba provazů	Josef Lešetický a Ellie Parsian
LT	tkaní na hřebenovém stávků	Katarzyna Fludzinska
LT	zpracování švartny	Luboš Vostatek a Daniel Pikáli
LT	výroba dřevěného soustruhu	Michal Puhač
LT	keltská kovárna	Lukáš Příbyl + Cernunnos (6 osob)
ŘÍM	římské ležení	VIII. Coh. BESTIA Legio X. G.P.F. (10 osob)
ŘÍM	germánské zbraně	Ladislav Čejka + Bacrie (6 osob)
RS	vikinský textil a síťování	Ľubomír Novák
RS	ležení a boj v severském raném středověku	Petr Kavan + Krummabörn (6 osob)
RS	rané středověké textilnictví	Monika Dupalová
VS	výroba zbroje a jehel	Miroslav Krédl
VS	ražení do kůže	Jiří Gec
VS	ochutnávka placek	Blanka Krédllová + Zoufalci z Nevdiaku (3 osoby)
VS	barvířství	Veronika Dlouhá
VS	péče o osly	Jiří Müller
ne LH	štípání kamene	Petr Zítka a Lamya Zítková
ne LH	plstění a výroby mýdel	Petra Frojdová
ne LH	výroba dřevěných lžící	Jan Králík
ne LH	experimentální vrtání kamene	Robert Trnka a Vladimír Karel
ne LH	výroba skleněných korálek	Jaroslav Effmert
ORG	koordinace v terénu	Klára Posekaná
ORG	technická pomoc	Bronislav Petrůň
ORG	technická pomoc	Tomáš Chlup
ORG	Stezka mladého archeologa a originály	Dagmar Winklerová
ORG	infostánek u horní brány	Vladimíra Podaná a Martina Vachová
ORG	infostánek u dolní brány	Anežka Kohoutková a Matyáš Kapic
ORG	kuchyně	Čeněk Čišecký a Dagmar Malyková
ORG	foto	Jana Lohnická
ORG	video	Vojtěch Čižmář
ORG	případová studie	Marie Opatrná
ORG	hlavní organizátorka	Lucie Šmahelová
ORG	hlavní organizátorka	Veronika Mikešová

Tab. 8 Seznam stanovišť a účastníků akce Kupecká osada Krumbenowe 2016

Jak již bylo uvedeno, každý ročník Kupecké osady je prokládán několika přednáškami a kulturním programem. Letošní ročník kladl větší důraz na příběhy, proto byli přednášející lektoři požádáni, zda by si přednášku připravili jako dobově autentické povídání postavy kupce, kterého ztvárňují. Ti, kterým to téma umožňovalo, své vystoupení tedy ztvárnili ve své dobové roli. Program vypadal následovně:

Čas	Název (popis přednášky)	Přednášející	Dobové vyprávění
SO 11:00	Jak na pazourek (přednáška o technikách štípání kamene)	Petr Zítka	NE
SO 13:00	Druidové: Tušení i odhalení (vyprávění druida zahrnující archeologické doklady související s laténským náboženstvím a léčitelstvím)	Petr Bílek	ANO
SO 15:00	Raný středověk: Od sedláka po válečníka (prezentace vojenského ležení raně středověkých Varjagů)	Petr Kavan	ANO
SO 17:00	Jak se žilo ženám v době kamenné? (rozhovor dvou neolitických žen nad drcením obilí)	Tereza Davidová Kamila Remišová	ANO
SO 18:00	Konec lovců a sběračů v Čechách aneb kterak první zemědělci do Křivého luhu přišli (dramatická scénka sňatku mezolitika s neolitickou doplněná hudbou a tancem)	Kolektivní slavnost	ANO
NE 10:00	Hudební prapohádka (vyprávění pravěkého hudebníka spojené s rytmickou výchovou pro nejmenší)	Ivo Vrba	ANO
NE 12:00	Pravěká módní přehlídka (přehled odívání od paleolitu do vrcholného středověku)	Kristýna Urbanová a David Maršálek	NE
NE 14:00	Jak obléci Vikinga (přednáška o rekonstrukci oděvu faerského sedláka dle archeologických nálezů)	Lubomír Novák	ANO

Tab. 9 Program přednášek a vystoupení v rámci Kupecké osady Krumbenowe 2016

V tabulce č. 9 vidíme, že kromě přednášek byl program také naplněn vystoupeními ne zcela obvyklými na archeologických či historických akcích. Každý ze dnů konání akce měl svůj kulturní vrchol – v neděli to byla pravěká módní přehlídka, která s odlehčeným komentářem dvou dobově oděných moderátorů předvedla na vybraných účastnících vývoj odívání a oděvních materiálů v průběhu pravěku, a hlavním bodem sobotního programu pak bylo již výše zmíněné tematické představení, které mělo návštěvníky seznámit s jedním z možných postupů neolitizace.

Obr. 16 Začátek improvizovaného představení o kontaktu mezolitiků a neolitiků (foto J. Lohnická)

Průběh improvizovaného představení „Kterak první zemědělci do Křivého luhu přišli aneb Konec lovců a sběračů v Čechách“ (obr. 16) byl založen na možném příběhu o postupném sžívání mezolitické a neolitické osady. Děj byl inspirován soudobými archeologickými nálezy, které naznačují hypotézu „sousedské“ koexistence obou kultur a postupný proces neolitizace jako přirozený vývoj společnosti¹⁶⁸. Klimatické změny na přelomu střední a mladší doby kamenné výrazným způsobem ovlivňovaly do té doby po tisíciletí obvyklý lovecko-sběračský způsob života, který se postupně stával méně a méně efektivním a vynucoval si tak potřebu hledání nových zdrojů potravy. V našem příběhu tento proces ztvárňovala strádající mezolitická rodina, která se inspiruje zkušenostmi svých nových sousedů – prvních zemědělců. Zvědavost spojená s praktickým nedostatkem donutí mezolitické lovců k interakci a přímému kontaktu, který vyvolá zájem o nové technologie a dovednosti zemědělců (výroba keramiky, opracování kamenných nástrojů broušením, pěstování obilí a chov hospodářských zvířat). Sblížení obou kultur vrcholí svatbou mezi mezolitickým lovcem a neolitickou dívkou, která věnem přináší nový způsob života. Spojení obou rodů a vesnic symbolizuje proces neolitizace a dokončený přechod společnosti od lovecko-sběračského způsobu života k prvnímu zemědělství, které je podstatou celé naší dnešní civilizace.

¹⁶⁸ Jako příklad z jižních Čech můžeme uvést například výzkum jezera Švarcenberk, kde se podařilo doložit mezolitické osídlení, zasahující až k roku 5000 př. Kr., tedy do období neolitu. Vzhledem k tomu, že zdejší mezolitický management sestával z vypalování porostu a rákosí na břehu a vypalování lesů, není možné, aby o této aktivitě a přítomnosti mezolitických lovců nevěděli obyvatelé zemědělských sídlišť, vzdálených přibližně sedm kilometrů od jezera (Šída 2011, 360).

Svatební rituál byl doprovázen hudbou a tancem. Hudební složku zajistila skupina Altsteinzeitliche Knochenklangbilder, experimentální archeologický hudební projekt, taneční pak Veronika Mikešová a Michal Puhač. Z důvodu téměř nemožné uchopitelnosti rituálů doby kamenné byla pro toto vystoupení zvolena alespoň maska, která byla inspirována hrobovým nálezem těla mezolitické šamanky z německého Bad Dürrenbergu¹⁶⁹. Tento nález byl tedy pro svou časovou i geografickou blízkost našemu tématu zvolen jako volná inspirace pro vytvoření kostýmu, který se uplatnil v představovaném rituálu. Celé hudebně-taneční vystoupení evokovalo předsvatební rituál pomyslného lovu, jehož úspěšné završení bylo znamením pro naplnění svazku. Tato složka večerního představení byla samozřejmě spíše efektním doplněním a oživením celého scénkou předváděného tématu než přímou prezentací minulosti, nicméně jakožto dramatický prvek zprostředkující život a náznak duchovna minulých společností byla organizátorkami uznána za vhodný doplněk vzdělávacího potenciálu celé akce. Přestože ztvárnění samotného příběhu nemělo kromě základní dějové linky pevnou formu, a vzhledem k nemožnosti secvičení při takovém počtu aktérů si nekladlo žádné profesionální dramatické ambice, příliš volná improvizace nicméně samozřejmě ovlivnila výpovědní hodnotu jeho edukačního záměru pro veřejnost. Podobné potíže v menší míře zaznamenala improvizovaná vystoupení i v předchozích ročnících a poslední tak pouze výrazněji poukázalo na náročnost této části a nutnost zabývat se do budoucna problematikou formy ztvárnění tematických scének tak, aby bylo dosaženo vyvážené estetické a edukační stránky představení.

Všechny body programu byly vystavěny tak, aby byly pro publikum zábavné a vtahovaly ho do děje. Přednášející lektoři však při tom pracovali se skutečnými archeologickými doklady a poznatky, které buďto nenásilně zmiňovali a ukazovali při svém vyprávění v případě, že bylo dobově zasazené, nebo je přímo vyzdvihovali jako pramen poznání. Kromě Hudební prapohádky a Módní přehlídky však byla většina programu orientována na dospívající a starší návštěvníky, přímo dětem zatím více specializovaných přednášek určeno nebylo.

Jedním z cílů organizátorek bylo připravit akci i její program velmi příjemně a přínosně nejen pro návštěvníky, ale také pro účastníky samotné. Proto celá organizace probíhala nenásilně na bázi dobrovolnosti, pouze s přísným důrazem na dobovou autentičnost a vypuštění veškerých nedobových doplňků (včetně používání plastových misek na jídlo či brýlí). Bylo na samotných účastnících, kterých bodů programu se zúčastní, na jak dlouho přijedou, zda si akci zpestří procházkou po městě, zda se zapojí do ranní sobotní přípravy otevření osady či zda se budou více bavit mezi sebou než s účastníky. Právě tato dobrovolnost však působila jako stmelující prvek a hnací motor a ve výsledku se většina účastníků držela na svých stanovištích po celou dobu konání akce a předváděla maximální snahu v práci s návštěvníky. Tento komunitní duch byl posílen pátečním i sobotním posezením u ohně s vyprávěním příběhů a zážitků. Novým spojujícím prvkem byl také sobotní průvod městem, kdy se většina účastníků s hlasitým hudebním i hlasovým projevem vydala do centra města, vybavena letáčky, aby upozornila na konání akce a osobně pozvala

¹⁶⁹ Ta byla pohřbena v průběhu 7. tisíciletí př. Kr. s milodary, které zahrnovaly přibližně 140 artefaktů a zvířecích kostí, 65 fragmentů želvích krunýřů a 120 fragmentů schránek sladkovodních mlžů. Některé z nálezů byly skutečně pozoruhodné, například v dlouhé kosti jeřába bylo ukryto 31 mikrolitů, okolo lebky bylo 50 závěsků a doplňků ze zubů pratury, pravěkého bizona, jelena lesního a paroží srnce obecného (Porr – Alt 2006, 396). Právě srnčí paroží, které vykazuje analogie s tradicemi známými ze Sibiře, vedlo k interpretaci celku jako hrobu šamanky.

místní obyvatele i turisty k návštěvě. Průvod sloužil nejen jako zážitkový prvek pro účastníky a nepochybně i pro přihlížející, ale také jako beznákladový způsob propagace akce.

Obr. 17 Souboj při prezentaci vojenského ležení raně středověkých Varjagů (foto J. Lohnická)

Účastníci nebyli honorováni, avšak měli proplacenou cestu a také jejich stravování bylo po celou dobu konání akce zajištěno na náklady organizátorů. Náklady na cestu jim byly uhrazeny během nedělního dopoledne, tedy v podstatě těsně před koncem akce. Ta byla ukončena ve 14 hodin v neděli 11. září 2016 a účastníci poté začali postupně balit svá stanoviště a odjíždět. Během odpoledních a večerních hodin byly zbourány také dlouho připravované stavby v části z doby kamenné, a do poloviny následujícího týdne musela být Pivovarská zahrada vyklizena, vyčištěna a předána sdružení, které má její správu na starost.

Během akce byly archeoložkou a fotografkou Janou Lohnickou pořizovány profesionální fotografie, které posloužily nejen jako výtečná reportážní fotodokumentace po akci, ale slouží i k dalšímu využívání pro prezentační a popularizační účely. Dále také vznikl krátký umělecký videoklip, jehož autorem je student režie Vojtěch Čižmář, který zachytil atmosféru a svým kvalitním estetickým zpracováním zaujal mnoho lidí¹⁷⁰, čímž zároveň posloužil jako forma propagace. Audiovizuální materiály doplňovala ještě reportáž z pera autorky této případové studie, která svou lehkou a subjektivně zabarvenou formou shrnovala veškeré dění okolo příprav a konání akce. Všechny tři výstupy byly společně umístěny na popularizační web Ústavu archeologické památkové péče středních Čech

¹⁷⁰ Ke dni 7. 11. 2017 celkem 1683 shlédnutí.

s názvem Cesty archeologie, na stejnojmenný YouTube kanál a také na sociální síť Facebook. Z těchto kanálů vše přešlo Regionální muzeum v Českém Krumlově.

Výzkumné otázky

Pro potřeby důkladného sběru dat a jejich následné analýzy bylo potřeba formulovat konkrétní otázky, které odpovídají hlavním cílům studie a na které tato studie hledá odpovědi. Snažili jsme se je formulovat tak, aby napomohly v hledání konkrétních efektivních přístupů, funkcí v této formě popularizace, a také k poznání jejich didaktických aspektů. Tyto otázky byly pro lepší přehlednost rozděleny do následujících pěti okruhů¹⁷¹, které podle Roberta K. Yina upravil pedagog a psycholog Jiří Mareš (*Mareš 2015*, 126):

A. Otázky, týkající se percepce akce návštěvníky

- Co lidem návštěva akce přinesla?
- Co návštěvníky překvapilo?
- Změnila akce návštěvníkům pohled na život v pravěku a středověku?
- Motivovala akce návštěvníky k přemýšlení nad podobností a odlišností života dnes a v dávné minulosti?
- Oceňují návštěvníci kulturní prvky, jako je rituál či módní přehlídka?

B. Otázky, které se týkají studovaného případu v obecné rovině a na něž studie hledá odpovědi:

- Jakým způsobem rozšiřuje akce povědomí laické veřejnosti o nejstarší minulosti lidstva?
- Z kterých zdrojů se návštěvníci o akci dozvídají?
- Proč takovou akci navštívili?
- Co se lidem líbí (předměty, témata), co v nich vyvolává zděšení (zbraně, obtížnost řemesel, ...)?
- Co všechno na této akci funguje efektivně?
- Může taková akce mít přínos pro návštěvníky i z hlediska jejich současného života?

C. Otázky, které se týkají konfigurací a komplexů, jež se vyskytují v získaných datech:

- Která stanoviště vyvolávají nejvíce interakce?
- Kolik lidí se zapojí do interaktivní stezky, která prochází osadou?
- Jaká je vazba mezi věkovými kategoriemi a interaktivitou stanovišť?
- Které aktivity budí nejvíce pozornosti (i pouhé pozorování a diskuze bez interakce)?
- Která období preferují různé věkové kategorie?
- Která stanoviště jsou hodnocena jako nejatraktivnější?
- Jakým způsobem návštěvník využívá informace získané během kulturního programu při dalším pohybu po areálu akce?

¹⁷¹ Tyto okruhy vycházejí z metodiky Roberta K. Yina, kterou do v této studii užitě podoby upravil pedagog a psycholog Jiří Mareš (*Mareš 2015*, 126).

- Souvisí vizuální atraktivita stanoviště s jeho odbornou propracovaností a pozorností, kterou přitahuje?
- D. Otázky, které se týkají případové studie jako celku a zjištění, jež přinesla:**
- Které aktivity během takového způsobu prezentace archeologie fungují a které ne?
 - Které didaktické prostředky v tomto kontextu lze efektivně využívat?
 - Jaká je percepce nejstarší minulosti různými věkovými kategoriemi?
 - Jaká je motivace návštěvníka k interakci?
- E. Otázky, které se týkají využití získaných výsledků - náměty pro další výzkum, možnosti zobecnění získaných závěrů, vztah konkrétních výsledků k poznatkům uváděným v odborné literatuře, doporučení pro praxi, apod.:**
- Jakým způsobem lze předpoklady podrobit dalšímu testování v rámci jiných akcí v dalších letech?
 - Bude možno dílčí výsledky, jako funkční didaktické metody či preferovaný obsah zužitkovat v dalších popularizačních aktivitách a dále testovat?
 - Bude nutné příští ročník designovat i s využitím výsledků případové studie?

Sběr dat

Jak již bylo uvedeno v úvodu, pro případovou studii Krumbenowe bylo potřeba získat množství smíšených dat. V tomto případě se ovšem kombinace rolí autorky případové studie a zároveň organizátorky akce jevila jako problematická, neboť sběr dat v terénu během konání akce její organizátorkou nebyl možný ani z praktických časových důvodů, ani z objektivních. Subjektivní zainteresovaný pohled na akci by totiž mohl zkreslit některé informace. Z tohoto důvodu byl pro sběr dat přímo během akce zvolen objektivní informovaný pozorovatel, přesněji řečeno pozorovatelka. Oslovena byla kunsthistorička Marie Opatrná, která v letech 2012-2015 pracovala jako muzejní pedagožka projektu Archeologie na dosah, a proto má vzhled do problematiky edukační práce s návštěvníkem i archeologické prezentace. Její kulturně-historické nearcheologické vzdělání se také pro tyto účely jevilo jako výhoda, neboť její pozorování by nebylo ovlivněno hlubokými odbornými archeologickými požadavky. Zároveň se však této akce doposud nezúčastnila a její pohled tak není zkreslený minulými ročníky. Pozorovatelka byla zasvěcena do záměru případové studie dva měsíce před konáním akce a k dispozici dostala veškeré materiály, které se týkaly samotné akce i sběru dat. Postup sběru byl rozfázován do tří kroků:

1. Sběr dat během konání akce

- o rozhovory se zástupci laické veřejnosti z řad návštěvníků (výběr vzorků stratifikovaným náhodným výběrem)
- o přímé pozorování a pořizování terénních zápisků (prostřednictvím nezaujatého pozorovatele) – využití jednotného formuláře a jednotlivých kategorií
- o zprostředkované pozorování (fotografování, videozáznam, apod.)
- o zúčastněné pozorování osob a procesů
- o dotazníkové šetření mezi návštěvníky

2. Analýza dat získaných v terénu

- o předběžné vyhodnocení dat
- o formulování dalších otázek

3. Sběr dat po konání akce

- o v návaznosti na předběžné vyhodnocení dat rozhovory s vybranými lektory

Za účelem přehledného a strukturovaného sběru dat bylo potřeba vytvořit systém, který bude přenosný mezi pozorovatelkou a autorkou studie. Proto byly určeny metody sběru dat a pro ně vyhotoveny přesné formuláře pro záznam. Aby však tato data bylo možno mezi sebou porovnávat a hodnotit, bylo potřeba stanovit si jednotlivé kategorie, které budou ve všech metodách sledovány a jejichž vazby budou v analýze hodnoceny. Zvolené kategorie, jejich kritéria a způsob jejich klasifikace jsou následující:

Kategorie sledované u jednotlivých stanovišť:

a) *interaktivita*

- nakolik je stanoviště interaktivní, tzn. jakou míru vlastní aktivity návštěvníkům nabízí
- klasifikováno body 1-5¹⁷²

b) *vizuální atraktivita*

- jak atraktivně působí stanoviště na pohled
- klasifikováno body 1-5

c) *propracovanost*

- jak je stanoviště celkově promyšlené, odborně podložené a didakticky uchopené
- klasifikováno body 1-5

d) *celkový zájem návštěvníků*

- hodnocena míra zájmu v porovnání s ostatními stanovišti
- sledován rozdíl mezi zájmem dětí a zájmem dospělých

e) *výklad*

- jaký způsob výkladu poskytují lektori
- hodnoceno komentářem

Zapisovány měly být samozřejmě i všechny další vjemy, pozorované didaktické postupy, chyby, nápady a poznámky. Bylo zřejmé, že není možné vypracovat zcela objektivní hodnocení výše uvedených kategorií, avšak jako důležité výstupy je potřeba vnímat právě poměr a relativní vztahy hodnocení jednotlivých stanovišť. Míra klasifikace sobě navzájem odpovídá a poskytuje tak relevantní data pro následnou analýzu.

Pozorovatelce byly tedy předány celkem tři dokumenty určené pro sběr dat včetně vysvětlivek a doplňujících otázek:

¹⁷² U bodového hodnocení je vždy 5 maximum, 1 minimum.

1. Tabulka pro hodnocení stanovišť

Několikastránková tabulka byla připravena pro dlouhé zápisky a přehledně strukturovala hodnocení kategorií. Její vyplněná elektronická podoba se nachází v příloze č. 1.

Stanoviště	Interaktivita	Výklad	Vizuální atraktivita	Propracovanost	Zájem a věk návštěvníků

Tab. 10 Ukázka z tabulky pro hodnocení stanovišť

2. Poznámkový formulář pro pozorovatele

Pozorovatelka dostala také poznámkový formulář, který byl rozčleněn do konkrétních sekcí, zřehledňujících zápis. Sekce měly být pouze inspirativní, nejednalo se o povinné položky.

- A. Zajímavé bezprostřední reakce návštěvníků
- B. Zajímavé dotazy návštěvníků
- C. Inovativní didaktické přístupy jednotlivých lektorů
- D. Nefunkční stanoviště (příliš odborný výklad/příliš laxní výklad/často absentující lektor)
- E. Postupy, aktivity a momenty, vyvolávající u návštěvníků emoce či osobní prožitky
- F. Směr pohybu návštěvníků
- G. Které předměty jsou pro návštěvníky nejzajímavější (nejvíc s nimi manipulují, komentují apod.)
- H. Další

3. Rozhovory

Pozorovatelka dostala pro realizaci rozhovorů několik požadavků. Jedním z nich byl stratifikovaný náhodný výběr dotazovaných, kdy měly být poměrově stejně zastoupeny dospělí i děti, jednotlivci i rodiny a také muži i ženy. Některé z rozhovorů měly být také časově specifické – několik rozhovorů mělo vzniknout během běžného chodu osady, další po konkrétních bodech programu. Celkově měly být rozhovory řízeny směrem ke zjištění celkové efektivity akce a jejího hodnocení návštěvníky.

4. Dotazník pro návštěvníky

Jako další metoda sběru dat byl vytvořen stručný dotazník, který měl být rozdáván návštěvníkům u vstupů. Dotazník obsahoval sedm uzavřených otázek a jednu otevřenou a jeho cílem bylo zjišťování obecných praktických otázek souvisejících s návštěvou.

5. Otázky pro lektory

Po předběžném vyhodnocení dat získaných výše uvedenými metodami byla naplánována doplňující interview s několika vybranými lektory. Ti byli vybráni podle stanovišť, která

budou vykazovat nejlepší hodnocení. Podle předběžné analýzy pro tyto lektory posléze byly vypracovány konkrétní otázky, které měly směřovat k hlubšímu pochopení úspěchu stanoviště. Tímto způsobem pak bylo možno poukázat na konkrétní metody a přístupy, které vedou ke skutečně efektivní prezentaci v kontextu oživených akcí pro veřejnost.

Analýza získaných dat

Analýza dat odevzdaných pozorovatelkou v terénu byla provedena během prvního měsíce po konání akce a na jejím základě byli osloveni konkrétní lektori s doplňujícími otázkami. Pozorovatelka autorce studie odevzdala tyto podkladové materiály: vyplněnou tabulku kritérií včetně doplňujících komentářů, přepis rozhovorů s vybranými návštěvníky a osobní postřehy a poznámky. Pro analýzu byla dále využita data z vyplněných dotazníků pro návštěvníky a informace z rozhovoru s archeoložkou, která měla na starosti dětskou Stezku mladého archeologa.

Získaná data byla analyzována tak, aby z nich bylo možné vyčíst odpovědi na výše uvedené a předem vytyčené otázky¹⁷³. Důraz byl kladen na nejlépe bodově i subjektivně hodnocená stanoviště a také na vztahy mezi jednotlivými kategoriemi, tedy která ze zkoumaných kategorií ovlivňuje ostatní a jakým způsobem. Nejprve byla vyhodnocena stanoviště, která budila největší zájem návštěvníků. U nich bylo sledováno, jakou míru interaktivity to které stanoviště zahrnovalo a také jakou věkovou skupinu nejvíce přitahovalo. Na základě těchto dat byla sestavena následující tabulka, která stanoviště s nejvyšším zájmem rozděluje podle věkové kategorie a také sleduje míru interaktivity:

Nejvíce děti	INT	Nejvíce dospělí	INT	Rovnoměrně	INT
jeskynní malba (PA)	5	život a lov v paleolitu (PA)	1	ležení a boj (RS)	4
střelba z luku (PA)	4	halštatský textil (HA)	1	pravěká hudba (NE)	5
drcení obilí a keramika (NE)	3-4	keltská kovárna (LT)	1	skleněné korálky (ne LH)	4
rozdělávání ohně (EN)	4-5	ražení do kůže (VS)	4	germánské zbraně (ŘÍM)	4
broušení a vrtání kamene (NE)	5	výroba zbroje a jehel (VS)	1	tkaní na karetkách (BR)	1
mletí na žernovu (LT)	3-4	barvířství (VS)	1	péče o osly (VS)	2
římské ležení (ŘÍM)	3	štípání kamene (ne LH)	1	ochutnávka placek (VS)	2

Tab. 11 Vztah věku a interaktivity u stanovišť s nejvyšším zájmem (hodnoceným 4 a 5 body)

K uvedené tabulce je nutné uvést také fakta, vyplývající z komentářů pozorovatelky. U některých stanovišť se kromě věku projevil i genderový rozdíl, vyplývající z podstaty daného stanoviště. Ochutnávka středověkých placek, středověké barvířství a technologie výroby halštatských textilií na základě archeologických nálezů zaujala spíše ženy, štípání kamenné industrie zas naopak muže. Z tabulky č. 11. je také jasně patrné, že stanoviště s nízkou mírou interaktivity zaujala hlavně dospělé, zatímco stanoviště s velmi interaktivní náplní lákala děti. Všechna stanoviště, která budila vysoký zájem, i když nebyla vysoce

¹⁷³ Kompletní tabulka s číselným hodnocením všech kritérií je v příloze č. 1.

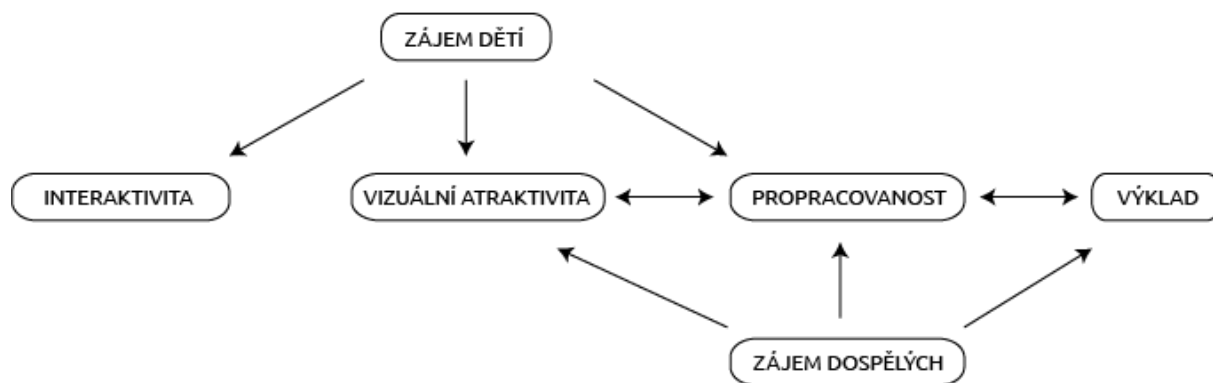
interaktivní, totiž obsahovala poučený a odborný výklad, kterým téma prezentoval aktivní lektor, což bylo dospělými návštěvníky oceňováno. Právě tento poučený, někdy velmi obsáhlý výklad¹⁷⁴, dokázal přitáhnout pozornost a následně návštěvníky skutečně vtáhnout do problematiky. Drobné potíže pak u několika málo stanovišť činily situace, kdy zapálený lektor nerozlišil, že již před sebou nemá dospělého návštěvníka, ale děti, kterým je nutné výklad opět jinak uzpůsobit.

Nutno ovšem zmínit několik se zájmem souvisejících drobností. Například vysoký zájem o stanoviště s péčí o osly, kde byly dvě živé oslí samice, byl patrně způsobený právě možností kontaktu se zvířaty. Ta dokáží přitahovat na jakékoli akci maximum pozornosti. V souvislosti s životem v pravěku a středověku však není zařazení živých zvířat samoučelné, ale vyplývá jasně z kontextu života v minulosti, který byl na chovu či lovu zvířat z velké části závislý. Stejně tak atraktivním lákadlem byl u střelby z luku terč v podobě skutečného vycpaného kance, který navozoval u návštěvníků reálnější pocit loveného cíle. Zájem o stanoviště s jeskynní malbou je také možné spatřovat v běžné oblibě rukodělných aktivit u dětí, které sami vyhledávají činnosti, ve kterých mohou bez omezení pracovat s barvami a motivy.

Pozorovatelkou byly také sledovány kategorie „propracovanost stanoviště“ a „vizuální atraktivita“. U těchto kategorií samozřejmě není možné zcela objektivní hodnocení, nicméně pozorovatelka na základě svých zkušeností dokázala ohodnotit jak dobovou autenticitu a přístup lektora k pojetí stanoviště, tak celkový dojem pro nezasvěceného návštěvníka. Tyto dvě kategorie spolu dle hodnocení velmi úzce souvisejí. Nejvyšších hodnot (hodnocení 5 bodů) u obou kategorií dosahovala tato stanoviště: život a lov v paleolitu, nejstarší textilnictví a rozdělování ohně v eneolitu, keltská kovárna, římské ležení, germánské zbraně a ležení a boj v severském raném středověku – tedy stanoviště obsluhovaná větším počtem osob. Nižších hodnot (2-3 body) pak dosahovala převážně stanoviště zajištěná pouze jedním lektorem s jedinou aktivitou a skromnou výbavou. Průměrným hodnocením stanovišť mezi těmito krajními polohami pak byly 4 body.

Z hodnot plynoucích jak z celkové tabulky hodnocení (viz příloha č. 1), která uvádí hodnocení všech sledovaných kategorií u všech stanovišť, tak i z tabulky č. 11, vystihující vztah věku, interaktivity a zájmu o stanoviště, je pak možné sestavit následující schéma závislosti jednotlivých kategorií, ze kterého je možné vycházet při přípravě podobně orientovaných akcí:

¹⁷⁴ Často iniciovaný ze strany lektora, což je organizátory hodnoceno jako pozitivní přístup.

Obr. 18 Schéma závislostí sledovaných kategorií v rámci stanovišť na oživené historické akci.

Další faktory, ovlivňující efektivitu akce, již nebyly hodnoceny kategoriemi ani čísly, ale byl jim ponechán volný prostor ve formě komentáře ze strany nezúčastněné pozorovatelky. Významné poznámky se týkaly samotné organizace akce. V několika případech se pozorovatelka setkala s tím, že návštěvník bloudil po osadě a nevěděl, kde začít, ač na vstupních branách k tomuto byly podávány informace. Mohlo to být způsobeno jak nedostatečností tohoto výkladu, tak i „proklouznutím“ návštěvníka. Tento problém by mohly řešit například letáčky s mapou a orientací osady, výrazně umístěné u vchodů. Jako slabou stránku pozorovatelka také spatřuje malý organizační a technický tým, který by vyžadoval větší počet mužů pro zajištění náročnějších prací, jako je například práce se dřevem na oheň.

Pozorovatelku zaujalo, že ač pro nejsilněji zastoupené období doby laténské bylo vyhrazeno největší a nejvíce exponované místo, co se týče hodnocení kritérií, toto období bylo zcela nejslabší. A to i přesto, že do něj byla zahrnuta keltská převlékárna, která na jiných akcích vždy budí velký ohlas, neboť umožňuje návštěvníkům změnu rolí. Podle pozorovatelky to bylo způsobeno častou absencí určeného lektora a jeho pasivitou. U takového typu stanoviště je potřeba návštěvníkům sdělit, co na stanovišti mohou dělat a s čím se setkávají. Právě v případě převlékárny, jejíž oděvy jsou ušity podle předloh plynoucích z archeologických nálezů z doby železné, byla aktivita a výklad lektora zcela nepostradatelná, proto s tímto chybějícím přístupem nemohlo být dosaženo požadovaných výsledků. Kromě tohoto velkého nedostatku však pozorovatelka neměla pocit, že někdo z lektorů svou činnost nezvládal, pouze si všímala rozdílů v aktivitě, kdy u některých soudila, že by mohli být iniciativnější. Různorodost lektorského přístupu však pozorovatelka velmi oceňovala. Někteří měli monolog, jiní spíše dialog, s různou mírou prokládání praktickými činnostmi a manipulací s předměty. To lze pro běh akce vnímat velmi pozitivně, protože návštěvník zažívá na každém stanovišti něco jiného a dostává se mu stále nových a nově zprostředkovaných podnětů.

Organizačně důležité byly také poznámky k dalšímu programu. Dobře hodnoceny byly občasné vstupy stanoviště s pravěkou hudbou, jehož účastníci se dobře přizpůsobili průběhu akce a hráli jen tak, aby doladřovali atmosféru a zároveň nebrali veškerou pozornost. Stejně tak to dělali i v průběhu módní přehlídky, kde se jim podařilo zůstat v rovině dobového

doprovodu. Kladně byla zhodnocena také Hudební prapohádka, která citlivě vtahovala děti do děje a propracovaným způsobem, kombinujícím vyprávění a rytmické a pohybové složky, je vedla k informacím o pravěkému životě i přírodních hudebních nástrojích. V módní přehlídce pozorovatelka opět spatřovala jeden z velmi promyšlených vzdělávacích prvků akce. Výtečně byl hodnocen výklad moderátorů přehlídky, Kristýny Urbanové a Davida Maršálka, kteří díky svým odborným i prezentačním zkušenostem dokázali upoutat veškerou pozornost a zároveň tak velmi lehkým a zábavným způsobem návštěvníkům předat kromě informací, týkajících se pravěkých oděvů, i další poznatky, spojené s charakteristikou konkrétních pravěkých a středověkých období. K přehlídce se vážala jediná výtku, že by propříště bylo lepší ji zařadit do programu v jiný čas, než v neděli dopoledne, a to z důvodů zcela praktických, spojených s dobou oběda.

Ambivalentní hodnocení sklídilo večerní představení mezoliticko-neolitického sňatku. Primárně výborný nápad prezentace neolitizace tímto způsobem, v kombinaci s připraveným propracovaným a efektním hudebně-tanečním vystoupením, ve výsledku negativně ovlivnily dva faktory, kterých je potřeba se příště vyvarovat. Jedním z nich byla pozdní doba představení v sobotu v podvečer, kdy už velká část návštěvníků osadu opustila. Druhým pak nepřipravenost zúčastněných vystupujících. Improvizační projev v předem pouze v diskuzi připravené scéně je náročný i pro profesionální herce. Aktéři, kteří s jedinou výjimkou neměli zkušenosti s vystupováním a mluveným přednesem před lidmi, natož ztvárňováním rolí, pak logicky nemohli odvést skutečně působivý a edukačně efektivní výkon. Pozitivním dopadem ovšem je alespoň zkušenost pro příští ročníky. Tento bod programu totiž ověřil, že v případě představení s nezkušenými aktéry mnohem lépe funguje samotné spojení hudby a tance s minimem slovního projevu, případně zcela jiný formát ztvárnění, který je potřeba do budoucna najít.

Co se týče dětské Stezky mladého archeologa, návštěvníků, kteří ji skutečně dokončili, byla necelá stovka. Podle informací Dagmar Winklerové, která měla závěr stezky na starosti, převažovaly děti, dospělých byla jen asi desetina. Děti to velmi bavilo, největší nadšení v nich pak vyvolávalo hledání nálezů v bedně s pískem. Aktivita v nich budila badatelský zápal a byly při ní ochotny poslechnout si také jednoduchý výklad o metodě archeologie i jejich nálezích, které mohly samy určovat. Opačný efekt u dětí budily originální artefakty ve vitríně, které je vůbec nezajímaly, zatímco jejich rodiče o ně projevovali zájem značný a výkladu archeoložky pozorně naslouchali. Ovšem ta je musela sama přizvat, protože pouze na základě přistavené informační cedule je vitrína nelákala a bez upozornění nechápali její význam.

Velmi zajímavé výsledky poskytly i rozhovory, které pozorovatelka vedla celkem třináctkrát, a to jak s rodinami, tak i se samostatnými dospělými a dětmi. K průběhu rozhovorů pozorovatelka uvedla: „*Rozhovory jsem vedla volně. Neměla jsem dopředu připravený seznam otázek, na které bych se ptala. Přímo jsem se jen ptala, odkud jsou, odkud se o akci dozvěděli a co je přitáhlo, zda zájem o pravěk, nebo že je to živá akce, nebo něco jiného. Dále jsem se ptala, co se jim líbilo a co se nelíbilo. Další otázky vždy vyplynuly z rozhovoru. Snažila jsem se pokládat otázky tak, abych jim žádný názor nevnucovala a pokud možno, aby se nad akcí zamysleli a sami vyprodukovali, co k ní chtějí říct.*“ (osobní sdělení Marie Opatrné).

Většinou z dotazovaných bylo oceňováno prostředí pod širým nebem. Princip živé akce v dobových kostýmech zaujal, neboť to není zcela obvyklý způsob prezentace a pro většinu návštěvníků je to něco nového, ač často uváděli, že zájem o historii mají a že některé dokonce přivedl. Přínos spatřovali také v konání pod širým nebem, na vzduchu, někteří dokonce uvedli, že do muzea by na takovou akci asi nešli. Autenticita, dobová zpracovanost a profesionalita byly v rozhovorech také vyzdviženy. Někteří z dotázaných také byli zaujati věkovou pestrostí dobových lektorů, obzvláště se jim líbily malé děti v dobových oblečcích se stejně oděnými matkami-lektorkami, přičemž by ocenili jejich větší počet.

Pozitivně hodnocena byla také možnost nejen se dívat a poslouchat, ale také dotýkat se a zkoušet. Ovšem u některých návštěvníků bylo vidět, že nedokáží rozeznat na první pohled rozdíl mezi mladším pravěkem a středověkem, a že by tato základní období potřebovali více oddělit. Co se týče preference období, velký úspěch měl u návštěvníků paleolit a mezolit. Jednak proto, že lovci a sběrači jsou veřejnosti poměrně známí a také vizuálně přitažliví, a jednak z důvodu nepatrných možností se s tímto obdobím u nás setkat takto naživo. Svou roli také sehrál fakt, že lovecko-sběračský životní styl je tomu našemu velmi vzdálený, a proto budí zvědavost a pozornost.

U této nejstarší sekce bylo s nadšením přijímáno praktické rozmístění stanovišť, kdy pravěká malba (která nejvíce zaujala děti) a štípání pazourku (kde výklad poutal hlavně dospělé) byly pouze přes cestu u sebe a rodiče tak mohli vyslat děti samostatně, aniž by je ztratili z dohledu. V tomto případě pak ale z některých rozhovorů vyplynul zajímavý fakt. V rodinách, kde se rodiče nechali strhnout svým zájmem a výklad se tak často stácel odbornějším směrem, došlo k momentům, kdy se děti nebavily zcela podle svých představ a spíše se začínaly nudit. Jestli však tento jev je zcela závislý na fungování v rámci konkrétních rodin, či zda ho lze řešit organizačně, je otázkou do budoucna.

Zajímavou myšlenku přednesly dvě adolescentní dívky, které se samy od sebe zmínily, že by v minulosti žít chtěly, ale spíše jako muži. To poukazuje na potenciál takové prezentace na uvědomění si hodnot našeho současného života v porovnání s tím minulým a také na to, že návštěvníci si tato hlediska dokáží sami uvědomovat. Stejně dívky také oceňovaly vzdělávací efekt akce, neboť dospěly k názoru, že takový způsob vzdělávání je pro ně mnohem přínosnější než školní výuka dějepisu.

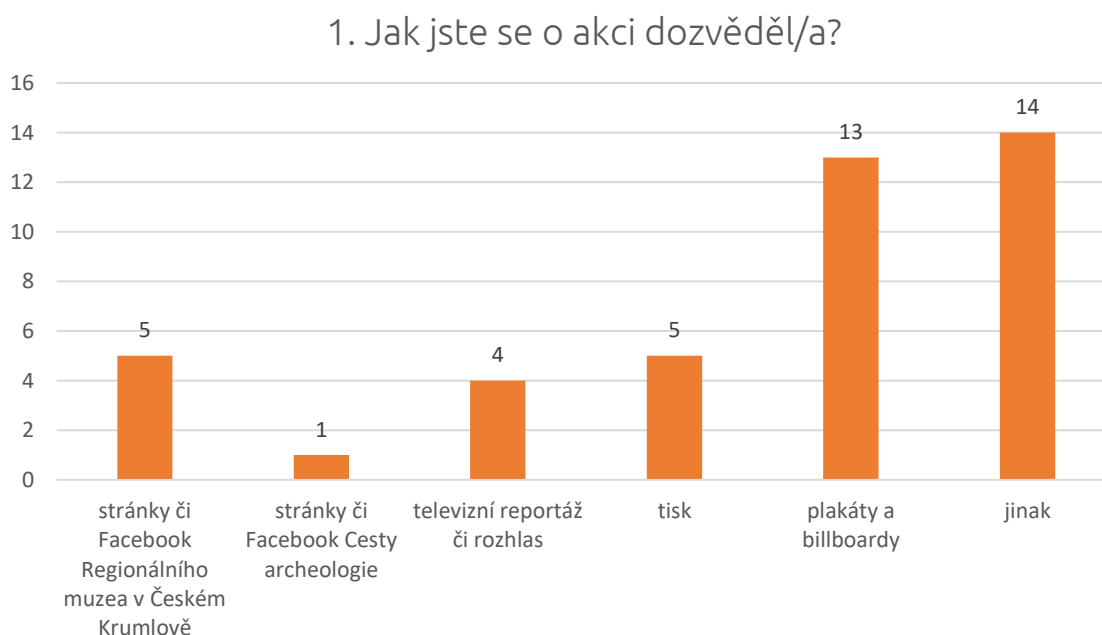
Z praktických aspektů si někteří dotázaní stěžovali, že se lehce ztráceli v programu a některé body nezaregistrovali či přeslechli. Několik dotázaných také požadovalo více přidatých informací přímo u stanovišť, jako další odkazy na weby, akce a podobně. Někteří by dále také ocenili pestřejší občerstvení. Vzhledem k výše zmíněným komplikacím se sdružením spravujícím zahradu bylo na tomto ročníku občerstvení pouze ve formě nápojů a klobás, vše mimo režii organizátorů. Propříště je tedy nutné se ujmout také této složky akce, která je pro návštěvníky velmi významná, někteří by dokonce uvítali nabídku dobových pokrmů. V rozhovorech také bylo zmiňováno, že ač akce nese podtitul Veletrh pravěké a středověké kultury, není tam příliš velká nabídka předmětů k zakoupení na památku. Na druhou stranu jiní dotázaní toto vyzdvihovali, líbilo se jim, že to není klasický komerční veletrh, ani že akce nemá pouťový charakter. Tento fakt však lze jistě řešit citlivým kompromisem.

Financí se týkaly i další připomínky, které však jsou stejně rozrůzněné. Někteří si velmi pochvalovali, že je akce zdarma, jiní se tomu zase podivovali a konstatovali, že chápou finanční náročnost a že by za takovou návštěvu rádi zaplatili. Jako optimální řešení pro příště se tak nabízí dobrovolné vstupné, které neodradí ty, kteří platit nechtějí, ale zároveň poskytne možnost přispět. Pro toto řešení hovoří i fakt, že sami dotázaní bez popudu uvádějí, že taková akce nemá jinde obdoby, je netradiční a unikátní.

Dotazníkové šetření

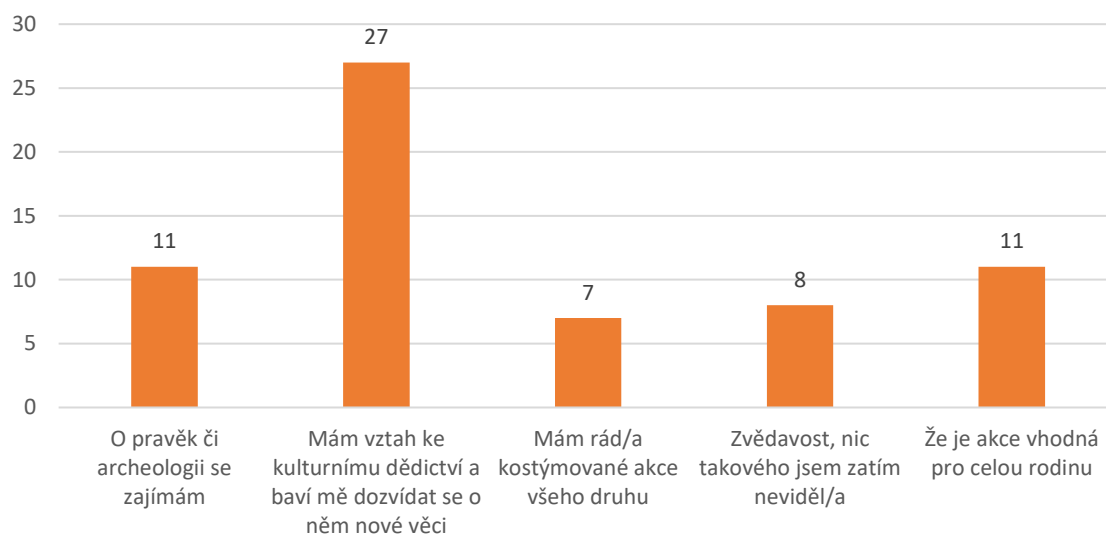
Dotazníky, které byly k dispozici návštěvníkům u bran, však bohužel tak bohaté informace nepřinesly. Vyplněných dotazníků se zpět vrátilo pouze 39. To je způsobeno dvěma faktory. Za prvé, informatory u vstupů totiž tyto dotazníky nebyly přímo rozdávány, ale pouze občasné zmíněny jako možnost. A za druhé tento způsob sběru dat patrně narazil také na neochotu lidí k vyplňování, obzvláště v prostředí s množstvím jiných podnětů. Je pravděpodobné, že pokud by dotazníky byly rozdávány návštěvníkům v terénu přímo, že by se podařilo shromáždit více dat, ovšem byla by to velká zátěž jak pro organizátory, tak i pro samotné návštěvníky. Otázky v dotaznících byly až na jednu výjimku uzavřené, jejich cílem bylo zjistit stručné hodnocení akce návštěvníky tak, aby je to příliš nezatížilo. Ač je vzorek respondentů vzhledem k celkové návštěvnosti velmi malý, ve výsledku vyhodnocení otázek koresponduje s analýzou ostatních získaných dat.

První otázka se týkala zdrojů návštěvnosti. Nejvíce z dotázaných přitáhly plakáty a billboardy a také osobní sdělení, která byla uváděna pod odpovědí „jinak“ (graf 2). K návštěvě přivedl největší část z respondentů jejich vztah ke kulturnímu dědictví obecně, dalším nejčastějším důvodem pak byl zájem o pravěk či archeologii samotnou a pojetí akce vhodné pro celou rodinu (graf 3). Toto potvrzuje i poznatky z osobních rozhovorů s návštěvníky a ukazuje tak na užší profilaci cílové skupiny.

Graf 2 Zdroje návštěvnosti Krumbenowe 2016 dle dotazníků

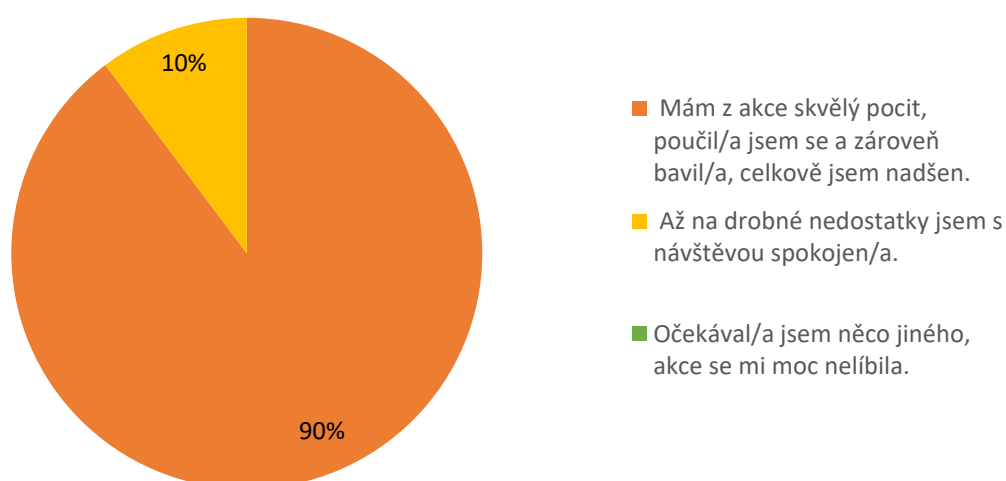
2. Co Vás motivovalo k návštěvě vybrané akce? (můžete vybrat více odpovědí)

Graf 3 Důvody vedoucí k návštěvě Krumbenowe 2016 dle dotazníků

Třetí otázka zjišťovala, jak akce na návštěvníky působila jako celek. Odpovědi se mohly pohybovat v rozmezí velmi pozitivního a negativního hodnocení akce. 90 % respondentů akci hodnotilo velmi pozitivně, 10% pak bylo spokojeno a spatřovalo pouze drobné nedostatky (graf. č. 4). Negativní hodnocení neuvedl nikdo.

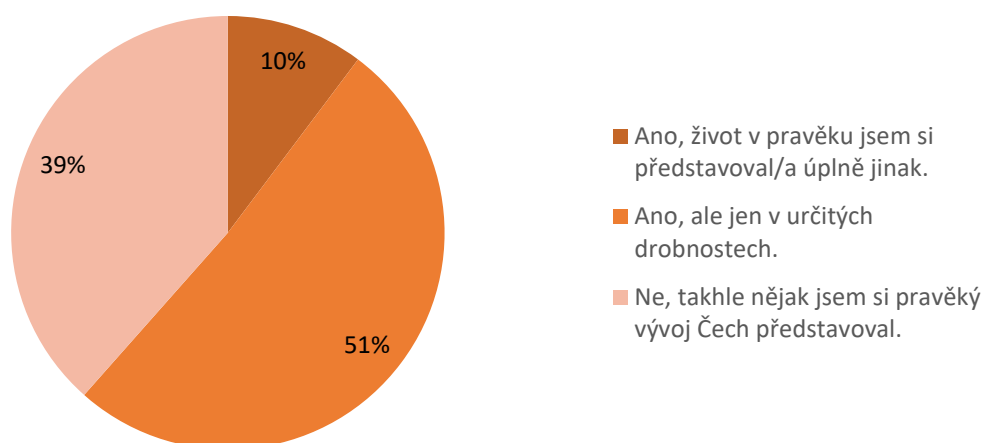
3. Jak na vás akce jako celek zapůsobila?

Graf 4 Celkové hodnocení Krumbenowe 2016 dle dotazníků

Zajímavá data poskytly odpovědi na otázku č. 4, která zjišťovala, zda akce změnila pohled na nejstarší období lidstva. Celých 51% respondentů uvedlo, že v určitých drobnostech akce skutečně tento pohled změnila, což lze vnímat pozitivně jako splnění jednoho z cílů akce, a to vzdělávat veřejnost o podobě pravěkého a středověkého života. 39% pak uvedlo, že si takto pravěký vývoj představovalo, což může souviset právě s jejich osobním zájmem o minulost. 10% respondentů pak návštěva zcela v tomto směru změnila vnímání pravěku a středověku (graf 5). Tato otázka by si jistě zasloužila podrobnější zkoumání a u respondentů, kteří na ni odpovídali kladně, i doplňující otázky.

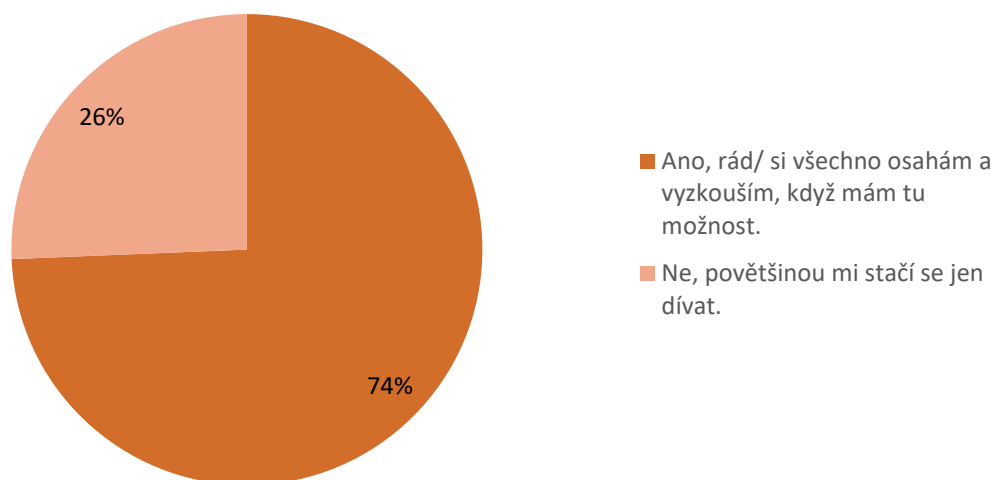
4. Změnila akce Váš pohled na nejstarší období naší minulosti?

Graf 5 Vliv návštěvy Krumbenowe 2016 na vnímání nejstarších období minulosti dle dotazníků

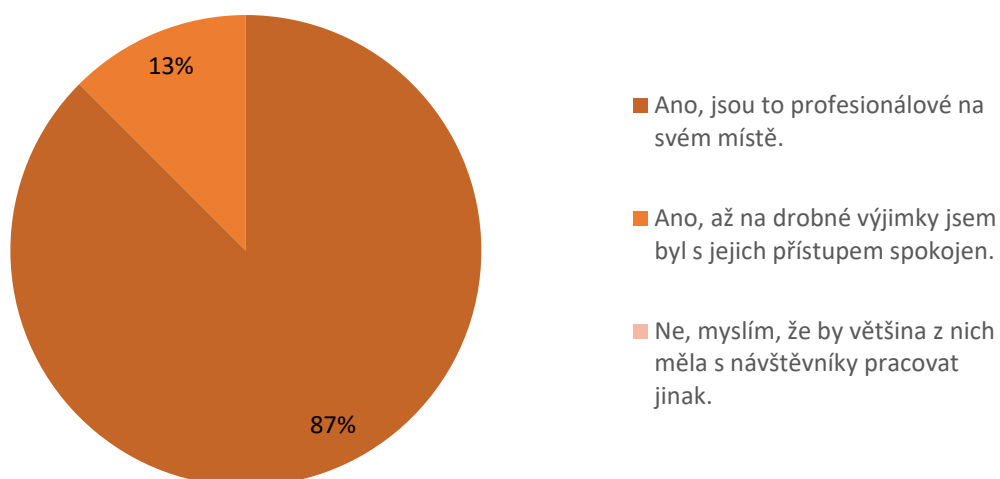
Praktických hledisek se týkaly předposlední dvě otázky. Otázka č. 5 zjišťovala, zda si dotázaný osobně zkusil prezentovaná řemesla a aktivity. 74% respondentů uvedlo, že ano, 26% se raději dívalo (graf 6). To lze opět hodnotit pozitivně jako naplnění dalšího z cílů Krumbenowe, kterým je haptický kontakt s prezentovaným tématem. Přesnější informaci by však u této otázky přinesla diferenciací odpovědí dle věku respondentů. S touto otázkou souvisela také otázka č. 6, která se dotazovala na spokojenost s přístupem dobově oděných lektorů. 87% dotázaných uvedlo, že lektori byli profesionály na svém místě, 13% mělo pouze drobné výhrady a nikdo nebyl nespokojen. Vyhodnocení této otázky tak potvrzuje data analyzovaná výše.

5. Zkoušel/a jste si osobně některá řemesla a aktivity?

Graf 6 Hodnocení aktivity respondentů během návštěvy Krumbenowe 2016 dle dotazníků

6. Vyhovoval Vám přístup kostýmovaných lektorů?

Graf 7 Hodnocení přístupu lektorů Krumbenowe 2016 dle dotazníků

Sedmá otázka byla otevřená a ponechávala prostor pro samostatné vyjádření k tomu, co se respondentům během návštěvy líbilo nejvíce (tab. 12). Odpovědi se pohybovaly mezi vypíchnutím jednotlivých aktivit a celkové podoby a atmosféry akce, respondenti v nich

také sami oceňovali možnost vlastní aktivity. Sedm respondentů pak uvedlo, že se jim líbilo všechno. Jedna z odpovědí se týkala také postrádání řádného občerstvení pro návštěvníky, což opět koresponduje s analýzou rozhovorů.

Konkrétní aktivity	Celková podoba akce	Všechno
Pazourky a korálky a oslíci	Osobní povídání s lektory	Uvedeno 7x
Pazourková expozice	Ochota pořádat obdobné akce, trpělivost a vstřícnost pořadatelů	
Barvení příze, tkaní	Rukodělné činnosti pro veřejnost	
Lukostřelba	Že si můžu vše osahat, vyzkoušet	
Barvení vlny	Pohodová atmosféra v areálu	
Dcerku (7let) nejvíce bavilo malování hlinkou a vaření/pečení, synovi se zalíbila ukázka vrtání knoflíků. Já si užila vše. Chybí ale možnost jídla pro veřejnost.	Prostor, pohoda a poučení, rovnováha	
Broušení kamenů do špice	Kostýmy a řemesla	
Korálky, zbroj, římský tábor, barvení vlny, oslíci, střelba na divočáka. Moc děkujeme!		
Sekání dřeva a ukázka boje, představení, zpracování dřeva	Přístup a vědomosti lektorů	
Vrtání kamene, lukostřelba	Nejlepší byla možnost vyzkoušet si techniky	
Ukázka doby kamenné – autentičnost	Velice hezky vše profesionálně připravené.	
Ostření pazourků	Módní přehlídka, děti mohly luštit křížovku a vše si vyzkoušet	
Výroba drátěných košil	Atmosféra, praktické ukázky s možností osobního vyzkoušení	
	Atmosféra, větší propagace, více plakátů do ČB	

Tab. 12 Odpovědi na otázku „Co Vás zaujalo na Krumbenowe 2016 nejvíce“ dle dotazníků

Vypovídající hodnotu mají také reakce veřejnosti na výše zmíněné audiovizuální a textové výstupy z akce. Z technicky i obsahově kvalitních fotografií bylo sestaveno album

s názvem „Krumbenowe 2016 tepe životem“¹⁷⁵, zahrnující celkem 154 pečlivě vybraných reprezentativních snímků. Ty byly doprovázeny komentáři, aby album zároveň sloužilo jako edukační prostředek. Album bylo umístěno na facebookovou stránku popularizačního portálu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech Cesty archeologie, kde mělo během prvních dvou týdnů od publikování celkový dosah 3538 osob a vyvolalo interakci ¹⁷⁶ 182 osob¹⁷⁷. Tato čísla odrážejí vysokou atraktivitu takových fotografií i zájem veřejnosti o zobrazení živého pravěku, neboť těchto hodnot běžně uvedená sociální síť Cesty archeologie ani další české popularizační archeologické subjekty nedosahují. Několik dní po publikování fotoalba bylo zveřejněno také umělecky zpracované video z akce, které propojením záběrů s efektem „slow motion“¹⁷⁸, detailních záběrů technologií i dění v průběhu akce v kombinaci s efektní hudbou vytvořilo téměř magickou atmosféru¹⁷⁹. Jako propagace celé akce video fungovalo velmi dobře, neboť během prvních dvou měsíců od svého publikování již mělo přes tisíc zhlédnutí. Video navíc může být použito v upravené podobě i pro příští ročník jakožto upoutávka na akci bez dalších nákladů. Posledním výstupem pak byla reportáž „Kupecká osada Krumbenowe sršela energií živého pravěku“, která vypravěčskou formou líčila celé dění. Reportáž dosáhla během několika dní od svého publikování celkem 367 přečtení¹⁸⁰. Tato reportáž byla uveřejněna na popularizačním webu Ústavu archeologické památkové péče Cesty archeologie¹⁸¹.

V návaznosti na všechna data získaná přímo během konání Kupecké osady Krumbenowe 2016 byli podle plánu případové studie zvoleni konkrétní lektori, pro něž byly vytvořeny otázky, vedoucí k poznání efektivních metod prezentace během takového typu akcí. Osloveni byli lektori, kteří vytvořili a zodpovídali za ta stanoviště, která v analýze vykazovala nejlepší poměr kategorií zájem, vizuální atraktivita a propracovanost (tzn., že všechny kategorie těchto stanovišť byly hodnoceny čtyřmi a pěti body) a která měla také pozorovatelkou kladně hodnocený výklad. Tato kritéria splňovala následující stanoviště, která jsme pro potřeby analýzy označili čísly 1-7 dle chronologie: 1. život a lov v paleolitu (Jiří Chládek), 2. broušení a vrtání kamene (Jaroslav Fieger), 3. rozdělování ohně a život kultury zvoncovitých pohárů (Jan Půlpán), 4. keltská kovárna (Lukáš Příbyl), 5. germánské zbraně (Ladislav Čejka), 6. ležení a boj v severském raném středověku (Petr Kavan), 7. ražení do kůže (Jiří Gec). Otázky byly formulovány tak, aby hlouběji prozkoumaly přístup vybraných lektorů a zjistily, jaké faktory ovlivnily výborné hodnocení a efektivitu jejich práce. Pozornost byla věnována nejen přípravě a pojetí celého stanoviště, ale také didaktickým aspektům působení lektora.

¹⁷⁵ K nalezení online na https://www.facebook.com/pg/cestyarcheologie/photos/?tab=album&album_id=761755670632058.

¹⁷⁶ To znamená, že se album zobrazilo v kanálu příspěvků 3538 uživatelům a 182 z nich na něj nějakým způsobem zareagovalo. Taková čísla jsou obvyklá spíše u známých osobností, firem, velkých institucí či projektů, než u menších archeologických počínů.

¹⁷⁷ Údaje platné pro prosinec 2016.

¹⁷⁸ Slow motion je filmářský efekt, kdy dojde ke zpomalení záběrů, aby byl zachycen klíčový moment či navozena atmosféra.

¹⁷⁹ Viz digitální příloha č. 6 nebo online na <https://www.youtube.com/watch?v=c-WgjuNn0mI&feature=youtu.be>.

¹⁸⁰ Údaj podle účtu Google Analytics, který je navázaný na web Cesty archeologie.

¹⁸¹ Reportáž v digitální příloze č. 4 nebo dostupná online na webu Cesty archeologie

Otázky, které byly lektorům zaslány mailovou korespondencí, byly následující:

1. Co je hlavním obsahem sdělení Tvé aktivity na takové akci? S čím by lidé měli od Tebe odejít?
2. Jak dlouho se tomu věnuješ?
3. Jak často za rok se účastníš takových akcí?
4. Kolik volného času věnuješ inovacím?
5. Připravoval ses speciálně na tuto akci a jak?
6. Věnuješ se i pedagogickým aspektům své aktivity pro lidi? Pokud ano, jaký didaktický přístup a metody vědomě používáš?
7. Jak reagují lidé? Co z Tvého výkladu, předmětů a aktivit je zaujme nejvíc?
8. Proč myslíš, že Tvé stanoviště návštěvníky tolik upoutalo?
9. Máš pocit, že Tvé sdělení lidé chápou? Že si z něj něco zapamatují a nějakým způsobem ho i využijí v běžném životě?

Odpovědi poskytli všichni dotázaní, a tak bylo možno provést analýzu. Lektorů se snažili odpovídat stručně, avšak výstižně. Pro potřeby analýzy budou odpovědi na některé otázky uvedeny celé, jiné budou pouze shrnuty. Dotázaní lektorů se s dvěma výjimkami věnují svému řemeslu a prezentaci stanoviště na volnočasové úrovni a žádný z nich není archeolog. Mezi výjimky patří lektor Jaroslav Fieger zastupující stanoviště s broušením a vrtáním kamene, který je profesí kameník, své řemeslo také 22 let vyučoval na střední škole

a kontextu kamenných nástrojů v pravěku se věnuje po většinu své profesní kariéry. Druhou výjimkou je Jan Půlpán, zastupující stanoviště s prezentací života kultury zvoncovitých pohárů, který je profesí lektor ekologické výchovy, s edukačními aktivitami na pomezí historie a environmentální výchovy má tedy odborné zkušenosti. Jeho vyplněný dotazník byl rozhodně nejobsáhlejší, a proto se stane také vzorovou ukázkou.

Na úvod analýzy je potřeba představit vlastní pohled lektorů na jejich stanoviště, který vyplynul z první otázky. Odpovědi budou uvedeny postupně:

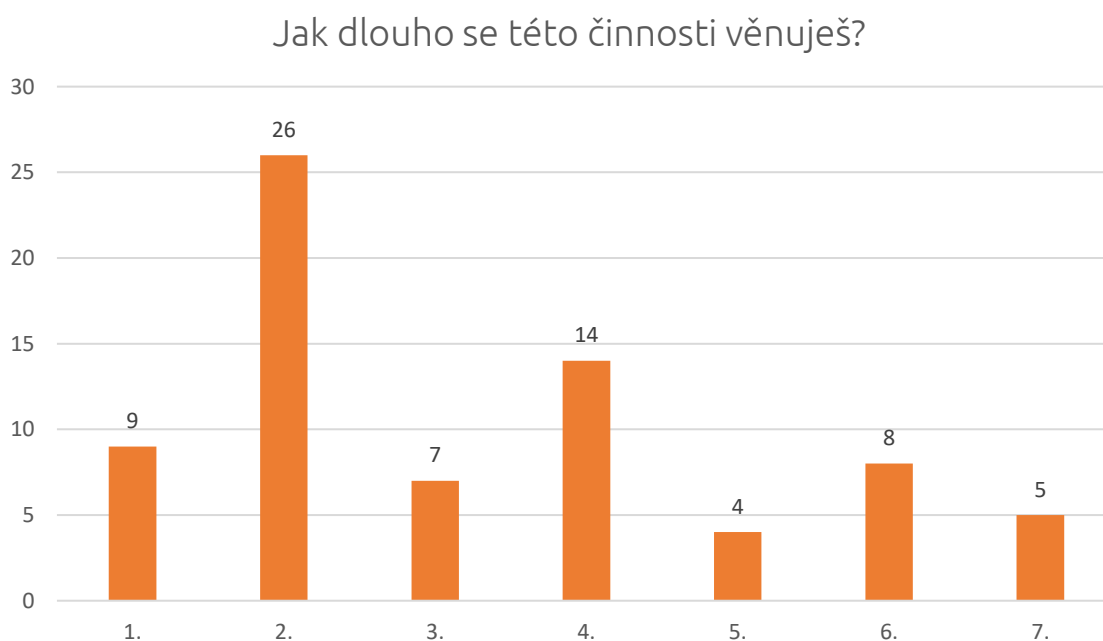
1. Co je hlavním obsahem sdělení Tvé aktivity na takové akci? S čím by lidé měli od Tebe odejít?

Stanoviště	Odpověď
1. ŽIVOT A LOV V PALEOLITU	<i>„Setkání s lidmi se stejným koníčkem, nové zkušenosti, poznání nových věcí, zážitky, prožitky. A samozřejmě poznání obtížnosti způsobu obživy lukostřelbou.“</i>
2. BROUŠENÍ A VRTÁNÍ KAMENE	<i>„Na akci Krumbenowe bylo mým hlavním tématem seznámení návštěvníků s primitivními technologiemi opracování kamene. Důležité bylo, aby si každý vyzkoušel tuto činnost a zároveň si něco hmotného vytvořil pro sebe.“</i>
3. ROZDĚLÁVÁNÍ OHNĚ A ŽIVOT KULTURY ZVONCOVITÝCH POHÁRŮ	<i>„Vždycky se pokouším poskládat nějaký ucelený obrázek o době nebo o tématu, které zrovna představuji. Protože je realita neznámá a příliš složitá, vybírám střípky, které dohromady vytvoří mozaiku. Proto se snažím používat i různé prostředky pro výpověď, něco, co vytvoří obecný základ (pozadí) a pak drobnosti, které ukazují na konkrétní příběhy, dopodrobna vysvětlí jednu technologii, která</i>

	<i>pak ukazuje „vyspělost“ doby apod. Snažím se také, aby můj příspěvek byl součástí mozaiky větší (celá akce, nebo úroveň znalostí a představ diváků).“</i>
4. KELTSKÁ KOVÁRNA	<i>„Měli by díky názorným ukázkám získat znalosti o předváděném řemeslu. Případně jsou jim odpovězeny rozšiřující otázky.“</i>
5. GERMÁNSKÉ ZBRANĚ	<i>„Naše stanoviště má hlavní cíl ukázat celý průřez vývoje zbraní, hlavně seker, v pravěku, s důrazem na ty germánské. Dále si návštěvník může vyzkoušet jednoduché opracování dřeva. Ukazujeme i rekonstrukci akce germánské bojové družiny, kde dáváme možnost lidem vyzkoušet si výzbroj Germánů. Lidé by od nás měli odejít se skvělým zážitkem, že měli možnost vyzkoušet si neobyčejné věci a činnosti.“</i>
6. LEŽENÍ A BOJ V SEVERSKÉM RANÉM STŘEDOVĚKU	<i>„Především stručné představení reálií. Okolo vikingů a severanů obecně je příliš mnoho mýtů. Jsem rád, když návštěvníci odcházejí alespoň se základními vědomostmi a pár reálnými zajímavostmi, které mohou dál vyprávět a šířit tak osvětu.“</i>
7. RAŽENÍ DO KŮŽE	<i>„Je to způsob zpracování kůže, výroba středověkého doplňku pro užití v 21. století.“</i>

Tab. 13 Hlavní sdělení vybraných stanovišť dle lektorů

Druhá otázka zjišťovala, jak dlouho se lektori prezentaci svého řemesla a období věnují. V odpovědích se u většiny objevila poměrně vysoká čísla, což koresponduje s jejich výborným hodnocením v předběžné analýze. U všech dotázaných lektorů se zkušenosti pohybují v rámci několika let, jejich stanoviště je tedy výsledkem dlouhodobé praxe.

Graf 8 Počet let zkušeností jednotlivých lektorů dle pořadí stanovišť.

Třetí otázka se zaměřila na to, jak často lektori své dovednosti prezentují veřejnosti. Opět se objevila vysoká čísla, vzhledem k faktu, že oživené akce pro veřejnost se konají téměř výhradně o víkendech. Z tabulky tedy vyplývá, že lektori prezentaci svého řemesla věnují velkou část volného času v sezóně od jara do podzimu, kdy se tyto akce povětšinou konají. Pouze u lektora, zastupujícího stanoviště č. 3 s kulturou zvoncovitých pohárů se jedná o kombinaci s prezentací v rámci pracovních aktivit lektora ekologické výchovy, této činnosti se tedy věnuje i v rovině profesionální. Obecně však můžeme konstatovat, že Kuppecká osada Krumbenowe nebyla pro žádného z dotázaných lektorů ojedinělou akcí a že zde prezentovali své již vyzkoušené a osvědčené metody.

Číslo stanoviště	Počet akcí/rok
1.	10-15
2.	6
3.	20-23
4.	10
5.	8-10
6.	20-25
7.	5-6

Tab. 14 Počet prezentačních akcí, kterých se lektori ročně zúčastní

Čtvrtá otázka se týkala využití volného času pro inovace daného stanoviště. Z odpovědí plyne, že kvalitně propracované a vizuálně atraktivní stanoviště, které budí velký zájem návštěvníků, vyžaduje mnoho volného času lektora a kontinuální inovace. Neplatí tedy fakt, že si lektori připraví jedno stanoviště s několika činnostmi a předměty, se kterým by stále dokola objížděli různé akce. Naopak všichni dotázaní lektori se snaží neustále vylepšovat jak svou materiální, tak i dovednostní a prezentační výbavu.

Číslo stanoviště	Odpověď
1.	<i>„Veškerý volný čas.“</i>
2.	<i>„Nyní jde spíše o průběžnou činnost propojenou s mým povoláním.“</i>
3.	<i>„Nefunguji v konceptu volného a nevolného času. Částečně se tím živíme, inovacím tedy věnuji čas hlavně před nějakým konkrétním podnikem, kolik si jen mohu dovolit, většinou mnohem méně, než bych chtěl.“</i>
4.	<i>„Plynule se zabývám vylepšováním již používaných a osvojování nových technologií zpracování bronzů.“</i>
5.	<i>„Nemohu odpovědět v číslech, ale průběžně během celého roku stále inovujeme, zlepšujeme a vytváříme nové věci.“</i>

6.	<i>„Hodiny, spoustu hodin. Pravidelné tréninky jednou týdně, občas víkendy u nás, občas víkendy v zahraničí. Plus pravidelná tvorba výrobků.“</i>
7.	<i>„Podle toho, kolik volného času zrovna mám.“</i>

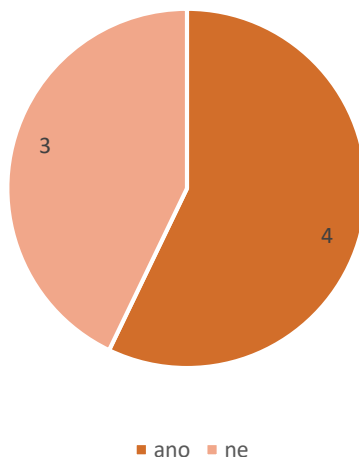
Tab. 15 Čas věnovaný inovaci jednotlivých stanovišť dle odpovědí

U otázky číslo pět, která zjišťovala, zda se lektori na akci Krumbenowe speciálně připravovali, odpovědi souvisí se třetí otázkou týkající se hojnosti účasti na dalších akcích. Vzhledem k tomu, že všichni dotázaní se účastní mnoha akcí za rok, již mají osvojené postupy přípravy na každou akci, takže většina z nich uvedla, že se nepřipravovali speciálně na tuto akci. Zdůrazňovali však důležitost příprav před každou akcí a uváděli, že přípravy pro Krumbenowe proběhly stejně pečlivě jako před dalšími akcemi. Pouze Jan Půlpán zastupující stanoviště se zvoncovitými poháry uvedl, že již dlouho měl záměr vytvořit vybavení kultury se zvoncovitými poháry a tato akce pro něj byla dobrým důvodem záměr skutečně realizovat. Veškerou přípravu proto termínově směřoval podle Krumbenowe.

Šestá otázka zjišťovala, zda jsou si lektori vědomi pedagogických a didaktických aspektů své činnosti. Jejich odpovědi je rozdělily na dvě skupiny – část postupuje čistě intuitivně a přiznává, že pedagogický přístup vědomě neuzívají. Jejich přístup podle jejich vlastních slov vychází čistě z praxe, kdy zkušenostmi s kontaktem s návštěvníky samostatně zjišťují, co funguje a co ne. Druhá část k prezentaci stanoviště a edukaci návštěvníků přistupuje systematicky a o pedagogických hlediscích svého působení přemýšlí. Z jejich odpovědí plynulo, že chápou efektivitu vhodně vyvážené kombinace přednáškové formy monologické metody, názorných ukázek činností, objektového učení a haptického přístupu k návštěvníkům. Tito lektori také zmiňovali výhody výuky hrou, kterou se snaží praktikovat, což vede k vysokému zájmu a prožitku návštěvníků. Dva z lektorů (Jaroslav Fieger a Jiří Gec) pak uváděli důležitost možnosti odnést si domů vlastnoručně zhotovený výrobek, což je pro návštěvníky rozhodně velmi výhodné, neboť pro ně výrobek zároveň představuje vlastní prožitek a může tak sloužit jako dlouhodobá připomínka získaných informací. Jan Půlpán uvedl, že používá různé metody a vychází především z konstruktivistického paradigmatu.

Sedmá otázka se týkala reakcí návštěvníků na konkrétní stanoviště. Všichni dotázaní uvedli, že návštěvníci reagují pozitivně. Jejich zájem lze rozdělit do dvou kategorií – samotný materiál a práce s ním a pak efektní činnosti, které nejsou k běžně k vidění. Několikrát byl zmíněn boj, ať už ve formě ukázek či zkoušení návštěvníky, jednou pak atraktivita ohně, přitahující pozornost k lití bronz. Dvakrát byl uveden také značný zájem o doplňující teoretický výklad. Zajímavou odpověď opět poskytl Jan Půlpán, který potvrdil, že lidé velmi pozitivně reagují na komplexnost poznání starověkých civilizací a oceňují zprostředkování zkušenosti, které dnes již běžně nemají, ale sami ví, že dříve měli.

Uplatňuješ a rozvíjíš vědomě pedagogické metody?

Graf 9 Poměr využívání vědomého pedagogického přístupu lektorů

Otázka osmá se týkala příčin, které podle samotných lektorů vyvolaly kladné hodnocení pozorovatelky a také vysoký zájem návštěvníků. Odpovědi byly rozrůzněné, ovšem plyne z nich několik obecných faktů. Všechna stanoviště byla velmi akční, to znamená, že se na nich pořád něco dělo. Mimo jiné z toho důvodu, že chod stanoviště zajišťoval víc jak jeden lektor, povětšinou to byla celá skupina. Zmiňována byla také jedinečnost prezentovaných činností, které nejsou pro běžnou veřejnost moc známá. Návštěvníky také poutá vlastní pozitivní zkušenost s daným řemeslem, kdy se jim zdánlivě komplikovaná činnost daří. Atraktivní je dle odpovědí i jakási primitivnost a živočišnost. Nepochybnou roli v zájmu hraje také vysoká míra dobové autenticity stanoviště.

Číslo stanoviště	Odpověď
1.	„Živočišnost, divokost, lov, boj. To vše je v každém muži a mnoho žen toto vábí.“
2.	„Právě výše popsané možnosti a potom i překvapení, že primitivními technikami lze zvládnout mnohé a není to až tak náročné, když se ví jak na to.“
3.	„Vypadalo živě (děti, práce, rekvizity). Hrál si na pravěk, spousta těch pravěkých věcí byla reálně používána nebo prožívána. Neslo to punc něčeho opravdového.“
4.	„Pyrotechnická zařízení a zbraně přitahují zvědavost. Víc bych v tom neviděl.“
5.	„Jedinečnost, možnost si něco osobně zkusit.“
6.	„Bylo nás hodně a pořád se něco dělo – vikinské hry, předvádění řemesel, hlavně výroba skleněných korálek a nakonec „full contact“ turnaj.“
7.	„Byla tam možnost vyzkoušet si, jak se pracuje s kůží, vyrobit si vlastní doplněk a odnést si ho.“

Tab. 16 Názory lektorů na důvod vysokého zájmu o jejich stanoviště

Poslední otázka se týkala pohledu na dopad celého sdělení stanoviště. Všichni lektori uvádějí, že se domnívají, že jejich sdělení lidé chápou a že si z něj něco odnášejí. Zdůrazňovali

svou snahu o srozumitelnost a víru v zapamatování prezentovaných faktů. Mezi odpověďmi se objevil také názor, že si lidé odnášejí mimo jiné také užitečné znalosti, které se jim mohou jevit jako uplatnitelné v případě ohrožení civilizace. Přesah minulých dovedností do současnosti uvedl ve své velmi přínosné odpovědi i Jan Půlpán: „*Hodně záleží na tom, jak jsou připraveni a kolik času na sdělení mám. Efekt mozaiky se dostaví jen při zasažení dostatečného množství kamenů. Dokud lidé nevidí celkový obraz, jde jen o změt informací, po překonání kritické hranice pochopí a jsou okouzleni. Snažím se, aby zkušenosti minulosti byly přímou inspirací dnešních životů. K takové hluboké inspiraci dochází jen občas, ale dochází, a celkem pravidelně. Minulost je plná environmentálních i sociálních experimentů, které již proběhly, rád tedy spojuji poznání minulosti s environmentální výchovou.*“

Odpovědi vybraných lektorů tedy poskytly očekávané i neočekávané informace a přispěly k ještě hlubšímu porozumění jak samotnému působení Kupecké osady Krumbenowe, tak i obecnému chápání efektivity prezentace archeologie a minulosti tímto oživeným způsobem. Mnohé z odpovědí ověřily některé z předpokladů, týkajících se efektivity takového způsobu prezentace a poskytly dobrý praktický základ pro tvorbu následných teorií i inovací.

Závěry a interpretace výsledků studie

Cílem této případové studie bylo zkoumání efektivity akce Kupecká osada Krumbenowe 2016 a hledání odpovědí na obecné otázky, s takovýmto způsobem prezentace archeologie spjatých. V interpretaci výsledků se však již nelze nadále vyhnout subjektivnímu náhledu autorky této studie, která Kupeckou osadu Krumbenowe organizovala v roce 2016 již potřetí a její chápání celé problematiky je ovlivněno nejen touto akcí, ale i dalšími zkušenostmi v rámci dlouhodobých popularizačních aktivit. Pro potřeby interpretace však tento fakt není vůbec překážkou, naopak umožňuje hlubší porozumění zkoumaným jevům.

Všechny vytyčené otázky byly uvedeny v úvodu této kapitoly. Z důvodu co největší přehlednosti a srozumitelnosti budeme tedy v interpretaci postupovat podle těchto vymezených okruhů. Vynecháme pouze první blok, který předem formuloval otázky pro rozhovory, jejichž analýza bude přímo zapracována do celkové interpretace v blocích následujících. Interpretace vychází z celkového zpracování všech získaných dat (včetně potvrzujících závěrů z malého vzorku dotazníkového šetření mezi návštěvníky) a pokusí se detailní konstatace z analýzy zobecnit do maximálně praktické a dále využitelné formy. Začneme tedy od druhého bloku výzkumných otázek.

B. Závěry, týkající se studovaného případu v obecné rovině

Kupecká osada Krumbenowe se pro návštěvníky stala ojedinělou možností setkat se s oživenou prezentací pravěku a středověku v takto rozsáhlé podobě. Poskytuje jednotlivcům i celým rodinám zcela novou zkušenost a zážitek s nejstaršími obdobími lidské minulosti, která jsou často vnímána jako velmi primitivní či nepodstatná pro naši historii. Nabízí nový pohled na uchopení lidských dějin jako kontinuálního celku, propojeného konsekvencí významných procesů, objevů a událostí, které stále ovlivňují naše životy. Učí návštěvníky zábavnou formou nejen fakta o počátečním vývoji lidstva, ale i o jeho vztahu k životnímu prostředí, technologické znalosti a praktické dovednosti. Kombinuje prvky vzdělávacích

a zážitkových akcí a usiluje tak o vnesení nových informací a pohledů na naši společnost a její minulost do života laické veřejnosti. Unikátnost akce si návštěvníci povětšinou sami uvědomují a oceňují její profesionalitu a odborné zajištění, dobovou autenticitu, propracovanost i prožitkové hledisko.

Ač akce míří na nejširší veřejnost, podle analýzy jsou jejími návštěvníky ponejvíce lidé, kterým historie není lhostejná, či kteří se o ni sami zajímají. Vyplývá to jak z dotazníkového šetření, tak i z rozhovorů a analýzy terénních dat. Ochota návštěvníků zajímat se o prezentovaná témata do hloubky bude ve většině případů zakořeněna v kladném vztahu k historii. Jistě se ale také vyskytly případy, kde tomu tak dosud nebylo a návštěvník až prostřednictvím akce Krumbenowe docenil přínos historických vědních oborů a jejich výsledků. Počítat také musíme s částí návštěvníků, které akce jednoduše neoslovila a jejichž návštěva se v analyzovaných datech vůbec neprojevila. Celá problematika vztahu návštěvníků oživených akcí k historii by však zasloužila samostatný výzkum.

Velká část návštěvníků byla na akci upozorněna prostřednictvím výlepových ploch, svou roli také velkou měrou sehrály webové portály a sociální sítě, opomenout nemůžeme ani značný podíl osobních sdělení. Analýza návštěvnosti však nebyla natolik podrobná, abychom byli schopni zhodnotit procentuální zdroje návštěvnosti pro všechny propagační kanály. Avšak vzhledem k návštěvnosti přesahující počet čtyř tisíc je možné konstatovat, že zvolený marketingový mix¹⁸² byl velmi účinný a pro potřeby takové akce splnil své účely nad veškerá očekávání. Nemůžeme ovšem nezmínit ani významný vliv dobrého počasí, které je pro úspěch jakékoli akce pod širým nebem stěžejní. Na druhou stranu velmi horké počasí, které během celého víkendu panovalo, může na některé z návštěvníků působit i opačně a nasměrovat je mimo město. Nutno podotknout, že minulé dva ročníky Krumbenowe bylo počasí o poznání horší a lehce deštivé, a návštěvnost přesto byla značná. Zcela nezpochybnitelný přínos slunného počasí pro takovou akci pak tedy můžeme spatřovat hlavně v atmosféře a kvalitě pořízených audiovizuálních záznamů, která vzbudila velmi kladný a hojný ohlas i mimo sféru návštěvníků akce. Potvrdilo se tak, že vysoká kvalita propagačních materiálů, používaných před i po akci, je v dnešní době naprosto nepostradatelná a její účinnost je mnohem vyšší, než účinnost prostého textu.

Vraťme se ale ještě k atmosféře. Právě klidná, avšak neobyčejná atmosféra je to, co jednoznačně působí jak na návštěvníky, tak i na účastníky samotné. Ti oceňují nejen unikátnost celé akce v kontextu českého prostředí, ale i hmotnou a osobní péči, která je jim ze strany organizátorek věnována ve fázi přípravné i realizační, a jejich nenásilný přístup ke koordinaci. Pocit dobrovolnosti, uvolnění, dobré nálady a ocenění pak účastníky motivuje k vysokému nasazení a výkonům na poli prezentace a komunikace s návštěvníky. Podle reakcí účastníků i zkušeností autorky této studie z vlastní účasti na jiných akcích však takový přístup organizátorů není samozřejmostí, proto je velmi podstatné ho v rámci Kupecké osady Krumbenowe zachovat i nadále. Tuto atmosféru dle slov pozorovatelky vycítí i návštěvníci a dokáží ji ocenit. Je to svým způsobem neměřitelná a nevyčíslitelná hodnota, která však pro takovéto akce má obrovskou cenu.

¹⁸² Marketingový mix zahrnuje čtyři základní marketingové nástroje (tzv. 4P), sloužící pro dosažení vytyčených cílů. Těmito nástroji jsou výrobek (product), který uspokojuje zákazníky, cena (price), která je pro ně výhodná, propagace (promotion), která je efektivní, místo (place), které je k nabízení výrobku vhodné (pro muzea a kulturní instituce viz *Kesner 2005*, 228).

Co se týče fungování akce jako celku, studie přinesla několik podnětných závěrů. Jedním z těch nejvýznamnějších je samotné místo konání – Pivovarská zahrada. Její umístění blízko centra turisticky oblíbeného a přitažlivého Českého Krumlova, ale zároveň poloha v klidné části na Latránu řeky Vltavy, činí z akce velmi příjemnou záležitost i z hlediska prostředí. Zeleň zahrady ohraničená starými kamennými zdmi poskytuje dostatek klidového prostoru a umožňuje koncentraci velkého množství lidí, aniž by to vedlo k nepříjemným pocitům přelidnění a front či znemožnění chvílí odpočinku. Výběr místa také dobře slouží tématu akce, kdy nedochází k přímému narušení hlukovému či vizuálnímu. Siluety historického centra tvoří pouze příjemnou siluetu, vytvářející zajímavý protiklad k pravěkým a středověkým výjevům v zahradě. Konání pod širým nebem je také častým důvodem, který návštěvníky přivedl, někteří dokonce uváděli, že do budovy muzea by na takovou akci nezamířili. Rozhodně tak můžeme vnímat venkovní prostředí jako jednu z podmínek úspěšnosti a efektivity těchto oživených akcí.

S podobou akce jako celku souvisí několik dalších praktických záležitostí, které vyplynuly z analýzy dat. Ukázalo se, že zvolený způsob podávání informací o aktuálním programu nebyl vždy stoprocentně účinný a že některým návštěvníkům mohly některé body programu uniknout. Proto je potřeba více promýšlet nejen obsah doplňujícího kulturního programu, ale i jeho vzájemné provázání a propagaci v rámci běhu akce. Nepodařilo se také zajistit adekvátní občerstvení návštěvníků, z nichž mnozí v osadě trávili několik hodin a možnost menších, nejlépe dobově zaměřených pokrmů, by ocenili. Kromě těchto dvou drobných, leč významných detailů však průběh a organizace akce byly vyhodnoceny jako dobře fungující.

Významným faktorem jsou pak samozřejmě finance. Celá akce byla pro návštěvníky zdarma, což má zcela jistě podíl na návštěvnosti, neboť v našem prostředí bývá pořádání vzdělávacích i zážitkových akcí převážně zpoplatněno. Můžeme se domnívat, že většina návštěvníků tento fakt tedy ocenila, ovšem v rozhovorech se několikrát objevily zmínky, že návštěvníci si jsou vědomi nákladů a že vzhledem ke kvalitě akce by rádi vstup zaplatili, ale vlastně nedostali možnost. V tomto bodě se otevírá několik dalších otázek. Přišlo by takové množství návštěvníků, i kdyby byla akce zpoplatněna? Přineslo by to komplikace se zvýšením nákladů na pronájem zahrady z důvodu komerčního potenciálu akce? Není správné zachovat akci edukativní potenciál pro všechny, bez jakéhokoli omezení vstupným? Vzhledem k tomu, že náklady na pořádání akce skutečně nejsou zanedbatelné¹⁸³, výtěžek ze vstupného by velmi ulehčil celý proces příprav a shánění financí. Možným řešením, které se naskýtá a mohlo by vyhovovat veškerým souvisejícím argumentům, je dobrovolné vstupné.

Z hlediska efektivity akce se celou analýzou vine velmi výrazná linie, týkající se zkušeností. Za veškerým přínosem a kladně hodnocenými aktivitami podle analýzy stojí mnoho let práce a příprav, jak na straně organizátorek, tak hlavně na straně jednotlivých lektorů. Právě zkušenosti s prezentovanými aktivitami a zároveň s komunikací s návštěvníky jsou středobodem úspěchu celé akce. Pokud se česká archeologie skutečně chce věnovat prezentaci a popularizaci svého oboru na úrovni, není možné tak činit nekoordinovaně a

¹⁸³ Přímé náklady tvoří strava pro téměř sto lidí na dva dny, propagace, pojištění akce, snížený pronájem zahrady, materiál, dřevo na ohně a stavbu, jejich celkové zveřejnění však není cílem této studie. Pro potřeby konzultace v rámci přípravy podobných akcí jsou přístupné na vyžádání u organizátorek.

nekonceptně, ale je nutné veškerou takovou činnost uchopit v kontextu didaktické transformace a muzejně-pedagogických principů, odborných, organizačních i řemeslných zkušeností, meziinstitucionální spolupráce a v neposlední řadě také v kontextu smyslu celé archeologické popularizace. K tomuto tvrzení se však ještě dostaneme níže.

K otázce smyslu archeologické popularizace prostřednictvím takovéto oživené akce se váže i několik dalších zjištěných postřehů. Nejsou to jen zábavně zprostředkované informace a neotřelé zážitky, co si návštěvníci z Kupecké osady Krumbenowe odnášejí. Jsou to také nové zkušenosti s praktickými činnostmi a technologiemi, z nichž mnohé (jako například výroba hliněných plastik a nádob, tkaní oděvních doplňků či jejich výroba ražením do kůže, bylinkářství, barvení látek pomocí rostlin či alternativní způsoby přípravy pokrmů) se dají využít i v současném životě jako praktický koníček a zároveň citlivý, ekonomicky výhodný a trvale udržitelný přístup k výrobě a užívání předmětů každodenní potřeby. Někteří z návštěvníků si jistě uvědomují, že velká část těchto znalostí a dovedností patřila ještě před 150 lety k naší běžné vědomostní výbavě, o kterou jsme díky překotnému vývoji moderních technologií téměř přišli. A mnoho z nich si také uvědomuje, že zachování této znalostně-dovednostní výbavy se nám může někdy hodit, ať už při čím dál tím módnějších volnočasových pobytech v divoké přírodě, nebo při ne zcela vylučitelném ohrožení naší civilizace. Při prezentaci pravěkých a středověkých technologií bychom tedy měli brát v úvahu i toto hledisko současné a budoucí užitečnosti a nepřístupovat k nim pouze jako k zaniklým reliktním minulosti.

Potenciál akce poukázat na relativitu hodnot našeho současného života a porovnat ho s životem v minulosti je z analýzy dat (především z rozhovorů) také čitelný. Je zřejmé, že takové vnímání a „čtení mezi řádky“ vyžaduje od návštěvníků určitou dávku kritického myšlení a že k němu nemohou být zcela napřímo přinuceni, není však důvod pochybovat, že velká část z nich si skutečně zasadí zhlédnuté aktivity a předměty do kontextu současnosti. Témata, jako jsou oblékání, stravování, bydlení, přístup k výrobě předmětů či jejich estetika, jsou pro člověka stále aktuální a životně nezbytné, proto je pro naši mysl přirozené srovnávat zažité aspekty těchto témat s jejich odlišnou podobou. A to při kontaktu s živou prezentací pravěku stejně, jako to činíme například při návštěvě exotických zemí.

C. Závěry, týkající se konfigurací a komplexů, jež se vyskytují v získaných datech

Velmi zajímavé poznatky se týkají vztahů sledovaných kategorií u jednotlivých stanovišť a jejich celkové efektivity. Detailní vyhodnocení a konkretizované odpovědi na některé z vytyčených otázek nalezneme přímo v analýze dat, zde se tedy zaměříme na vztahy a závěry z ní plynoucí. Asi nejzajímavějším se ukázal být zcela zřetelný vztah mezi interaktivitou stanoviště a rozdílem v zájmu dětí a dospělých. Interaktivita je v dnešní muzejně-pedagogické praxi alfou i omegou, ovšem ne vždy je skutečně tak přínosná, jak očekáváme. Případová studie potvrdila přímou úměru mezi zájmem dětí a vysokou interaktivitou stanoviště. Kde se mohly děti skutečně aktivně zapojit a něco si vlastnoručně vyzkoušet (ať už to bylo namátkou drcení obilí, pravěká malba, střelba z luku, výroba hliněných plastik, vrtání kamene, mletí na žernovu, rozdělování ohně či boj), tam nebyla pro lektory doslova chvilka oddechu. Dospělí však tyto činnosti nelákaly tolik, jako dětské návštěvníky. Možná pro svou zdánlivou jednoduchost a stereotypnost, svou roli však mohl sehrát i přirozený ostych. Pozornost dospělých naopak poutala stanoviště, kde si mnohdy sami nic nezkoušeli, zato se mohli pozorně dívat na řemeslně dokonalé ukázky technologií

a vést s lektorem dlouhý polo odborný dialog. Pro dospělého návštěvníka je tak očividně mnohem atraktivnější poučený výklad komunikativního a ochotného lektora, tedy zcela jiná forma interaktivity, než jakou vyžadují děti. Designovat velmi interaktivní stanoviště cílené na dospělé návštěvníky tak podle těchto závěrů vyžaduje mnohem hlubší, promyšlenější a preciznější přístup a nabídku sofistikovanějších možností vlastního zapojení a speciálně navržených interaktivních prvků. Stěžejní je také fakt, že velkou roli v aktivizaci návštěvníků hraje samotný lektor. Návštěvníci si sami od sebe často nejsou jistí, co se od nich na daném stanovišti očekává, proto je potřeba je adekvátním způsobem motivovat, ať už jde o dialog či rukodělnou činnost.

Očekávaná přímá úměra mezi celkovým zájmem a interaktivitou se tedy nepotvrdila, ovšem přímo úměrný vztah mezi vizuální atraktivitou a propracovaností ano (viz obr. 18). To je nepochybně dáno již zmíněnou hlavní rolí zkušeností lektorů, která se podepisuje na výsledné podobě stanoviště. Vizuální atraktivita i propracovanost tak byla nejvyšší u jednotlivců i skupin, kteří svou činností i její prezentací skutečně naplno žijí, mají letité odborné i řemeslné zkušenosti a velkou část každého roku věnují inovacím. Co se týče preference období, vztah mezi konkrétním obdobím a zájmem návštěvníků se nikterak výrazně nevyrýsoval. Překvapivé však bylo, že velmi malý zájem budila sekce doby laténské, přičemž v archeologické komunitě se často setkáváme s pocitem, že Keltové jsou pro veřejnost nejznámějším a nejoblíbenějším bodem celého pravěku. V rámci Kupecké osady Krumbenowe 2016 dostali lektoři a řemeslníci prezentující život Keltů patrně nejexponovanější a díky jejich početnosti také největší místo celé osady, přesto však návštěvníky nepřitáhli. Tento fakt patrně vychází z podstaty zvyků keltských oživených akcí, které u nás mají, narozdíl od ostatních období, již poměrně dlouhou tradici. Přístup k prezentaci na těchto akcích je spíše výstavní, kdy lektoři jsou buď na svých stanovištích, kde mají vyloženy své výrobky a na některých z nich pracují, aniž by sami nějak výrazně s návštěvníky komunikovali, nebo obcházejí další stanoviště a komunikují mezi sebou. Často jsou tyto akce zaměřeny spíše dovnitř „keltské“ komunity a na obecnou prezentaci keltské kultury, nežli na promyšlenou a speciálně připravenou edukaci. Na efektivitu popularizace tak nemá tolik vlivu zvolené období, ale spíše jeho podání.

Vztah zájmu a období je totiž závislý na efektivitě, unikátnosti a aktivním přístupu lektorů konkrétních stanovišť a aktivit danou dobu zastupujících, proto by bylo velmi komplikované studovat v rámci takové akce obecné preference a oblibu období bez těchto souvislostí. Několik závěrů můžeme usuzovat snad jedině u celé doby kamenné, která budila velmi vysoký zájem návštěvníků. Nepochybně z důvodu, že tato stanoviště měla předem připravené výrazné a propracované přístřešky a podílelo se na ní mnoho lektorů s různorodými aktivitami. Svou roli s největší pravděpodobností ovšem sehrál i fakt, že veřejnost v České republice nemá téměř možnost setkat se na takovéto úrovni s oživenou prezentací života v době kamenné a že si ho patrně ani nedokáže představit. Vyspělost technologií i lidí před objevem prvního kovu návštěvníky dokáže nesmírně překvapit, což reflektuje jejich nízkou obeznanost s naší nejstarší minulostí a zároveň její potenciál okouzlit a přitáhnout zájem k pravěku a archeologii vůbec. Oprávněně se proto domníváme, že tohoto potenciálu je potřeba do budoucna využít nejen v rámci prezentace na oživených akcích, ale v celé české archeologické popularizaci vůbec.

V souvislosti s prezentovanými obdobími se v analýze objevil ještě jeden zajímavý jev, a to zastoupení jednotlivých období. Na české „living history“ scéně je nejhojněji

zastoupena doba laténská, častá je také prezentace středověku raného i vrcholného, v oblibě jsou také římské legie a stále více Germáni. Jak již bylo zmíněno, pro účely Krumbenowe se několik z lektorů nově zaměřilo na dobu kamennou (hlavně na neolit a eneolit), jeden oděv byl pro tyto potřeby speciálně vytvořen pro dobu bronzovou¹⁸⁴ a jeden pro dobu halštatskou. Takováto akce tedy může být motivačním faktorem pro prohloubení celkové úrovně a rozsahu prezentace českého pravěku a iniciátorem jejího zkvalitnění. Do budoucna je však potřeba šíři prezentovaných období ještě zvýšit a pro účely Krumbenowe i případných podobných akcí dosáhnout větší rovnoměrnosti mezi zastoupením jednotlivých dob.

D. Závěry, týkající se případové studie jako celku a zjištění, jež přinesla

Smyslem celé studie bylo na konkrétním příkladu prozkoumat efektivitu jednoho z novějších přístupů k popularizaci archeologie a výsledků jejího bádání a tím přispět k hlubšímu nahlédnutí do celkové problematiky moderní a efektivní popularizace obecně. Mnoho z významných otázek jsme si zodpověděli již v předchozích částech interpretace, zatím jsme se však jen letmo dotkli pedagogického aspektu. Nyní se tedy musíme zaměřit na důležité hledisko celé případové studie, týkající se aplikace konkrétních didaktických metod a prostředků¹⁸⁵. Tato zjištění můžeme chápat jak v úzkém kontextu podobných oživených akcí, tak i v širším rámci, kdy na základě této studie můžeme podložit některá tvrzení a předpoklady, ze kterých vycházíme při přípravě a realizaci dalších prezentačních, popularizačních a vzdělávacích aktivit.

Jako velmi efektivní způsob prezentace se během akce Kupecká osada Krumbenowe osvědčilo spojení poučeného výkladu, prováděného aktivním lektorem s hlubokými odbornými znalostmi a skvělými komunikačními schopnostmi, s praktickými ukázkami prezentovaného tématu a možností haptického kontaktu návštěvníka s veškerým prezentovaným materiálem. Tímto propojením tak návštěvník získá nejen rozsáhlou základnu informací, ale také nové zážitky a zkušenosti, které mu pomohou si nabyté vědomosti upevnit. Cílení na zážitkový dopad celé akce je zřejmé, ovšem nejde primárně jen o něj. Ačkoli se většina z prezentovaných aktivit snaží nabízet návštěvníkům prožitek, nesmíme opomíjet, že v popředí stojí důraz na informace podané srozumitelnou a dobře vstřebatelnou formou.

Většina ze zúčastněných lektorů si je sama dobře vědoma, že dobře podaný poučený výklad je základem celého jejich působení. Návštěvníci však nechtějí pouze poslouchat monolog, ale sami chtějí klást otázky, povídat si, objevovat, porovnávat, dotýkat se, zjišťovat. U dětí pak je nutné přidat vysokou míru interaktivních tvořivých prvků, ale ani u nich nezapomínat na vhodně uzpůsobené podávání informací. Pro dospělé je zase potřeba počítat s množstvím erudovaných a komunikativních lektorů. Proto také byla v analýze jako nejefektivnější hodnocena stanoviště, která toto všechno splňovala, zatímco stanoviště, kde byli nepřilíš aktivní lektoři, kteří pouze ukazovali a občas něco okomentovali, příliš pozornosti ani kladného hodnocení neskldila. To vše jde ruku v ruce s konstruktivistickým přístupem výuky, kdy prostřednictvím dobře nasměrovaného výkladu a doplňujících aktivit necháváme návštěvníky samostatně dospět k poznání. A to, jak vidíme, je funkční

¹⁸⁴ Na tu se zaměřil následující čtvrtý ročník Krumbenowe v roce 2017.

¹⁸⁵ Jednotlivé zmíněné termíny zde nebudeme rozebírat, veškeré terminologické podklady poskytuje kapitola 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

přístup nejen na poli oživených akcí, ale také v rámci jakýchkoli jiných popularizačních aktivit.

S objevováním pomocí rukodělných aktivit úzce souvisí také pozitivní přínos flow efektu. Malí i velcí návštěvníci měli možnost si v rámci Kupecké osady Krumbenowe vyzkoušet mnoho rukodělných aktivit i schopnosti vlastního uvažování a kritického myšlení. Pokud se jim daná činnost skutečně dařila a pohltila je, nepochybně pocítili právě onen velmi příjemný pocit „flow“, který sami všichni dobře známe z běžného života. Tento jev bývá provázen radostí a nadšením, které podle analýzy mnoho návštěvníků všech věkových kategorií projevovalo. V kontextu oživené prezentace nejstarších období minulosti je tento efekt rozhodně pozitivním a vítaným a je tedy důležité vidět, že se ho skutečně daří prostřednictvím takovýchto akcí dosahovat.

Svou roli hraje také moment překvapení, v moderním slangu někdy označovaný jako „wow efekt“. Moment překvapení návštěvníci zažívají, například podivují-li se nad tenkostí ručně upředené nitě, nad rychlostí vývrtnu do sekery či nad výší teploty v malé hliněné železářské pícce. Tento jev nepochybně souvisí s jejich představou pravěku jakožto velmi primitivního období bez vyspělých technologií a zručných řemeslníků a odráží nám tak svým způsobem celkovou percepci naší nejstarší minulosti širokou veřejností. Ukážeme-li však veřejnosti současnou archeologickou představu této minulosti přístupem, který je prezentován v této studii, můžeme si být téměř jisti, že bude z velké části nejen ohromena, ale také ochotna předávat takové poznatky dál ve formě zprostředkování vlastních zážitků.

Jako působivý prostředek pro ukotvení nabytých poznatků se také ukázala nabídka vytvořit si něco, co si může každý návštěvník odnést domů. Ať už to byly hliněné plastiky, nadrcená mouka či kamenný vývrtek v neolitické části nebo kožený doplněk v části středověké, ve všech případech to vzbudilo mezi návštěvníky velký ohlas. Takový výtvar sice nemá téměř žádnou hodnotu materiální, ale vyjadřuje právě onen návštěvníkův zážitek často spjatý s pocitem flow, a proto má pro něj hodnotu emocionální. Ponechá-li si jej (což obzvláště v případě dětí můžeme očekávat), bude mu ještě nějakou dobu sloužit jako připomínka nejen konkrétní aktivity, ale také celé akce a zde získaných informací.

Vidíme, že celá akce může fungovat efektivně pouze v případě, že jde o promyšlenou skládku do sebe zapadajících dílků. Chybí-li těmto dílkům velká část, vzniká spíše manéž nebo panoptikum nesourodých aktivit vytržených z kontextu, než skutečná vzdělávací akce. V případě našeho studovaného případu Krumbenowe jich sice chybí méně a je možné akci skutečně označit za efektivní a vzdělávací, ovšem i tak je potřeba nadále pracovat na doplňování těchto inovativních částí archeologické popularizační mozaiky.

E. Závěry, týkající se využití získaných výsledků - náměty pro další výzkum, možnosti zobecnění získaných závěrů, doporučení pro praxi, apod.:

Výsledky celé případové studie mají rozhodně přínos nejen pro případ studovaný, tedy pro oživenou popularizační akci Kupecká osada Krumbenowe, ale také pro realizaci dalších podobně zaměřených aktivit. Studie také přinesla řadu námětů pro další výzkum a ukázala na slabiny, která česká popularizace nepochybně nese.

Co se týče samotné akce, analýzu třetího ročníku Krumbenowe 2016 je nutno vzít v úvahu při plánování a přípravách ročníků následujících, neboť přinesla mnoho

podstatných informací nejen o kladech, ale i o nedostatcích. Bude potřeba se zaměřit na zlepšování několika okruhů – praktického, didaktického i obsahového. V praktickém okruhu je potřeba vylepšit zejména práci s informovaností návštěvníků o rozložení osady a konaném programu, aby nedocházelo k bloudění návštěvníků či jejich nezáměrnému vynechání jednotlivých stanovišť či bodů programu. Z analýzy také vyplynula potřeba lépe řešit vyvážení aktivit a výkladu pro děti i dospělé, aby se ani jedna skupina necítila přehlížena. Též je potřeba nabídnout návštěvníkům dostatečnou možnost nejen uhasit žízeň, ale také zahnat hlad. Z hlediska koncepce celé akce by bylo nejvhodnější toto občerstvení pojmut s dobovým nádechem. Otázkou k řešení také zůstává možnost financování akce prostřednictvím dobrovolného vstupného.

V rámci okruhu didaktického je rozhodně potřeba ještě intenzivněji pracovat se zúčastněnými lektory a řemeslníky. Ač se jejich aktivita v rámci Kupecké osady Krumbenowe ukázala ve většině případů jako efektivní, rozhodně je možné je ještě více vést, motivovat a přivádět k inovacím jak svých stanovišť, tak i didaktického přístupu. Ukázalo se, že ač mnoho z lektorů postupuje na základě své intuice didakticky poměrně správně, často o pedagogických hlediscích svého působení nepřemýšlí. Rozhodně by tedy stálo za to je v této sféře více proškolit a nasměrovat je tak k ještě efektivnějšímu přístupu. Motivace k pronikání do nových období a řemesel také přinesla velmi pozitivní výsledky, je tedy zřejmé, že je potřeba, aby organizátoři akce s jejími účastníky skutečně naplno pracovali a nepřistupovali k nim pouze jako k „dodavatelům produktu“, ale jako k jeho spolutvůrcům.

Jelikož je akce Kupecká osada Krumbenowe jedinečná svým širokým záběrem období, monitoruje stav české „living history“ scény a jejího zaměření, přičemž se zřetelně vyrýsovaly její mezery. Doba kamenná, bronzová a halštatská jsou rozhodně personálně poddimenzované, což je možné dát do souvislosti s nedostatkem pramenů pro oživené rekonstrukce¹⁸⁶. Ovšem rekonstrukce života v celém pravěku i raném středověku z hlediska současného archeologického poznání tak jako tak nemůže být kompletní a dokonalá, není tedy důvod se některým obdobím zcela vyhýbat a jiná veřejnosti vnucovat jako „lépe poznána“. I v období staršího pravěku můžeme balancovat mezi archeologicky objektivními interpretacemi a vizuálně atraktivní rekonstrukcí a prezentací, aniž by došlo k nepřijatelnému zkreslení předávaných informací¹⁸⁷. Jako ideální řešení se jeví situace, kdy se do celé problematiky vloží více odborníků na jednotlivá období a pomohou svými hlubokými detailními znalostmi přispět k efektivnější popularizaci předmětu svého odborného zájmu.

Z okruhu obsahového plyne asi nejdůležitější zjištění, a to, že je potřeba mnohem podrobněji zkoumat jeho percepce návštěvníky. Z analýzy dat totiž není možné zjistit, jakým způsobem návštěvníci s nabytými zkušenostmi a poznatky naložili po opuštění bran osady a zda je dokáží nějak zahrnout do svého současného života (ač je to naším přáním i teoretickým předpokladem), a přitom to by byl jeden ze základních ukazatelů efektivity. Taková evaluace by si jistě zasloužila svůj průzkum, ovšem najít pro ni vhodnou metodu nebude rozhodně jednoduché. Samostatný výzkum by si jistě zasloužil vztah návštěvníků akce k historii. Otázkou je, kolik z nich skutečně přišlo kvůli kladnému vztahu k archeologickému kulturnímu dědictví a historii obecně a kolik z nich bylo dosud těmito vědami „nepolíbených“. Takový výzkum je již představitelnější, ale určitě vyžaduje větší množství

¹⁸⁶ Více k tomuto tématu v kapitole 4.4 Oživování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history.

¹⁸⁷ Více k tomuto tématu v kapitole 4.2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace.

tazatelů přímo v terénu během konání akce. Ti by se ovšem uplatnili i při nezúčastněném pozorování, aby bylo možno získat mnohem více dat o reakcích návštěvníků na všechna prezentovaná témata i obsah v rámci nich předávaný, což samozřejmě nebylo v silách jediné pozorovatelky.

Ač se v případové studii nepodařilo přinést odpovědi na kompletně všechny předem vytyčené otázky, mnoho z nich bylo zodpovězeno a další otevřely nová témata a předpoklady, jež jsme si v průběhu interpretace nastínili. Nezpochybnitelným přínosem celé případové studie je pak v neposlední řadě celá její metoda jakožto způsob evaluace efektivity archeologické popularizace. Tato metoda by měla být do budoucna zlepšována a častěji aplikována, aby bylo možno dosahovat nejen lepších výsledků samotné metody, ale i předmětu jejího zájmu.

5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy

Myšlenka na vytvoření vzdělávacího archeologického komiksu, založeného na skutečných archeologických pramenech, vznikla na podzim roku 2015. Autorka této práce přišla v rámci svého působení na Ústavu archeologické památkové péče středních Čech s návrhem vytvořit vzdělávací projekt, který by propojením vizuální a textové formy názorně zprostředkoval vybrané archeologické poznatky zmíněné instituce a zároveň zaujal pozornost široké veřejnosti. Primární cílovou skupinou měly být školní třídy konce 1. a celého 2. stupně ZŠ, které se každoročně účastní edukačních programů v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor, nicméně v potaz byli bráni také zájemci z řad dospělých. Komiks se pro tyto účely jevil jako ideální forma, a to nejen kvůli jeho vizuální atraktivitě i popularitě, ale také pro jeho silný vzdělávací potenciál, který si nyní nastíníme.

Můžeme najít velké množství definic komiksu, které se mnohdy rozcházejí v závislosti na důrazu na jeho jednotlivé složky (*Retalis 2008*, 3). Na toto téma vzniká mnoho samostatných studií a odborných debat, proto zde pro upřesnění uvedeme, že v našem pojetí je komiks výtvarná forma zpracování konkrétního příběhu, která pomocí chronologicky uspořádaných kreseb, zobrazených vedle sebe a doplněných o doprovodné texty (ve formě tzv. bublin), vypráví ucelený děj. Vzdělávací potenciál komiksů je diskutovaným a zkoumaným tématem již více jak půlstoletí. Komiksy obecně se staly fenoménem již na přelomu 19. a 20. století, nejprve ve Spojených státech amerických, odkud se jejich obliba rychle rozšířila po celém světě. První pokusy využití komiksu ve výuce se však datují až do 40. let 20. století, kdy učitelé a autoři komiksů začali provádět studie, zkoumající vzdělávací možnosti komiksu (např. *Sones 1944*). V průběhu dalších desetiletí se pohledy pedagogů na edukativní komiksy měnily, ovšem od 90. let přetrvává uznání této specifické formy jako účinného prostředku ve vzdělávání, který je užíván v mnoha různých oborech, od literatury až po fyziku (*Marianthi – Boloudakis – Retalis 2007*, 1).

Obr. 19 Obálka vzdělávacího komiksu Den v životě neolitické ženy (ilustrace M. Puhač)

Americký tvůrce komiksů a lektor Gene Yang přehledně shrnul pět silných stránek komiksu, které jsou důležité pro jeho vzdělávací využití – komiks je motivující, vizuální, trvalý, zprostředkující a populární (Yang 2003, nestránkováno). Žáci totiž díky komiksovému příběhu cítí touhu dozvědět se více, jsou motivovaní a cítí se osobně vtaženi do předkládaného tématu. A nejde jen o téma, jehož dopad komiks zvyšuje, ale také o zlepšování dalších základních dovedností. Prostřednictvím komiksu lze například žáky vést ve čtenářské disciplíně, neboť díky motivaci a zájmu o příběh si čtení mohou skutečně užít. Komiks také dává námětu doslova lidskou tvář (Versaci 2001, 62). Téma vtělené do komiksových postav, které prožívají reálné vizualizované situace, totiž může vytvořit skutečné emocionální propojení mezi čtenářem a postavami v příběhu. Neopominutelná je také vizuální trvalost komiksů, které, na rozdíl od filmového zobrazení, nezastarávají, a svou stylizací zůstávají nadčasové. V komiksu je také daleko snazší zprostředkovat poměrně komplikované koncepty, obory a jejich výsledky, jak si ukážeme vzápětí. Významnou výhodou komiksu pro vzdělávací účely je také jeho propojení se současnou popkulturou. Učitelé tak mohou díky komiksu snáze vytvořit most mezi životy žáků a studentů ve škole a mimo ni. A právě toto spojení s populárními médii také podporuje mediální gramotnost. Vede studenty k tomu, aby se dívali na mediální zprávy, které se na nás denodenně valí, kritickýmýma očima, a dokázali v nich zhodnotit skutečnou kvalitu a přesnost jejich sdělení.

Záměr a způsob financování

Všechny tyto přínosy však mohou být naplněny pouze v případě vhodně zvoleného tématu, které musí být velmi konkrétní, uchopitelné a zpracovatelné do jasné příběhové linie. Vzhledem k aktuálním zajímavým objevům Ústavu archeologické památkové péče středních Čech při záchranném výzkumu neolitického sídliště ve Velimi v okrese Kolín¹⁸⁸, který v roce 2016 vedl archeolog Tomáš Chlup, byl jako námět komiksu zvolen život ve starším neolitu, a to prostřednictvím prezentace výsledků výzkumu. Osídlení a nálezy měly být v komiksu nahlíženy ne z makrospektivního hlediska dějinného, ale naopak z mikrospektivy každodennosti. Život na neolitickém sídlišti měl být líčen očima jednoho z jeho obyvatel, a to konkrétně v rámci jednoho dne. Personifikací jinak zcela anonymních lidí, kteří tuto lokalitu před sedmi tisíci lety obývali, měl komiks přiblížit konkrétní archeologické poznatky v kontextu jejich vzniku a užívání a podat čtenářům pro ně abstraktní data snadno srozumitelnou formou. Představen měl být také způsob získávání těchto poznatků a v obecné rovině také výpovědní hodnota a přínos archeologie pro současnou společnost.

V obrázcích komiksu tedy měly figurovat nálezy z lokality Velim, jak celé, tak i rekonstrukce těch, které se dochovaly pouze fragmentárně. Nicméně komiks sám o sobě bez širších souvislostí by svůj vzdělávací účel v plné míře nesplnil. Proto měla být tato komiksová část doplněna také částí textovou, proloženou obrazovým materiálem, složeným z kresebných rekonstrukcí i autentických fotografií výzkumu i nálezů. Ovšem i zde bylo v plánu využít narativních postupů. Text měl být tvořen zčásti vyprávěním hlavního hrdiny komiksu, který by čtenářům nenuceně popisoval způsoby a prostředí svého života, a zčásti vyprávěním o těchto jevech z pohledu archeologie. Myšleno bylo také na didaktické prvky, které by zdůraznily mezioborový přesah a umožnily pedagogům komiks využít také v rámci předmětů spojených s environmentální výchovou.

Prvotní námět na komiks byl v této podobě schválen ředitelkou Ústavu archeologické památkové péče středních Čech Irenou Benkovou a následně byl autorkou vypracován podrobný scénář (viz níže). Kreslířem komiksu se stal Michal Puhač, který je profesionálním grafikem a ilustrátorem a s tvorbou komiksu již měl zkušenosti¹⁸⁹. Pomohl také s naplánováním rozpočtu, grafické podoby a možností tisku. Komiks byl navržen na 36 stran plnobarevného tisku, což se při předpokládaném nákladu 3000 výtisků vyšplhalo na položku čítající několik desítek tisíc¹⁹⁰. Proto se autorka komiksu rozhodla zkusit získat finanční příspěvek ze soukromého sektoru, který na rozdíl od státních vědeckých grantů není zatížen vysokou mírou byrokracie, podporuje obecně prospěšné projekty a povětšinou umožňuje také okamžité čerpání. Žádost byla ze strany Ústavu archeologické památkové péče středních Čech zaslána do Nadace ČEZ, která v rámci svého dotačního programu s názvem Podpora regionů cílí právě na vzdělávací a společensky přínosné aktivity. V

¹⁸⁸ Které bylo zkoumáno v několika etapách mezi lety 2001-2016 Milošem Vávrou a poté Tomášem Chlupem a datované do stupně IIb-IIc kultury s lineární keramikou (Chlup 2017)

¹⁸⁹ Zde je nutné zmínit, že kreslíř je v současné době manželem autorky komiksu a osobně se zná i s vedoucím výzkumu ve Velimi Tomášem Chlupem. Celá problematika tedy kreslíři nebyla cizí a dobře znal detaily průběhu výzkumu i nálezy. Archeologie a living history jsou navíc jeho koníčkem, což byla pro tuto formu spolupráce velká výhoda. Jako další přínos takovéto spolupráce se jeví fakt, že do rozpočtu nemusela být započítána částka, odpovídající hodinám nad komiksem stráveným, kterou by si naučtovalo např. grafické studio a která by se vyšplhala na několik desítek tisíc.

¹⁹⁰ Pro potřeby konzultace je přesný rozpočet dostupný na vyžádání u autorky této práce.

žádosti bylo potřeba vyplnit kromě předpokládaného rozpočtu a formálních informací o žadající instituci také tři popisné kategorie, které uvádí následující tabulka. Každé pole však bylo omezeno počtem 400 znaků včetně mezer, naformulování záměru na takto omezeném prostoru proto nebylo zcela snadné.

Kategorie	Popis
Co konkrétně pořídíte z nadačního příspěvku?	Vzdělávací komiks na téma Den v životě neolitické ženy, který na základě nejnovějšího archeologického výzkumu ve Velimi představí nejhlubší minulost středních Čech a zároveň jejich archeologické kulturní dědictví. Komiks bude mít dvě části – ilustrovaný příběh a vzdělávací část, didakticky propojenou s příběhem a prezentující konkrétní archeologická a přírodovědná fakta.
Co se změní,lepší oproti původnímu stavu?	Komiks nabídne zajímavou možnost doplnění výuky nejstarších regionálních dějin v rámci hodin dějepisu. Přispěje k lepšímu chápání kontinuity vývoje středočeského regionu a poznání jeho nejhlubší minulosti, a to jak mezi žáky, tak i v řadách dospělých čtenářů. Vyvolá v nich také další vlastní zájem o historii a přírodu jejich rodného kraje a přiměje je k vlastnímu přemýšlení o tématu.
Komu projekt prospěje?	Komiks bude zdarma rozdáván žákům v rámci edukačního programu Pravěk hrou, který je realizován v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor (provozuje ÚAPPSČ) a na dalších vzdělávacích akcích, pořádaných ÚAPPSČ. Žáci a návštěvníci se tak srozumitelně dozvědí o nejstarší minulosti a památkách svého kraje alepší svůj vztah ke kulturnímu dědictví a přírodnímu prostředí vlastního regionu.

Tab. 17 Popis komiksu v žádosti o finanční příspěvek Nadace ČEZ

Žádost byla odeslána dne 21. 3. 2016 a 21. 4. 2016 byla Nadací ČEZ schválena a finanční příspěvek udělen ve výši přibližně 65% z požadované částky. Během realizace projektu nebylo nutné Nadaci jakýmkoli způsobem informovat o průběhu. Pravidla Nadace ČEZ požadují pouze odevzdání podrobného vyúčtování přesně do roku od podání žádosti. Vidíme tedy, že tento typ financování dává realizátorům obrazně řečeno volnější ruku, a to jak administrativně, tak i časově. Podobných dotačních programů a nadací je v soukromém sektoru v současné době poměrně mnoho. Pro menší a krátkodobější projekty tohoto typu, které cílí na společnost, mládež a vzdělávání, se tedy financování prostřednictvím soukromého sektoru jeví jako vhodná cesta ve chvílích, kdy si státní instituce nemohou takové aktivity v celé výši dovolit. Jde v podstatě o novodobé mecenášství, které navazuje na antickou a poté renesanční tradici podporování kulturních a charitativních činností majetnými členy společnosti. V době, kdy je v naší archeologii nedostatek financí i na základní výzkum, a náklady na popularizaci a vzdělávání se mnoha institucím jeví jako zbytečný luxus, pak tento způsob financování může představovat zajímavou alternativu pro budoucí vývoj oboru.

Obr. 20 První oznámení o tvorbě komiksu na Facebookové stránce webu Cesty archeologie

Scénář komiksu

Jak jsme již nastínili, v centru komiksu měla stát jedna postava, jejíž zdánlivě běžný den měl být v komiksu vylíčen. Z názvu díla je samozřejmě patrné, že touto postavou je žena. Výběr pohlaví nebyl podmíněn dnes moderním genderovým vymezením, jak by se mohlo někomu zdát. Ženská hrdinka se lépe hodila pro náš koncept, neboť jejíma očima je možno líčit příběh o něco citlivěji, než jak by bylo adekvátní z pohledu neolitického muže. Příběhová linie byla navržena lineárně, s retrospektivní vsuvkou v rámci stejného dne. Děj měl běžet od svítání, kdy se obyvatelé vesnice probouzejí, až po úplný konec dne. Autorčiným záměrem bylo v komiksu představit běžné činnosti, které se na neolitickém sídlišti ve Velimi na základě pramenné základny bezpochyby odehrávaly (přesné příklady představíme v následující kapitole). Pokud by však děj sestával skutečně pouze z každodenních činností, komiks by ztratil svou podstatu, neboť pro tuto formu je charakteristická akce a dobrodružství. To bylo hlavním důvodem, proč byl „běžný“ den narušen loveckou scénou, u které hlavní hrdinka nefigurovala a která je vyprávěna retrospektivně navráťivšími se muži. Tento prvek měl do komiksu vnést napětí, a také poukázat na odlišnost života neolitických mužů.

Scénář byl zasazen do podzimního období v menší osadě kultury s lineární keramikou se sedmi funkčními domy a jedním rozestavěným¹⁹¹. Příběh se však točí zejména okolo rodiny hlavní hrdinky (sestavující z jejího muže, matky, otce, dvou synů a několikaměsíční

¹⁹¹ K volbě pramenů viz níže.

dcery) a blízkých sousedů (sousedky, jejího muže a jejího mladého syna). Postavy však potřebovaly svá jména. Ta z archeologických pramenů samozřejmě nevyčteme, jako jediný zdroj v tomto případě mohly posloužit prameny lingvistické. Inspirací pro jména byla rétorománština, jazyk, jímž hovoří pouze necelé procento obyvatel Švýcarska v kantonu Graubünden. Podle lingvistů se v rétorománštině díky izolaci v jednom z alpských údolí zachovalo několik málo slov starých tisíce let, která mohla být pravděpodobně známa i prvním zemědělcům (*Krefeld 1994*). Jména hrdinů komiksu proto byla vybrána z těchto slov tak, aby odrážela okolnosti, za jakých se v příběhu narodili.

Jméno	Význam v rétorománštině	Role v komiksu
Brentina	mlha	Hlavní hrdinka
Cametg	blesk	Brentinin muž
Ferdaglia	chlad	Matka Brentiny
Sulai	slunce	Otec Brentina
Garniala	krupobití	Nejmladší dcera Brentiny
Ora	počasí	Sousedka
Daman	ráno	Muž sousedky Ory
Serain	jasno	Syn Ory a Damana
Luft	vítr	Další soused

Tab. 18 Význam jmen hlavních postav komiksu a jejich role

Po ujasnění celého konceptu a příběhové linie byl scénář rozepsán na jednotlivé obrazy, které měly být v komiksu zobrazeny. V těchto obrazech figurovaly především nálezy z výzkumu ve Velimi, ale samozřejmě i některé další prvky doložené na sídlišťích kultury s lineární keramikou již dříve. Atmosféra komiksu měla být potměšilá a evokovat temné podzimní dny a tísnivé očekávání zimy. Tomu odpovídal jak děj, tak i požadavek na kreslíře a dialogy. Výsledný scénář, který byl autorkou předán kreslíři, nalezneme v příloze č. 2.

Scénář byl konzultován jak s vedoucím výzkumu Tomášem Chlupem, tak i s ředitelkou Ústavu archeologické památkové péče středních Čech Irenou Benkovou. Kreslíř Michal Puhač se scénářem dostal i k podrobnému výkladu tématu, scénáře a množství písemného i obrazového archeologického materiálu. Během tvorby pak probíhaly průběžné konzultace jak s autorkou, tak i s dalším archeologem zmíněné instituce Josefem Dufkem, který se na období neolitu specializuje a díky své přednáškové činnosti na Ústavu pro archeologii FF UK má široký celoevropský přehled. V závěrečné fázi byla celá práce konzultována také s dalším specialistou na období neolitu Pavlem Burgertem. V době, kdy byl komiks kreslen, pak vznikala textová podoba druhé, vzdělávací části. Její přístup a práci s prameny v celém komiksu si ukážeme v následující kapitole.

Didaktická práce s archeologickými prameny v narativním přístupu

Na úvod kapitoly považujeme za nutné zdůraznit, že jejím cílem není odborná studie života na sídlišti lidu kultury s lineární keramikou, ale představení didaktické transformace odborných pramenů za účelem efektivní popularizace ve formě komiksu. Proto v kapitole

uvádíme pouze takové informace a souvislosti, které považujeme za významné z hlediska tohoto tématu.

Archeologické prameny, se kterými komiks pracuje, můžeme rozdělit do dvou kategorií – primární a sekundární. Sekundárními prameny máme na mysli archeologickou odbornou literaturu, týkající se jak samostatných neolitických lokalit, spadajících do období kultury s lineární keramikou, tak i syntetické práce, zabývající se životem v neolitu obecně. Základnou pro tvorbu komiksu však byly prameny primární, získané záchranným archeologickým výzkumem Ústavu archeologické památkové péče středních Čech ve Velimě (okr. Kolín). Ten byl realizován z důvodu postupného rozšiřování areálu společnosti BallAerocan s. r. o. Výzkum probíhal v šesti etapách (2001, 2006, 2007, 2010, 2011, 2016), vedených Milošem Vávrou a v roce 2016 Tomášem Chlupem. Komiks navázal především na tuto poslední etapu, která byla nejrozsáhlejší a přinesla nečekané výsledky. Během všech etap byla prozkoumána plocha o výměře 2,43 hektarů, celkově se jedná o druhou největší archeologicky prozkoumanou plochu v celém okrese. Výzkum prokázal existenci neolitického sídliště, datovaného do fáze IIb-IIc kultury s lineární keramikou. Nutno podotknout, že lokalita dosud nebyla komplexně zpracována, tento proces však potrvá několik následujících let. Dosud známé výsledky archeologických i přírodovědných analýz ovšem již nyní mohou v kombinaci s výsledky dalších českých archeologických výzkumů sloužit jako vhodný podklad pro popularizační a vzdělávací práci s materiálem a vyvolat zájem o jeho další zpracování.

Na odkryté ploše se nacházelo celkem 25 dlouhých domů (z nichž pět se zatím jeví pouze jako hypotetické) o délce 36–46 metrů a šířce 7–8 metrů. Domy byly orientovány ve směru S-J a jejich půdorysy se s jedinou výjimkou vzájemně respektovaly. Rozložení a orientace domů bylo respektováno i v komiksu, což je zřetelné zejména v ranním výjevu hrou světla, kde je zobrazena vesnice osvětlená časným východem slunce. Dalším důležitým objektem, který v komiksu významně figuruje, byl objekt č. 1302, který byl interpretován jako studna. Ve výplni objektu se zachovaly dubové desky, pravděpodobně z nadzemní konstrukce, dále dubové kůly a vykotlaný či vydlabaný kmen javoru. Díky těmto dřevěným pozůstatkům se podařilo získat dendrochronologická data v rozmezí let 5273–5100 př. Kr. Dalším, v našem prostředí jedinečným nálezem z výplně tohoto objektu byl fragment provázku, jenž je v komiksu také zobrazen (*Chlup 2016* a *Vávra – Šťastný 2004*). Drobné movité nálezy, jako keramika, kamenná industrie či lastury mlžů, jsou v komiksu využívány jako podklad pro běžnou hmotnou kulturu, která postavy obklopuje.

Obr. 21 Jeden z dlouhých domů v komiksu zobrazených během výzkumu (foto V. Puhačová)

Obrazová náplň tedy měla poměrně bohatou základnu. Obtížnějším úkolem však bylo udržení odborné správnosti narativní linie, která již tolik opěrných bodů neměla. Jak vidíme, příběh ve scénáři popisuje průběh dne jedné neolitické rodiny kultury s lineární keramikou. Už jen tento samotný fakt může vyvolat mnoho kritických argumentů, že na základě archeologických pramenů nejsme schopni poznat, jak lidé před sedmi tisíci lety skutečně žili a mysleli. S tím samozřejmě souhlasíme. Proto se celý příběh z velké části dotýká pouze věcí, o kterých prokazatelně můžeme říci, že se skutečně děly. Neolitické lidi bydleli v dlouhých domech, připravovali si jídlo, vyráběli artefakty, chovali dobytek a pěstovali i sbírali plodiny, lovíli, umírali, trpěli nemocemi a také rodili. To jsou zřejmá fakta, která jim musela způsobovat mnoho starostí, stejně také jako někdy museli prožívat radost. Proto jsme ve scénáři rozpracovali povětšinou tyto jmenované obecné jevy, které nemůžeme vyvrátit, a nikterak jsme příliš nezabíhali do duchovního světa a neolitických rituálů. Ovšem zcela vypustit duchovní a náboženskou složku jsme také nemohli, protože byla neoddělitelnou součástí společnosti v celé lidské minulosti, její význam tedy musel být naznačen. V komiksu je proto ve spojení s lovem zmíněn „Pán lesa“ a ve spojení s těhotenstvím „Paní plodnosti“. Vymýšlet si konkrétní božstva s konkrétními jmény by bylo v tomto případě kontraproduktivní, neboť komiks měl být založen na archeologických realitách. Fiktivní náboženství by tak mohlo ve čtenáři vyvolat dojem jeho skutečné existence v dané době. Stejná situace platí také v případě chystaného pohřbu, jehož průběh a rituály

s ním spojené pro období neolitu neznáme, proto je v komiksu plánovaný pohřeb pouze nastíněn.

Další rovinou, které nebylo možné se v příběhu vyhnout, je rovina sociální. O možné stratifikaci společnosti lidu kultury s lineární keramikou nemáme příliš pramenů, nicméně panuje přesvědčení, že v ní nebyly velké sociální rozdíly. Rovnostářská společnost je podporována existencí universálního a jednotného modelu domů s lineární keramikou, kdy jejich proměnlivá velikost odpovídá významu celé sítě příbuzenských vztahů, nejen prosté početnosti obyvatel každého domu (Pavlů 2011, 38). Právě tyto vztahy bylo potřeba v komiksu určitým způsobem uchopit a uspořádat. Pro tento účel jsme zvolili model matrilocální¹⁹², kdy Brentina žije ve vesnici a domě svých rodičů a její muž Cametg přesídlil za ní. Tato volba se distancuje od teorie matriarchátu, která již byla v odborné obci opuštěna, nicméně matrilineární¹⁹³ a matrilocální společnosti jsou doloženy archeologickými i etnografickými prameny (Remišová Věšínová 2010, 47). Tento koncept je také zahrnut v příbězích na Serainův pohřeb, kdy Sulai, Brentinin otec říká, že půjde pro Brentininu bratry do vedlejší vesnice a obejdou i další vesnice, kde má celá komunita příbuzné. Tím měla být evokována pevná příbuzenská soudržnost a také význam účasti na rituálech, spojených s životem a smrtí.

Loveckou výpravou, před kterou Brentina dává svému muži amulet pro štěstí¹⁹⁴, neboť si je vědoma nebezpečí, kdy „Pán lesa může vyměnit jeden život za druhý“, jsme se také pokusili představit možný způsob vnímání svého životního prostoru samotnými neolitiky.

Komiks však obsahuje také zcela konkrétní artefakty, ekofakty a jevy, které vycházejí převážně z primárních pramenů velimského výzkumu. Několik jich však čerpá také z literatury, k tématu se vztahující či nevyhnutelné. Kromě dvou výjimek, kterými je Cametgův plášť a pohřební píseň, pocházejí všechny níže uvedené vzorky a nálezy z prostředí kultury s lineární keramikou. Archeologické předlohy uvádíme chronologicky podle pořadí zobrazení v komiksu:

Činnost v komiksu	Předloha v archeologických pramenech
Dům, ve kterém žije Brentina	Dlouhý dům o rozměrech 40 x 8 m, (Velim, dům D19)
Uspořádání domů ve vsi	Celkový plán výzkumných sezón 2001-2016 ve Velimi
Brentina vaří ranní kaši z pšenice a jablek	<i>Triticum monococcum</i> – pšenice jednozrnka (Velim, palynologická analýza viz Kočár – Petr – Chlup 2016), <i>Malus sylvestris</i> – jabloň lesní (Mohelnice - Opravil 1979, Březno u Loun - Tempír 1982)
Cametg si obléká plášť a kožené nohavice	Plášť/část krosny vyrobený/á předtkalcovskou technikou bezprošlopového stávku ze stébel traviny válečky prapořité (<i>Brachypodium pinnatum</i>), propletené lipovým lýkem (<i>Tilia</i>), nalezené u těla „Ötziho – muže z ledovce“ (jihotyrolské Alpy, Wilhalm – Oegg 2005, 201)
Daman pije bedrníkový čaj na kašel	Makrozbytky druhu <i>Pimpinella saxifraga</i> – bedrník obecný, jehož kořen má sekretolytické účinky (Velim, vzorek 5, Kočár – Petr – Chlup 2016)

¹⁹² Matrilocálnita je sociokulturní regulativ předepisující manželům usídlit se u rodiny nevěsty (Soukup 2004, 641).

¹⁹³ Matrilinearita je systém pokrevního příbuzenství založený na genealogickém vztahu po mateřské rodové linii – dítě je vždy spojeno se skupinou příbuzných, ke které svým původem patří jeho matka. (Soukup 2004, 640).

¹⁹⁴ Což je zvyklost, která je běžná i v 21. století.

Muži přelévají vodu ze studně z keramické nádoby (s. XX)	Velký fragment pravděpodobně trojuché amfory z objektu č. 1302 (Velim, č. sáčku 4442) Studna s fragmenty dřevěných konstrukcí (Velim, obj. č. 1302)
Kompozitní hrot kopí Cametga	Silicitové čepelky vyrobené technikou štípání (Velim, č. sáčku 4537)
Brentina s matkou splétají provázek	6,7 cm dlouhý a 4 mm široký fragment provázku z rostlinného materiálu (skaný v zákrutu S ze dvou svazků se zákrutem Z, přadná rostlina dosud neidentifikována, Velim, obj. č. 1302, <i>Bureš Víchová-Škrdlantová-Drábková 2016</i>)
Brentinini synové drtí obilí na zrnotěrci	Fragmenty zrnotěrek (Velim, č. sáčku 4213 a mnoho dalších)
Muži si předávají misku s nápojem	Fragmenty keramiky zdobené vyplňovanou páskou (Velim, č. sáčku 4969), tvary nádob fáze LnK IIa-IIb (Pavlů – Zápotocká 2008, 31-34)
Všichni zpívají pohřební píseň	<i>„Když boží lidstvo stvořili, lidstvu v úděl smrt dali, život však v rukou svých si ponechali.“</i> (Epos o Gilgamešovi, 2. tis. př. Kr., božská šenkýřka Siduri radí Gilgamešovi po Enkiduově smrti, 10. tabulka starobabylonské verze)
Brentina je při pohřebním rituálu oděna do pásků napříč hrudníkem do tvaru V	Figurky Německo, Chabařovice, Anatólie
Cametg dává Brentině grandlí	Imitace jeleních špičáků – grandlí z keramiky a spondylu (Vedrovice, hrob 9/88, Podborský 2002, obr. 117; Vejvanovice, Pavlů – Zápotocká 2008, obr. 42:1)

Tab. 19 Předlohy vybraných komiksových zobrazení v archeologických pramenech

Všem těmto autentickým jednotlivostem jsme v komiksu ponechali určitou individualitu užití, ovšem tak, aby nedošlo k záměně funkce či významu. Snad jedině v případě pohřební písně jsme původní útržek textu z Eposu o Gilgamešovi postavili do jiného kontextu, než ve kterém původně figuroval. Záměrem bylo v souvislosti se smrtí člena komunity ukázat hluboký zármutek, který je ovšem spojen s chápáním nevyvratelnosti a přirozenosti smrti. Chtěli jsme také naznačit určité kulturní tradice, s takovými sešlostmi spojené, a jejich pravděpodobnou hudební složku. Text popěvku mohl být zcela fiktivní, ovšem čerpat z dávného myšlenkového světa starověku se nám zdálo pro tento účel vhodnější a opodstatněnější.

Co se týče nadzemních konstrukcí domů a jejich výzdoby, názory badatelů na tuto problematiku se různí (např. *Pavlů – Vavrečka 2012, Končelová 2010*). Na základě předpokladu, že každý dům je zřejmě individuální konstrukcí, jejímiž autory byli členové jedné nebo dvou domácností, kteří je stavěli (*Pavlů 2011, 36*), mají některé domy v komiksu odlišné řešení jižní části i ornamentálního zdobení. Stejně tak jsme jako volnou rekonstrukci pojali zastřešení studny, o kterém na základě nálezů dubových fošen v její výplni můžeme uvažovat.

Obr. 22 Muži v komiksu se chystají na lov – v pozadí vesnice a studna (ilustrace M. Puhač)

Jedním z důležitých aspektů komiksu byl také potenciál ukázat na základě zobrazení života v neolitické vesnici vztah jejích obyvatel k přírodnímu prostředí a způsoby jeho využívání. Některé prvky kontaktu člověka a přírody jsou totiž platné dodnes a na principu environmentální výchovy mohou sloužit jako zdroj inspirace i pro naše každodenní životy. Proto byl například v souvislosti s kašlem, který se šíří po vesnici a jehož příčinu jsme záměrně neuvedli, zmíněn odvar z bedrníku obecného, jehož výskyt byl na lokalitě doložen a jehož kořen je dodnes užíván pro své léčivé účinky na dýchací cesty. Právě tato neznámá choroba v komiksu naznačuje přítomnost zátěžových faktorů, jako jsou virové a bakteriální infekce či parazitární onemocnění, které nám dokazuje neolitický antropologický materiál (*Květina 2015, 435*). Pro čtenáře odkaz funguje nejen jako určité memento mori, které nás provází od pravěku, ale také jako ukázka přírodního léčitelství a významu bylin. Jejich účinek byl tehdejšími lidem dozajista velmi dobře znám, odkaz tedy fungoval také jako podnět k tomu, že i dnes můžeme často sáhnout po tomto přirozeném a levném způsobu léčby. V komiksu se také věnujeme zdrojům potravy a konkrétním surovinám, které jsou stále dostupné. Prostřednictvím vyprávění neolitické ženy jsme se tak snažili přimět čtenáře nejen k zájmu o život v pravěku, ale také k zamyšlení nad svým vlastním způsobem života a jeho alternativami.

Nejnáročnějším úkolem však bylo zobrazení neolitických oděvů a podoby tehdejších lidí vůbec. Pokud bychom se drželi pramenů pro celý neolit, zdrojů inspirace by bylo rozhodně

více, obzvláště z hrobových nálezů kultury s vypíchanou keramikou, lengyelského okruhu a kultury s moravskou malovanou. To by však byl krok stranou z našeho konceptu, proto jsme se i v odívání drželi především nálezů z období kultury s lineární keramikou. O podobě oděvu před koncem 6. tisíciletí př. Kr. na našem území nemáme mnoho informací, taktéž materiálové určení není jednoznačné. Pěstování lnu je sice doloženo již od neolitu (*Opravil 1981*), textilní fragmenty však identifikujeme poměrně zřídka a bohatá nálezová základna pro závěr doby kamenné se nám otvírá až s eneolitickými nákolními osadami (*Grömer 2005, 177*). Samotné textilie byly vyráběny především celou řadou tzv. předtkalcovských technik, zahrnujících provaznictví, síťování, různé formy proplétání a užití vertikálních bezprošlupových stavů, případně také tkaním na vertikálním tkalcovském stavu (*Korteová 2016, 15*). Předpokládáme také velký podíl kůže a kožešin, které obzvláště v chladnějších obdobích roku musely být nutně doplňkem k rostlinným materiálům s nízkou výhřevností. Součástí oděvů byly též materiály z divoce rostoucích rostlin a dřevin, například z kopřivy či lipového lýka, známe také užití plodů bobulovin (*Urbanová 2016, nestránkováno*). Jakým způsobem byly všechny tyto prvky využívány a skládány však nevíme. Proto jsme v komiksu materiály a technologie oděvů velmi schematizovali, některé prvky naznačili a oděv (a jeho problematiku uchopení) více vysvětlili až ve vzdělávací části. Pro večerní pohřební sešlost jsme však potřebovali najít cestu, jak zobrazit slavnostní podobu neolitiků.

Inspiraci jsme čerpali především z neolitických plastik Evropy, které určitý oděvní styl naznačují. Tyto plastiky, které můžeme datovat do období kultury s lineární keramikou, jsou povětšinou velmi stylizované a zdobené rytím a ornamenty pro tuto kulturu typickými. Výzdoba navíc mohla plnit funkci dekorativní a být i symbolicko-komunikativním prvkem (*Lička – Hložek 2011, 46*). Problém je v tom, že identifikovat v takové stylizaci oděvní prvky a odlišit je od prvoplánové výzdoby, magických symbolů či zdobení samotného těla není snadné. Rozhodli jsme se tedy jakožto výrazný rituální prvek zvolit motiv kříže či „V“ na hrudi, tak, jak ho známe například z plastik kultury s lineární keramikou z Cífer-Pácu (*Pavúk 1981, 81*), z Bicske (*Grömer 2016, 335*) či z Chabařovic (*Lička – Hložek 2011*). Jelikož z oblastí Anatolie a Balkánu je známo užití těchto šikmých křížů na hrudi jakožto rituální prvek na oděvu (*Kalicz 1980, 72*), rozhodli jsme se ho i v komiksu zobrazit jako systém zdobených pásků. Pro naznačení slavnostních ozdob vlasů a krku jsme pak využili hrobové nálezy. Žádanost jeleních grandlí jako šperku zase vycházela z nálezové situace z Vejvanovic, kde se v dětském hrobě našla imitace jeleních grandlí, vyrobená ze spondylu (*Pavlu – Zápotocká 2008, 79*). Kostěné náhrdelníky a lasturové ozdoby vlasů jsme zobrazovali na základě nálezů z hrobu tzv. „kněžky“ z Vedrovic (*Podborský 2002, obr. 117 a, b, c*), který dokládá užití lastur břichonožce jako mnohokusového šperku. Jelikož na výzkumu neolitického sídliště ve Velimi bylo nalezeno velké množství různých druhů lastur, můžeme jejich funkční využití jako ozdobných prvků s velkou pravděpodobností předpokládat.

Obr. 23 Ukázka ze vzdělávací části komiksu

Už z tohoto výčtu je vidět, že na 17 komiksových stranách samozřejmě nebylo možno zdůraznit všechny aspekty neolitického života. Prostor téměř nedostalo například zemědělství, těžba kamenných surovin či jednotlivá řemesla. Protože naším záměrem však bylo podat, byť ne podrobnou, ale ucelenou představu o době počátků neolitu, včetně možností jeho zkoumání, mnoho dalších informací bylo obsaženo ve druhé, vzdělávací části komiksu. Ta v přehledných kapitolách vysvětlovala to, co v komiksu nemohlo být řečeno. Vzdělávací kapitola čítá dalších 17 stran a je dělena následovně:

1. *Tam, kde je Brentina doma* (popisuje podobu a materiály dlouhých domů)
2. *Obklopení věcmi* (popisuje široké spektrum předmětů denní potřeby a způsoby jejich výroby)
3. *Brentina a svět přírody* (zabývá se přírodním prostředím, faunou a florou, stravováním)
4. *Móda prvních zemědělců* (popisuje materiály a možnou podobu neolitického oděvu a doplňků)

Každá z těchto kapitol je rozdělena do dvou částí – první z nich je líčena v Ich-formě, kdy Brentina ze svého pohledu vypráví o světě okolo sebe. Druhá část s názvem „Jak to víme“ je pak psána obecně v podobě povídání archeologů o tom, jakým způsobem svět prvních zemědělců zkoumáme a jaké zdroje informací získáváme. Vzdělávací část plynule přechází mezi archeologickými a přírodovědnými poznatky a snaží se tak mimo jiné nastiňovat důležité téma vztahu člověka a krajiny. Jednu z kapitol vzdělávací části si zde pro příklad uvedeme¹⁹⁵.

OBKLOPENÍ VĚCMI¹⁹⁶

„Asi jste si všimli, že v našem domě máme spoustu různých věcí. Když se nám však něco rozbije nebo potřebujeme něco nového, musíme si to pěkně sami vyrobit nebo se domluvit s někým, kdo to umí lépe. Každému jde samozřejmě něco jiného, takže pak mezi sebou některé výrobky směňujeme, buď u nás ve vesnici, nebo se vzdálenějšími osadami.

Základním materiálem, se kterým pracujeme, je dřevo, hlína a kámen. Ze dřeva stavíme nejen domy, naši muži z něj vyřezávají i nádoby, lžíce a naběračky, poličky, násady k nářadí, rýče, motyky, luky a šípy, vřetena a hřebeny na česání rostlinných vláken před předemím,

¹⁹⁵ Celá komiksová i vzdělávací část viz digitální příloha č. 7.

¹⁹⁶ Brentinino vyprávění.

lavice na sezení a spoustu dalších drobností. A také posvátné figurky zvířat a lidí, ale i hračky pro naše děti.

Kromě dřeva stromů používáme na výrobky i jejich další části – kůru na nádoby a vaky, lýko na pevné provazy a lana, proutí na košíky. Rostliny vůbec jsou výborným zdrojem materiálu. Z vláken lnu, kopřiv a konopí dokážeme upříst nitky a pak z nich utkat celé oblečení. To však není tak jednoduché, povíme si o tom až za chvíli. Lehčí to je s rákosem, slámou a travinami, z nich se toho dá vyrobit mnoho. Třeba různé omotávané misky či nádoby, splétané sítě nebo třeba boty či pláště. **Něco z toho určitě zvládnete i vy. Zkuste si venku natrhat nějaká dlouhá stébla různých travin a pak je v ruce stáčejte k sobě. Vidíte, co vzniká? Provázek! Podobný, jaký jsem dnes stáčela já s mou matkou.**

Pořádné ostré nástroje bychom však pouze z rostlinných materiálů nezískali. Používáme tedy také kosti zvířat, z nichž vyrábíme jehly, šídla, lžičky, palice, rydla nebo také násady. Ale pro ty nejtvrší nástroje potřebujeme kámen. Po celá pokolení ho již umíme štípat a naši poměrně nedávni předci se ho naučili i brousit a vrtat. A řeknu vám, třeba taková broušená kamenná sekera, to je pěkně nebezpečný nástroj. Stromy se s takovými ostrými nástroji pokácí a opracují moc dobře, a když je nejhůř, poslouží i jako účinná zbraň. Z odštípnutých čepelek zase vyrábíme nože, srpy, hroty šípů a oštěpů, různá škrabadla a další podobné nástroje. Získat vhodný kámen pro takovou práci ale není jen tak. Na štípání ho k nám přinášejí obchodníci až z dalekého severu nebo z bližších krajin na severozápadě od nás. Tmavý kámen na broušení pak pochází z území vzdáleného jen několik dní chůze severně od nás. Ale takové perfektní nástroje prostě za překonávání vzdáleností stojí.

Líbí se vám naše věci? My se rádi obklopujeme hezkými předměty, stejně jako vy. Krásná je proto i naše keramika. Vyrábíme ji podle potřeby z jemné nebo hrubší hlíny a zdobíme ji liniemi, které tvoří spirály a zákruty a někdy jsou vyplněny vpichy. Takové zdobené nádoby používáme spíše k jídlu, servírování a krátkodobému uchování potravin, větší a hrubší nádoby s uchy a praktickými držadly ve tvaru pupíků zase na přenos surovin i tekutin a jejich uchování. A když se nějaká rozbije, střepy smeteme do jam na hlínu, které zbyly po stavbě domů, a prostě si vyrobíme nádobu novou.“

JAK TO VÍME¹⁹⁷

O hmotné stránce Brentinina života toho z archeologických nálezů víme poměrně dost. Třeba jen na našem výzkumu ve Velimi se našlo množství zmíněných štípaných kamenných čepelek, vyrobených z pazourku od Baltu a z křemence ze severozápadních Čech, a také zlomky broušených sekerek a tzv. kopytovitých klínů z metabazitu, natěženého v Jizerských horách. Ze všech předmětů se však nejvíce zachovala keramika. Podívejte se, jak pěkně zdobené střepy nám po nádobách Brentininy rodiny zůstaly.

Jak ale určitě sami víte, organické materiály, jako je dřevo, rostliny či látky, se většinou pod zemí rychle rozpadnou. Podle porovnání s tzv. přírodními národy po celém světě ale odhadujeme, že právě z těchto organických materiálů mohly být zhotoveny možná až dvě třetiny předmětů denní potřeby i v neolitické vesničce. Nám se ve Velimi podařilo zachytit alespoň maličký zlomek z tohoto ztraceného materiálu. V naší studni se díky jejímu vlhkému prostředí dochoval provázek spředený z konopných či kopřivových vláken, který patrně patřil k nádobě na nabírání vody. A z nálezů z neolitických studní v dnešním Německu zase známe různé tvary dřevěného nářadí a nádob z kůry. Ale zbytek, ten bohužel zůstává zatím na naší fantazii.

Výrazným didaktickým elementem celé vzdělávací části jsou, jak vidíme v ukázce, výzvy k akci, jejichž cílem je aktivizace čtenáře a podpoření jeho pozornosti. Každá z kapitolek

¹⁹⁷ Archeologické vyprávění.

obsahuje tučně zvýrazněné sdělení, ve kterém Brentina čtenáře vyzývá k vlastnímu obohacení současného života formou činnosti či zamyšlení. Podle číslování kapitol výše zde tyto výzvy uvádíme v jejich plném znění:

1. *“Já mám prostě náš domov ráda, je to naše jediná jistota, protože přežití všech nástrah přírody není v naší době samozřejmostí. A co vaše domy, jak vypadají? Jak moc se liší od toho našeho? Zkuste si jen představit, jaké by to bylo, nemít střechu nad hlavou. Ani ve vaší době by to nebylo snadné, že? Tak co, vážíte si svého domova jako my?”*

2. *“Z vláken lnu, kopřiv a konopí dokážeme upříst nitky a pak z nich utkat celé oblečení. To však není tak jednoduché, povíme si o tom až za chvíli. Lehčí to je s rákosem, slámou a travinami, z nich se toho dá vyrobit mnoho. Třeba různé omotávané misky či nádoby, spleť sítě nebo třeba boty či plášt. Něco z toho určitě zvládnete i vy. Zkuste si venku natrhat nějaká dlouhá stébla různých travin a pak je v ruce stáčejte k sobě. Vidíte, co vzniká? Provázek! Podobný, jaký jsem dnes stáčela já s mou matkou.”*

3. *„Rádi si však dáme něco dobrého i bez práce na poli, proto sbíráme divoké jahody, maliny, lískové ořechy, trnky, jablka i červené plody dřínu, které jsou opravdu výborné! Moje rodina má ráda také saláty připravené z mladých listů merlíku a šťovíku. Příroda je prostě plná laskomin, stačí, když budete vědět, kdy a co sbírat, a hned máte pestřejší jídelníček. Všechno se dá sníst čerstvé, a co nesníme hned, to nasušíme na zimu do zásoby. Zkuste to taky!”*

4. *„Já jsem si třeba vyrobila náhrdelník z provrtaných zvířecích zubů a hliněných korálek a do vlasů sítku s navlečenými ulitami drobných šneků z naší řeky. Ale tu nosím jen na výjimečné události, jakou je třeba pohřební hostina nebohého Seraina. Sousedka Ora zase nosí korálky ze dřeva a suchých jeřabin, korálky si našila i na lněnou suknici. Co myslíte, zvládli byste si také vyrobit vlastní ozdoby z přírody? Až půjdete ven, pořádně se rozhlédněte a zkuste to!”*

Celá vzdělávací část navazuje svým provedením na formu komiksových bublin, ovšem je přehledně členěna a proložena jak kreslenými obrázky a rekonstrukcemi, navazujícími na komiks, tak také originálními fotografiemi z archeologického výzkumu ve Velimi a jeho nálezů, které dodávají textu na autenticitě. Texty také poukazují na současnost a podněcují k hledání jejich podobností a odlišností s dobami minulými. Grafická úprava zahrnuje motivy výzdoby lineární keramiky, ovšem citlivě, aby nenarušovaly tok textu. Společně s komiksovou částí tak vznikl celek, který slouží popularizaci nejen jednoho specifického archeologického výzkumu, ale ve své podstatě také k prezentaci období neolitu i archeologických metod. Tohoto by však nebylo možné docílit bez důrazu na detaily, kterých je komiks plný, a bez promyšleného didaktického zpracování. Komiks se drží odborných zdrojů, avšak vizuálně atraktivní vyprávěcí formou přesahuje z archeologické prezentace do roviny environmentálně a společensky výchovné. Proto se domníváme, že celé dílo můžeme považovat za ukázkou efektivní popularizace archeologie.

Realizace, uplatnění komiksu a zpětná vazba

Slavnostní křest komiksu proběhl 4. dubna 2017 v Zahradách pod Pražským hradem a jeho cílem bylo přilákat pozornost veřejnosti i médií. To se podařilo, neboť na křest dorazilo několik set návštěvníků a informovala o něm také velká média (Český rozhlas, Česká televize). V návaznosti na křest pak přišlo množství žádostí o zaslání komiksu, a to jak z široké veřejnosti, tak také od pedagogů, kteří jej chtěli samostatně využít ve výuce. Dále byl komiks během května–října 2017 rozdávan v rámci vzdělávacích akcí Ústavu archeologické památkové péče středních Čech žákům základních škol. V říjnu byly vyčerpány zásoby financované z příspěvku Nadace ČEZ a byl vyhotoven dotisk, který šel již do prodejní distribuce samostatné a také zprostředkované komiksovým nakladatelstvím CREW.

Na závěr je nutné si vždy položit poslední otázku, zda se celý projekt vydařil a splnil všechna očekávání. Tato evaluace by však neměla skončit prostou odpovědí „ano“, ale skutečně sledovat užití komiksu v rámci výuky, což byl jeho primární účel. Na začátku jsme uvedli, že jedním z hlavních smyslů komiksu je žáky motivovat (*Yang 2003*). U vzdělávacího komiksu bychom tedy měli sledovat, zda téma bylo skutečně pro žáky atraktivní a zda pro ně bylo uchopitelným podkladem ve výuce. Důležitým aspektem je také vizuální zpracování, tedy zda žáci neměli problém s orientací v komiksu a rozuměli jeho výtvarnému podání. Stěžejním sledovaným momentem by také mělo být porozumění celému obsahu komiksu, tedy zda žáci vnímali to, co jim měl komiks sdělit tak, jak jsme při jeho tvorbě zamýšleli. Všechny tyto dopady mohou být sledovány prostřednictvím pozorování, interakce a komunikace mezi zprostředkovatelem (jímž může být sám autor nebo pověřený pedagog) a vybranými skupinkami žáků (*Gundermann 2007*, 161).

V evaluaci nyní vynecháme pozitivní hodnocení dospělými, které bylo analyzováno pouhým pozorováním a zapisováním zpětné vazby, a zaměříme se na žáky. Prvotní reakcí na komiks téměř vždy bylo nadšení, žáci si okamžitě po rozdáni začali komiksem listovat. Z evaluace, provedené v souvislosti s jedním ze zmíněných vzdělávacích programů¹⁹⁸, vyplynulo, že pedagogové tuto vzdělávací pomůcku považují za velmi přínosnou a že ji ve výuce využili. Pedagogové pracující s mladšími žáky (1. – 3. třída ZŠ) povětšinou měli připomínku, že na takto staré žáky je komiks ještě příliš složitý kresbou i didaktickým pojetím. To korespondovalo s cílovými skupinami komiksu, které začínaly až ve 4. třídě ZŠ. Otázkou tedy je, zda má vůbec smysl komiks mladším žákům dávat (protože i mezi mladšími se naleznou vnímaví jedinci, kteří již zvládají složitější témata), či zda je vynechat zcela. Pedagogové starších žáků však považovali didaktickou i vizuální stránku komiksu za vhodně zvolenou a téma za srozumitelné. Přínosné byly také četné žádosti pedagogů, kteří se o komiksu dozvěděli a samostatně si ho vyžádali. To odráží mimo jiné nedostatek moderních výukových materiálů zaměřených na pravěk. Z osobních reakcí bylo zřejmé, že komiks pedagogové považují za výborný způsob zpřístupnění učiva. V jednom případě byl také komiks využit jako praktická pomůcka pro týdenní školu v přírodě ZŠ v Klánovicích, kde se pedagogové s žáky zaměřili na život a technologie v pravěku. Další vyhodnocování efektivity komiksu v době, kdy vzniká tato práce, stále probíhá.

¹⁹⁸ Viz kazuistika 5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb co bylo, když nebyla škola

5.4 Edukační práce s germánským pohřebišťem Dobřichov-Piřhora

Dobřichov-Piřhora patří bezpochyby k těm nejvýznamnějším archeologickým nalezištům, která u nás kdy byla prozkoumána, a zaslouží si pozornost nejen odborné obce archeologické, ale také sféry veřejné. Proto je tato lokalita v posledních letech intenzivně popularizována komplexními prezentačními metodami Ústavu archeologické památkové péče středních Čech. Než se však dostaneme k jejich rozboru, stručně si význam a historii lokality připomeneme. Germánské pohřebiště ze starší doby římské (10/5 př. Kr. -180 n.l.), rozkládající se na návrší nad rovinou v okolí Peček u Kolína, bylo objeveno při těžbě štěrku roku 1896 Janem Waňkem¹⁹⁹, ředitelem velkostatku knížete Jana z Lichtenštejnu v Radimi. Ten tou dobou již měl odborné zkušenosti ze svého předchozího objevu nedalekého pohřebiště Dobřichov-Třebická. Dělníci, kteří na těžbě na piřhorském návrší pracovali, přinesli Waňkovi nejprve tři nádoby. V tom čase však také byla z ekonomických důvodů zastavena místní těžba, a dělníci, kteří tím ztratili práci, přišli do Radimi za Waňkem s prosbou, aby je přijal na kopání hrnců. Waňk v nádobách samozřejmě rozpoznal podobný archeologický materiál, který znal z Třebické, proto neváhal a jal se napsat Josefu Ladislavu Piřovi, kustodovi a řediteli prehistorického oddělení Musea království českého²⁰⁰, dopis, ve kterém ho o nálezech zpravil. Waňk si dále vyžádal svolení obce Dobřichov na prokopání celého pohřebiště, jehož nálezy přislíbil věnovat sbírkám Musea království českého. A to také, vše na vlastní náklady, učinil²⁰¹. Navíc se rozhodl Dobřichovu, který ze zkoumaného pozemku předtím bral nájemné, věnovat 500 zlatých pro tamní chudé²⁰² (*Piř 1896-1897*, 479).

Hroby zde však byly objevovány i v dalších letech na počátku 20. století. E. Droberjar ve své *monografii Dobřichov-Piřhora. Ein Brandgräberfelder der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen*, která vznikla v rámci projektu kompletního zpracování pohřebiště financovaném Grantovou agenturou České republiky v letech 1996-1999, pracuje již se 160 hrobovými celky. V mělce zahloubených hrobech převažovaly popelnicové hroby v hliněných urnách, v nichž kromě popela byly uloženy i kovové, záměrně deformované milodary. Keramika tvarovaná v ruce byla zdobena radélkovou geometrickou výzdobou a měla bohatý tvarový rejstřík, typický převážně pro stupeň B1 a B2. Pozoruhodné byly zejména kovové milodary. Jelikož se jednalo o hroby mužské, ženské i dětské, záběr artefaktů je skutečně široký – šperky (spony bronzové i stříbrné, opaskové zápony a nákončí, přezky, jehlice), koňské postroje, zbraně (meče, štítové puklice, hroty kopí, hroty šipek) toaletní předměty (hřebeny, pinzety, kování schránek) či rozměrné tepané nádoby (bronzové a ojediněle stříbrné fragmenty kotlů, věder a naběraček s antropomorfními a zoomorfními motivy), nástroje (jehly, ovčácké nůžky, nože) – a má domácí i provinciální původ. Právě bohatě vybavené hroby bojovníků poukazují na přítomnost vojenské šlechty. Velká část hrobů spadá do fáze B1a, tedy do horizontu Marobudovy říše (10/5 př. Kř. – 20/30 n. l.). A právě na základě četnosti a honosnosti výbavy těchto hrobů bývá pohřebiště

¹⁹⁹ Který byl tou dobou členem tzv. Piřovy družiny, okruhu poloprofesionálních spolupracovníků, který se utvořil kolem J. L. Piře. Družina vznikala od 80. let 19. století a z několika málo zakládajících členů (archeologa J. L. Piře, historického antropologa Jana Hellicha a cukrovarníka Václava Požáreckého) se rozrostla na širší okruh příležitostných členů a přátel, kteří se podíleli na mnohých českých výzkumech včetně Piřory (*Sklenář 1993*).

²⁰⁰ Dnešní Národní muzeum.

²⁰¹ Během měsíce výzkumu se podařilo odkrýt celkem 131 hrobů.

²⁰² Tento čin tu nezmiňujeme zbytečně, později se k němu v souvislosti s aktuálním děním na Piřoře vrátíme.

na Pičhoře dáváno do souvislosti s Marobudovou říší, tvořenou kmenem Markomanů. (*Droberjar 1999*, 170). Ačkoli přímou souvislost ani přesnou polohu této říše, o níž hovoří i písemné prameny²⁰³, podle archeologických nálezů určit nedokážeme, je velmi pravděpodobné, že luxusní zboží na Pičhoře nalezené muselo náležet elitám, které se seskupovaly okolo panovníka. Hypotéza spojení tohoto pohřebiště a markomanského krále Marobuda je proto velmi pravděpodobná.

Význam pohřebiště Dobřichov-Pičhora pro minulost našeho území je sice zcela zřejmý archeologům, nicméně široká veřejnost o této lokalitě téměř neví a ani nemá příliš možností se s ní seznámit. Nevyužitého vzdělávacího potenciálu, spícího přímo nad obcí, si bylo vědomo i její vedení. Proto se v roce 2013 starosta obce Milan Jícha po konzultaci s archeologem Zdeňkem Benešem²⁰⁴ rozhodl, že společně vytvoří naučnou stezku, která by slavnou minulost obce připomněla nejen místním obyvatelům, ale také přilákala turisty ze vzdálenějších obcí a regionů. Projekt stezky byl podpořen Regionálním operačním programem střední Čechy²⁰⁵ a jeho cílem bylo atraktivním způsobem zpřístupnit informace o germánském pohřebišti na Pičhoře i významu regionu v době římské přímo na místě původních nálezů z 19. století. Stezka Markomanů, jak byl projekt Naučné stezky Dobřichov pojmenován, byla vyhotovena ve spolupráci obce Dobřichov, Ústavu archeologické památkové péče středních Čech a Národního muzea²⁰⁶ v první čtvrtině roku 2014 a zahrnovala celkem osm zastavení s naučnými tabulemi, které představovaly nejen samotné pohřebiště, ale na počátku stezky také minulost obce a její okolí.

Naučná stezka Dobřichov – Stezka Markomanů a její virtuální podoba

Stezka Markomanů však od samého počátku byla plánována jako komplexnější počín, než jen klasické tabule s textovými informacemi a obrázky, jaké bývají v rámci naučných stezek tradiční. Důležitým terénním doplňkem, provázejícím celou stezku, jsou kamenné patníky s reliéfem menády, nalezené na bronzovém vědru v hrobě V. (*Droberjar 1999*, taf. 14, V/1). Hlava menády, průvodkyně boha vína Dionýsa, se stala dominantním symbolem Stezky Markomanů a pro návštěvníky je srozumitelným a zapamatovatelným prvkem, který si po návštěvě již nadále budou spojovat jak s lokalitou, tak i obdobím počátku našeho letopočtu. Patníky s menádou společně tvoří orientační systém, který návštěvníky vede od jednoho zastavení k druhému. Nutné je také podotknout, že již při plánování stezky a rekonstrukcí v ní zahrnutých bylo počítáno s následným pravidelným ožíváním stezky a konáním dalších edukačních akcí.

Samotné tabule byly pojaty velkoryse. Některé z nich obsahují audiozařízení s několikajazyčnými verzemi textu, které stezku zpřístupňují nevidomým a také cizincům. Texty na tabulích jsou doplněny množstvím fotografií originálních nálezů, rekonstrukcí a také obrázkovým komiksem, který postupně vypráví příběh objevu naleziště v 19. století. Celková podoba tabulí je tak velmi vizuálně přitažlivá a informace jsou vhodně strukturované tak, aby návštěvníka nepřehltily a navedly ho k prostudování všech textů i obrázků. Stezka však nesestává pouze z tabulí, ale je doplněna několika rekonstrukcemi v životní velikosti.

²⁰³ Např. Tacitovy spisy *Germania* a *Letopisy* (Tacitus: O původu, poloze, mravech a národech Germánů; Tacitus: Od smrti božského Augusta).

²⁰⁴ Který má v rámci svého pracovního úvazku na Ústavu archeologické památkové péče středních Čech na starost území bývalého okresu Kolín, kam spadá i Dobřichov.

²⁰⁵ <http://www.ropstrednicechy.cz/>.

²⁰⁶ Ve kterém jsou nálezy z Pičhory uloženy a které také vlastní práva k jejich fotografiím.

Jednotlivá zastavení si postupně stručně představíme:

Zastavení první

Stezka Markomanů začíná přímo na dobřichovské návsi první tabulí, která ukazuje průběh celé stezky včetně mapy a seznamuje návštěvníky s komiksovým příběhem, který je bude stezkou provázet na každé z naučných tabulí. Zde jsou uvedeny také formální informace o autorech stezky a participujících institucích. Tabule je doplněna o audioprůvodce, který text, jenž je na tabuli, předčítá v české, anglické, německé, francouzské a ruské verzi.

Zastavení druhé

Druhé zastavení s naučnou tabulí najdeme na kopci nad návší, pod kostelem Nejsvětější trojice, kde je návštěvníkům představena pravěká minulost obce Dobřichov včetně nálezů v okolí.

Zastavení třetí

Třetí tabule stojí přímo za kostelem Nejsvětější trojice v blízkosti bývalé fary a zaměřuje se na historii obce Dobřichov doloženou v písemných pramenech, na vznik a vývoj kostela a také na nedávné události, které obec postihly.

Zastavení čtvrté

Na okraji obce na rozcestí směřujícím k Pičhoře, kde je výhled do okolní krajiny, je umístěna čtvrtá tabule, která pojednává o přírodě v okolí Dobřichova. Vypráví o geologické minulosti regionu, chráněných druzích, přírodní památce Sládkova stráž a také o současné fauně a floře na Dobřichovsku. Nedaleko od této tabule se dále nachází nízká pultová tabule, která motivuje návštěvníky k pozorování krajiny a rozpoznávání stromů na tabuli zobrazených. Stezka tak získává přesah do celkového zkoumání místa jakožto celku propojujícího člověka a krajinu a rozšiřuje návštěvníkům nejen teoretické znalosti, ale také praktické pozorovací dovednosti.

Zastavení páté

Další zastavení sestává z několika bodů a nachází se na samotné Pičhoře, respektive na rozcestí cesty z Dobřichova do Radimi. Přímo na křižovatce je umístěn dřevěný rozcestník, který prostřednictvím směrovek a přibližných vzdáleností do měst významných kolem přelomu letopočtu (např. Capua, Řím, Carnuntum) odlehčuje atmosféru a zároveň evokuje danou dobu. Jeden z ukazatelů vede přímo na místo nálezů hrobů. Tam se kromě samotné tabule, představující význam pohřebiště pro poznání duchovních aspektů života Germánů, nachází první rekonstrukce. Jedná se o pravoúhlé palisádové ohrazení, které na základě terénního výzkumu na stejně datovaném pohřebišti v Třebusicích (*Motyková – Droberjar 2005*) rekonstruuje žároviště s pohřební hranicí, kterou zde představuje kamenný obdélný sokl.

Zastavení šesté

O několik desítek metrů dále směrem k okraji návrší, v místech původních hrobových nálezů, se pak nachází šesté zastavení s naučnou tabulí, věnovanou přímo nálezům zde objeveným a také jejich provenienci. Stanoviště je doplněno rekonstrukcí žárového hrobu – v terénu zahlobenou malou komorou s urnou lehce zapuštěnou v zemi, která je vyplněna

popelcem se zlomky spálených kostí a deformovanými replikami milodarů. Celý hrob je z bezpečnostních důvodů skryt za plexisklem. Veškeré předměty v této rekonstrukci vystavené byly vyrobeny speciálně pro tento účel jako přesné kopie originálních nálezů z hrobu č. 26, který obsahoval keramickou urnu s hladkým povrchem, bronzovou sponu s křídélky, silně zdeformovaný hrot železného kopí, štítovou puklici a držadlo a tři nože (*Droberjar 1999, 232*). V blízkosti této rekonstrukce si návštěvníci mohou povšimnout také památníku, který zde již po smrti J. L. Píče v roce 1911 nechal vztyčit J. Waněk, aby byl připomínkou nejen slavné minulosti místa, ale také osob, jež se na jejím výzkumu podílely.

Zastavení sedmé

Vzhledem k poloze tohoto zastavení byla nedaleko tabule zbudována vyhlídka, která díky umístění na okraji návrší umožňuje široký rozhled do kraje pod Pičhorou. Vyhlídka byla konstruována jako kamenné, po schodech přístupné plató, v jehož středu návštěvníky upoutá sedmá naučná tabule, tentokrát pultová, upozorňující na výrazné body a charakter polabské krajiny. V blízkosti vyhlídky je také pro návštěvníky připraveno relaxační místo v podobě zastřešeného stolu s lavicemi, kde si mohou při procházení stezky odpočinout a vychutnat si *genius loci* daného místa, umocněný výhledem zpět na dominující věž dobřichovského kostela.

Zastavení osmé

Cesta k poslednímu zastavení stezky vede z Pičhory směrem k Radimi. Po zhruba 300 metrech mírně vzrostlou vegetací se před návštěvníky vynoří germánská chata v životní velikosti, zbudovaná k evokování běžného života Germánů. Chata sice není přesnou nalezovou rekonstrukcí²⁰⁷, nicméně pohledově sestává pouze z přírodních materiálů (dřevo, hliněná omazávka, slaměná střecha). Celé stanoviště, doplněné poslední naučnou tabulí věnovanou životnímu stylu a obytným stavbám místních Germánů, tak odkazuje na sídlištní nálezy, které zde v poloze „Pod Pičhorou“ odhalil ještě na konci 19. století J. Waněk. Bohužel však svůj výzkum nedokumentoval, přesnou strukturu ani podobu sídlištních objektů proto neznáme. Pro doplnění atmosféry byly před chatou umístěny dvě dřevěné sochy nízkých germánských koní v životní velikosti, které vybízejí obzvláště dětské návštěvníky k posezení.

Jelikož však naučné tabule svým formátem neumožňují prezentaci rozsáhlých informací, vyvstala otázka, jak zájemcům tyto hlubší informace zprostředkovat a dát možnost poznat význam pohřebiště Dobřichov-Pičhora i těm návštěvníkům, kteří nemohou stezku z určitých důvodů navštívit osobně. Proto se autor stezky Zdeněk Beneš po konzultaci s autorkou této práce²⁰⁸ rozhodl, že stezku spolu s delšími texty a množstvím obrázků zpřístupní také virtuálně prostřednictvím e-learningové platformy Národního muzea Virtuální archeologie²⁰⁹. Společně tedy navrhli podobu virtuální výstavy Stezka Markomanů, kterou

²⁰⁷ Kterou ani místo ani podmínky dotačního programu neumožňovaly.

²⁰⁸ V době realizace stezky v roce 2014 pracující v Národním muzeu v projektu Archeologie na dosah jako muzejní pedagožka, redaktorka webu a e-learningové platformy Virtuální archeologie.

²⁰⁹ Celou platformu vytvořila autorka této práce Veronika Mikešová během svého působení v Národním muzeu v rámci projektu Archeologie na dosah. Platforma funguje jako e-learning, poskytuje návštěvníkům řadu studijních a kreativních materiálů spojených s archeologií a také virtuální výstavy. Do konce projektu v roce 2014 byly realizovány tyto virtuální výstavy: Krok za krokem archeologií, Krása věcí minulých, Poslední Germáni v Čechách, Jak se žilo prvním zemědělcům, Stezka Markomanů a 3D archeologie. Viz www.virtualniarcheologie.cz

autorka práce strukturovala a umístila mezi další výstavy ve Virtuální archeologii²¹⁰. Aby byla okamžitě přístupná také návštěvníkům stezky na Pičhoře, na naučné tabule byly při jejich tvorbě umístěny QR kódy²¹¹, vedoucí přímo do konkrétních sekcí virtuální výstavy, jež se týkaly tématu představovaného na dané tabuli. Tyto kódy mohou návštěvníci buď přímo využít přes datové připojení ve svých mobilních zařízeních, nebo si je uložit do telefonu či tabletu a pomocí nich si pak virtuální rozšíření stezky dohledat v teple svých domovů.

Obr. 24 Páté zastavení na Stezce Markomanů v Dobříchově

Autoři textů naučných tabulí proto byli požádáni o napsání obsáhlejších kapitolek, které měly být využity ve virtuální podobě stezky. Tým podílející se na Stezce Markomanů i s jejím virtuálním rozšířením byl následující:

Odborné texty:

Mgr. Zdeněk Beneš (*Ústav archeologické památkové péče středních Čech*), Mgr. Daniel Bursák (*Národní muzeum*), PhDr. Jan Jílek, Ph.D. (*Východočeské muzeum v Pardubicích*), Mgr. František Janošek Kašpárek (*Východočeské muzeum v Pardubicích*), doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D. (*Ústav pro klasickou archeologii FF UK*), Mgr. Kristýna Urbanová (*Národní muzeum*), Mgr. Tomáš Zavoral (*Východočeské muzeum v Pardubicích*)

²¹⁰ Kompletní virtuální výstavu Stezka Markomanů najdeme na <http://www.virtualniarcheologie.cz/stezka-markomanu/>.

²¹¹ QR kód (z angl. Quick Response) je prostředek kódování, do nějž je možné uložit velké množství dat. Má podobu černobílého čtverce, který obsahuje několik vrstev dalších grafických symbolů a znaků. QR kódy se často používají pro uložení webové adresy, na kterou kód po načtení do mobilního zařízení nasměruje.

Fotografie:

Olga Tlapáková (*Národní muzeum*), MgA. Guna Halama Leite (*FAMU*), Mgr. Zdeněk Beneš (Ústav archeologické památkové péče středních Čech), Mgr. Veronika Mikešová (*Národní muzeum*)

Realizace virtuální výstavy:

Mgr. Veronika Mikešová (*Národní muzeum*)

Sbírkové předměty:

Oddělení pravěku a antického starověku, Národní muzeum

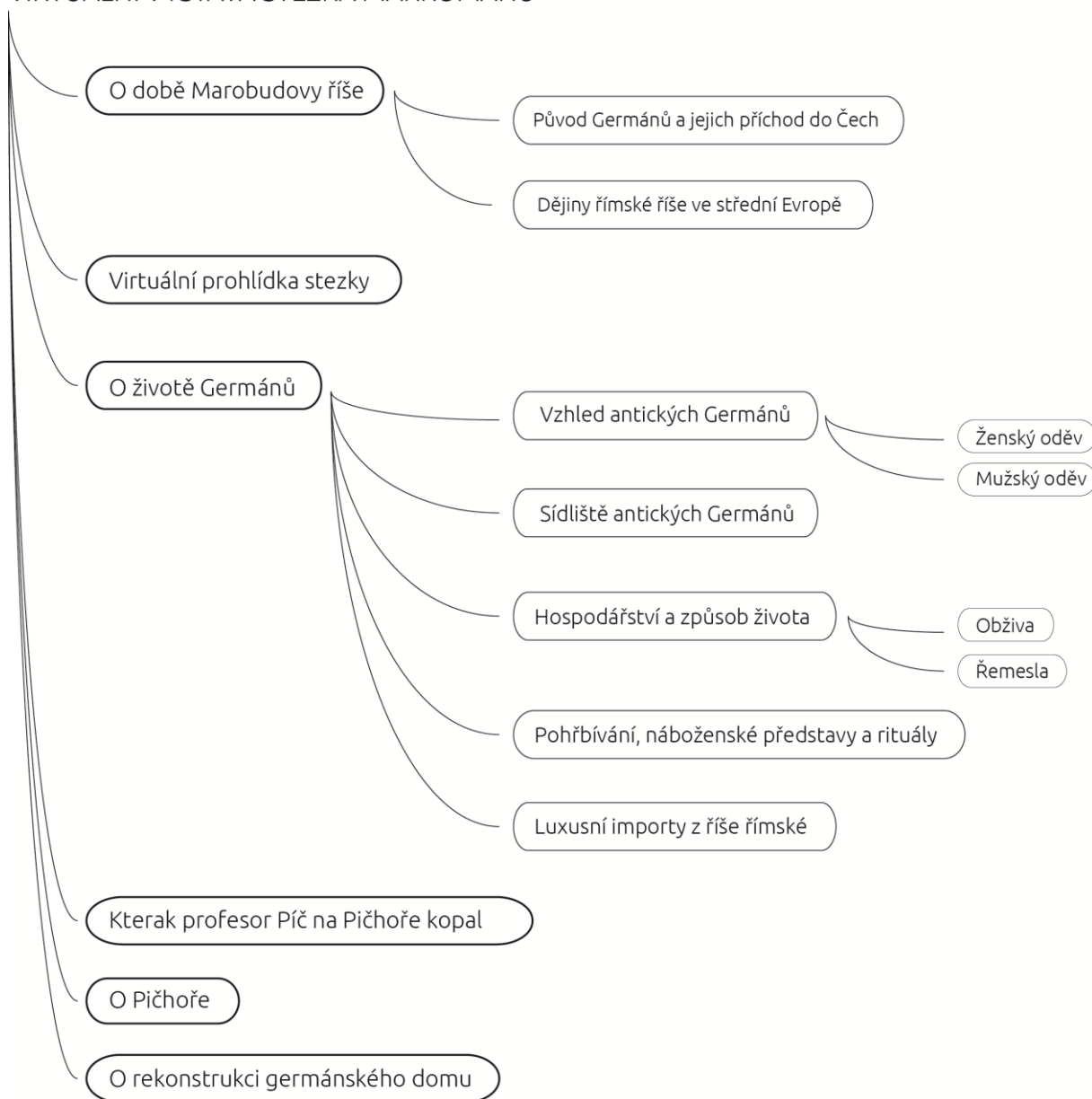
Jak jsme již zdůraznili v kapitole 4. 5 Přínos digitálních technologií a multimédií pro efektivní popularizaci, virtuální výstava musí splňovat náročnější kritéria, než jen pouhé vystavení archivních materiálů, databází, textů a multimédií. Jejím základem je konkrétní téma, vycházející z obsahových možností autorských institucí. Virtuální výstava tedy musí mít nejen jasně určený obsah, titul, záměr a cílové skupiny, ale měla by návštěvníkovi přinášet nové informace, zkušenosti a znalosti a být pro něj i zážitkem, stejně jako když navštíví reálnou výstavu (*Kalfatovic 2002, 2*). Obsah virtuální výstavy musí být konceptuálně uchopen a vzájemně provázán, aby celek tvořil přehledný a jasně strukturovaný vzdělávací komplex, jímž se může návštěvník volně procházet. Proto byla struktura virtuální výstavy Stezka Markomanů navržena tak, aby se v ní návštěvníci snadno zorientovali a chápali její sdělení. Tím mělo být nejen zpřístupnění skutečné stezky na Pičhoře a významu tamního germánského pohřebiště, ale také prezentace celkového obrazu života a dění doby římské na našem území tak, jak ho dnes vidíme ve světle archeologických pramenů.

Jednotlivé části výstavy poměrně obsažně popisují celkový charakter doby a význam našeho území v rámci celoevropského kulturního i politického dění, každodenní život Germánů včetně způsobu sídlení, pohřbívání, oblékání, stravování, duchovního světa a obchodu a samozřejmě objevení a výzkum pohřebiště na Pičhoře. Součástí výstavy je také fotogalerie, která návštěvníky virtuálně stezkou provede a případně naláká k osobní návštěvě. Prezentován je také pětiminutový audiovizuální spot²¹² s názvem Kterak profesor Píč na Pičhoře kopal. Toto video hravou formou, kombinující fyzické hraní a kresby, seznamuje návštěvníky s objevením pohřebiště na Pičhoře a nechává ožít také samotného profesora Píče. Celou virtuální výstavu tak zasazuje do kontextu doby, kdy archeologie teprve stála na svém počátku, a vytváří velmi zajímavý kontrast s dalšími informacemi, založenými na nejmodernějších archeologických poznatcích.

²¹² Vytvořený také v rámci projektu Archeologie na dosah v roce 2013.

Strukturu výstavy nejlépe pochopíme, ukážeme-li si ji názorně v následujícím obrázku:

VIRTUÁLNÍ VÝSTAVA STEZKA MARKOMANŮ

Obr. 25 Schéma struktury virtuální výstavy Stezka Markomanů

Myšlenka uchopení výstavy vycházela z požadavku na srozumitelnost a snadnou orientaci v obsažených informacích. Právě orientace by měla být u virtuálních výstav nepřehlíženým tématem, stejně jako je tomu v reálných naučných stezkách i klasických muzejních výstavách. Neomezený prostor internetu totiž vybízí k vyčerpávajícímu přístupu k informacím, svádí k přeplňování texty i multimédií a tím pádem vzniká riziko přehlcení a dezorientace návštěvníka. Proto při tvorbě virtuální Stezky Markomanů bylo naprosto klíčovým momentem balancování mezi skutečně širokým vzdělávacím obsahem a zároveň jednoduchostí a přístupností, přesně v duchu hesla „méně znamená více“. Celkově tak ve

výstavě najdeme 40 normostran textu, 28 obrázků, 74 fotografií a 1 video, vše vzájemně propojené do srozumitelného celku. O efektivitě propojení virtuální a skutečné naučné stezky svědčí i čísla, která můžeme vyčíst ze služby Google Analytics, napojené na platformu Virtuální archeologie. Virtuální výstavu Stezka Markomanů od jejího publikování na webu v září roku 2014 navštívilo 3670 unikátních návštěvníků²¹³. Z celkového počtu šesti výstav je právě tato výstava nejnavštěvovanější a návštěvníkový provoz ve výstavě je zpravidla vyšší o víkendech, kdy předpokládáme také vyšší návštěvnost samotné stezky na Pičhoře²¹⁴. Sekce virtuální stezky Markomanů O době Marobudovy říše a Úvod do výstavy Stezka Markomanů jsou také nejfrekventovanější stránky, přes které návštěvníci do celé platformy Virtuální archeologie vstupují, spojení s fyzickou podobou naučné stezky je tedy zcela zřejmé.

Lze tedy konstatovat, že propojení skutečné a virtuální naučné stezky se osvědčilo jakožto efektivní metoda, kombinující klasické a moderní prostředky popularizace. Jak již bylo uvedeno výše, celá edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov-Pičhora je mnohem komplexnější a zahrnuje také oživené vzdělávací akce a práci s komunitou. Tomuto aspektu se budeme věnovat v následující podkapitole.

Programy pro školy a místní komunitu

Naučná Stezka Markomanů je pravidelně každý rok oživována tematickými vzdělávacími akcemi a už její samotné otevření dne 3. října 2014 zahrnovalo kromě slavnostních oficiálních projevů také edukační prvky. Cílem veškerých aktivit na Pičhoře však není pouze vzdělávání, prezentace a propagace lokality, ale také komunitní rozvoj. Všechny dosavadní příležitostné akce konané na Pičhoře v souvislosti s naučnou stezkou byly orientovány především na obyvatele Dobřichova a okolí a také na místní školy. Prostřednictvím prezentace dávné minulosti regionu se archeologie v Dobřichově stala nástrojem rozvoje obce současné a podporuje tak nejen lokální povědomí o společném kulturním dědictví a tradicích, které rozvíjely místní společnost před dvěma tisíci lety, ale posiluje také hrdost obyvatel na místo, ve kterém žijí a jež je významné v celoevropském měřítku. V neposlední řadě také tyto akce podporují komunitní život, neboť jsou společenskou událostí, na níž se schází celá obec.

První událostí, která Stezku Markomanů oživila, bylo, jak jsme již uvedli, její otevření. V úzké spolupráci vedení obce Dobřichov v čele se starostou Milanem Jíchou a Ústavu archeologické památkové péče a Národního muzea proběhlo zahájení celé ceremonie v duchu konce 19. století. Přibližně dvě stovky místních obyvatel se shromáždily na návsi u první naučné tabule, kde byla panem starostou a autorem stezky Zdeňkem Benešem pronesena úvodní slova. Sám autor stezky byl ustrojen do svátečního oděvu odpovídajícího přelomu 19. a 20. století a byl obklopen několika dalšími dobově oděnými dámami a pány²¹⁵. Celá skupinka měla evokovat Píčovu družinu a pomyslně přenést návštěvníky do

²¹³ Údaje platné ke konci ledna 2017, avšak s upozorněním, že od doby konce projektu Archeologie na dosah v roce 2014 a ukončení pracovních pozic projekt spravujících, není platforma dále cíleně propagována. Předpokládáme, že veškerá čísla by v opačném případě byla mnohem vyšší. Unikátní návštěvy webu zahrnují skutečné počty návštěvníků dle unikátních IP adres, tzn. že opakované návštěvy z jednoho počítače se nepočítají. Relativní poměry návštěvnosti v kontextu ostatních sekcí jsou však platné a vypovídající.

²¹⁴ Její návštěvnost je však z praktických důvodů obtížně dlouhodobě měřitelná.

²¹⁵ Nutno podotknout, že se jednalo o kolegy z dalších archeologických institucí – Mgr. Viktoria Čisťáková (Národní muzeum), Mgr. Pavel Kacl (ArcheoPro, o.p.s.), Mgr. Veronika Mikešová (Národní muzeum), Mgr. Luboš Rypka

doby, kdy bylo pohřebiště Dobřichov-Piřchora zkoumáno. Po slavnostním zahájení se průvod návštěvníků v čele se zástupci obce a Piřčovou družinou vydal vzhůru ke kostelu a následně postupně prošel přes všechna zastavení stezky.

U pátého stanoviště s rekonstrukcí žároviště bylo na náklady obce přichystáno občerstvení a připraven doprovodný program, který návštěvníky strhl ještě hlouběji do minulosti, až na samý počátek letopočtu. Další spolupracovníci²¹⁶ zde již čekali v oděvech Germánů starší doby římské, aby návštěvníky seznámili se „svým světem“, v němž žili a který opouštěli právě na Piřchoře. Do jejich vyprávění byla nenásilně zařazena také krátká přednáška o odívání a zbraních doby římské. Po několika dotazech se pak všichni společně i s návštěvníky vydali na poslední stanoviště stezky ke germánské chatě, kde se opět od Zdeňka Beneše v roli archeologa konce 19. století dozvěděli další informace, týkající se germánského způsobu sídlení. Poté již byl návštěvníkům dán prostor si celou novou stezku vychutnat samostatně. Akce měla podle osobních ohlasů úspěch nejen u místních obyvatel, ale rezonovala i v médiích²¹⁷.

V červnu následujícího roku (2. 6. 2015) byla opět ve spolupráci Ústavu archeologické památkové péče středních Čech a Národního muzea realizována akce zaměřená na místní školy s názvem Návštěva u Germánů. Cílem tohoto vzdělávacího programu bylo přiblížit žákům každodenní život Germánů na místě, které je od jejich domovů vzdáleno jen pár set metrů. Tímto způsobem tak žáci měli získat nejen hlubší povědomí o historii a kulturním dědictví jejich vlastního kraje, ale také povědomí o jeho pestré minulosti a kontinuálním vývoji. Akce měla žákům také zprostředkovat uvědomění, že naše společnost nestojí na vrcholu tohoto vývoje, ale je jeho plynoucí a neoddelitelnou součástí.

Program byl koncipován na celé vyučovací dopoledne a byl dimenzován na účast celkem čtyř pátých tříd. Realizační tým sestával z celkem osmi lektorů²¹⁸, z nichž šest bylo připraveno na konci stezky u germánské chaty v germánských oděvech, a dva prováděli žáky stezkou. Ti byli rozděleni na dvě přibližně stejně velké skupiny, pro každou z nichž byl průběh akce opačný. Jak akce probíhala, si ukážeme na příkladu první z nich. Na začátku stezky na dobřichovské návsi si žáky převzal Zdeněk Beneš, který je jakožto archeolog seznámil s lokalitou Piřchora a také s nálezy z doby římské, a to v podobě replik zhotovených na základě skutečných germánských nástrojů, zbraní, šperků a keramiky. Následně s žáky prošel celou stezku a u každého zastavení s nimi o každém tématu krátce diskutoval. Na posledním stanovišti pak byl využit moment překvapení, kdy záměrem realizátorů bylo konfrontovat žáky s něčím, co ještě rozhodně neměli možnost nikde vidět a co pro ně nese nádech neznámého a vzrušujícího (*Mikešová – Opatrná a kol. 2014, 19*). Vzhledem k vhodnému načasování a odhalení dalšího bodu programu, který je pro navo

(Muzeum města Ústí nad Labem).

²¹⁶ Členové sdružení Bacrie o.s. Bc. David Maršálek, Jan Půlpán a Mgr. Kristýna Urbanová (Národní muzeum).

²¹⁷ Např. 9. 10. 2014 v Kolínském deníku (online na http://kolinsky.denik.cz/zpravy_region/foto-v-dobrichove-otevrel-i-novou-naucnou-stezku-markomanu-20141009.html) nebo na turistickém webu Kudy z nudy (online na <http://www.kudyznudy.cz/Aktivity-a-akce/Aktivity/naucna-stezka-dobrichov.aspx>). Stezka sama o sobě se objevuje v médiích častěji, např. na webu časopisu Lidé a země (<http://www.lideazeme.cz/clanek/s-markomany-na-pichoru>) nebo také na webu Českého rozhlasu (http://www.rozhlas.cz/kraje/cesko/_zprava/na-naucne-stezce-markomanu-u-dobrichova-se-muzete-podivat-do-jejich-chyse--1504401).

²¹⁸ Za Ústav archeologické památkové péče středních Čech Mgr. Zdeněk Beneš, Mgr. Veronika Mikešová a Bc. Dražen Šťastný, za Národní muzeum Mgr. Viktoria Čiřťaková a Mgr. Lubomír Novák, Ph.D. a za Bacrie o.s. Ladislav Čejka, MgA. Michal Puhač a Lucie Zámotná.

zení momentu překvapení stěžejní, tak byla pozornost žáků obnovena a zvýšena a připravena na další vstřebávání informací a zážitků.

Žáci totiž u germánské chaty, kterou jinak znali jako prázdnou a opuštěnou, našli „germánskou rodinu“ (představovanou manželským párem, ženinou sestrou a jejím nastávajícím a jejich otrokyní), která si žila svým každodenním životem. Při příchodu žáků byla zinscenována krátká dramatická vsuvka, kdy ke Germánům přišel obchodník z provincií a začal jim nabízet své zboží. Obě ženy začaly smlouvat a přesvědčovat ženina manžela k nákupu šperků, nabízely za ně kožešiny a otrokyni, a celkově tak všichni naznačovali, jakým způsobem probíhal obchod ve starší době římské, jaké zboží proudilo na naše území a odkud, a naopak, co místní Germáni nabízeli ke směně. Postupně pak byli k obchodování přizváni i žáci, kteří ovšem dostali za úkol si nejdřív ke směně něco vyrobit. Spolu s „obyvateli“ germánské chaty se tak na připravených zrnotěrkách učili drtit obilí, vedle mohli vyzkoušet technologicky dokonalejší, leč dobově nevyužívaný žernov a postupy srovnat, barvit vlnu rostlinami a plést z ní jednoduché náramky či se pokusit rozdělat oheň a upéct jednoduché placky. Vše pod dohledem a ve vzájemné diskuzi s lektory-Germány, kteří je nenásilnou formou vedli k dalším otázkám, a naopak se jich „neznale“ vyptávali na dobu, ve které žijí sami žáci. Ti se mezitím libovolně pokoušeli smlouvat s obchodníkem a poznávali tak hodnotu konkrétních předmětů a materiálů v pravěku. Tímto způsobem žáci samostatně poznávali materiály, technologie, způsob obživy, výrobu artefaktů, odívání a obchod na počátku doby římské a srovnávali je s dobou, které jsou součástí.

Obr. 26 Program pro školy u germánské chaty na Pičhoře v rámci ožívování Stezky Markomanů (foto B. Petráň)

Takovýto program či koncepci, využívající různé aktivizační metody, můžeme zahrnout mezi komplexní výukové metody. Ty jsou složitým metodickým útvarem, který předpokládá různou, ovšem vždy ucelenou kombinaci a propojení několika základních prvků didaktického systému, jako jsou metody, organizační formy výuky, didaktické prostředky a životní situace (Maňák – Švec 2003, 131). V Návštěvě u Germánů, jak jsme si ukázali, se s principem objektového učení a narativního přístupu k předávanému sdělení²¹⁹ kombinují jak klasické metody, jako jsou názorně-demonstrační, slovní a dovednostně-praktické, tak i aktivizační, konkrétně diskuzní a inscenační. Právě na inscenační metodu zde byl kladen značný důraz, neboť její podstata spočívá v hraní rolí a případném ztotožnění se s přidělenými rolemi a vychází z přímé zkušenosti, kdy se studenti naučí mnohem více, když si danou roli zahrají. Taková metoda má blízko k didaktickým hrám a dramatizaci, neboť simuluje skutečnou situaci, přináší žákům emotivní prožitky a přispívá k rozvoji komunikačních dovedností (Lacina – Kotrba 2015, 147). Také podle ohlasu přítomných pedagožek se pojetí akce skutečně osvědčilo:

„Program pro školy, který sliboval zavést nás do pravěku a prožít si ho na vlastní kůži, doslova předčil naše očekávání. Vše bylo velice zajímavé, ale možnosti prožít pravěk na vlastní kůži se nic nevyrovná. Na konci stezky nás opravdu čekala nejen návštěva pravěkého obchodníka, se kterým děti směnily vlastnoručně namleté obilí za kousek soli, ale i ukázka přírodního barvení vlny. Děvčata si pak vyrobila ozdobné náramky a poznala techniku výroby pásků na šaty, ale i postup pletení sítě. Stateční ochutnali pravěkou kaši se sušeným ovocem. Velmi zdařilá akce. Určitě by ji zvládlo i více tříd najednou, např. čtvrté a páté společně.“

„Hodnotím tuto akci velmi pozitivně – není v našich silách i možnostech přiblížit dětem tuto dobu a toto provedení mělo jistě cenný význam.“ (osobní sdělení Marcely Němcové a Jaroslavy Pospíšilové)

Stejného principu a didaktických metod bylo využito i při plánování dalšího oživení stezky v dalším roce. Dne 25. 5. 2016 zde byla realizována kulturně-vzdělávací akce Pohřeb na Pičhoře²²⁰, která cílila nejen na školy, ale i na dospělé obyvatelstvo Dobřichova a okolí²²¹. Tentokrát však zaměstnanci Ústavu archeologické památkové péče středních Čech Zdeněk Beneš a Veronika Mikešová navrhli akci jako celodenní – dopolední část pro školy, podvečerní pro veřejnost, s cílem ukázat možnou podobu a průběh zdejších germánských pohřbů. Zajištění občerstvení a propagace pro veřejnou část se opět ujal starosta obce Milan Jícha, repliky archeologických nálezů zapůjčila Viktoria Čistáková z Národního muzea. Práce se školními třídami (které byly samozřejmě jiné, než v loňském roce) byla obdobná jako u Návštěvy u Germánů, část byla vždy shromážděna u germánské chaty na konci stezky a druhá část procházela stezku pod vedením Zdeňka Beneše. Nosným tématem, které také propojovalo celý den do jedné narativní linky, byl pohřeb germánského

²¹⁹ Podrobné vysvětlení zde zmiňovaných didaktických aspektů viz kapitola 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

²²⁰ Reportáž z akce z pera autorky této práce online na <http://bit.ly/2jgev3D> a v příloze č. 5.

²²¹ Reflektováno opět Kolínským deníkem (online na http://kolinsky.denik.cz/zpravy_region/dobrichovsti-se-ocitli-v-dobe-o-dva-tisice-let-nazpet-20160527.html).

bojovníka Sigiswerta²²². Ve chvíli, kdy školní třídy dorazily ke germánské chatě, byly svědky příjezdu Sigiswertových příbuzných, kteří byli uvítáni Sigiswertovou ženou Gudrun a její sestrou. Pak se společně poklonili tělu zemřelého, které bylo umístěno uvnitř chaty, a pustili se do příprav pohřbu²²³. Ženy barvily a tkaly ozdobné vlněné tkanice a zdobily pohřební roucho, kterým mělo být tělo na hranici obaleno. Muži si připravovali a leštili zbraně a chystali pohřební nádoby. Společně také připravovali smuteční hostinu. Žáci, zpočátku nedůvěřivě přihlížející, byli na principu inscenační metody jakožto další smuteční hosté k přípravám přizváni. Nejprve byl každý z nich v obličejích označen temně rudým smutečním znamením²²⁴, poté se odebral uctít Sigiswerta uvnitř chaty (přičemž tělo ve formě slaměné figuríny zabalené do několika kusů látky působilo skutečně autenticky) a až pak se mohli všichni zapojit do práce. Velmi rychle se zhostili svých rolí a začali s ostatními „Germány“ živě diskutovat. Při tom si zkoušeli drtit obilí a připravovat z něj placky, zdobit je tvarem a povídly, tkát tkanice na destičkovém stávků, příst vlnu a barvit ji mořenou barvířskou. Měli také za úkol pomoci zdobit pohřební roucho, a to pomocí ručně vyrobených razítek, kombinujících dřevo a kůži, která byla vytvarována do podoby (pro tuto lokalitu a starší dobu římskou obecně) typického meandru²²⁵. Prostřednictvím této techniky se žáci mimo jiné setkávali také s možnostmi využití materiálů, které sami znají a mohou aplikovat i v běžném životě²²⁶. Dále se žáci dozvídali o podobě a využití germánských zbraní a jejich symbolice, o germánské módě či vztazích s římskou říší, a celkově poznávali životní styl zdejších Germánů tak, jak ho známe z archeologických i písemných pramenů. Zároveň, stejně jako u Návštěvy u Germánů, dostávali od lektorů v germánských rolích zvědavé otázky na dobu a život, který žáci v roli hostů ze vzdálených krajů žijí.

Právě narativní přístup, objektové učení a aktivizační metody v kombinaci s individuálním přístupem vedou k tomu, že žáci při takovém programu cítí nejen motivaci k učení, ale také si ho patřičně užívají (*Hooper-Greenhill 2007, 200*). V případě tohoto programu navíc žáci zapojovali všechny smysly, zrak, sluch, hmat, chuť i čich, neboť materiály a aktivity všechny smysly vyžadovaly. Tímto polysenzorickým poznáváním tak dochází k intenzivnímu rozvoji různých typů inteligence – verbální, zrakově prostorové, fyzické a inter- i intrapersonální (*Dostál 2009*). Ovšem nic z toho, ani zachování odborné správnosti, ani

²²² Jména Germánů z pohřebiště Dobříčov-Pičhora samozřejmě neznáme, ale pro příběh byly potřeba. Proto byla volena jména známá ze středověkých severských pramenů, konkrétně ze Ságy o Vølsunzích, kde je příběh Sigurða a jeho ženy Gudrun (*Zatočil 1960*). Jméno Sigiswerth je pak dle lingvistických pramenů starší podobou jména Sigurd (*osobní sdělení lingvisty Mgr. Lubomíra Nováka, Ph.D.*).

²²³ Tým zajišťující program sestával z těchto členů: Mgr. Zdeněk Beneš (Ústav archeologické památkové péče středních Čech), Mgr. Lucie Broncová (Národní muzeum), Mgr. Viktorie Čiřáková (Národní muzeum), Monika Dupalová, DiS., Lukáš Gerla (Bacrie, o.s.), Petr Kavan, Tomáš Klouda, Eliška Macková (Bacrie, o.s.), Bc. David Maršálek (Bacrie, o.s.), Bc. Monika Maršálková, DiS. (Bacrie, o.s.) Mgr. Veronika Mikešová (Ústav archeologické památkové péče středních Čech).

²²⁴ Vyrobeným z kořene mořeny barvířské.

²²⁵ Pro výrobu razítek byl vybrán konkrétní meandr z keramické nádoby z pičhorského hrobu č. 15 (Dorberjar 1999, taf. 32, 15/1).

²²⁶ Razítka na zdobení látek, tzv. pintadera, využívající ke zdobení látek barevné okry, jsou známa již z eneolitu (z bližších lokalit např. rakouský Zwerndorf a Dietersberg). Látky zdobené malbou se však předpokládají i pro další období, avšak z podstaty možností dochování pro tuto teorii téměř chybí prameny (s výjimkou dánské lokality Ømark, kde byl v bažině nalezen obdélný kus látky zdobený malovanou vlnicí a datovaný mezi roky 390-200 př. Kr. (*Grømer 2016, 208*). Proto byla pro jednu z edukačních aktivit zvolena v pramenech sice nedoložená razítka z organických materiálů, ovšem prezentující techniku předpokládanou a provazující téma symboliky a hmotných keramických pramenů.

efektivní práce s žáky, by nebylo možné, pokud by celý program nezajišťovali zkušení lektori. Není nutné, aby všichni byli profesionálními archeology, ale domníváme se, že právě archeologové by měli takovéto programy designovat a další lektory pak se svým záměrem seznámit. Ti by zase měli být znalí vzdělávacích a komunikačních metod a mít bohaté zkušenosti s prezentací archeologických poznatků dané cílové skupině. Jedině tak je možné docílit touto formou skutečně efektivní popularizace.

Na tento dopolední vzdělávací blok v odpoledních hodinách navázal již samotný pohřeb. Okolo dvou set návštěvníků se shromáždilo v blízkosti žároviště u pátého zastavení, kde již byla připravena hranice dřeva, a očekávali další dění. Pohřeb zahájil nejprve oficiálně Zdeněk Beneš, který pohovořil o významu pičhorského pohřebiště a o pohřebních zvyklostech místních Germánů. Poté se slova ujal „kněz“²²⁷, který pronesl oslavnou řeč na počest zemřelého a přivolal pohřební průvod. Ten sestával z dívek, příbuzných Sigiswertovi, a jeho přátel-bojovníků. Dívky nesly milodary (obilí, látky, tkané opasky, květiny, víno a nádoby), zatímco muži na ramenou máry s tělem. Sigiswerta uložili na hranici i s jeho zbraněmi a dívky mu jedna po druhé na hranici přinášely své dary, odřikávajíc přitom věty na rozloučenou. Poté kněz vyzval několik bojovníků, aby Sigiswerta vyprovodili hudbou, a přítomné dívky, aby zatančily pohřební tanec. Ve velmi hutné atmosféře se odehrál rituál, při kterém dívky v rámci předem secvičeného tance s akrobatickými prvky, evokujícími lidskou oběť a její volnou duši, daly znamení k zapálení hranice. Ta poté vzplála do ticha, které bylo přerušeno výskotem a rozlíváním vína na počest statečného Sigiswerta. V momentě, kdy dramatická atmosféra opadla a hranice již jen doutnala, se všichni Germáni společně přemístili k „hostině“ a návštěvníci si při té příležitosti mohli prohlížet jejich nádoby, oděvy, šperky, zbraně a další drobnosti, a samozřejmě s nimi o všem diskutovat.

Ač z archeologických ani písemných pramenů přesnou podobu pohřbů neznáme, něco málo nám napovídá Tacitus ve svém díle *Germania*, kde uvádí zmínku o vrstvě germánských kněží a také stručně zmiňuje pohřební zvyklosti (přesnou citaci uvedeme níže). Průběh pohřbu tedy probíhal podle nejbližších možných představ, na jaké nám dostupné prameny poukazují, a byl doplněn o dramatické a kulturní prvky, očekávané u archaických společností. Právě tyto prvky byly u takové události stěžejní a napomohly k upoutání přítomných diváků, jejichž zážitek byl díky tomu mnohem intenzivnější. Oni sami se stali součástí předváděného pohřbu a svou návštěvou mu dali podstatu a vážnost. Jejich povědomí o kultuře a lidech, kteří na Pičhoře před dvěma tisíci lety pohřbívali, tak v jejich myslích zůstane jako daleko živější a dlouhodobější vzpomínka, než jakou by získali pouhou přednáškou. Reportáž z akce, která v textové a fotografické formě líčila celý průběh pohřbu a uváděla doplňující informace a souvislosti²²⁸, pak byla umístěna také na obecní web Dobříchova a umožňovala tak nejen prohloubení a osvěžení některých poznatků a zážitků, ale zprostředkovávala akci také těm občanům, kteří ji nemohli navštívit osobně. Důležitá je však také zpětná vazba. Podle slov starosty Milana Jíchy se všechny dosavadní akce občanům velmi líbily a sami prý při následných setkáních zastupitelstva projevovali nadšení a očekávání dalších ročníků.

²²⁷ Kterého ztvárňoval Jakub Žid, performer, hudebník a bývalý student archeologie.

²²⁸ ²²⁸ Reportáž z akce z pera autorky této práce online na <http://bit.ly/2jo42AF>.

Obr. 27 Pohřební tanec v rámci ožívování Stezky Markomanů na Pičhoře (foto B. Petráň)

Právě tento předpoklad je zcela stěžejní. Archeologické rekonstrukce by měly zdůrazňovat takové vzdělávací metody, které stojí na poznávání, empatii a aktivní participaci. Takový přístup pak motivuje návštěvníky k přemýšlení o vlastní interpretaci minulosti (*Colomer 2002*, 92). Týká-li se přímo a úzce jejich regionu, tím lépe. Právě důraz na místní komunitu, jak tu, která zde sídlila a pohřbívala před dvěma tisíci lety, tak i na tu, která zde sídlí nyní a o tu minulou se zajímá, dodává veškerým akcím v rámci naučné Stezky Markomanů další rozměr²²⁹. A nejen to, v úvahu musíme vzít také fakt, že samotná potřeba oživit lokalitu Dobřichov-Pičhora naučnou stezkou vzešla přímo z obce. Očima moderní „public archaeology“ je právě toto komunitní archeologie, která vtahuje do svých projektů místní obyvatele a nechává je podílet se na výzkumu, ochraně či prezentaci „jejich“ lokality. Komunitní archeologie bere v úvahu veřejný pohled na minulost a očekávání o jejím zkoumání a staví tak archeologické kulturní dědictví do nového světla, ve kterém minulost prostupuje do současnosti. Mnoho archeologů po celém světě považuje právě tento přístup k archeologii za klíčový pro její budoucnost (*Marshall 2002*, 218). Přihlédneme-li k výše popsanému dění okolo objevu a výzkumu celého pohřebiště Dobřichov-Pičhora, za něž patří vděk právě zápalu a nasazení místních obyvatel, jsou tyto současné akce na Pičhoře svým způsobem navázáním na tradici místní komunitní archeologie a výtečným

²²⁹ Stezka Markomanů má na sociální síti Facebook dokonce vlastní uzavřenou skupinu o 60 členech, kteří ve skupině sdílí fotky z návštěv stezky i proběhlých akcí. Viz <https://www.facebook.com/groups/1475237339396687/?fref=ts>.

příkladem nejen efektivní popularizace, ale také spolupráce archeologické obce a široké veřejnosti.

Popularizační článek pro časopis Živá historie

Možností, jak s prezentací konkrétní lokality pracovat, je skutečně mnoho. Ideálním přístupem je ten, který dokáže všechny realizované formy prezentace propojovat a skládat z nich ucelený mnohvrstevnatý komplex. V předchozích podkapitolách jsme si ukázali, jakým způsobem lze kombinovat edukační práci s lokalitou prostřednictvím naučné stezky, virtuální výstavy a oživených komunitně-vzdělávacích akcí. Na všechny vyjmenované aktivity však lze velmi efektivně navázat i textovou narativní formou, například popularizačním článkem uveřejněným v médiu s vysokým nákladem. V případě pohřebiště Dobříchov-Pičhora si tento postup demonstrujeme na článku Poslední cesta Markomana Sigiswerta (Mikešová 2016b) který vyšel v říjnu roku 2016 v časopise Živá historie a byl později publikován také na popularizačním webu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech Cesty archeologie²³⁰. Článek pochází z pera autorky této práce, která byla oslovena šéfredaktorkou časopisu Živá historie Andreou Poláčkovou. Tu zaujaly fotografie a reportáž z rekonstrukce pohřbu, který se na Pičhoře konal v květnu roku 2016 a který jsme si popsali v předchozí kapitole, a projevila zájem o literární ztvárnění Sigiswertova příběhu.

Při konstruování narativní linky, která přivedla Sigiswerta na hranici, bylo potřeba vybalancovat mezi napětím a čtivostí a zároveň autenticitou a citlivou interpretací archeologických i písemných pramenů, které nám příběhy bojovníků dané doby nastiňují. Jako obtížné se jeví především zasazení příběhu do adekvátní sociální roviny, kterou na základě hrobových nálezů nemůžeme nikdy rozklíčovat se stoprocentní jistotou. Určovat společenskou třídu pouze na základě hrobových nálezů by totiž bylo samoučelné, neboť některé z luxusnějších předmětů mezi dalšími méně honosnými v hrobovém celku ještě nemusí být dokladem vysoké společenské vrstvy. Není totiž zřejmé, jakou cestou se předměty do hrobu dostaly – nemusí vždy jít o majetek zemřelého či jeho rodiny, ale např. o dar. E. Droberjar se na základě 566 hrobových celků stupně B1 pokusil diferenciovat několik skupin hrobové výbavy, které by mohly rozložení společnosti odrážet, a to na základě zastoupení jednotlivých nálezoých kategorií předmětů, jako jsou nádoby, oděv, šperk, toaletní potřeby, zbraně, nástroje a další. (Droberjar 2006, 645).

Pro Sigiswerta, jehož pohřeb i postavení byly prezentovány jako vyšší společenské úrovně, a který se v našem příběhu pohybuje na vyšších příčkách bojovnických družin, jsme v rámci Droberjarova členění zvolili skupinu II, podskupinu a), kde našim představám nejlépe odpovídal hrob 116 – dvojkónická urna + fragment vědra östlanského typu + kování picího rohu + 4 spony + opasek + meč + oštěp + štít + 2 nože. Tato výbava ukazuje na vyšší postavení, spíše vojenského charakteru, nikoli však zcela přímo politické a elitní. S tímto Sigiswertovým statutem tedy pracuje i příběh, který líčí poslední dny před jeho pohřbem spolu s vyprávěním o lokalitě a době a který vyšel ve výše citovaném čísle časopisu Živá historie:

„Pičhora u Dobříchova je návrší, které ční nad plochou krajinou okolí Peček u Kolína. Je jednou z nejslavnějších českých archeologických lokalit, ovšem dobu svého existenčního

²³⁰ Online na <https://www.cestyarcheologie.cz/single-post/2016/11/16/sigiswertova-posledni-cesta>.

vrcholu má již téměř dva tisíce let za sebou. V prvních dvou stoletích nového letopočtu se zde totiž rozkládalo velké germánské pohřebiště, na kterém své mrtvé pohřbíval kmen Markomanů. Nebyly to však jen tak ledajaké hroby, které zde archeologové objevili. Podle všeho se zdá, že na svou poslední cestu se na Pičhoře vydávali velmi bohatí a vysoce postavení lidé, snad dokonce členové panovníkovy družiny. Luxusní šperky, kovové tepané nádoby dovezené z Itálie, honosné zbraně, dokonalá keramika, to vše nám vypovídá mnohé o zesnulých a podněcuje naši fantazii k hledání jejich příběhů.

Pojďme si jeden takový příběh představit. Bude nám ho vyprávět Gudrun, žena udatného bojovníka Sigiswerta, jehož pohřeb se na Pičhoře právě odehrává ...

„Šedý dým ještě pomalu stoupá z pohřební hranice, ale pivo už teče proudem do rohů, které bojovníci lačně nastavují křepčícím tanečnicím. Sigiswert by si jistě přál, aby ho na posmrtné putování vyprovodila pořádná hostina a veselí namísto truchlivého lkaní. Byl by spokojen, na rozloučení s ním dorazili i naši vzdálení příbuzní a přátelé z celého širého okolí. Jeho hrdinné činy teď náležitě oslavíme, zatímco jeho duše bude s dýmem volně stoupat na svou poslední cestu. Vyprovodit ji přišel dokonce i host ze všech nejvýznamnější, sám král Marobud. Na Sigiswertův velký pohřeb tak celá vesnice dlouho nezapomene...

Muselo k němu ale opravdu dojít? Od rána se ptám sama sebe stále dokola a ta otázka pálí jako žhavý kov. **Všechno začalo tou odpornou bitvou, která se odehrála před několika úplňky a kterou vyvolal ten proradný Arminius.** Sigiswert se domů vrátil naštěstí jen s lehkými šrámy, ale část jeho mužů padla pod ostrými mečů a kopí svých bývalých spojenců. Ztráta spolubojovníků a přátel však nebylo to, co Sigiswerta zarmoutilo ze všeho nejvíc. Byla to zrada. Zrada pěti nejschopnějších družiníků, vedených Faramundem, kteří těsně po bitvě opustili Sigiswerta a úlisně se přidali k Arminiovi. **Zahodili ideje a vize našeho krále Marobuda a jak hladoví psi se vrhli tam, kde vidí kořist, slávu a moc.** Ach, jak se mýlí! Copak jim někdo, kdo se postaví proti vlastnímu lidu, může zaručit nějaké štěstí? Hlupáci.

Všichni v naší vesnici jsme Sigiswertovi radili, ať to nechá být, že bohové vědí, co dělají. Sigiswert si však vždycky stál za svým, ať šlo o názory, nebo o lidi. A tak se tvrdohlavě vydal za řeku Albis, ještě se dvěma nejbližšími bojovníky Alwinem a Baldfriedem, aby odpadlíky přesvědčil. Byl si tak jistý, že se mu to rozumnou dohodou povede, že ještě při odchodu sliboval, že cestou domů něco uloví. Lov byl odjakživa jeho oblíbenou zábavou a nenechal si ujít žádnou příležitost, kdy mohl prokázat své síly i jinde, než v boji.

Měla jsem ho více přesvědčovat, aby neodcházel? Mohla jsem zlomit jeho osud? To už se nedozvím. Navždycky si ale budu pamatovat ten pohled, jak Sigiswert hrdě odchází z vesnice, obklopen svými muži. V tom krásném plášti se vzorem kosočtverců, který jsem mu utkala v jeho oblíbených barvách, rudé a hnědé. Ve vypasovaných vlněných kalhotách, obepírajících jeho svalnatá stehna. S blyštivou velkou bronzovou sponou, kterou směnil s obchodníkem z jihu za kožešiny, a která se tak pěkně hodila k plášti, jež spínala. U pasu honosný meč, který už zmařil mnoho životů a na který byl tak pyšný. Na zádech se mu houpal zavěšený štít, když se naposledy otočil a z jeho zarostlé tváře divoce svítily modré oči, očekávajíc dobrodružství.

O několik dní později mě ze spánku vytrhl hluk a hlasy. 'Sigiswert!', vytanulo mi na mysli. Ano, byl to on. Ale ne tak, jak jsem čekala a jak jsem si přála. Na svázaných štítech přinesli jeho tělo Alwin a Baldfried a na můj vyděšený výraz pouze pochmurně zakroutili hlavami. Noc rozetnul můj výkřik. Padla jsem k Sigiswertovu tělu a až do bílého úsvitu jsem neustala v pláči, než jsem usnula vyčerpáním.

Z blouznivých snů mě opatrně vzbudil Alwin, protože bylo potřeba začít chystat pohřeb. A také nastal čas na otázky. S Baldfriedem mi odvyprávěli celý příběh. Své bývalé druhy našli a v míru s nimi pohovořili. Už už to vypadalo, že dávají Sigiswertovi za pravdu, a uznali, že Arminiovi jde o mnohem více než o nezištné dobro našeho lidu. S příslibem, že se sbalí

a v noci se vydají zpět za námi, se Sigiswert a jeho muži vydali nazpět, rozradostnění a natěšení na lov. Cestou však měli pocit, jako by je někdo sledoval. V noci se sice snažili zůstat ostražití, ale spánek je nakonec přemohl a všichni tři se na okamžik vydali do snové krajiny. Alwina vzbudilo až podivné chroptění. Než však zcela přišel k sobě, zahlédl jen mizící cíp pláště v křovinách a zavětril pach čerstvé krve. Pak ho uviděl. Sigiswerta s podříznutým hrdlem...

*Myslím, že není pochyb, kdo za tímto nechutným a zbabělým činem stojí. Faramund neměl ani tolik cti, aby se svému někdejšímu veliteli postavil čelem, a raději poslal jednoho ze svých nohsledů podříznout Sigiswerta jako zvěř. Ač nezemřel přímo v bitvě, položil svůj život v boji za dobrou věc. Ještě ten den jsme tedy začali chystat pohřeb a vyslali jsme posly do sousedních vsí, kde žijí naše dcery se svými rodinami. Druhého dne jsme Sigiswertovo tělo připravili k pohřbu, zabalili do lněného roucha, které pomalu hoří, a tento rubáš jsme ozdobili rudými meandry. Zatímco se přichozí smuteční hosté chodili klanět zemřelému do našeho domu, **muži chystali hranici z vonného dřeva a připravovali žároviště na obřad.***

Před soumrakem, zalit rudým světlem západu, se celý smuteční průvod vydal vzhůru na Pohřební horu. Já s dcerami, hlavy zahalené, jsme kráčely vepředu a nesly obětiny. Zbytky Sigiswertovy družiny za námi nesly jeho zbraně, meč, kopí a štít, které půjdou na hranici spolu s ním. A za námi šel sám velký vládce. Marobud. Když se doslechl o skonu jednoho ze svých nejuvěrnějších velitelů, v lítosti se ihned vydal vyprovodit ho na poslední cestu a zjistit, za jakých podivných okolností se vše odehrálo. Takový čin nemůže zůstat bez odezvy.

*Nyní však musíme být tvrdí. **Nářky a slzy odkládáme brzy, bolest a zármutek však zůstává. Ženám sluší truchlit, mužům vzpomínat.** Sigiswertův život však musíme ještě dnes večer řádně uctít, a tak se bude tančit, pít a vyprávět. Zatímco ostatní se brzy po **nasypání popela do urny a jejím uložení do země vedle dalších slovných bojovníků našeho kmene zaberou do hovoru, já nezapomenu. Nikdy.***

*A proto já, Gudrun, žena hrdého Sigiswerta, svolávám na tebe, Faramunde, i na tebe, Arminie, tisíceré neštěstí. **Kéž vaše duše brzy shoří i s vašimi těly na hranici!**"*

Jaké historické události skutečně stojí za příběhem Gudrun a Sigiswerta? To nám napovídají nejen archeologické nálezy, ale v tomto období, tedy na počátku 1. stol. 1. tisíciletí n. l., i písemné zprávy antických autorů. Vyprávění odráží dění roku 17 n. l., kdy vyvrcholil konflikt mezi králem Marobudem, který sem svůj lid kmene Markomanů přivedl v posledním desetiletí starého letopočtu, a Arminiem, vládcem kmene Cherusků. Ač měli oba velmi úzké vztahy s římskou říší (Arminius působil v římské armádě a Marobud byl dokonce vychován na Augustově dvoře), oba také toužili po silné a neomezené moci nad rozlehlým germánským územím, což se Římanům samozřejmě vůbec nezamlouvalo.

Římské pokusy o zpacifikování germánského království dospěly až k legendární bitvě u Teutoburského lesa, kde roku 9. n. l. byly Germány rozmetány celé tři legie (to je více jak neuvěřitelných deset tisíc římských vojáků). Celý boj organizoval a vedl právě Arminius, který po svém vítězství začal na svou stranu strhávat i další kmeny a přesvědčovat je k válce proti Římanům, která by je odsud navždy vypudila. Marobud však chtěl jít cestou míru. To se Arminiovi nelíbilo a jejich spor vedl právě roku 17 n. l. ke střetu, který však skončil nerozhodně. Někteří Marobudovi velmoži ale přesto začali opouštět jeho mírnou politiku a tak, jak popisuje Gudrun, se přidávat na stranu Arminia. Nicméně ani ten se na vrcholu neudržel dlouho a byl dále střídán dalšími mocichtivými Germány.

Kde přesně se rozkládalo Marobudovo království, bohužel nevíme. Archeologické nálezy nám však napovídají, že by jeho centrum teoreticky mohlo být právě ve středních Čechách, což podporují i luxusní pohřební vybavy hrobů zkoumaných na Pičhoře. Tam se bezpochyby konaly velmi honosné pohřby vysoce postavených Germánů. Jak ale mohly vypadat

samotné obřady? K tomu nám něco málo zanechal římský historik Tacitus: „*Pohřby jsou bez okázalosti. Jen na to dbají, aby byly mrtvoly významných mužů spalovány dřevem určitých stromů. Na postavenou hranici nevrší ani oděv, ani vonné látky, dávají tam každému jen zbraň, v některých případech je spalován i kuň. Hrob je pokryt drnem. Pohrdají vysokými a pracnými pomníky, jako by taková pocta nebožtíky tížila. Nářky a slzy odkládají brzo, bolest a zármutek pozdě. Ženám sluší truchlit, mužům vzpomínat.*“

Pokud se o dramatických časech doby Marobudova království chcete dočíst více, navštivte virtuální výstavu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech a Národního muzea Stezka Markomanů!⁴

Článek, jak vidíme, přímo navazoval jak na květnový Pohřeb na Pičhoře, z něž čerpal fotografie celý proces zachycující, tak také na skutečné archeologické i písemné prameny. V textu jsou tučně zvýrazněny informace, pro které máme faktické doklady, ať už nálezové, či písemné²³¹. V kombinaci s příběhem, který se s uvedenými prameny shoduje a potvrzuje (a který se skutečně mohl odehrát, neboť je kromě historických pramenů založen na mezilidských vztazích a okolnostech, fungujících v každé době) tak vidíme, jakým způsobem lze pracovat s prameny narativním přístupem a předávat zvolený obsah atraktivní a didakticky vhodnou formou, aniž by došlo k archeologickým nesrovnalostem. V souvislosti s provázáním s výše popsanou naučnou stezkou, její virtuální podobou i akcemi, které se na ní odehrávají, se však jedná o náročnou, dlouhodobou a koncepční práci, která na své autory klade jak odborné, tak i kreativní nároky. Její výsledky jsou však o to hodnotnější.

5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb co bylo, když nebyla škola

Cílem této analýzy je detailně představit proces tvorby i realizace archeologického vzdělávacího programu pro školy a zkoumat jeho působení na žáky. Výzkumná metodologie, kterou zde aplikujeme, se zaměřuje na hloubkovou studii obsahových i didaktických aspektů konkrétního vzdělávacího programu a jejím cílem je odhalit funkční (a také nefunkční) procesy a postupy. Autorem této metodologie je kolektiv pedagoga Tomáše Janíka (v publikaci „Kvalita (ve) vzdělávání: obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky“, viz *Janík a kol. 2013*), názorně byly takto orientované analýzy muzejně-galerijních vzdělávacích projektů představeny také v publikaci *Vzdělávací obsah v muzejní edukaci* (viz *Šobáňová 2015a*).

²³¹ Text článku byl zamýšlen jako popularizační, proto neobsahoval citace. Pro líčení doby a písemných pramenů, které článek obsahuje, viz *Droberjar 2000*, *Droberjar 2002*, *Wolters 2002* a *Tacitus*, pro archeologické nálezy viz *Droberjar 1999*. Podobu Sigiswertova oděvu nám krom hrobových nálezů upřesňuje také Tacitus, který ve svém díle *Germania* uvádí: „Jako oděv slouží všem plášť sepnutý sponkou nebo trnem, jestliže nemají sponku.“ O střízích germánských oděvů nás pak informují severské nálezy z Dánska a severního Německa z vlhkého prostředí bažin (u popisovaných úzkých kalhot se jedná o nálezy z Damendorfu a Thorsbergu, viz např. *Schlabow 1962*, Abb.162 a Abb.165). Otisky látek, ukládaných do hrobů, jsou také dochovány na několika českých pohřebištích. Např. na bronzovém vědru v Řepově se dochovaly otisky a fragmenty tkanin, které dokládají plátňovou i keprovou vazbu a také tkaní na destičkovém stávku. Z nálezů sice není jasné, zda se jednalo o pozůstatek obalu milodaru či pohřebního oděvu, nicméně nám nález dokládá vyspělost textilních technologií a odívání a také přítomnost látek v hrobech (*Březinová – Poppová Urbanová 2009*, 104).

Námi zkoumaný archeologický program probíhá v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor od května roku 2017 a je primárně určen žákům 1. stupně ZŠ, vzácněji ho však navštěvují také 6. a 7. třídy 2. stupně²³². Realizují ho zaměstnanci Ústavu archeologické památkové péče středních Čech. Autorkou a jedním z odborných lektorů programu je autorka této práce. Podkladem pro analýzu bude první sezóna konání programu (květen-říjen 2017), v rámci které program proběhl celkem dvacetosmkrát a prošlo jím cca 750 žáků. Vycházet budeme nejen z pozorování autorky této analýzy, ale také ze slovní i dotazníkové evaluace, provedené mezi pedagogy zúčastněných žáků. V analýze se pokusíme popsat jednotlivé fáze příprav a také směr pedagogického uvažování o archeologických poznatcích, které tvoří základní kámen programu. Vysvětlena bude také jejich didaktická transformace do vzdělávacího obsahu, který se program snaží žákům předat. Rozebereme si dílčí problémy, které v průběhu první sezóny nastaly a zaměříme se na poznatky o práci s dětskými prekoncepty, vztahujícími se k období českého pravěku. V závěru si nastíníme možné změny a návrhy na zlepšení.

Anotace edukačního programu

Název	Příběh pravěku aneb co bylo, když nebyla škola
Anotace	Chopení do školy dnes považujeme za naprostou samozřejmost, z hlediska lidské minulosti je však školní vzdělávání stále novinkou. Ovšem učit se děti musely vždy, i v pravěku. Jak tedy trávily svůj čas, když neseděly v lavicích? Co všechno si musely osvojit ještě v dětství? A měnili by dnešní žáci s pravěkými dětmi? To všechno zjistíme teprve v Příběhu pravěku.
Cílová skupina	Primárně 1. stupeň ZŠ, může být přizpůsoben i pro 2. stupeň ZŠ
Cíle programu	Žáci se prostřednictvím jednotlivých výjevů z různých období pravěku dozvědí, jak vypadal život na našem území před stovkami a tisíci let. Program se zaměří na zapojení dětí do pravěké společnosti a představí tak žákům alternativy trávení času v dětství. Program žáky názorně seznámí s hmotnou kulturou pravěku a naznačí tak dávné kořeny našich současných předmětů. Přivede také žáky k zamýšlení nad relativitou některých současných hodnot a pomocí pravěkých analogií jim rozšíří obzory vnímání našeho moderního světa.
Časová náročnost	120 minut
Počet žáků	Max. 28 žáků
Vzdělávací obor	dějepis, výchova k občanství
Návaznost na RVP	vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, Člověk a svět práce, Člověk a společnost

Tab. 20 Stručná anotace edukačního programu Příběh pravěku aneb co bylo, když nebyla škola

²³² Pro ty byl speciálně vytvořen program druhý s názvem Příběh archeologie aneb Od stěpů k lidem, který probíhá tamtéž.

Kontext výukové situace

Program je zatím realizován samostatně v edukačních prostorách Informačního centra keltské kultury, byl však připraven se záměrem propojit se s novou expozicí, která je v současnosti připravována. V budoucnu by tedy měl být veden přímo v expozici, může ale fungovat i sám o sobě. V současné době je napojen pouze na výstavu, která vznikla ke 20 letům fungování Ústavu archeologické památkové péče středních Čech, kterou žáci zhlédnou na konci programu. Dva až tři lektori²³³ se v každém programu snaží s žáky pracovat tak, aby byly naplněny následující dílčí cíle:

Cíle kognitivní (dle taxonomie B. Blooma²³⁴)

Žák je schopen popsat obecně způsob života v pravěku na našem území. Zvládá analyzovat předložené obrazy z různých období a interpretovat je. Chápe kořeny naší současné kultury a jejich jednotlivých prvků (materiálních i duchovních) a také kontinuitu dějin. Pamatuje si základní charakteristiky a posloupnost vývoje pravěku.

Cíle afektivní (dle D. B. Krathwohla)

Žák dokáže zhodnotit klady a zápory našeho způsobu života v kontextu jeho minulých podob. Je schopen také ocenit přínos školní docházky a její vliv na prožívání dětského věku.

Cíle psychomotorické (dle E. Simpsonové)

Žák je schopen vnímat detaily předkládaných obrazů a spojovat si je s již známými objekty a ději. Prostřednictvím jemu dosud neznámých rukodělných aktivit rozvíjí své senzomotorické schopnosti a procvičuje již známé úkony.

Cíle sociální

Žák spolupracuje ve skupině a je schopen bezproblémové řízení kooperace a komunikace se svými vrstevníky.

Rozepsat si tyto cíle v rámci příprav je velmi důležitým krokem. Autor si díky tomu urovná základní směřování programu a uvědomí si, jaké pedagogické aspekty se musí snažit naplnit. Strukturování cílů slouží také k snadnějšímu předávání základní charakteristiky programu dalším lektorům, kteří jsou zapojeni, a vede k jejich snazšímu pochopení celkového záměru.

Dalším důležitým přípravným krokem je **zamyslet se nad motivací**, kterou by žáci měli pociťovat, proč by je vlastně předkládané aktivity měly zajímat. V našem případě by tuto motivaci měl zajistit hlavní koncept programu, kterým je jeho zasazení do světa dětí v dávné minulosti a jejich způsobu učení bez existence školní docházky (která je mnohými žáky vnímána jako nepříjemná povinnost). Zřetelný koncept musí být zvolen proto, že témata a úlohy samy o sobě nemají vzdělávací smysl, pokud nejsou zasazeny do strukturních didaktických souvislostí s vrstvou konceptů, jejichž síť vchází do výuky z odpovídajících oborů lidské kultury (*Janík a kol. 2013, 121*). Vybraná myšlenková linie programu je pro žáky naprosto srozumitelná, neboť se mohou ztotožnit s životem svých vrstevníků před

²³³ V závislosti na počtu přihlášených žáků a aktuálních personálních možnostech.

²³⁴ K pedagogickým termínům v této kapitole užívaným viz kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska

tisíciletími a dozvědět se, co děti dělaly a jak se učily, když nechodily do školy.

Než začneme tvořit samotný detailní obsah programu, je také nutné **si uvědomit předpokládané znalosti** zúčastněných žáků. Pro daný program očekáváme alespoň základní orientaci na časové ose pravěk – středověk – novověk – současnost, a od 3. třídy 1. stupně také seznámení s dělením pravěku na dobu kamennou, bronzovou a železnou.

Didaktické uchopení obsahu

Průběh programu vychází z konstruktivistické metody plánování výuky označované jako metoda E-U-R, tedy fáze evokace-uvědomění si-reflexe²³⁵. Na začátku a na konci žáci pracují s lektorem společně, v rámci fáze uvědomění si se dělí do 2-3 skupin.

V rámci **fáze evokace** lektor promítne žákům krátkou prezentaci, která by měla zabrat 10-15 minut. Na úvod zobrazí fotku dětí ve školních lavicích a diskutuje s žáky o tom, kdy učení dostalo tuto podobu a zda to žáky baví. Následuje pátrání po počátcích povinné školní docházky a diskuze nad tím, jak a od koho se děti učily předtím. Lektor žákům promítne několik kreslených obrazů s výjevy různých aktivit dětí v pravěku a zeptá se, zda i to může být učení. Vysvětlí jim, že v rámci programu prozkoumají, jak a co se děti učily v pravěku a zda si žáci myslí, že jim to půjde stejně dobře. Společně pak diskutují o způsobu života v pravěku a jeho chronologii, kdy lektor žákům za účelem časové orientace představuje názornou chronologickou osu. Na závěr pak žáky rozdělí dle počtu do 2-3 skupin a vyše je do “pravěké školy života” na jednotlivá stanoviště, kde si sami vyzkouší, co všechno pravěké děti musely umět.

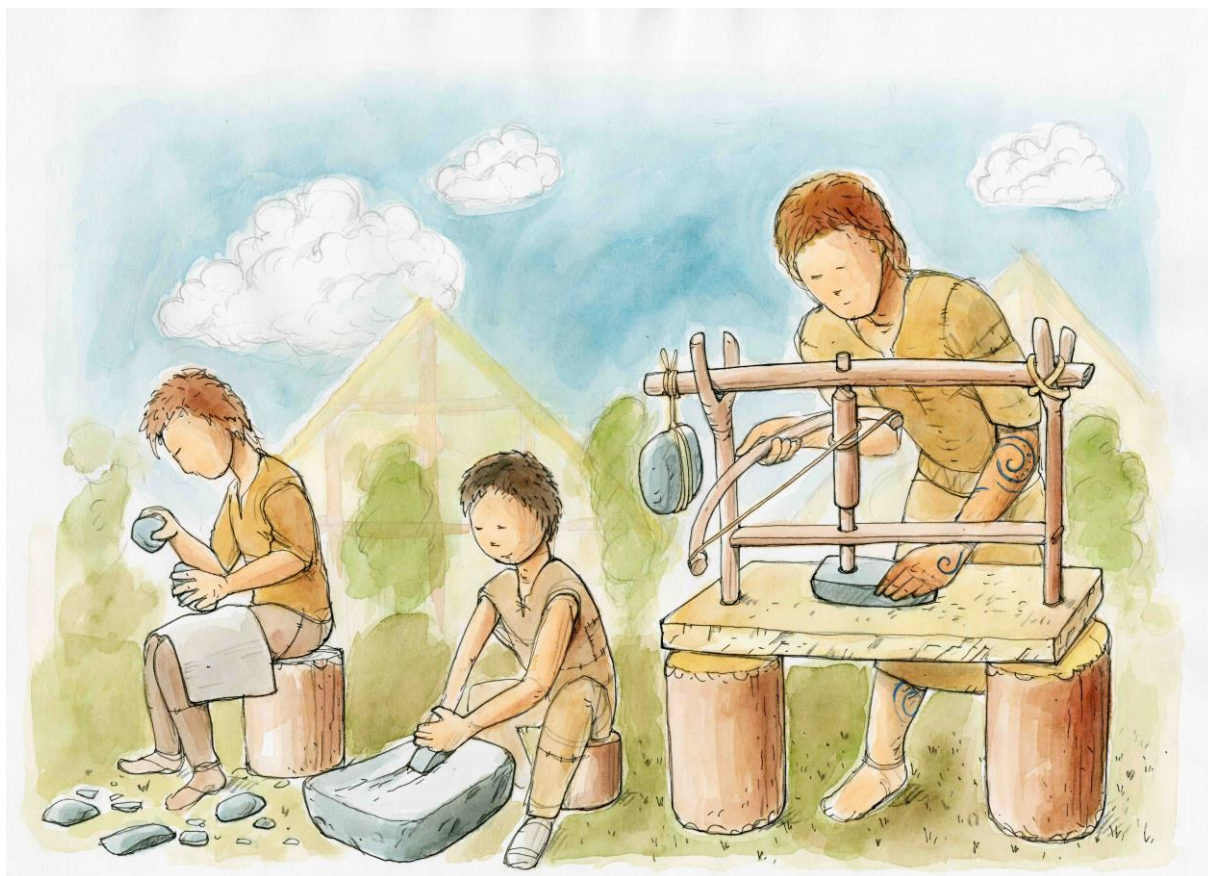
Východiskem **fáze uvědomění si** byly čtyři reálné archeologické lokality, které byly zkoumány pracovníky Ústavu archeologické památkové péče středních Čech, a nálezové situace na nich zjištěné. Pro každou z lokalit byla zvolena jedna dominantní aktivita, která byla převedena do podoby obrazu²³⁶. Aktivita byly voleny tak, aby odražely několik základních prvků lidského života – výrobu nástrojů, obživu, odívání a duchovní život. Obrazy jsou vytištěny ve formátu A0 na kapa deskách a jejich miniatury žáci viděli již v úvodní prezentaci. Na každém stanovišti se pak seznámí s obrazy detailně. Lektor vždy začíná prací rozborem výjevu na daném obraze, kdy žáci mají sami analyzovat, co vidí, co na obraze probíhá a proč, jaké jsou v něm zobrazeny předměty a materiály. Když jsou žáci dostatečně seznámeni se zobrazenou aktivitou, je čas přejít k samotné činnosti. Na každou činnost je vymezen čas 20-25 minut. Stanoviště si představíme chronologicky.

Výjev na prvním stanovišti se týká **výroby kamenných nástrojů v neolitu** a je založen na nálezech ze sídliště kultury s lineární keramikou ve Velimi (*Chlup 2016*). Zobrazuje malé chlapce, kteří se s otcem učí vrtat broušenou sekeru a štípat pazourkové čepele. Žáci se seznámí s nejstaršími technikami a materiály na výrobu nástrojů a dostanou se také k získávání surovin dálkovým obchodem a kontakty neolitických populací. V průběhu také děti objeví a samy popíší základní rysy života v neolitu a dokáží ho srovnat s životem předchozích lovecko-sběračských populací. Na stanovišti mají k dispozici množství replik štípané i broušené industrie – pazourkové srpy a nože, šípy, škrabadla, skládačku pazourkového jádra s odraženými čepelemi, broušené i vrtané sekery, broušená dláta. Se všemi

²³⁵ Více k metodě viz kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

²³⁶ Obrazy kreslil archeolog a ilustrátor Martin Černý.

předměty libovolně manipulují a důkladně je zkoumají, vyzkouší si také řezání pazourkovým nožem a tesání do dřeva pomocí broušeného dláta.

Obr. 28 Didaktický obraz s výjevem z neolitu z program Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola (kresba M. Černý)

Chronologicky **druhý výjev zobrazuje kněze z mladší doby bronzové**, kterak ve svatyni, vycházející z nálezů kultovního areálu knovízské kultury v Kněževsi²³⁷ (*Smejtek 2011*), uctívá slunce. Kněz klečí před stěnou se zavěšenými keramickými talíři s tordovanými okraji a slunečnými symboly, které se v Kněževsi našly v objektech 2623/98 a 2620/98. Výjev zahrnuje také jednu z možných interpretací hliněného větovitého podstavce. Sám kněz je potetován či pokreslen slunečnými symboly a na zádech má motiv s ptačími protomami, které jsou pro mladší dobu bronzovou typické. V rukou drží na jednom z keramických talířů hlavu berana a zvedá ji do výše. Lektor s dětmi na základě obrazu citlivě probere problematiku poznávání duchovního světa pravěkých lidí a v průběhu aktivit

²³⁷ Na knovízském sídlišti byly mimo jiné prozkoumány dva objekty, zaplněné keramickými fragmenty plochých talířovitých misek s tordovanými okraji, které pocházejí z minimálně 48 celých jedinců. Talíře mají malé ouško a z vnitřní strany jsou zdobeny žlábký a důlky, které jsou interpretovány jako sluneční symbolika. V jednom z objektů se dále vyskytovaly špatně vypálené hliněné předměty, které jeví zdání větviček se podstavců. Celý prostor i s příslušnými křivkami je interpretován jako kultovní místo či okrsek, sestávající ze zastřešených i otevřených konstrukcí. Talířovité misky mohly být jako obětiny zavěšovány na stěny, případně nést další "jidelni"? obětiny. Funkce svatyně je proto spojována s obětinami božstvům vegetace, úrody a plodivých sil (*Smejtek 2011*, 258-259).

dospěje k jejich srovnání s naším současným duchovním světem. Vysvětlí si také předpoklad a význam kultu slunce v době bronzové v Evropě a jeho doklady. V návaznosti na diskuzi si lektor s žáky zkusí takovou slavnost za účelem uctění slunce sehrát a přimět je, aby se zamysleli, jak takové obřady mohly děti v dané době prožívat a vnímat. Žáci dostanou primitivní hudební nástroje (dřívka, ozvučná dřeva, chřestítka a buben) a v setmělé místnosti společně s rytmickým vedením lektora tvoří “pravěkou rituální hudbu”. Jeden po druhém pak mohou vzít jednu z replik slunečních talířů a s jejich pomocí “obětovat” slunečnímu bohu do připravené nádoby, evokující obětní jámu, ve které se talíře našly. Po proběhnutí rituálu lektor s žáky probere, co u toho prožívali, jaká mohla být očekávání tehdejších lidí od takových rituálů a zda v naší kultuře známe něco podobného.

Třetí stanoviště je ukotveno **ve starší době železné a založeno na nálezech přeslenů z halštatského sídliště**, objeveného ve Zdibech²³⁸. Obraz zpodobňuje zimní přástky uvnitř halštatského domu, kde se děti od starších sourozenců a žen učí příst. Žáci obraz interpretují a seznámí se tak se způsoby výroby a barvení oděvů v pravěku (s důrazem na vyspělost halštatských textilních řemesel) a také s textilními surovinami – vlnou, lnem, konopím a kopřivou. Jak materiály, tak i proces jejich zpracování si s lektorem vysvětlí, sami si vyzkouší česání vlny a lnu v ochlazené vodě a samostatně objeví způsob, jak z vyčesaného rouna zhotovit nitě. Vyzkouší si i předení pomocí vřeten s přesleny, případně tkaní na hřebenevých stávcích. V závěru se dva vybraní žáci (dívka a chlapec) obléknou do oděvů²³⁹, ušitých na základě poznatků o textilní produkci doby železné a mohou se tak vyfotit.

Čtvrté stanoviště se týká **způsobů obživy**. Na základě nálezů žernovů z laténského sídliště v Týnci nad Labem (*Beneš 2015*) byl zhotoven obraz, kde se děti učí od babičky mlít obilí na žernovu a ze vzniklé mouky péct placky. Na tomto stanovišti však mají za účelem komparace ještě jeden obraz, který zobrazuje germánské děti, drtící obilí na zrnotěrkách. Lektor s žáky diskutuje rozdíly na obou výjevech, jejich vzájemnou relativní chronologii a problematiku nelineárního vývoje technologií. Poté si žáci ve dvojicích na dvou zrnotěrkách nadrtí obilí a udělají z něj dohromady placku. Práce a tvorba placek ve dvojicích je lektorem vysvětlena tak, že i děti v pravěku musely spolupracovat a pomáhat si. Skupinky, které již mají placky hotové, pokračují k mletí na žernovu, aby tak mohly porovnat efektivitu a náročnost obou technologií. Placky jsou upečeny na konci programu a jsou chutným a oceňovaným rozloučením s žáky.

V **závěrečné společné reflexi** (10–15 minut) lektor se žáky zhodnotí, co zažili a jak jim to šlo a vede je k zamyšlení nad rozdíly života dětí v pravěku a v současnosti v kontextu smyslu, výhod i nevýhod školního vzdělávání. Zjišťuje také preference a obtížnost jednotlivých aktivit. Žákům je poté promítnuto třiminutové video *Když hroby promlouvají*²⁴⁰, v němž spatří “živé” lidi z pravěku a také práci archeologů, kteří je zkoumají. Na závěr lektor žákům rozdá odměnu v podobě komiksu *Den v životě neolitické ženy* a vezme je na krátkou prohlídku výstavy originálních artefaktů, které měli žáci možnost vidět jako repliky v průběhu programu.

²³⁸ Výzkum archeologa ÚAPPSC Lukáše Balouna, dosud nepublikováno.

²³⁹ Oděvy byly zhotoveny autorkou této práce jako součást “keltské převlékárny”, která je umístěna v Informačním centru keltské kultury na zámku Nižbor. Čerpají z archeologických nálezů materiálů i stříhů ze severské doby železné.

²⁴⁰ Videu v edukačním kontextu se budeme věnovat v samostatné kazuistice 5.8 Intermediální postupy ve videu *Když hroby promlouvají*.

Didaktické materiální prostředky

- pět obrazů s výjevy aktivit pravěkých dětí
- štípaná i broušená industrie – pazourkové srpy a nože, šípy, škrabadla, skládačka pazourkového jádra s odraženými čepelemi, broušené i vrtané sekery, broušená dláta, dřevo
- soubor keramických tordovaných talířů se sluneční symbolikou
- primitivní hudební nástroje – dřívka, chřestítka, ozvučná dřeva, buben
- soubor vřeten s hliněnými přesleny
- dřevěné vochle a kostěné hřebínky na česání vlny a lnu
- dřevěné hřebenové stávky
- barvená vlna a rostlinná barviva
- dívčí a chlapecký oděv z doby železné
- dvě kamenné zrnotěrky a obilí
- kamenný žernov

Didaktické metody

- slovní (výklad, vyprávění, vysvětlování, diskuze, dramatizace)
- názorně-demonstrační (pozorování předmětů a jevů, práce s obrazem, metoda činností)
- praktické (pracovní činnosti, grafické a výtvarné práce)
- aktivizační (motivační, simulační, inscenační)
- základ: konstruktivismus, E-U-R, objektové učení

Analýza edukačního programu

Celý program „Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola“ je vystaven na principech zážitkové pedagogiky a ve všech svých fázích se snaží o aktivizaci žáků. Jakým způsobem tento přístup funguje ve vztahu k archeologickému tématu si nyní rozebereme a představíme si také jednotlivé inovace a didaktické nápady, které vznikly v průběhu lektorování první sezóny. V programu bylo zapojeno postupně pět lektorů, přičemž autorka programu vedla vždy evokaci a reflexi a jedno ze stanovišť, na dalších stanovištích se vystřídali další čtyři²⁴¹ lektori dle časových možností. Každý z lektorů si vyzkoušel práci na každém stanovišti, což zabraňovalo vzniku stereotypu a nutilo lektory ke stálému přemýšlení o způsobech předávání obsahu. Mnoho podnětných pomůcek a nápadů totiž vykristalizovalo až během několika opakování programu.

V analýze budeme postupovat chronologicky od začátku programu. Jako důležitý krok se ukázala otázka, kladená žákům hned v úvodní evokaci: jak si představujete život lidí v pravěku? Velmi často se objevovaly dva typy odpovědí – *“žili v jeskyních a chodili v kůžích”* a *“neměli internet a mobily”*. První odpověď ukazuje na základní prekoncept spojený s pravěkem, kdy je toto období vnímáno jako homogenní doba bez jakéhokoli

²⁴¹ Ze zaměstnanců ÚAPPSC Anežka Šimečková a Bronislav Petráň, jako externí lektorky se postupně zapojily studentky Ústavu pro archeologii FF UK Vanda Jakobová a Lucie Berg.

technologického pokroku. Tento stereotyp percepce pravěku s primitivní charakteristikou není závislý na věku, setkáváme se s ním u všech věkových skupin. Odpovědi týkající se digitálních technologií nám zase prozrazují, že pro současné děti jsou tyto hypermoderní prvky naprosto přirozenou součástí života a jejich absence je jedna z prvních myšlenek, které si s pravěkem spojí. Přitom masové rozšiřování mobilních telefonů u nás odstartovalo teprve přibližně před patnácti lety, rozvoj internetu v domácnostech následoval nedlouho poté. Dětské vnímání času však tuto krátkodobost zatím nedokáže povětšinou plně vstřebat, což nás zajímavým způsobem vede k zamyšlení, jak asi dětský mozek chápe období tak vzdálené, jako je pravěk.

Když však v úvodní diskuzi došlo k otázce, kdy se objevila povinná školní docházka, žáci od třetí třídy již většinou věděli, že ji zavedla Marie Terezie, ačkoli s určením staletí měli problém. Domníváme se, že právě srovnání nejasného povědomí o několika tisících let našeho vývoje a přesná znalost jednoho jména odráží celkový styl výuky dějepisu a vlastivědy. Ten je stále velmi faktografický a opomíjí kořeny naší civilizace. To je způsobeno jednak nedostatkem časové dotace, která je na období středoevropského pravěku v kurikulu povinného vzdělávání vymezena²⁴², jednak nejasnou představou pedagogů, jak žákům téma přiblížit. Proto je nezbytné, aby se sami archeologové zapojovali do formálního vzdělávání, ať už formou nabízených programů pro školy, nebo návštěvami škol či spoluprací s pedagogickými fakultami.

V evokační fázi se jako přínosná ukázala také diskuze, jak budou naši dobu jednou nazývat archeologové v budoucnosti. Otázka navazovala na představení Thomsenovy třídobé periodizace. Žáci nejčastěji odpovídali takto: doba technologická, doba digitální, doba internetová, doba virtuální, doba skleněná, doba betonová, doba plastová. Touto otázkou jsme si jednak ověřili, že žáci chápou označení pravěkých období, jednak je přivedli k zamyšlení nad dominantní charakteristikou jejich vlastní doby, ve které žijí. Také jsme jim tímto naznačili zakotvení nás samých v kontinuitě toku času a rovněž nastínili jeho pomíjivost.

Následné týmování žáků do skupin se v průběhu programu změnilo. Jako problematické se zpočátku ukázal předpoklad dělení do dvou skupin. Ačkoli je program nabízen pro max. 28 žáků, tedy jednu třídu, z praktických důvodů jsme nakonec byli nuceni brát skupiny mnohem větší (někdy až 45 žáků). Požadavek na menší skupiny se objevil jak v dotazníkovém šetření mezi pedagogy, tak v praktických možnostech samotných lektorů. Týmování nakonec tedy probíhalo do tří skupin, což vyžadovalo přítomnost tří lektorů. Pouze v případě příměstských táborů s počtem dětí pod 20 bylo možno zvládnout program s dvěma skupinami a dvěma lektory. Toto je však obecný problém práce s většími skupinami, kdy považujeme za daleko efektivnější menší skupinky o max. 10-12 žácích na jednoho lektora. Tak lze aplikovat skutečně aktivizační metody na principu konstruktivismu a objektového učení a umožnit lektorům individuální přístup k žákům.

Z práce na jednotlivých stanovištích vyplynulo několik zajímavých skutečností. Kombinace zážitkových prvků (keltská převlékárna, vlastní výroba a konzumace placek, sluneční "rituál" s vyluzováním primitivní hudby, bušení do dřeva kamenným dlátem), haptického kontaktu s dosud neznámými předměty a konstruktivisticky laděného výkladu nových informací se pro zvolené téma ukázala jako velmi efektivní. Pozornost žáků se nám

²⁴² V závislosti na ročníku a konkrétní škole, obecně to ale bývá v řádu jednotek vyučovacích hodin.

tak touto cestou podařilo udržet po celou dobu programu téměř vždy, a to i v případě žáků prvních tříd²⁴³. Nastal-li problém s pozorností, osvědčilo se několik krizových reakcí. Autoritativní a přísný přístup, na který bývají žáci zvyklí ve škole, jsme volit nechtěli, neboť naším cílem bylo vyvolat v nich pozitivní přístup k archeologii i minulosti. Proto jsme v takovém případě přešli k “šokujícím” archeologickým informacím. Osvědčilo se například téma trepanace lebek a studia pravěkých zranění, zachování organických materiálů a částí lidských těl ze severské doby bronzové a železné či ekologické katastrofy pravěku. Informace naturalistického charakteru žáky téměř vždy uchvátily a přivedly zpět ke spolupráci a zájmu.

Aktivity a výklad na stanovištích se ustálily až během zhruba dvou měsíců od prvního konání programu. Například u stanoviště se štípanou industrií bylo nutno vyvinout co nejbezpečnější způsob, jak nechat žáky manipulovat s pazourkovými noži, které jsou skutečně velmi ostré. Poučka “hlavně to nezkoušejte na vlastních prstech” samozřejmě vedla k několika řezným zraněním. Poté se osvědčilo dalším žákům o těchto zraněních živě povyprávět a od té doby již k dalšímu říznutí nedošlo, neboť po takové informaci byli žáci nesmírně opatrní. V rámci diskuze nad kamennou industrií byl prostor i pro téma dálkového obchodu v neolitu. Mobilita lidí v mladší době kamenné žáky překvapila, stejně tak jako jejich houževnatost, která pro transport kamenné suroviny byla nezbytná. Pro příští sezónu bude stanoviště doplněno rekonstrukcí vrtáku na kámen, aby si žáci mohli vyzkoušet i proces výroby. Toto stanoviště nejvíce bavilo chlapce, kteří sami projevovali touhu předváděné nástroje a zbraně vyrábět a využívat v praxi.

Nejkomplikovanějším stanovištěm se jevil “sluneční kult” doby bronzové. Zde bylo potřeba citlivě rozlišit mezi uchopením obsahu pro různé věkové skupiny, kdy vzhledem k hloubce a abstraktnosti tématu byl v rámci 1. stupně znát každý rok rozdíl. Navíc zde byly využity prvky dramatické výchovy, které vyžadovaly aktivní spolupráci žáků, což nebylo vždy snadné. Lektor tak musel pokaždé improvizovat a obsah i průběh uzpůsobovat dané skupině. Nakonec se podařilo najít dva různé přístupy – jednodušší a hravější, vhodný pro mladší či méně myšlenkově zdatné skupiny, a složitější s větším množstvím informací. Jednodušší průběh stanoviště byl klasicky zahájen analýzou obrazu s projevem kultu, což byli schopni identifikovat i ti nejmladší žáci. Zajímavé je, že většina žáků také samostatně interpretovala motivy na talířích z Kněževsi jako symbol slunce, čímž se žáci shodli s výkladem archeologů. Následovala diskuze o hypotéze uctívání slunce v době bronzové, která se přenesla až k významu slunce pro společnosti minulé i současné. Zde vidíme patrný přesah do oboru Člověk a příroda, protože s žáky čtvrté a páté třídy bylo možno probrat učivo fotosyntézy a působení slunečních paprsků na planetu. Uvědomění si, že pro nás je sluneční cyklus stejně podstatný, jako byl pro populace doby bronzové (i všech ostatních období), bylo pro mnohé žáky překvapivé. Poukazuje to na jejich pojetí současnosti jako doby vysoce moderní a na přírodním cyklu nezávislé.

Následovala diskuze (na dvou různých úrovních složitosti) věnovaná personifikaci slunce a symboliky slunečního vozu. Žáci totiž byli schopni na analyzovaném obraze rozeznat

²⁴³ Samozřejmě existovalo i několik problematických tříd, kde byla práce se žáky náročná, buď z důvodu jejich nevladatelného chování či naopak nezájmu. Situace však téměř vždy odrážela přístup jejich pedagoga, který na 1. stupni vede třídu po většinu času a chování třídy tak ovlivňuje velkou měrou.

motiv ptáků na kněžových zádech a dojít k tomu, že ptáci táhnou slunce po obloze. Zde se jako skvělá explanační pomůcka osvědčily pohádky O princezně Jasněnce a létajícím ševci a Tři zlaté vlasy děda Vševěda. V obou pohádkách totiž vystupuje personifikované slunce, v jednom případě sluneční paní a v případě druhém dítě-muž, kteří putují přes den od východu k západu. Tato analogie přivedla žáky k pochopení možného myšlenkového světa lidí v minulosti, a navíc jim ukázala, že některé mýty a pověry, které přežily dodnes v lidové kultuře, mohou mít daleko hlubší kořeny, než by sami čekali. U mladších skupin byla tato diskuze však kratší a spíše nahrazena “sluneční slavností”, kdy žáci samostatnou hrou na nástroje vzdávali hold slunci, užívali si momentální prožitek a zároveň procvičovali rytmiku. Starší skupiny byly motivovány k replikaci obětního rituálu, který se mohl konat na nalezišti s předkládanými talíři se slunečními symboly z Kněževsi. Lektor je navedl k přemýšlení o takovém kultovním úkonu a jeho roli v dávné společnosti. Vše završila krátká debata o existenci a roli rituálů v naší společnosti.

Naopak nejméně problematické bylo stanoviště zaměřené na zpracování obilí a stravování v době železné. Drcení mouky na zrnotěrkách je jednoznačně pro žáky nejzábavnější činností ze všech. Je to projev tzv. flow efektu, kdy nás nejvíce uspokojuje to, co nám jde dobře a zažíváme u toho příjemný pocit zvládnutého a plynoucího úkonu. Tato činnost totiž ke svému úspěšnému naplnění nevyžaduje předchozí zkušenosti, proto žákům automaticky šla. Osvědčila se také spolupráce ve dvojicích, která nečinila vůbec žádné obtíže. Naopak, někdy se podařilo propojit i žáky, kteří spolu běžně příliš nekomunikovali či měli neshody, v některých případech se do dvojic zapojili i pedagogové. Během přípravy placek se také mnoho z žáků prvně v životě naučilo dělat těsto. Zároveň byl také prostor s žáky, kteří zrovna neprováděli aktivitu, probírat možnosti obživy v pravěku, rozdíl mezi bílou a celozrnnou moukou (kterou sami vyrobili) a vliv výživy na zdravotní stav populací.

U stanoviště zaměřeného na odívání v době železné jsme často naráželi na komplikace, spojené s manuální nezkušeností dětí. Všechny textilní techniky, od kroucení nitě v ruce až po nejjednodušší tkaní na hřebenovém stávku, vyžadují určitou dávku zručnosti. Pokud žákům chyběla, projevovali při pokusech o danou činnost často netrpělivost a nechutí zkoušet a učit se. Méně zruční žáci navíc výrazně zpomalovali celý průběh aktivit na stanovišti. Pokusem o zjednodušení aktivity bylo pletení náramku ve formě jednoduchého copánku, který si žáci mohli vyrobit na památku. Ovšem i u takto prosté činnosti jsme naráželi na obtíže, a to dokonce i u žáků pátých tříd²⁴⁴. Setkali jsme se ovšem i s takovými skupinami, které po krátkém roztočení vřetena byly schopné příst či tkát pevnou tkanicí. Opět se zde odrážely zkušenosti nabyté ve škole a práce pedagoga se třídou. Nicméně žáky vždy zaujalo, jak pokročilé a technicky promyšlené oděvy nosili lidé po celý pravěk. Došlo také na práci s jednotlivými textilními materiály a jejich užití a zpracování v dnešním oděvním průmyslu. Žáci si uvědomili, kolik práce stojí za zhotovením jediného oděvu a pochopili, jakou nadprodukcí je naše společnost obklopená. Pro příští sezónu je navíc plánován vertikální tkalcovský stav, který doplní škálu názorných ukázek procesu výroby

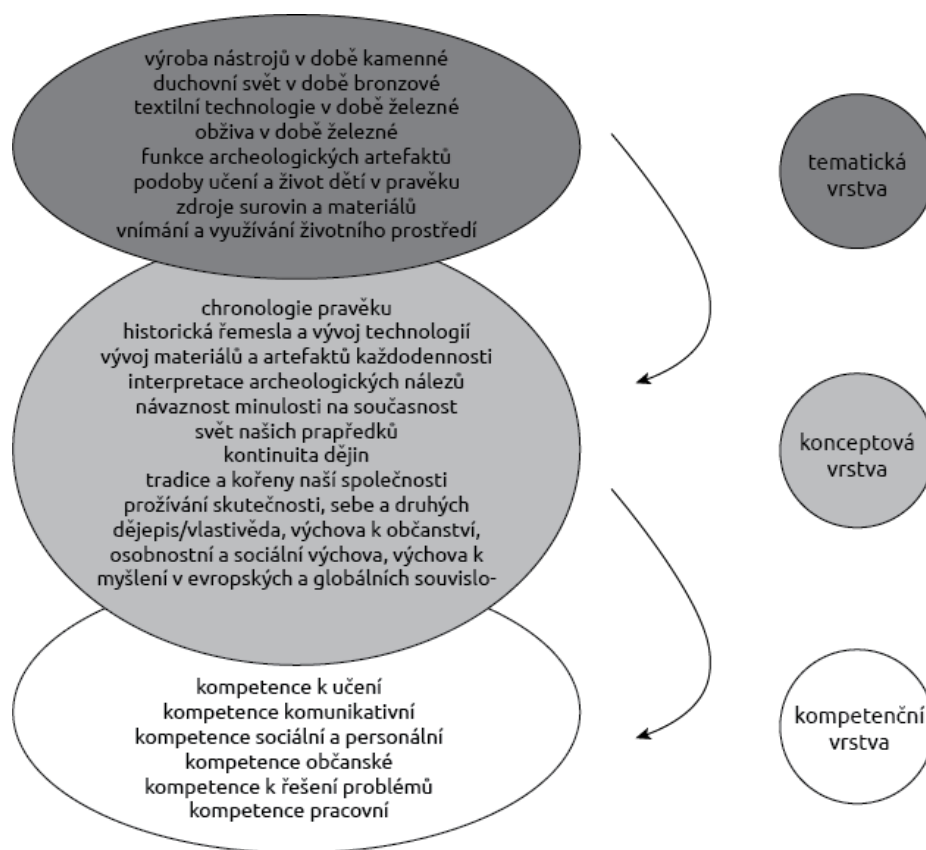
²⁴⁴ Zarážející byl častý problém začít jednoduchým uzlem, a to i u dětí ve věku 10-11 let. Domníváme se, že absence praktických a pracovních činností ve školní výuce v kombinaci s hojným využíváním digitální techniky povede u mnoha dětí ke značné manuální neschopnosti. Právě zde mohou být archeologické programy skvělým pomocníkem.

oděvu. Vrcholným zážitkem pak byla možnost obléci se do oděvu malého Kelta a Keltky a vyfotit se, v případě chlapců dokonce s kopím v ruce.

Obr. 30 Oblíbené stanoviště s drcením mouky na zrnkách (foto H. Petráňová)

V závěrečné reflexi se jako podstatný krok ukázala návštěva výstavy s originály, podle kterých byly některé repliky v programu zhotoveny. Žáci se totiž téměř vždy u všech předmětů vyptávají, zda je to “pravé”. Z našeho pohledu není možné žákům zatajovat fakta za účelem ohromení. Využití replik má jasné opodstatnění – zaprvé většinu archeologických nálezů není z preventivních důvodů možné takto využívat, zadruhé archeologizace způsobila redukci mnoha organických materiálů. Program tak pro žáky vygradoval do setkání s tím “pravým, starým”, což je ohromilo. Právě autenticita je v archeologii velmi zásadním aspektem, kterého je potřeba v edukačních aktivitách co nejlépe didakticky využít. Tento postup měl navíc tu výhodu, že předměty za vitrínou v žácích vyvolávaly mnoho otázek, které by je bez předchozího absolvování programu vůbec nenapadly. Artefakty pro ně už nebyly jen mrtvými věcmi, jejichž význam jim není známý, ale fragmenty kdysi živoucích předmětů, které se zrodily v lidských rukou.

Obr. 29 Konceptový diagram programu

Alterace

Součástí každého vzdělávacího programu, od něž očekáváme efektivní a pozitivní dopady, je posouzení jeho kvality. Zpětnou vazbu může podat promyšlená evaluace i subjektivní reflexe z pohledu lektora. Taková zpětná vazba by měla přinášet indicie pro eliminaci chyb a napomáhat postupnému zkvalitňování a zvyšování efektivity vytvářeného programu (Jagošová 2013, 20). V našem případě evaluace probíhala prostřednictvím diskuze s žáky v závěrečné reflektivní fázi programu, dále prostřednictvím pozorování, rozhovorů s pedagogy, a dotazníkovým šetřením. Pozitivním ukazatelem mohou být také doporučení k návštěvě, která někteří z pedagogů předali svým kolegům. Z výsledků všech těchto hodnotících metod můžeme program po jeho první sezóně a téměř třiceti opakování označit jako rozvíjející a kvalitní, byť nacházíme stále další cesty jeho inovací.

Dotazníkové šetření bylo rozesláno celkem 19 pedagogům, odpovědi se vrátilo 14. Pedagogů jsme se dotazovali, co je na programu nejvíce zaujalo, zda se jim doba trvání zdála úměrná, zda program považují za vhodný pro 1. stupeň ZŠ a zda zapadá do osnov a pomůže jim i z hlediska výuky. Na všechny tyto otázky jsme dostali 100% kladných odpovědí. Na otázku, zda získané materiály a znalosti využili v další výuce, pedagogové uváděli, že na ně navázali v rámci vlastivědy či prvouky. Zajímalo nás také, zda pedagogům vyhovoval přístup lektorů a také zda se program líbil dětem a byl pro ně přínosem. Obojí nám opět

pedagogové potvrdili stoprocentním souhlasem. Oceňován byl také rozdáván komiks, který 79% pedagogů považuje za skvělou pomůcku, do které se žáci ihned začali. Pouze 21% uvedlo, že taková pomůcka je užitečná, jejich žáky ale příliš neoslovila²⁴⁵. Důležité ovšem bylo zjistit, co se líbilo nejvíce a co naopak považují za problematické. Největší úspěch u pedagogů mělo drcení mouky a pečení placek, což nás nepřekvapilo. Jídlo je tématem, které nadchne všechny věkové kategorie v jakékoli situaci. Oceňována byla hlavně aktivizace dětí k rukodělné činnosti a názornost praktických činností. Zpočátku byl uváděn požadavek na menší skupiny, což jsme postupně změnili ke spokojenosti všech zúčastněných. Ovšem několik pedagogů upozornilo na nedostatek času na dokončení práce u některých stanovišť, čehož jsme si vědomi. Právě obsahová bohatost je na jednu stranu výhodou programu, na druhou i jeho slabinou. Má-li třída skutečně vymezený čas, limitovaný například dopravou či výukou, bývá někdy obtížné vše stihnout v daném rozmezí. Přerušovat žákům zmíněný pocit flow při určitých činnostech rozhodně není dobrým řešením, proto je do budoucna potřeba vycizelovat rovnováhu mezi předávaným obsahem a jemu určeným časem.

Základní myšlenkový koncept týkající se života a vzdělávání dětí v pravěku se osvědčil. Žákům je téma blízké a zajímá je, srovnávají ho se svým současným životem. Někteří v závěrečné fázi programu uváděli, že by dobu vyměnili, jiní zase ocenili, jak pohodlný život jim školní docházka zajistila. Významné je, že se podařilo žáky přimět k vlastnímu uvažování a kritickému myšlení o získávaných informacích a rozvíjet všechny klíčové kompetence. Prostřednictvím intencionálně i neintencionálně předávaného obsahu tak byla holisticky rozvíjena jejich osobnost v souladu s humanisticko-kreativním modelem výuky.

Problematickým rysem programu je jednak jeho náročnost na čas, který se ne vždy podaří dodržet dle očekávání, jednak občasná návštěvnost většími skupinami, než jsou tři lektoři schopni kvalitně zvládnout. Program také na lektory klade vysoké nároky, a to jak po stránce odborné, tak i po stránce pedagogické. Navíc mnohdy vyžaduje schopnost rychlé improvizace, což ne všem lektorům vyhovuje. Vzhledem k tématu programu by navíc jeho realizace byla vhodnější pod širým nebem na větší ploše, než jakou poskytují zvolené edukační prostory. Spojení s přírodním prostředím a rozsáhlejším prostorem by umožnilo ještě větší oživení některých aktivit a přineslo žákům hlubší prožitky a zajímavější zážitky²⁴⁶. Vytržení ze “čtyř zdí” by také odlišilo program daleko více od školní výuky. Těmto možnostem se budeme věnovat v následujících sezónách konání programu.

5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie

Tak jako v každé vědě, i v archeologii se stále objevují nové metody a trendy, které ji posouvají stále kupředu. Vědecké úrovni v každé zemi může být velmi nápomocna také

²⁴⁵ Vzdělávacímu komiksu Den v životě neolitické ženy, který byl v závěru komiksu žákům rozdáván, se věnuje kauzistika č. 5. 3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy

²⁴⁶ K propojení vzdělávání a přírodního prostředí více viz kap. 4.4 Ožívování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history a 5.2 Případová studie Krumbenowe a 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištem Dobřichov – Pičhora.

vysokoškolská výuka oboru, která už v raném stadiu může ovlivnit budoucí špičkové vědce a formovat jejich následnou kariéru. Proto by výuka měla reflektovat nejen novinky vědecké, ale i inovativní postupy na poli didaktiky a pedagogiky. Všichni sami dobře ze svých studijních zkušeností víme, že občasná vystoupení ze vzdělávacího stereotypu a hravé zpestření výuky přináší pozitivní výsledky bez ohledu na věk vzdělávaných.

Obzvláště v rámci výkladu o technologiích a životě v pravěku se může zdát zarážející, že taková edukace velmi často probíhá pouze v podobě textových prezentací, fotografií nálezů a černobílých nákresů. Proto jsme se rozhodli vyzkoušet, zda by mezi studenty archeologie²⁴⁷ byl zájem také o praktickou výuku vybraných technologií formou zážitkového kurzu pod širým nebem²⁴⁸. Ve spolupráci tří institucí, Ústavu archeologické památkové péče středních Čech, Ústavu pro archeologii FF UK a zapsaného spolku Bacrie jsme tedy uspořádali Kurz experienciální archeologie, který měl nejen nabídnout studentům nové možnosti poznání, ale také otestovat naše archeologicko-didaktické teorie a hypotézy, z nichž mnohé již byly formulovány v předchozích kapitolách této práce.

Zaměření a cíle kurzu

Kurz experienciální archeologie se konal ve dnech 21. – 24. července 2016 v Pravěké osadě Křivolík u České Třebové ve východních Čechách. Termín experienciální, tedy prožitkový či zážitkový, byl zvolen záměrně. Pojem experienciální archeologie u nás zavedl Zdeněk Smetánka (*Smetánka 2000*) jako vyjádření schopnosti experimentu v archeologii přinášet lidem prožitky a zkušenosti (experience). Cílem experienciální archeologie tedy není ověření konkrétní teorie provedením experimentu, dodržujícího přesná pravidla a používajícího pouze autentické nástroje a techniky, ale spíše hlubší porozumění a prožití minulosti. To není atraktivní pouze pro laickou veřejnost, ale také pro archeology samotné. Mají-li možnost si vlastníma rukama vyzkoušet například štípání kamenné industrie či odlévání bronzu, mnohem lépe pak dané činnosti porozumí, což může ovlivnit i jejich pozdější vědecké závěry. Pro studenty byl však termín zpočátku lehce nesrozumitelný. Uchýlili jsme se k němu hlavně v důsledku panujících odborných diskuzí na téma experimentální vs. experienciální archeologie, jeho vhodnosti pro takové účely a možných alternativám se ale ještě budeme věnovat ve druhé části příspěvku.

Maximální počet studentů jsme si z praktických důvodů stanovili na 15-20 s tím, že jsme spíše očekávali, že zájem bude menší. Jaké pak bylo naše překvapení, když se skutečně přihlásilo 20 studentů z různých českých univerzit i středních škol. Z důvodu nemoci či osobních komplikací jich nakonec dorazilo 15, což se ve výsledku ukázalo jako skutečně optimální počet pro takto strukturovaný kurz jak z hlediska praktického, tak pro přátelskou atmosféru, kterou je možné v tomto počtu udržovat a která byla pro dosažení našich cílů nezbytná.

Celý kurz jsme založili na profesionálním přístupu, a to jak z hlediska organizace, tak i pedagogiky. Proto jsme se snažili zvolit dostatek zkušených lektorů, kteří jsou na vysoké odborné úrovni. Pokud bychom se totiž rozhodli vést takovýto kurz pouze ve dvou, sice bychom studenty přivedli k novým technologiím a poznatkům, ovšem ani personálně, ani prakticky a obsahově by nebylo v naší moci zvládnout všechny plánované bloky a ponořit

²⁴⁷ Primárně jsme cílili na studenty Ústavu pro archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

²⁴⁸ Tato kazuistika je upravenou podobou článku, který byl jako příklad dobré praxe publikován v EXARC Journal (viz Mikešová – Maršálek 2017).

se se studenty skutečně do hloubky každého jednotlivého tématu. Protože jsme také počítali, že studenty bude během kurzu napadat mnoho otázek a nových podnětů, připravili jsme pro ně něco jako volné pracovní listy. V nich měli uvedeny základní cíle kurzu a související termíny, tipy na literaturu k jednotlivým prezentovaným tématům, kontakty na lektory a také prostor na veškeré myšlenky, které je budou napadat. Tento prostor jsme pro každé téma rozčlenili do částí „Co mi to přineslo“, „Co jsem se při tom naučil“, „Co mi šlo“, „Co mi nešlo“ a „Co mě při tom napadlo k dané problematice“. Tyto otázky měly ve studentech evokovat tvorbu vlastních názorů a vést je k myšlení požadovaným směrem.

Průběh kurzu

Témata byla v programu rozložena do několika tematických bloků. Čtvrteční večer byl věnován seznámení se s prostředím Pravěké osady Křivolík, s organizátory a s ostatními účastníky. V kruhu u ohně jsme si se studenty povídali o tom, co je na kurz přivedlo, co od něho očekávají a jaké jsou jejich archeologické zkušenosti, a také jsme jim vyložili cíle a plánovaný průběh kurzu. Od pátečního rána jsme se pak obrazně řečeno ponořili do pravěku a soustředili se na jednotlivé technologie. Účastníky jsme rozdělili do tří skupin po pěti, jelikož program byl nabitý a stanoviště byla sestavena tak, aby se na nich mohly jednotlivé skupiny prostřídávat.

Páteční dopolední blok kombinoval výrobu keramiky a zpracování textilních vláken, odpolední pak výrobu skleněných korálek a textilií. Zpracování keramiky a skla vedla Monika Maršálková, která vystudovala restaurování keramiky a již dlouho se zabývá rekonstruováním podoby pravěkých nádob i skleněných výrobků. Ač jsme se snažili používat původní technologie, u skleněných korálek jsme z důvodu bezpečnosti zvolili plynový kahan, neboť tavení skelné hmoty přímo ve sklářské píce by začátečníkům mohlo způsobit nepříjemné popáleniny. Textilnictví se pak ujala Kristýna Urbanová, archeoložka, která se zaměřuje právě na archeologické doklady odívání. Studenty provedla postupem textilní výroby od zpracování rostlinných i živočišných vláken, přes předení až po tkaní drobnějších doplňků na karetkových a hřebenových stávcích. Třetí aktivitou pro celý den byly přípravné stavební práce na srubové hodovní síni podle předloh z doby bronzové, při nichž si někteří ze studentů prvně na vlastní kůži vyzkoušeli práci s nástroji, potřebnými na opracování dřeva (jako je poříz či sekera) a vyzkoušeli si technologickou náročnost pravěkého i středověkého stavitelství.

Sobota se nesla ve znamení technologií starších. Celý den byl rozdělen do tří bloků. Jeden vedl Petr Zítka, který je vynikajícím odborníkem na výrobu štípané industrie a má také dlouholetou praxi ve vedení výukových „štípacích“ workshopů. Během dne studenty naučil základní postupy a terminologii, a to přímo na konkrétních ukázkách, jejichž výsledkem byl vlastní kamenný nástroj, který si každý student mohl nechat jako připomínku řemeslné vyspělosti staršího pravěku. Kameni byl věnován i druhý blok, a to broušení, vrtání a řezání kamene, které vedl kameník Jaroslav Fieger. Ač původně není archeolog, díky důkladnému studiu nálezů a archeologické i etnografické literatury má přehled o pravěkých technologických možnostech a sám svými experimenty nachází nové cesty, jak si poradit s tímto náročným materiálem. Činnosti, o kterých se dříve předpokládalo, že musely zabrat celé týdny práce (jako např. vrtání kamenných sekeromlatů), je schopný díky svým kamenickým zkušenostem zkrátit na několik hodin a zároveň konstruovat nové metody, které

bychom mohli na konci doby kamenné předpokládat. Třetí blok byl méně fyzicky náročný, za to vyžadoval precizní přístup. Zaměřil se na zpracování rostlin jakožto materiálu na výrobu nádob, pouzder a doplňků a byl veden Evou Pecháčkovou, profesionální pedagogkou a zkušenou lektorkou v rámci primitivních technologií. Studentům ukázala, co všechno mohli pravěcí lidé vytvářet z kůry, rákosu, travin či slámy a některé z postupů je naučila.

Obr. 31 Účastnice kurzu se učí řezat kámen (foto M. Puháč)

Bylo třeba však také ukázat, že pravěk nebyl jen samá práce, ale byl prodchnut slavnostmi a rituály. Jelikož tento kurz mnohým ze zúčastněných změnil pohled na archeologii a některým možná také předurčil budoucí orientaci odborného i volnočasového zájmu, bylo vhodné završit ho iniciačním rituálem. Ty byly odnepaměti součástí každé společnosti a v omezené podobě jsou i dnes, ač si to většinou neuvědomujeme. V sobotu večer se proto lektori převlékli do kostýmů, které běžně používají na akcích pro veřejnost, rozdělali velký oheň a přivedli k němu účastníky. Každý byl poznamenán iniciačním znamením, každý musel ohni obětovat něco z osobních věcí a s tím se pomyslně zbavit jednoho ze svých strachů. Na důkaz duchovní a myšlenkové proměny všichni prošli přes plameny a s vlastnoručně zhotovenými hudebními nástroji se přidali ke stále se zrychlujícímu rytmu bubnu. V celistvém hrajícím a vlnícím se kruhu byly plameny ještě rozdmýchány

a místní křivoličtí chlapci začali proskakovat skrze vysoko šlehající oheň. Jiskry, které vyplivoval, iniciované účastníky nejprve znejistěly, houstnoucí atmosféra jim však nedala, a tak během pár chvil již žárem létali i oni. Zážitek, umocněný okolním hlubokým lesem a hvězdami prozářenou nocí zanechal ve všech intenzivní vzpomínku. Z pohledu zážitkové pedagogiky je taková aktivita nejen stmelovacím komunitním prvkem, ale také nedílnou součástí vzdělávacího programu, neboť poskytuje studentům hluboký, osobní a nepřenositelný prožitek, který se jim dlouhodobě uloží ve vzpomínkách a bude pozitivně spjat s danou událostí i získanými poznatky.

Celý kurz byl pro studenty zdarma a byl financován Ústavem archeologické památkové péče a Pravěkou osadou Křivolík, příspěvek na jídlo pak poskytla záštita hejtmána Pardubického kraje. Proto jsme se rozhodli, že v rámci reciprocity během nedělního dopoledne využijeme velkého počtu zúčastněných na výpomoc s omazáváním halštatského domu hrnčíře. Mazanice je také jedním z nejčastějších archeologických nálezů, a tak se studenti mohli na vlastní oči přesvědčit, jak vznikala. Stavební práce byly prokládány tavbou bronzu, které se ujal student archeologie z Masarykovy univerzity v Brně Jan Havelka. Ostatním účastníkům tak ukázal, že už při studiu archeologie je možné se experimentální archeologii věnovat naplno.

Jelikož byl tento kurz u nás prvním svého druhu, byla pro nás stěžejní zpětná vazba. Nechtěli jsme ji však od studentů rovnou na konci kurzu, kdy byli ještě přehlceni informacemi a zážitky, ale chtěli jsme je nechat vše trochu vstřebat. Proto jsme jim asi týden po návratu zaslali elektronické evaluační dotazníky. Ty jsme vyhotovili prostřednictvím aplikace Google Forms, která umožňuje vytvářet a šířit formuláře online a zdarma a také z přijatých odpovědí rovnou sestavuje grafy. Evaluace by totiž měla být samozřejmou součástí jakéhokoli vzdělávání, a její výsledky by měly být následně zapracovány do procesu tvorby dalších edukačních aktivit (*Brockemeyerová-Fenclová – Čapek – Kotásek 2000, 25*).

Dotazník se 14 otázkami jsme rozeslali 15 zúčastněným studentům, na otázky odpovědělo deset z nich. Z dotazníků tedy známe názory dvou třetin účastníků, což považujeme za relevantní výpověď. Jelikož jde o statisticky malý vzorek, ve kterém není obtížné se orientovat, nebyli jsme nuceni využívat komplikované analytické metody, ale mohli jsme se spolehnout na prosté a přímé vyhodnocení. Tato evaluace nám přinesla nejen důležité názory zúčastněných studentů na celou akci, ale také celkové závěry, které jsou podstatné pro teoretické podchycení celé problematiky. Rozhodně proto budeme z výsledků vycházet i při plánování nejen příštích ročníků, ale i dalších podobných aktivit. Podrobné vyhodnocení dotazníků zde však uvádět nebudeme, neboť bylo publikováno v rámci samostatného článku v EXARC Journalu, jehož součástí byl i text této kapitoly (*Mikešová – Maršálek 2017²⁴⁹*). Z průběhu i evaluace kurzu vyplynulo mnoho zajímavých podnětů a myšlenek, které bychom mohli rozdělit do dvou okruhů. První okruh se týká inovací vysokoškolského vzdělávání v archeologii, druhý pak samotné experimentální a experienční archeologie obecně.

²⁴⁹ Publikováno a přístupno online.

Obr. 32 Pohled do Pravěké osady Křivolík během Kurzu experienciální archeologie (foto V. Puhačová)

Význam experimentální archeologie pro aplikaci inovativních vzdělávacích přístupů

Vysokoškolský kurz zaměřený na výuku pravěkých technologií byl svým pojetím na české poměry velmi neobvyklý. Jak se však ukázalo, studenti si velmi cení možnosti doplnit jinak spíše teoretickou výuku praktickými zkušenostmi. Na jedné straně těchto zkušeností stojí samozřejmě praxe terénní, která je povinná pro všechny studenty a je stěžejní součástí archeologického vzdělávání. Na výzkumech se studenti setkají s reálnými archeologickými nálezy i situacemi, učí se je řešit a osvojují si základní dovednosti, pro svou budoucí profesi nezbytné.

Na druhé straně by však také mělo stát poznávání archeologických nálezů v jejich původní, živoucí podobě a funkci. Na tomto poli se ve 2. polovině 20. století etablovala etnoarcheologie (David – Kramer 2001, 6), jejíž mnohdy komplikované teorie a pro naše prostředí problematické aplikace mohou být pro studenty zpočátku velmi těžko srozumitelné. Vynechat však široké pole zkoumání „živých“ pravěkých kultur z výuky zcela a zaměřit se pouze na bádání o jejich „mrtvém“ odrazu dnes již rozhodně není možné. Dveře do tohoto světa tak studentům dokáže otevřít právě experimentální či experienciální archeologie, která jim mnoho archeologických informací dokáže podat prostřednictvím vlastních zážitků.

O významu hmotných didaktických pomůcek při vzdělávání není dnes pochyb. Už J. A. Komenský připomínal, že by bylo velmi užitečné předvádět žákům mnohé věci přímo

ve formě sbírkových exponátů (*Jůva 2009*, 283). V archeologické edukaci toto funguje na principu objektového učení, které je založeno na předpokladu, že zkoumáním jednoho artefaktu se člověk neučí pouze o předmětu samotném, ale také o době jeho vzniku apod., a učí se také kriticky myslet a nahlížet na probíranou problematiku z více stran (*Jagošová – Jůva – Mrázová 2010*). Rozšíříme-li však zkoumání artefaktů ještě o objevování principů jejich vzniku, získáváme tak efektivní nástroj, kterým lze studentům prezentovat velké množství archeologických informací, od využívání různých materiálů přes technologické inovace až k samotným možnostem interpretace.

Tato potřeba vzdělávacích metod, které dokáží převádět abstraktní akademické myšlenky do konkrétní praktické reality lidského života, se ve vysokoškolském vzdělávání objevuje již dlouho. Mnoho studentů se totiž nedokáže plně sžít s učebnicovým stylem vzdělávání a rozvíjí svůj vlastní osobitý přístup k učení. Pro ně je právě taková možnost pracovní-studijních programů významnou zkušeností, která jim umožní využít své vlastní praktické zkušenosti v kombinaci s testováním a aplikací myšlenek, o kterých se diskutuje na univerzitní půdě²⁵⁰ (*Kolb 1984*, 6). Rozdíl v přístupech k učení je tedy jasně patrný.

V univerzitním vzdělávání se stále často preferuje přístup, kdy student je pasivní, tabula rasa, prázdná nádoba, kterou může učitel plnit vědomostmi, zatímco na druhé straně stojí aktivní přístup k učení, kdy každý student může být v interakci – reaguje s prostředím, kde se učí, i s učitelem, objekty a dalšími lidmi. Stejně důležitý je pak i vlastní zážitek a zkušenost (*Oltholf, 2012*).

Takové předávání poznatků je však na rozdíl od klasické instruktivní vysokoškolské výuky založeno na metodě konstruktivní. Ta má své kořeny ve vzdělávací teorii konstruktivismu, který se v pedagogice rozvíjí již od počátku 20. století a jenž je dnes stále jedním z nejefektivnějších edukativních postupů, využívaným i na poli kulturního dědictví v muzejní pedagogice. Konstruktivismus je založen na aktivní roli studenta v procesu výuky, která se nezaměřuje jen na samotné učivo, ale hlavně na samotného vyučovaného. Ten si osvojuje nově získané informace tak, že k jejich poznání z velké části dochází sám, tedy je konstruuje, na základě toho, co již sám zná (*Hooper-Greenhill 2004*, 79). Zkoušení a testování různých pravěkých technologií vlastníma rukama je tak skvělým příkladem kombinace objektového a konstruktivistického učení v archeologii.

Tento styl vysokoškolského vzdělávání založený na vlastním objevování předkládané učební látky může využívat také poměrně moderní pedagogickou metodu „Problem-based learning“ (v češtině je používán nepřilíš vhodný termín „problémové vyučování“), na jejímž principu studenti dospívají k novým poznatkům prostřednictvím společného řešení konkrétního problému. Tato metoda se nyní začíná ve světě objevovat i v archeologii (např. *Wood 2013*) a právě na poli experimentu je pro studenty více než vhodná. Takto koncipovaný vzdělávací projekt totiž motivuje studenty k rozvoji vlastních základních schopností týmové práce, komunikace, kritické analýzy i samotného řešení problémů. Studenti se v procesu učení řídí sami a měli by být schopni samostatně navrhnout experiment, provést ho a publikovat – to však vyžaduje věřit ve své výzkumnické schopnosti a následně být schopen rozeznat své vlastní schopnosti, vhodné pro další kariérní rozvoj. Podíváme-li se zpět na výsledky evaluace proběhlého krivolického kurzu, zjistíme, že některým ze studentů kurz skutečně poskytl odpovědi na mnoho otázek, týkajících se nejen

²⁵⁰ Více o zkušenostním či zážitkovém učení viz kapitola 3.1.2 Pedagogický slovníček archeologa-popularizátora

minulosti, ale i jejich vlastní další specializace. Kombinací moderních směrů a participativních a kooperativních metod výuky tak můžeme totiž ovlivňovat nejen vědomosti a dovednosti svých žáků a studentů, ale i jejich pozdější možnosti uplatnění a profesního i lidského rozvoje. A protože s rozšiřující se nabídkou muzeí i archeoparků se bude rozšiřovat i nabídka pracovních míst, vzdělávání na poli praktických dovedností, vhodných k edukaci široké veřejnosti, bude mít čím dál tím větší uplatnění. Například v nejstarším muzeu pod širým nebem, švédském Skansenu, již mají pro takto zaměřené edukátory speciální program. Vzdělávací personál se přijímá každý rok, měl by mít akademické pozadí a prochází speciálním řemeslným tréninkem. Důraz se klade na zprostředkování informací a vzdělání, ne na produkci výrobků a prodej (*Olthoff*). Studenti jsou zde více než vítáni a je to pro ně nejen užitečná praxe, ale často také první krok na poli odborné kariéry.²⁵¹

Experimentálně zaměřené archeologické kurzy pro studenty vysokých škol však mají v Evropě již pestrou minulost. Vzdělávací historické a archeologické workshopy se staly nedílnou součástí například nejstaršího experimentálního centra v dánském Lejre. I zde zkušení lektoři a archeologové interpretují kulturně-historické znalosti tak, že nechávají studenty vykonávat činnosti, které se odehrávaly v minulosti. Tím, že se tak děje v rekonstruovaném prostředí, nabízí podmínky, které podporují identifikaci s minulostí. Identifikace a vstřebávání totiž byly vždy dvě klíčové koncepce, o které v Lejre usilovali (*Bay 2005*, 49), a které jsou tolik významné nejen pro návštěvníky z řad veřejnosti, ale i pro samotné studenty archeologie. Zde se opět dostáváme k hodnocení našich studentů, z nichž se 90% shodlo, že prostředí archeoparku je skutečně vhodné pro takto zaměřený kurz.

Silným argumentem pro aplikaci aktivní výuky pravěkých období v prostředí archeoparku je také fakt, že v archeologii zpravidla dochází k drastické strukturální redukci někdejší živé kultury: to, co máme k dispozici v podobě archeologických pramenů, je jen zlomkem toho, co původně v minulosti existovalo. Archeologické modely by se tak měly snažit tuto kvantitativní nereprezentativnost nějak zachytit a korelovat, to je ovšem možné pouze v případě, mají-li badatelé sami přehled o možnostech širokého spektra nálezů, které nejsou klasickým terénním výzkumem převážně zachytitelné. (*Neustupný 2010*, 29). Díky setkání s experimentální archeologií, která často aplikuje poznatky etnoarcheologie, si tak studenti daleko lépe představí pestrost minulých živých kultur, jak opět vyplynulo z jejich vlastní zkušenosti se zde představeným kurzem.

Takové zážitkové programy se ovšem využívají převážně pro účely prezentace široké veřejnosti. Přinášejí návštěvníkům zážitek/prožitek, což je často důvod, proč přicházejí – chtějí něco vidět, prožít. A to je podle nás to, co by měla muzea v přírodě nabízet nejen laické, ale i odborné veřejnosti. Na příkladu křivolického kurzu navíc vidíme další zážitkový přínos v tom, že na rozdíl od jiných českých archeoparků nemá klasické zázemí (chybí moderní budova, elektrický proud, silný mobilní signál atd.) a při delším pobytu tak studentům poskytuje ještě hlubší prožitek a sepjetí s přírodou. Takové místo jim dává příběh a vtahuje je tisíce let nazpět, nejsou už jen pozorovateli, ale součástí děje, najednou prožívají své kořeny a získávají úctu k minulosti. Archeologický teoretický výklad zde tak přichází do ostré konfrontace s realitou. A přesně to je vhodné, či dokonce žádoucí i pro

²⁵¹ Více o Skansenu, jeho historii a aktuální nabídce na www.skansen.se.

vysokoškolskou výuku archeologie. Studenti si tak prostřednictvím delšího pobytu v archeologickém muzeu pod širým nebem mohou lépe uvědomit samotný smysl archeologie a přemýšlet o podstatě svého vlastního budoucího bádání. Zároveň se však učí nejen o životě v minulosti, ale také lépe chápou, jak se jeho interpretace dají upřesňovat (*Colomer 2002, 92*).

Neopomenutelným prvkem takového kurzu je pak i environmentální rozměr, kdy se dostáváme do roviny člověk a krajina. Krajina dlouhodobě působila na člověka a člověk na krajinu, a muzeum v přírodě se pak dostává do role místa, které může reprezentovat nejen tento vliv (*Maršálek 2014, 43*). To je dalším aspektem, který studentům slouží jako názorný příklad rozsáhlých archeologických teorií založených na přírodovědných analýzách. Archeoparky a muzea v přírodě totiž dokáží ukázat nehmatatelné znalosti a činit je hmatatelnými, dokáží se vypořádat s tím, co známe, i s tím, co neznáme. To je jejich jedinečný přínos pro vzdělávací aktivity (*Hurcombe 2015*).

Nejde však jen o nově nabyté poznatky, znalosti a dovednosti, důležité jsou také nově získané kontakty a setkání s lidmi, které by studenti na akademické půdě nepotkali. Ať už jsou to archeologové ze vzdálenějších institucí nebo řemeslníci a lektoři, kteří sice nejsou profesionálními vědci, ovšem danou pravěkou technologií se špičkově zabývají již řadu let, pro studenty mohou být velmi inspirativní. Neopomenutelným přínosem je také navázání kontaktů se studenty z jiných univerzit a kateder, a tedy i interdisciplinární přesah. Představy a pocity mladých lidí zde tak mohou rezonovat mezi sebou a posouvat je novými směry uvažování. Kombinace nových a aktivních výukových postupů s vlastními, často silnými zážitky, tak studentům archeologie otevírá zcela nový pohled na jejich obor. Učení se v tomto pojetí mění v aktivní proces, který mění studenty.

Experimentální vs. experienciální – jak neztratit směr v labyrintu termínů?

Realizace Kurzu experienciální archeologie nás však také upozornila na přetrvávající problém terminologický, který je zcela jistě patrný i v této práci a který by bylo dobré do budoucna eliminovat. Sami studenti byli zmateni z pojmu „experienciální“, protože většina z nich se s ním dosud nesešla a činnosti, které v rámci kurzu vykonávali, si dosud spojovali s pojmem experimentální archeologie. Ta je však stále v odborných kruzích nahlížena jako vědecká metoda s přísnými pravidly, do kterých zkoušení již mnohokrát probádaných technologií rozhodně nepatří. Ovšem sami archeologové, kteří se v tomto odvětví pohybují, cítí, že množství termínů spíše škodí, jak vyplynulo i z analýzy akčního výzkumu mezi archeology²⁵².

Tento problém je diskutován již mnoho let po celém světě obecně i v rámci pedagogiky (u nás např. *Dočekal 2012*). Tam byl zaveden termín „zážitková pedagogika“, v jejímž rámci však existuje mnoho dalších rozrůzněných směrů, z nichž velká část dosud není pevně zakotvena v teoretické rovině. Na problematiku termínu experienciální však už v 80. letech upozorňoval David Kolb, který v souvislosti s pojmem „experiential learning“ uvádí dvojí význam termínu. První z nich, subjektivní, popisuje jako „The experience of joy and happiness“ (v češtině zážitek, prožitek). Druhý význam je objektivní, spjatý s okolím, vystihnuteľný jako „20 years of experience“, tedy naše zkušenost (*Kolb 184, 35*). Pokud bychom tedy chtěli pojem experienciální archeologie převádět do češtiny, narazili

²⁵² Viz kap. 7 Diskuze.

bychom na problém – zážitková nebo zkušenostní archeologie? Oba pojmy odděleně jsou zavádějící a nevystihují dostatečně celou podstatu toho, co se v rámci takových aktivit odehrává.

V archeologické obci se k tomuto tématu v roce 2014 rozběhla online diskuze ve skupině Experimental Archaeology na sociální síti Facebook, z níž byly nejzajímavější názory také později publikovány na webu EXARC Journal²⁵³. Z našeho pohledu asi nejsignifikantnější argument podal britský archeolog Edwin Deady, který uvádí: „*Zdá se, že experiment vyžaduje takové informace, které jsou často již nedostupné a mohou být získány právě experienciální archeologií. Proto je podivné kritizovat experienciální snahy nebo je nálepkovat hanlivými termíny, když samotný experiment bez těchto aktivit nemůže probíhat.*“ (Deady 2014). Každý z archeologů, kteří se experimentálními metodami zabývají, by jistě potvrdil, že vlastním zkoušením a opakováním konkrétní technologie se v hlavě začnou rodit nové otázky, na něž pak může navazovat experiment. Kde je však hranice mezi experimentální a experienciální archeologií? Rozumným kompromisem se zdá přijmout fakt, že celá problematika je daleko komplexnější, než aby se na poli archeologie dal striktně oddělovat vědecký experiment (do něhož stejně vždy vstupuje lidský faktor) od lidské zkušenosti a prožitku. Zážitek, experience, je totiž „nedílnou součástí archeologických experimentů“ (Tichý 2005). A hlavním cílem experimentální archeologie je hledat lepší pochopení toho, jak byly pravěké artefakty vytvářeny a jak byly používány. To zahrnuje (re)konstrukci artefaktů s použitím stejných technik a materiálů při využití současných archeologických poznatků (Forrest 2008, 87). Avšak snažit se dosáhnout tohoto cíle poznání, aniž bychom s danou činností měli mnohaleté zkušenosti, se totiž ukázalo jako zcestné. Proto dnes archeologové spolupracují s lektory a řemeslníky mimo obor, kteří však dokáží naše teorie a hypotézy obohatit o praktické poznatky a mnoho ze své praxe nám předat pro naše účely. Bohužel, existující experimenty jsou stále nedostatečně prezentovány při publikaci akademických výzkumů. Zdá se, že zde stále existuje „propast mezi lidmi s praktickými schopnostmi, zvládajícími primitivní technologie, a přísnými akademiky. Tato propast by však měla být překlenuta, aby bohatství existujících praktických znalostí mohlo být k užitku archeologickému výzkumu“ (Outram 2005, 44). Protože i pro nás archeology přestává jít o krátkodobý prožitek, ale o celý proces učení a sbírání zkušeností, na jehož konci stojí nové poznání a nový pohled na věc.

Jak vidíme, pojmy experimentální a experienciální archeologie spolu úzce souvisejí, otázkou však je, zda je nutné je stále rozdělovat. Dalo by se namítnout, že archeologie experienciální je také jednou ze stále využívanějších a nepochybně efektivních metod prezentace a popularizace archeologie a že tedy nemůže být spojována s vědeckou metodou experimentální. Znamenalo by to pak ale, že v rámci vzdělávání a popularizace nemůžeme operovat s pojmy jako archeologie terénní, pravěká, středověká či letecká, protože veřejnost přeci nečiní výzkum, jen si to příležitostně zkouší? Vidíme, že takto můžeme v polemice zacházet ad absurdum. Jelikož se archeologie posunuje nejen novými teoretickými, ale také metodologickými přístupy – to se týká i vzdělávání, ať už uvnitř oboru nebo směrem k veřejnosti – je potřeba o celé problematice přemýšlet skutečně komplexně a

²⁵³ Viz <http://journal.exarc.net/issue-2015-1/mm/discussion-experimental-versus-experiential-archaeology>

nahlížet na ni také z didaktického hlediska. V dnešní době bychom se tedy měli pomalu oprostít od původního pojetí experimentální archeologie, posunout se v jejím vnímání dále a přiznat jí mnohem širší řadu aktivit, než jsme byli ochotni doposud.

5.7 Popularizace prostřednictvím online článků

Popularizace archeologie prostřednictvím článků v tištěných i online médiích je jednou z mála prezentačních forem, která probíhá i bez přispění archeologů. Kvalita takových informací je však velmi kolísavá, a díky průzkumům reflexe archeologie médii, které proběhly v posledních letech²⁵⁴, víme, že povětšinou takové články nespĺňují naše kritéria efektivní popularizace. Tyto články totiž často píše novináři, kteří nemají do témat hlubší vhlad ani potřebný čas se jim důkladně věnovat. Vzhledem k množství informací, kterými jsou denně zavaleni, však po nich archeologická obec ani nemůže vyžadovat, aby jejich články, věnující se archeologii, byly vyčerpávající a po odborné i vzdělávací stránce bezchybné. Tato úloha je v rukou samotných archeologů, kteří by jednak s novináři měli úzce spolupracovat a poskytovat jim informační oporu, a jednak sami takové popularizační články tvořit a publikovat.

Práce s prameny a principy webové prezentace

Problémem dnešní doby však je fakt, že veřejný prostor je obsazen „agresivním molochem bavičského průmyslu, který z něj vytlačuje každou relevantní otázku“ (*Bělohorský 2014*, 14). Není to však jen povrchní, zábavný či bulvární obsah, po čem je v dnešním mediálním světě poptávka. Moderní publikum je navyklé na rychlé multimediální podněty zprostředkované televizí, počítačovými hrami, aplikacemi pro mobilní telefony, iPady, tablety a čtečkami (*Chowaniec 2012*, 37). Proto je velmi těžké zaujmout pozornost veřejnosti články, které vyžadují delší soustředění, všeobecný přehled a také vlastní zamyšlení. Chceme-li toho dosáhnout, obsah i forma takové mediální prezentace se v určité míře musí přizpůsobit současné poptávce, zároveň ambiciózně usilovat o její formování. V případě archeologické popularizace prostřednictvím článků na webu toho můžeme dosahovat právě přizpůsobováním prostředků, které by měly být multimediální a vizuálně atraktivní, ovšem při zachování kvalitního, smysluplného, naučného a odborně podloženého obsahu. Ten se poptávce může přibližovat právě výběrem témat, která by se měla úzce vztahovat k současnému světu. Udržet všechna tato kritéria online článků v rovnováze však není pro žádného archeologa snadným úkolem, a proto by tento způsob prezentace oboru měl být předmětem odborných diskuzí. Protože právě výměna zkušeností je možnost, jak celou tuto aktivitu posouvat na vyšší úroveň.

Publikování článků na archeologicky zaměřených webových stránkách je také způsob, jak se dostat do povědomí novinářů a jejich prostřednictvím přenášet kvalitní archeologická sdělení do velkých médií. Zde si ovšem musíme položit otázku, zda je to vůbec žádoucí. Například zveřejňování nových lokalit a výzkumů může znamenat ohrožení hledači s detektory kovů. Toto však většina institucí může vyřešit velmi jednoduše, a to tak, že

²⁵⁴ Viz diplomová práce Lucie Laštíkovej Reflexe a popularizace archeologie v médiích (*Laštíkovej 2015*) a výzkum mediálních článků o archeologii z pera redaktora Českého rozhlasu Frederika Velinského (*Velinský 2007*)

u ohrožených lokalit zprávu vypustí až po ukončení výzkumu a vlastním prozkoumáním neprokopaných ploch detektorem. U lokalit, kde toto není z nějakého důvodu možné, se pak lze vyhnout přesnému určení polohy. Dalším problémem, na který mnohdy popularizátor může narazit, je neochota instituce či badatele zveřejňovat informace před jejich odbornou publikací. Ale právě popularizační zprávy jsou mnohdy na dlouhé roky to jediné, co se o některých výzkumech může dostat do povědomí nejen veřejného, ale i odborného. Rozhodně tedy považujeme za vhodné řešení vypustit předběžnou a vhodně formulovanou zprávu o novém zajímavém výzkumu či nález, než ji několik let držet v tichosti tzv. v šuplíku a riskovat, že zůstane v záplavě dalších povinností a výzkumů odložena a zapomenuta. Tím, že archeologové o svých výzkumech informují natolik aktuálně a podrobně, jak jim to okolnosti dovolí, mohou totiž přitáhnout zájem veřejnosti, získat její sympatie a svým způsobem také „politické body“ (Velinský 2007, 110).

Pokud se však skutečně chceme v popularizačních článcích přiblížit společnosti, musíme znát její stav. Dlouhodobé sociodemografické vývojové vzorce ukazují na zvyšující se úroveň vzdělanosti, stagnující množství volného času, rostoucí ekonomickou sílu ženské části populace, jasnější profilování a segmentaci různých sociálních skupin a vrstev, stárnutí populace a proměny vzorců vnímání a konzumace kulturních a zábavních forem (Kesner 2005, 80-82). Je zřejmé, že ve společnosti, která má čím dál méně volného času a čím dál vyšší nabídku možností jeho využití musíme dát lidem dobrý důvod ke čtení archeologických článků. A také počítat s tím, že musíme volit pestrá témata, abychom zaujali různé cílové skupiny obyvatelstva. K tomuto lze obecně konstatovat, že lidé nehledají v historii jen poučení, ale stále častěji právě relaxaci – dobrodružství, napětí nebo romantiku. Pomineme-li školství, je oblast populární kultury u velké části veřejnosti mnohdy jediným zdrojem, ze kterého je ochotna přijímat informace o historii (Velinský 2007, 109).

S internetem, ať už v počítači či v mobilu, dnes téměř každý z nás tráví denně několik hodin, a čerpá z něj mnoho informací potřebných nejen k práci a k orientaci v dnešním světě, ale i k zábavě a odpočinku. Edukace v takovém případě probíhá, aniž by si to dotyčný plně uvědomoval, dokonce pro to vznikl i nový termín „edutainment“, tedy kombinace zábavy a vzdělávání (Němec 2009). Jakým způsobem však můžeme pracovat s archeologickými prameny tak, abychom vytvářeli naučný a zároveň zábavný obsah? Inspirací nám mohou být právě populární články a témata, se kterými se v online prostředí sami setkáváme. To, co táhne pozornost v jakýchkoli médiích, byly totiž vždy příběhy. Namátkou můžeme zmínit tragické události, příběhy slavných osobností, kariérní postupy od začátku až na vrchol, příběhy lidí na okraji společnosti či velmi oblíbené osudy zvířat. Takové populární články mají vždy v centru vyprávění, příběh, nejstarší formu předávání informací v lidské populaci vůbec. Proto se domníváme, že bychom se toho principu měli držet i při psaní popularizačních článků. Z pohledu archeologie je samozřejmě obtížné hledat v nejstarších obdobích minulosti konkrétní příběhy²⁵⁵, ale archeologické prameny nám přesto poskytují jakési vyprávění ukryté za nálezy (metapříběhy)²⁵⁶.

²⁵⁵ Viz kapitola 4. 2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace.

²⁵⁶ Tzv. „metastories“ dle Cornelia Holtorfa (Holtorf 2010, 25-26) jsou více rozebírány v kap. 4.2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace

Zde ovšem narážíme na další problém. Jedním z obtížných aspektů zprostředkování minulosti je její historický kontext. Lidé mají sklony posuzovat historické události na základě současných standardů, morálky a vědomostí, místo aby se pokusili nahlížet na minulost pohledem lidí dané doby. Tomuto problému již čelilo a čelí mnoho odborníků. Morální rozměr historických analýz a interpretací je však nevyhnutelný, neboť odborníci si jen těžko mohou pomoci, aby neinterpretovali minulost způsobem, který, ať už přiznaně či skrytě, souvisí s jejich vlastním životem (*VanSledright 2011*, 56). U zprostředkování prehistorie je naše role v tomto na jednu stranu lehčí, neboť právě historický kontext mnohdy chybí, na druhou stranu o to těžší. Dívat se na pravěké období očima tehdejších lidí je nesmírně obtížné i pro samotné archeology, neboť časová, vědomostní i technologická propast, znásobená zrychleným vývojem 20. a počátku 21. století, nás odtrhla od možnosti skutečně se přiblížit prapůvodním myšlenkovým komplexům, jejichž kontinuita mnohdy dosahovala tisíců let. Vyličení obrazu takového světa, který se nám rýsuje v archeologických a etnografických pramenech, na pár stránkách popularizačního článku, se pak stává cílem, který není vždy možné naplnit. I s tímto tedy při psaní musíme počítat a vybírat taková popularizační témata, ve kterých se nezapleteme do složitých konstruktů, v jejichž pochopení by čtenářům bránila clona moderní doby. Tu se naopak musíme snažit prorazit a umožnit jim tak zážitek z jejího průniku nazpět v čase.

Nyní už se ale dostáváme k samotné formě naučně-populárních archeologických článků. Jak jsme si již uvedli, zásadní je vždy výběr témat. Námět by měl být aktuální, vztahující se například k diskutovaným společenským tématům či novým archeologickým zjištěním, vždy ale s dostatečnou základnou archeologických pramenů, které obsah článku podkládají. Stejně jako u každého článku nehraje ovšem jen dobře zvolené téma, ale také titulek. Už z něj by mělo být čtenáři jasné, proč by si měl článek přečíst, a že si ho vlastně chce přečíst. Sami takto také přistupujeme k informacím mimo náš obor – poutavý titulek vždy rozhodne, zda článek dáme šanci či zda zapadne ve virtuální skládce dalších a dalších informací. Stylu psaní textu se jistě již v této části práce nemusíme věnovat. Neexistuje pravidlo na psaní dobrých a špatných článků, text může mít mnoho forem, od umělecky laděných, přes subjektivní vyprávění až po vědecky přesné zpracování pramenů. Zásadní je však jediné – jen tehdy, budeme-li schopni vidět na prvním místě svého posluchače, a to, co o tématu asi ví, jaké může mít zkušenosti, co očekává, čemu věří a co by jej mohlo přesvědčit, můžeme si k němu najít cestu. Snaha o pochopení, respektování a vcítění se do partnera je v každé komunikaci základem pro pochopení a dorozumění (*Hospodářová 2004*, 16). O vyhýbání se množství odborných termínů bez jejich vysvětlení se již jistě nemusíme zmiňovat.

Mnohé z toho, co jsme právě uvedli, je samozřejmě platné i pro články v tištěných médiích. Jejich prezentace v online prostředí má však svá specifika. Běžnou chybou internetového designu totiž je, že se jeho tvůrci ponoří do tématu až přespráží. Opojení prostorem, který mají k dispozici, přetíží náhodného návštěvníka příliš mnoha informacemi, které mu znesnadní nalézt tu, kterou hledá (*Fox – Hollis 2005*, 47). To, co by bylo únosné na papíře několika stran historicky orientovaného časopisu či investigativního magazínu, se na obrazovce monitoru stává předlouhým blokem textu, který budí ve čtenáři pocit zdolávání. Hůře se v něm také vrací k předchozím myšlenkám a obrázkům a pak zase zpět, než je tomu při listování tištěným médiem. I tento faktor musíme při psaní

popularizačních článků na web brát v úvahu, a opět si uvědomovat, jak sami fungujeme ve virtuálním prostředí internetu a co je v něm pro nás za hranicí čtivosti, ač na tištěných stránkách bychom to ještě přijali. Zapomínat však nesmíme na fakt, že v dnešním online světě ještě více platí důraz na design. Vizuálně čistý, jednoduchý, a přesto moderní vzhled by tedy měl být samozřejmostí i v případě archeologických popularizačních textů.

Samozřejmě není možné přesně stanovit, jaký rozsah online článků je adekvátní, to vždy záleží na konkrétním tématu. Obecně platí, že čtenáři na internetu oceňují spíše kratší rozsahy, než v tištěných médiích, ovšem například u rozhovorů je naopak delší rozsah vyžadován. Domníváme se, že to je dáno právě strukturou, kdy rozhovor je otázkami tematicky dělen do jednotlivých bloků a je možné ho číst i na etapy. Proto je vhodné i ostatní formáty článků strukturovat do kratších celků oddělených podnadpisy. Tohoto principu využívá většina online portálů, není tedy důvod se ho zříkat ani u archeologických článků. K přehlednému členění a dělení článků také přispívají obrázky, kdy na internetu povětšinou platí pravidlo čím více, tím lépe. Vizuální podstata webu je v dnešní době neoddiskutovatelná, navíc na rozdíl od tisku je online publikování barevných obrázků bez nákladů. Doplnují také multimediální rozměr každého článku a pomáhají tak čtenáři lépe porozumět tématu. Ovšem nesmíme zapomenout, že nelze ke každému článku kupit obrázky jen samoúčelně. Každý obrázek, který článek doplňuje, by měl být pečlivě vybrán a přispívat k dokreslení daného tématu. Didaktický rozměr takové obrazové přílohy pak ještě umocní stručně, leč výstižně formulované popisky, které by se vždy měly vztahovat k danému článku. Při jakékoli aplikaci digitálních technologií v archeologii, ať už to jsou metody dokumentace a zpracování dat nebo jejich publikace, totiž musíme dbát na to, že výstup musí zvýšit studijní a vzdělávací potenciál jednotlivých použitých dat. Tedy že nejde o prvoplánové užití moderních metod, ale o smysluplné virtuální zpracování archeologických poznatků (*Forte 2000, 247*).

Chceme-li proniknout s článkem do co nejširších kruhů veřejnosti, nesmíme zapomenout, že žijeme v době sociálních sítí. V podstatě se dá říci, že bez sociálních sítí už dnes propagace jakýchkoli článků téměř nefunguje. Neberme to však jako negativní jev, právě díky sociálním sítím se s atraktivními tématy můžeme propracovat i do těch sfér veřejnosti, kam bychom bez nich pronikali jen stěží. Internet navíc dává archeologům mnohem více možností smysluplné konverzace s rozličnými částmi veřejnosti, než jsme měli před úsvitem tzv. network society (*McDavid 2004, 178*). Online média a jejich propagace prostřednictvím sociálních sítí jsou však nevyzpytatelné. Ne vždy se naše pečlivá příprava, kvalitně a srozumitelně zpracované atraktivní téma a promyšlené sdílení na sociálních sítí setká s očekávaným úspěchem. Roli zde hraje také doba sdílení, počet fanoušků či sledujících dané stránky, a nepochybně také další aktuálně řešená témata v jiných médiích. Nicméně při dodržování výše jmenovaných požadavků na online popularizační archeologické články se jejich dopad a dosah prokazatelně zvyšují.

Zde si však musíme rozlišit dvě hlediska hodnocení webových článků. Jedním z nich je právě dosah, tedy počet čtenářů, ke kterým se článek dostal. Ten se dá rozlišit na dvě kategorie – skutečný počet čtenářů, kteří si článek na webu otevřeli a povětšinou i přečetli a počet osob, kterým se zobrazil prostřednictvím jejich sociálních sítí. U těch je možnost, že si ho v budoucnu ještě přečtou, nebo alespoň zaregistrovali dané téma a jeho souvislost s archeologií obecně. Tohle vše nám umožňuje sledovat webová analytika. Provozujeme-

li webové stránky, ať už primárně popularizační či jako základní prezentaci instituce, vždy je dobré je mít napojeny na analytickou službu. Tou nejrozšířenější, která je navíc zdarma, je služba Google Analytics, která může být užitečným nástrojem i v nekomerčním sektoru, neboť poskytuje důležité typy informací a slouží k pochopení chování návštěvníků na stránkách. Zjišťuje, kolik návštěvníků a odkud přichází na web, z jakého zdroje, jaká klíčová slova zadávají do vyhledávače a jak se na stránkách pohybují (*Mikešová – Vělová 2013*, 169). Díky přehledům obsahu se dá snadno zjistit, které stránky jsou nejnavštěvovanější, tímto způsobem tedy můžeme sledovat i čtenost našich článků. Dosah k publiku nám pak zobrazují analytiky jednotlivých sociálních sítí, které jsou schopny sledovat, kolika uživatelům se náš článek zobrazil v jejich vlastním kanále příspěvků.

Druhým hlediskem hodnocení článku je pak skutečný dopad, tedy to, co čtenáři článek skutečně vypověděl, zda předal sdělení, které jsme zamýšleli a přiměl čtenáře k vlastní myšlenkové aktivitě. To je vlastní měřítko efektivity této formy popularizace. Problémem je, že evaluace skutečného dopadu článků je velmi náročná. V evaluaci multimediálních prezentací absentují ve větší míře psycho-didaktická hlediska, která by více přiblížila kvalitu z pohledu uživatelů, a umožnila nám zhodnotit pojetí a funkci pedagogického rozměru textu a didaktického dopadu obrazového materiálu (*Svatoš 2009*, 276). Částečně nám v tomto sice mohou napomoci diskuze pod články na sociálních sítí, obzvláště, obsahují-li náš článek určitou výzvu k interakci, ovšem jak sami dobře víme, diskuze v internetovém prostoru obecně dávají prostor těm „nejhlasitějším“ a rozhodně nejsou reprezentativním vzorkem skutečného smýšlení a pocitu našich čtenářů. Zde tedy vyvstává otázka do budoucna, jakým způsobem je nejlepší takovou evaluaci webové prezentace provádět, aby nám skutečně poskytla objektivní zpětnou vazbu a pomohla nám při tvorbě dalších takových článků.

Než se však dostaneme ke konkrétním ukázkám, shrneme si pro přehlednost v bodech vše, co by taková efektivní popularizace prostřednictvím online článků měla splňovat, jak jsme si vysvětlili výše:

- atraktivní a/nebo aktuální téma
- chytlavý a výstižný titulek
- kvalitní obsah založený na archeologických pramenech
- nové informace, které čtenář s největší pravděpodobností nezná a které mu mají co říci
- množství vhodně zvolených multimédií (obrázky, videa, zvukové záznamy, 3D rekonstrukce, ...)
- čtivost
- příběh či metapříběh
- srozumitelný jazyk s moderními prvky a výrazy
- adekvátní délka
- strukturovanost
- kratší bloky textu s podnadpisy
- apel na čtenáře
- v ideálním případě návaznost na činnost autorské instituce a její celkovou odbornou i vizuální identitu

Nyní si tedy uvedeme tři různorodé příklady přístupu k archeologické popularizaci v online prostředí. Všechny byly vytvořeny pro popularizační web Ústavu archeologické památkové péče Cesty archeologie, který funguje od června roku 2015. Každý z článků má jiné téma, formu i cíle, nicméně společným rysem je snaha o popularizaci archeologie a také prezentace činnosti dané archeologické instituce. Evokační složkou každého článku je vždy úvodní odstavec, který je na webu také graficky odlišen. Nejprve si vždy nastíníme okolnosti a postup vzniku článku, pak si uvedeme celý článek a následně přehledně shrneme jeho základní charakteristiku a sledované aspekty do následující tabulky:

Titulek článku	
Jaké je téma článku?	
Proč článek vznikl?	
Jaký je jeho smysl?	
Jak je článek dlouhý?	
Jakou metodou je článek vystavěn?	
S jakými prameny pracuje?	
Jaký měl článek ohlas?	

Tab. 21 Tabulka sledovaných charakteristik online popularizačních článků

Prezentační článek Máme svůj objev roku. Zkoumáme 7 tisíc let starou studnu.

Klasickým námětem na popularizační archeologický článek je nový objev. Právě spojení archeologie a objevu funguje na veřejnost jako magické zaklínadlo, a tak si můžeme při publikování takových zpráv být téměř vždy jisti, že zaujmeme. Nicméně tato prezentační metoda by neměla být nadužívána, ale naopak s citem aplikována jen na skutečně zajímavé a ojedinělé archeologické objevy. Ty by však neměly být veřejnosti předkládány jen pro ně samotné, ale vždy zasazovány do širšího kontextu, který je srozumitelný a přínosný i čtenářům mimo obor.

Příkladem takové práce s novým objevem může být prezentace nálezu neolitické studny kultury s lineární keramikou na výzkumu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech ve Velimi u Kolína. Ten je pro svou unikátnost²⁵⁷ oprávněným tématem pro takový typ článku, neboť v záchranných akcích dané instituce nemá obdoby a bylo ho tedy možné publikovat jako vědeckou senzaci. Základem článku, který napsala na základě osobních sdělení vedoucího výzkumu Tomáše Chlupa autorka této práce, byla samozřejmě zpráva o daném nálezu, ovšem s celkovým vysvětlením jeho významu pro poznání nejen lokality, ale celého období staršího neolitu. Studna a nálezy uvnitř ní byly vyličený jako součást tehdejší živé společnosti prvních zemědělců tak, aby i člověk bez archeologických znalostí získal přehled o tom, co nález znamená. V článku byla zahrnuta také citace vedoucího výzkumu, jejímž smyslem bylo celý článek zatraktivnit a vnést do něj vědeckou autenticitu.

²⁵⁷ Dosud byly v České republice objeveny pouze čtyři neolitické studny – v Mohelnici, v Mostě, v Uničově a ve Velimi. Podrobně se výzkumu neolitického sídliště ve Velmi věnujeme v kazuistice 5. 3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

Obr. 33 Neolitická studna ve Velimi u Kolína během výzkumu (foto T. Chlup)

Článek byl vyhotoven v kratší, ovšem čtivé podobě, a doplněn o fotogalerii přímo z výzkumu. Čtenářům tak zprostředkoval všechny v té době známé informace, aniž by je zahltil, a dal jim nahlédnout tzv. pod ruce archeologům, a to v téměř okamžité aktuální podobě. Jeho součástí byla také kresebná rekonstrukce pohledu do neolitické vesnice, která měla evokovat představu živoucí neolitické vesnice. Článek byl publikován 14. dubna 2016 na webu Cesty archeologie²⁵⁸ a v upravené formě tiskové zprávy odeslán do České tiskové kanceláře²⁵⁹. Odsud byl samovolně převzat mnoha zpravodajskými servery i tištěnými médii (zpráva zaujala např. i prestižní popularizační *Archaeology Magazine*²⁶⁰), deník *Právo* si v návaznosti na zprávu také vyžádal samostatný článek ve formě rozhovoru s vedoucím výzkumu Tomášem Chlupem. Nedlouho po publikování tohoto článku pak bylo potvrzeno stáří fragmentu provázku, který je teprve druhým nálezem tohoto typu a stáří v celé České republice. Prezentace provázku tak mohla rovnou plynule navázat na první masově rozšířený článek.

²⁵⁸ Viz <http://bit.ly/2mfmxAJ>.

²⁵⁹ Česká tisková kancelář je česká zpravodajská agentura od roku 1992 poskytuje veřejnou službu šíření slovního a obrazového zpravodajství z České republiky a ze zahraničí, viz www.ctk.cz.

²⁶⁰ Viz <http://www.archaeology.org/news/4395-160419-czech-republic-well>.

S nečekanými a významnými archeologickými nálezy ve Velimi souvisel také vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy²⁶¹ a naučná stezka, prezentující tyto objevy přímo na návsi ve Velimi. Oba projekty byly realizovány v letech 2016 a 2017 a během svých příprav i realizace se díky úvodnímu článku měly na co přímo odkazovat a podtrhovat tak význam lokality. Celkově tak na tomto příkladu výzkumu neolitického sídliště ve Velimi vidíme komplexní didaktickou práci s archeologickou lokalitou, na jejímž počátku stojí právě kvalitně připravená zpráva o objevu, která strhne potřebnou počáteční pozornost. Zprávu si nyní představíme a poté shrneme její charakteristiku.

„Máme svůj objev roku. Zkoumáme 7 tisíc let starou studnu. A s radostí se s vámi o tuto žhavou novinku nyní konečně můžeme podělit. Není to totiž jen tak ledajaké zjištění, ale objev, který může zásadně přispět k poznání života našich předků v snad nejprelomovějším období naší minulosti!

Pamatujete se na naše strípky z terénu, které jsme vám přinesli ze záchranného archeologického výzkumu na pozemku firmy BallAerocan na okraji obce Velím na Kolínsku? Tak přesně na té samé lokalitě jsme před dvěma týdny odhalili pozůstatky studny, která byla využívána místními obyvateli již před více jak sedmi tisíci let, v mladší době kamenné, zvané neolit. Studna patřila k dosud prozkoumaným dlouhým domům a momentálně je u nás nejen předmětem vzrušení, ale také detailních analýz.

Než se však téměř doslova do studny podíváme, přibližme si nejprve stručně zkoumanou lokalitu. Celá neolitická vesnička, jejíž části jsou zde archeologicky zachycovány již od roku 2006, byla útočištěm prvních zemědělců na našem území. Archeologové jim podle výzdoby jejich nádob říkají kultura s lineární keramikou. Usídlili se zde po polovině 6. tisíciletí př. Kr. a vybudovali si tzv. dlouhé domy, jednoduché dřevěné stavby, stojící na sloupech. Právě jámy po těchto sloupech zůstaly ukryty pod povrchem až dodnes a naši archeologové tak nyní skládají celé půdorysy jednotlivých domů a rozložení celé tehdejší vesnice. „V rámci výzkumu bylo prozatím odkryto 19 dlouhých domů datovaných do jedné fáze kultury s lineární keramikou. Půdorysy těchto domů se navzájem nepřekrývají a naznačují, že zde osídlení existovalo jen v rámci několika málo generací. Naskýtá se nám tak výjimečná příležitost zkoumat každodennost života prvních zemědělců v Čechách.“ říká vedoucí výzkumu Tomáš Chlup.

V blízkosti jednoho z těchto dlouhých domů se však před dvěma týdny začal rýsovat další objekt, o jehož nálezu se středočeským archeologům snad ani nesnilo. Jedna z jam, považovaná nejprve za jámu na zásoby, byla zaplavena spodní vodou. Zpočátku odvážná myšlenka, že by mohlo jít o studnu, jichž bylo zatím v celé střední Evropě objeveno jen několik (shodou náhod jednu studnu vydal na konci loňského roku výzkum v Uničově), se během postupného odkrývání stále více potvrzovala. A po náročném vyzvednutí veškerých nálezů o tom již není pochyb. Právě stálé uložení ve vodě totiž umožnilo dochování organických materiálů, které se jinak na českých pravěkých lokalitách zpravidla nedochovávají. Před našimi archeology tak nyní leží významný, a pro naše výzkumy netypický soubor, obsahující mimo jiné nádobku z březové kůry, kusy dubových trámů, tvořících konstrukci studně či polovinu nádobky na vodu s dochovaným útržkem provázku. A také množství na první pohled neviditelných informací, jako jsou pylová zrnka či drobné pozůstatky dalších rostlin,

261 Viz samostatná kazuistika kazuistice 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

kteřé byly součástí životního prostředí prvních zemědělců.

Veškeré nálezy budou v nejbližší době podrobeny mnoha archeologickým a přírodovědným analýzám a nepochybně přinesou mnoho nových a vzrušujících informací o tom, jak se na Kolínsku žilo našim předkům před více než sedmi tisíci let. A my vás o tom samozřejmě budeme i nadále informovat!“

Titulek článku	Máme svůj objev roku. Zkoumáme 7 tisíc let starou studnu.
Jaké je téma článku?	Nový archeologický objev neolitické studny
Proč článek vznikl?	Článek vznikl v březnu roku 2016 v návaznosti na záchranný archeologický výzkum Ústavu archeologické památkové péče středních Čech ve Velimi, kde byl učiněn poměrně vzácný objev neolitické studny.
Jaký je jeho smysl?	Článek měl prezentovat činnost Ústavu archeologické památkové péče a rozšířit jeho aktuální zásadní archeologický nález.
Jak je článek dlouhý?	1,8 normostran + 14 obrázků + 2 hypertextové odkazy
Jakou metodou je článek vystavěn?	Článek postupuje komplexní metodou a používá chronologicky narativní přístup k tématu: <ol style="list-style-type: none"> 1. atraktivní úvod evokující senzací 2. navázání na předešlé informace o daném výzkumu 3. představení obecných výsledků výzkumu 4. představení unikátního výzkumu studny 5. závěrečný příslib dalších informací
S jakými prameny pracuje?	Primární archeologické prameny z šesti etap (2001-2016) záchranného archeologického výzkumu ve Velimi
Jaký měl článek ohlas?	Během týdne od publikování 1453 přečtení na webu (zdroj Google Analytics), v podobě tiskové zprávy rozšířen do celorepublikových (Novinky.cz, iDnes.cz, Právo) i zahraničních (Archaeology Magazine, National Geographic) médií

Tab. 22 Základní charakteristika webového článku Máme svůj objev roku

Populárně-naučný článek O kráse a módě keltských žen

Základem kvalitního popularizačního článku je vždy téma, které je určitým způsobem čtenářům blízké a vyvolává v nich zájem. Takovým ukázkovým tématem, kterého se může chopit i archeologie, je móda. Její využití pro účely online popularizace si ukážeme na článku, který byl autorkou této práce napsán a publikován na webu Cesty archeologie na začátku dubna 2017²⁶². Téma bylo zvoleno nejen pro svou nadčasovost a celospolečenskou oblibu, ale také z důvodu autorčina vlastního experimentálně-badatelského výzkumného zájmu na poli historické módy a odívání. Jedním z cílů také bylo zapracovat poznatky ze záchranného výzkumu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech, který web Cesty archeologie provozuje. Konkrétně šlo o výzkum keltských ženských hrobů v Pitkovicích na okraji Prahy.

²⁶² Viz <https://www.cestyarcheologie.cz/single-post/2017/04/07/O-mode-keltskych-zen>.

Úvodník článku byl zasazen do oppidálního období a líčil jedno všední ráno keltské ženy s vyšším sociálním statutem. Tento úvod měl jednak evokovat celé téma a nalákat čtenáře na další řádky, jednak ukázat, že i před dvěma tisíci roky byl pro ženy (a nepochybně i pro muže) vzhled důležitý a že si dávaly záležet na jeho pěstění a péči o tělo. Takové interpretace nejsou přehnané, neboť právě pro dobu železnou máme velké množství pramenů, o něž se v úvahách o módních trendech můžeme opřít. Ať už jsou to písemné zmínky antických autorů, přímé či nepřímé doklady jemných a dokonale barvených tkanin, skvostné šperky z bronzu, zlata, skla, švartny či jantaru, nálezy různorodých pomůcek a toaletních souprav či stopové pozůstatky líčidel, můžeme si být jisti, že keltský lid si na svém vzhledu velmi zakládal a měl pokročilé způsoby kráslení. Právě tuto analogii k současné době jsme se snažili v článku vyzdvihnout a poukázat tak na určité neměnné rysy lidské společnosti. Cílem bylo také zdůraznit vysoké estetické cítění minulých kultur. Neméně zajímavé byly přiložené fotografie šperků a textilií, naznačující určité shody se současnou módou, ať už ve vzorech (proužky, kostky, kohoutí stopa, rybí kost) či v typologii šperků. Součástí článku pak byl také podrobný návod na vlastní kosmetický pigment, zhotovený podle archeologického nálezu z pohřebiště Wederath-Belginum a vycházející z jeho chemické analýzy (Daniels – Deviése – Hacke – Higgitt 2014). Takový návod je na jednu stranu úsměvnou paralelou s módními a ženskými magazíny, kde se nyní často zveřejňují tzv. DIY²⁶³ postupy, na druhou stranu koresponduje se současnými ekologickými trendy v kosmetice a poskytuje zajímavou alternativu inspirovanou archeologií.

Článek ihned po zveřejnění vzbudil velmi kladné reakce čtenářů na sociálních sítích²⁶⁴, v létě 2017 byl dokonce převzat slovenským populárně-naučným Historywebem²⁶⁵. Úspěch přikládáme hlavně na první pohled srozumitelnému a oblíbenému tématu, kvalitně zpracovanému obsahu i zvoleným fotografiím, ale také spojení s Kelty. Keltská společnost nepřestává veřejnost fascinovat, což v takovýchto případech vůbec není na škodu využít. Článek byl doplněn tipy na další populárně-naučnou literaturu a prokládán množstvím fotografií, které se vztahovaly nejen ke konkrétním předkládaným nálezům, ale také ukazovaly keltskou módu ve své “živé” podobě. Ty zde však z rozsahových důvodů neuvádíme.

„Gwinver se protáhla na lůžku a tušila, že je nejvyšší čas vstát. Čeká ji dnes ráno důležité jednání o dodávce vlněných látek s poselstvem z východního Hvozdu, kterým ji pověřil její otec, jeden z nejmocnějších mužů na celém oppidu. Chtěla být okouzlující, a to, jak zjistila při pohledu do svého bronzového zrcátka, bude vyžadovat důkladnou přípravu. Otevřela svou truhličku se šperky, hřebínky a barevnými pigmenty, a začala se chystat. Při zaplétání složitých copů si pak už jen představovala, jaký dojem asi na posly udělá ve svých temně modrých, borytem barvených a zdobně lemovaných šatech, kontrastujících se září bronzových šperků a rudou vzorovanou čelenkou. „Tehle den bude úspěšný“, pomyslela si Gwinver a hrdě vykročila z domu směrem k bráně oppida.

Nepřipomíná vám to něco? Péče o vzhled je v dnešní době samozřejmým a každodenním rituálem v životě většiny žen. Zamysleli jste se ale někdy nad tím, jak dlouho už patří touha po kráse k naší povaze? My vám tuhle úvahu ulehčíme, dá se totiž v podstatě říci, že od té

²⁶³ Z anglického do-it-yourself.

²⁶⁴ Podle analytiky poskytované Facebookem se článek zobrazil v newsfeedu, tedy v jejich “domovské” facebookové stránce, více jak 10000 uživatelům této sociální sítě.

²⁶⁵ <http://historyweb.dennikn.sk/>

doby, kdy jsme se stali lidmi. Teď si ale zkuste představit, jak o sebe mohly pečovat ženy v pravěku a středověku, když neměly k dispozici tisíce pestících přípravků, módních časopisů a obchodů plných oblečení. O tom, že výše popsané ráno keltské ženy Gwinver, není naše fikce, ale zcela jistě rutina mnoha dobře situovaných žen doby železné na různých místech Evropy, se můžeme nechat přesvědčit archeologií.

Zadíváme-li se archeologickým okem nazpět do minulosti, stopy po zkrášlování vidíme již v době kamenné. Ať už to jsou jednoduché šperky z přírodních materiálů, jako jsou lastury, ulity, mramor, kosti či hlína, nebo stopy okrových barviv v hrobech, je zřejmé, že lidé svůj vzhled různými způsoby vylepšovali již od pradávna. Povídání o módních trendech napříč pravěkem je však příliš velké sousto na jeden článek, proto se zaměříme na péči o vzhled u keltských žen, tedy převážně na mladší dobu železnou. Popravdě, ono i tak to je téma na samostatnou knihu, a tak se pokusíme vám alespoň stručně ukázat, jaké možnosti zkrášlování se tehdy ženám nabízely a těm z vás, kteří (nebo spíše které) zatouží po další archeologické inspiraci, doporučíme další čtení.

Odkud známe ženy doby železné?

Ač se to někomu může zdát morbidní, o ženách doby železné nás nejlépe informuje jejich smrt. Přesněji řečeno, jejich hroby, které archeologové nacházejí. Ať už to jsou přímo kosti, ze kterých antropologové dokáží vyčíst informace o věku, úrazech, nemocech či fyzických anomáliích, nebo právě šperky, které se těm majetnějším ženám do hrobů přikládaly. Samozřejmě informace o tom, jak ženy žily a jakým činnostem se věnovaly, nacházíme i v pozůstatcích jejich tehdejších domovů. Co se týče módy, tak jsou to však právě hroby, které nám poskytují celistvé ukázky tehdejších „trendových“ kombinací. Nesmíme však zapomenout na to, že u nás se pod zemí dochovávají převážně neorganické materiály, jako je bronz, železo či sklo. O archeologickém nálezu celých šatů si v našich českých podmínkách můžeme zatím nechat jen zdát.

Něco málo nám ale o keltském zkrášlování vypráví i prameny písemné, které v desetiletích kolem přelomu letopočtu stvořili antičtí autoři. Třeba takový Strabón o keltském kmeni Belgů, žijícím na severu Evropy, napsal, že na krku nosí náhrdelník a na pažích náramky, a že šaty lidí z vyšších vrstev jsou nabarveny a zdobeny zlatem. Diodóros Sicilský zase uvádí, že Keltové stále pečují o své vlasy vápennou vodou. Ta je nejen zesvětlovala, ale působila také jako jakési tužidlo. Zmínek, popisujících pestré vlněné pláště, košile či dlouhé upravené vlasy bychom mohli jmenovat z této doby více, tu nejvýmluvnější nám však zanechal římský dějepisec Ammianus Marcellinus: „Všechen lid přikládá velký význam eleganci a čistotě. Nenajde se u nich muž, a o to méně žena, kteří by chodili nemytí a v hadrech“.

Ale vraťme se ještě na chvíli zpět k hrobům. V jednom z nich, v hrobě ze 4. st. př. Kr. z Pitkovic na okraji Prahy, byla na věčnost uložena jedna taková keltská parádnice. Její rodina s ní pohřbila celkem 15 bronzových šperků – nákrčník, dva náramky, dva nánožníky, šest spon, tři bronzové prsteny a jeden železný. To nebyl malý majetek, a představte si, jak se žena za života musela s tolika šperky ve společnosti blýskat. Při archeologickém výzkumu už jsme však našli jen otisk její tehdejší podoby, a tak ho alespoň můžete srovnat s naší hypotetickou obrázkovou rekonstrukcí:

Jaké vzory mohly nosit ženy doby železné?

Šperky, se kterými byla naše žena v Pitkovicích pohřbena, jsme našli. Jak ale víme, co měla na sobě, když se celý oděv rozložil? Máme totiž nedaleko našich hranic jednu naprosto výjimečnou archeologickou lokalitu, kde se dochovaly dokonce celé kusy látek. A to díky tak

prosté věci, jakou je sůl. Mluvíme o rakouských solných dolech v Hallstattu, kde probíhala těžba již od doby bronzové. A kde se těží, tam jsou lidé, a kde jsou lidé, jsou i látky. A tak díky konzervačním účinkům soli známe z hallstattských archeologických výzkumů středověké látky nejen z doby bronzové, ale i ze starší doby železné, tedy jen o několik desetiletí až století starší, než naše keltské ženy. Látky to byly skutečně nadčasové! Pěkně hřejivé, převážně z ovčí vlny, někdy ze lnu. Do tenka upředené nitky se spojovaly v náročnějších, tzv. keprových vazbách, aby vytvářely rybí kost, pruhy, kostky či kohoutí stopu. Prostě vzory, které ženy po celém světě milují i dnes. V mladší době železné se pak móda trochu zjednodušuje a produkce látek podle různých dalších útržků z jiných míst začíná být poměrně masovou záležitostí. Pěknou látku chtěl mít očividně každý.

Barvy svých oděvů však lidé v době železné nenechávali pouze na přírodních barvách textilních surovin, ale trochu jim pomáhali. Právě z analýz hallstattských látek víme, že v době železné se v prostoru střední Evropy látky barvily v lázních z různých barviřských rostlin, například na žluto rezedou, srpicí, či heřmánkovcem, na červeno mořenou a na modro borýtem. Přírodní barvení je taková zábavná alchymie, kterou si koneckonců můžete vyzkoušet i vy. Stačí si teď na jaře natrhat třeba čerstvé kopřivy nebo lístky z břízy, povařit je v hrnci s vlnou (či bavlnou, která zde však v pravěku dostupná nebyla) a uvidíte sami, jak pestré možnosti měly tehdejší ženy. A to ani nemluvíme o možnostech výšivek, které podle překrásného útržku vyšívané látky z mladší doby železné z Nových Zámků tehdejší ženy nepochybně skvěle ovládaly.

Jaké střihy mohly nosit?

S doklady střihů je to ještě o něco problematičtější, protože vzhled celého oděvu z útržků látek, které jsme si popsali před chvílí, povětšinou nepoznáme. Naštěstí jsou v Evropě taková místa, kde se kvůli vlhké půdě dochovalo několik kusů oděvů z doby železné v celé své kráse. Jsou to především lokality na severu Evropy, v Německu a Dánsku, odkud známe podobu tehdejších oděvů. Těmi nejnámějšími ženskými šaty je tzv. peplos z bažiny u dánského Huldremose, z 2. - 1. st. př. Kr. Jedná se v podstatě o úplně jednoduchý dlouhý tubus látky, který se navlékl na tělo, na ramenou sepnul sponami (které právě nacházíme v těch našich hrobech) a v pase převázal koženým či tkaným páskem, podobně, jako to v té době dělaly ženy antické. Ač je to snad nejjednodušší střih, do kterého se může žena zahalit, věřte, že vypadá skutečně elegantně a vykouzlí krásně ženské tvary!

Zde se ale můžeme inspirovat také v pramenech ikonografických, tedy obrázkových. Již od starší doby železné známe vyobrazení žen s různě naznačenými oděvy. Třeba na velkých bronzových nádobách ze starší doby železné, tzv. situlách, spatřujeme ženy v dlouhých „áčkových“ sukních s ozdobnými lemovkami. O pár století později, po přelomu letopočtu, se v římských provinciích Noricum a Panonie, obývaných Kelty, rozšířil zvyk budování náhrobních reliéfů, a to v poměrně realistickém ztvárnění. Na náhrobcích místních žen si můžeme všimnout, že dospělé vdané ženy nosily všemožné pokrývky hlavy, od složitých turbanů a závojů až po zvláště tvarované čepce. A na vyobrazeních nechybí ani šaty typu peplos, jaké už známe z Huldremose. Ale těch ozdob, co na sobě tyto ženy mají! Stejně, jako naše keltská žena ze středočeských Pitkovic, i všude jinde po Evropě prostě majetné Keltky chtěly oslňovat.

Jaké doplňky používaly k péči o tělo?

A teď si vzpomeňte, co patří mezi vaše nejčastěji používané toaletní potřeby. Zrcátko? Pinzeta? Kosmetická taštička? Hřeben? Tak to není nic nového, to je klasická toaletní výbava už více jak dva tisíce let. Opět nás o tom informují archeologické nálezy, a tentokrát

i z našeho území. Podívejme se například na jedno z největších a nejmocnějších keltských oppid, Stradonice, na vrchu tyčícím se nad Berounkou. Tam se našlo množství bronzových a kostěných hřebínků s různou geometrickou výzdobou, bronzové pinzety, různá škrabátka či lžičky na čištění uší, nebo také zlomek bronzového zrcadla. Taková zrcadla známe i z jiných evropských lokalit, i ve větších kusech, takže víme, že keltské ženy na sebe pohlížely do skutečných uměleckých kousků. A vůbec k tomu nepotřebovaly skleněné tabulky, jako jsou v dnešních zrcadlech. On totiž bronz, když se dobře vyleští, nahradí svým zlatavým leskem všechna skleněná zrcadla.

To vše si bohaté ženy, které si mohly takovou výbavu dovolit, také jistě někam ukládaly. Ze Stradonic máme mnoho různých kroužků a součástí kování, z nichž některé byly původně umístěny na dřevěných truhlách. Z hrobu mladé dívky z 1. st. z keltského pohřebiště v německém Wederathu však dokonce známe úplně celou toaletní truhličku, jejíž součástí byly i další bronzové toaletní potřeby, včetně kostěného hřebínku a drobných bronzových lžiček a špachtlíček.

Mohly ženy doby železné používat kosmetiku?

No jistě, že mohly. Kosmetika, to nejsou jen barevné lahvičky plné umělých chemických látek, jak je známe dnes z pultů drogerií. Dá se vyrobit také pěkně doma z toho, co nám nabízí okolní příroda. A jak jsme si už naznačili, i keltské ženy měly toaletní výbavičku na používání kosmetiky. A to nejen zmíněné bronzové lžičky a špachtle, ale také třecí destičky či keramické flakonky, tzv. balsamaria. Jedno takové se dokonce našlo na dalším českém oppidu, na jihočeském Trísově. Bylo mezi tamější keltskou elitu dovezeno až z antických oblastí, kde v té době bylo líčení, drahé masti i vonné oleje velmi v kurzu. Asi podobně, jako my dnes šlíme po francouzské kosmetice, tehdejší ženy střední Evropy zase toužili po římské módě. To, co v balsamariu z Trísova ale bylo původně dovezeno, se bohužel nedochovalo. Ovšem můžeme předpokládat, že i keltské ženy chtěly vonět a pečovat o sebe, takže se skutečně mohlo jednat o nějaký starověký kosmetický přípravek. Koneckonců, vyrobit si pěstící krém pomocí kombinace sádla s léčivými bylinkami nebylo nic obtížného a jistě se takové kombinace užívaly již dávno předtím.

Dokonce i barevné kosmetické pigmenty již v době železné byly známé. Ať už to byly různé červené a žluté oxidy železa, které není vůbec těžké získat jak v přírodě, tak korodováním železných výrobků, tak různé směsi uhlíků. Archeologicky však máme doložen velmi zajímavý pigment, který je pro svou příjemně růžovou barvu vhodný například jako tvářenka či rtěnka. Jedná se o pigment, vyrobený z kořene rostliny mořeny barvířské. Stopy po tomto pigmentu byly totiž díky moderní metodě spektrometrie zjištěny v již zmíněném hrobě mladé dívky z pohřebiště Wederath, a to ve skleněném flakonku, ke kterému patrně náležela jedna z bronzových špachtlíček. O takových rostlinných pigmentech, vyrobených nasycením sypké křídly rostlinným nálevem psal již okolo přelomu letopočtu římský architekt Vitruvius, byla to poměrně běžná a technologicky dostupná záležitost.

Tip: Vytvořte si vlastní přírodní kosmetický pigment podle doby železné!

Zkuste si takový růžový pigment, kterým se krášlily ženy v době železné, vyrobit taky. Splňuje totiž veškeré požadavky na zcela přírodní kosmetiku, včetně těch etických. Potřebujete k tomu vlastně jen dvě suroviny: kořen mořeny barvířské (koupíte na mnoha českých e-shopech) a uhličitán vápenatý. Ten se vyskytuje v přírodě v různých nerostech jako je vápenec, křída či mramor, Možná jste to nevěděli, ale právě uhličitán vápenatý je běžnou složkou současných minerálních pudrů (má totiž skvělé absorpční schopnosti), peelingů, či zubních past. I ten je běžně dostupný a velmi levný, pro první pokus vám však ale postačí i

úplně obyčejná školní křída.

A jak na to?

1. Připravte si kořen mořeny barviřské.
2. Rostlinu zalijte studenou vodou a půl hodiny zahřívajte na 60-70° C.
3. Připravte si substrát v podobě uhličitanu vápenatého (křída).
4. Substrát zalijte zchladlým preceděným nálevem z mořeny a promíchejte.
5. Nálev nechte několik dní louhovat při pokojové teplotě.
6. Nálev slijte, substrát propláchněte, vysušte a podrťte na jemný pigment.
7. Je hotovo! Nanášejte třeba jako tvářenku nebo míchejte s oblíbeným balzámem.

Titulek článku	O kráse a módě keltských žen
Jaké je téma článku?	Nadčasovost módy a touhy po kráse a estetické citění společnosti kolem přelomu letopočtu
Proč článek vznikl?	Článek vznikl v dubnu 2017 jako reakce na trend módních blogů
Jaký je jeho smysl?	Článek měl přilákat čtenáře atraktivním tématem a zároveň ukázat obecné i konkrétní módní stereotypy, které jsou ve společnosti zakořeněny již několik tisíc let
Jak je článek dlouhý?	5 normostran + 11 obrázků + 1 hypertextový odkaz
Jakou metodou je článek vystavěn?	Článek postupuje analyticko-syntetickou metodou, obsahuje narativní a aktivizační prvky a personifikaci 1. úvodní evokace v podobě líčení každodennosti keltské ženy 2. zasazení tématu do kontextu současné péče o krásu 3. představení pramenů, které vypovídají o životech žen doby železné 4. uvedení poznatků o tehdejších oděvech, jejich látkách a střížích 5. představení poznatků o tehdejší hygieně a kosmetice 6. návod na vlastní líčidlo podle archeologického nálezu z přelomu letopočtu
S jakými prameny pracuje?	Primární prameny z výzkumu ÚAPPŠ keltských hrobů v Pitkovicích (<i>Trefný – Polišenský 2010</i>) Sekundární prameny - archeologická literatura o textilních nálezech ze solných dolů doby železné a importech z oppid a pohřebišť (<i>Daniels – Devíse – Hacke – Higgitt 2014</i> , Grömer 2014, Grömer 2005, <i>Haffner 1989</i> , <i>Hofmann-de Keijzer – van Bommerl – Joosten 2005</i> , <i>Kysela 2011</i>)
Jaký měl článek ohlas?	Po spolupráci se slovenským Historywebem 2233 přečtení (zdroj Google Analytics)

Tab. 23 Základní charakteristika webového článku O kráse a módě keltských žen

Rozhovor Před zánikem nestojíme. Se Zdeňkem Šámalem o archeologii, detektorech a koníčcích.

Jedním z nejoblíbenějších žánrů, ať už v tištěných či online médiích, jsou nepochybně rozhovory. Proto by ani archeologická prezentace neměla tento silný formát opomíjet. Rozhovor poskytuje širokou škálu možností k prezentaci archeologických témat, neboť je

běžné a zároveň srozumitelně chápané při rozhovoru tzv. skákat z tématu na téma. V jediném článku je tak možné uvést velké množství informací, které jsou přidanou hodnotou subjektivně zabarvené formy v podobě vyprávění dotazovaného.

Na základě webové analytiky dvou popularizačních portálů Archeologie na dosah a Cesty archeologie²⁶⁶ bylo možné vypozařovat, že rozhovory s výraznými osobnostmi jsou pro čtenáře velice atraktivní a dosahují poměrově s ostatními články vysoké čtenosti. Dobře vedený rozhovor se navíc může dotýkat i kontroverzních témat, aniž by prezentoval jednostranný názor autora a může tak zároveň fungovat jako námět k diskusi uvnitř i vně oboru. Velmi důležitá je také volba osobnosti pro konkrétní rozhovor, kdy je z propagačního a marketingového hlediska dobré využívat známé tváře, v oboru fungující. Má-li však být rozhovor efektivní formou popularizace a přinášet čtenářům nové, zajímavé a odborně správné informace, vyžaduje důkladné studium témat, která budou v rozhovoru rozebírána. V neposlední řadě je také důležité porozumění osobě dotazovaného a jeho názorům a vidění dané problematiky. Jen tak je možno rozhovor pomocí dobře volených otázek směřovat do podoby kvalitního článku.

Z tohoto důvodu byl na počátek roku 2017 autorkou této práce připraven rozhovor se Zdeňkem Šámalem, který je ředitelem zpravodajství kanálu ČT24 a zároveň také studentem archeologie na Ústavu pro archeologii FF UK a tzv. detektorářem, úzce spolupracujícím s Muzeem T. G. M. v Rakovníku. Rozhovor měl několik cíů. Jedním z nich bylo představit veřejně méně známou stránku mediální osobnosti, což mělo upoutat pozornost čtenářů mimo archeologické a historické kruhy. Tento cíl sám o sobě by však byl příliš prvoplánový, proto při přípravě rozhovoru bylo myšleno také na další historicko-archeologické souvislosti, které k působení Zdeňka Šámala v archeologii neodmyslitelně patří. Otázky se dotýkaly jak jeho zaměření na období třicetileté války, tak i odborné spolupráce s rakovnickými archeology či pozice archeologie v současných médiích. Vzhledem k trvající komplikované situaci kolem užívání detektorů kovů byl prostor věnován i tomuto tématu, přičemž bylo očekáváno, že přímé a nevyhýbavé odpovědi vyvolají následnou bouřlivou diskusi na sociálních sítích, do níž se zapojí profesionální i tzv. amatérští archeologové. To se také stalo a názory dotazovaného i dalších reagujících vnesly do dlouho trvající debat další pádné argumenty, podporující nezbytnou spolupráci mezi archeology a hledači.

Rozhovor, který byl publikován 3. ledna 2017²⁶⁷, si uvedeme jako modelový příklad v celém znění:

„Zdeňka Šámala není nutné nikterak sáhodlouze představovat, patří již mnoho let mezi nejznámější tváře našich médií. Po svých studiích na Fakultě sociálních věd FF UK působil od počátku 90. let v České televizi, mimo jiné také jako zpravodaj v Rusku, následně jako šéfredaktor zpravodajství. Ač ovlivnil i další stanice (stál například u zrodu slovenské televize TA3 a české Z1), s Českou televizí je jeho kariéra neodlučitelně spjata. V roce 2005 se podílel na založení samostatného kanálu ČT24 a dnes je ředitelem celého zpravodajství ČT. To jsou známá fakta. Že je Zdeněk navíc ale také studentem Ústavu pro archeologii FF UK, to jistě

²⁶⁶ Do těchto webových analytik má autorka práce kontinuální přístup, jelikož byla redaktorkou webu Archeologie na dosah a stále je redaktorkou Cest archeologie.

²⁶⁷ Viz <https://www.cestyarcheologie.cz/single-post/2016/12/16/rozhovor-se-zdenkem-samalem>.

mnohé překvapí. Svou vášeň pro minulost se totiž rozhodl transformovat do profesní podoby, a tak svůj život zasvětil nejen zpravodajství, ale také archeologii. Věnuje se jí jak teoreticky, tak i prakticky, neboť je aktivním hledačem s detektorem kovů. Úzce sice spolupracuje s několika archeology, přesto tato metoda bývá těmi dalšími označována přinejmenším za kontroverzní. I o tom jsme si povídali v prosincovém mlhavém podvečeru v jeho kanceláři na Kavčích horách.

Zdeňku, Tvé postavení a pracovní náplň Ti jistě zasahuje také do osobního života a vyžaduje velké nasazení i ve volném čase. Přesto ses před několika lety rozhodl, že svůj dlouholetý koníček proměníš v odborný zájem a začal jsi studovat archeologii. Co Tě k tomuto kroku přivedlo?

To bude hodně rozvětvené vysvětlení. Má pracovní pozice v době, kdy jsem začal studovat, nevyžadovala tak intenzivní nasazení, jako ta současná, měl jsem tedy více času než nyní. Můj zájem o historii byl skutečně celoživotní, provázel mě od dětství, jen se přesouval z období do období. Když jsem se však rozhodoval pro konkrétní obor, uvědomil jsem si, že odpovědi na otázky, které mne zajímají nejvíce, hledám nejčastěji právě v literatuře archeologické. Tak jsem nakonec dospěl k závěru, že archeologie je pro mě ideální ve všech ohledech. Dalším vysvětlením, které uvádím, když se mi nechce celý proces popisovat takto zeširoka, je důvod zcela nearcheologický. Nechtěl jsem zůstat plně zanořen pouze do mediálních obsahů, které jsme tehdy produkovali. Nechtěl jsem umřít jako blbý novinář. Domnívám se totiž, že i novináři by si měli průběžně doplňovat vzdělání, a je jedno v jakém oboru. Prostě si myslím, že když něco děláš, měl bys to dělat pořádně. A když jsem se chtěl zabývat archeologií, nemohl jsem skončit jen u toho, že chodím a sbírám.

Nezalitoval jsi někdy svého rozhodnutí? Neměl jsi chuť to vzdát a zůstat tzv. amatérským archeologem?

Já jsem v podstatě ze sféry „amatérských“ archeologů nikdy neodešel. Na druhou stranu je pravdou, že jsem se díky tomu dostal do světa profesionálů, kteří mě berou mezi sebe jako mnohdy rovnocenného partnera. Svou roli určitě hraje i fakt, že téměř sto procent mých volnočasových kontaktů a přátel jsou lidé z obce archeologické a historické, či z obcí s nimi nějakým způsobem spolupracujících. A všechno to jsou lidé, se kterými jsem se postupně poznával právě díky studiu. Takže v tomto směru jsem určitě nezalitoval. Snad jen při plnění některých náročných studijních povinností jsem si někdy říkal, že bych si mohl k stáru udělat ze života trochu větší pohodu. Ale je mi jasné, že kdybych si ji udělal, že bych to nakonec jako pohodu stejně necítil.

Změnilo studium archeologie Tvůj pohled na minulost?

Nevím, jestli změnilo, spíše jsem si pořád říkal, že jsem si ten svůj zájem vybral dobře. Pronikám stále hlouběji do skutečností, které jsem dříve znal pouze na základě obecně známých faktů, a objevuji, jak složitější a barvitější ve skutečnosti jsou. Ovšem skutečné detaily jsou stále ukryty velmi hluboko, cesta jejich hledání nikdy nekončí a je stále co objevovat a co se dozvídat. Cesta je v tomto případě cíl. A ta cesta mě naučila mnoho nového. Já jsem původně vystudoval úplně jiný typ vysoké školy, a až díky archeologii jsem přešel k metodičtějšímu a systematictějšímu způsobu zkoumání objektu zájmu. Naučil jsem se novým metodám, které považuji za cenné i pro rozvoj mé občanské profese.

A na současnost? Co podle Tebe může archeologie přinášet dnešní společnosti? Našel jsi Ty osobně díky archeologii nějaký nový rozměr ve vnímání světa?

Mě to spíše přivedlo k poznání, že člověk, který má nějaký zájem, se na tomto světě nikdy

nemůže nudit a trpět nečinností. K jinému úhlu pohledu na současnost jsem asi nedospěl, spíše jsem si potvrdil, že některé věci a vlastnosti lidstva jsou v dějinách neměnné. Je pravdou, že před mnoha lety těžiště mého zájmu spočívalo spíše v moderních dějinách. To se však změnilo v době, kdy jsem jako reportér pobýval v Rusku a hledal tam příběhy, související s historií. To byla jedna velká tragédie. Ale tragédie, kterou ti říkal někdo, kdo ji zažil. Nebo jehož otec či matka ji zažili. Ať už to byly stalinské represe ve 30. letech nebo průběh 2. světové války v Rusku. A pak jsem se začal ubírat proti proudu času, až k událostem, které se nás tolik nedotýkají. Například působení Caesara v Galii. Všichni obdivujeme Caesara a milujeme jeho Zápisky o válce galské, a přesto jeho počínání v Galii není nikterak útlocitné a má místy genocidní povahu. Takže já možná spíše skrze realitu současného světa začal jinak vidět ten minulý.

Již mnoho let se zaměřuješ na archeologii bitevních polí, přispěl jsi mimo jiné k prozkoumání dějiště bitvy u Rakovníka z roku 1620. Téma „battlefield archaeology“ a vůbec archeologie novověku však v české archeologii není vůbec běžné a mnoho archeologů na něj pohlíží tak trochu skrz prsty. Přitom ve světě se s projekty orientovanými na poměrně nedávnou minulost můžeme setkat čím dál častěji. Máš pocit, že i u nás se náhled na tuto tematiku proměňuje?

Bitevní archeologie u nás v podstatě neexistuje, pokud pomínu projekty, kterých se přímo účastním. Já jsem byl při systematickém výzkumu dvou bojišť z třicetileté války a teď se účastním průzkumu bojiště z doby husitských válek, slavné bitvy u Lipan z roku 1434. Ale s jedinou výjimkou, kterou je profesor Václav Matoušek, který zkoumá už od 80. let bojiště u Třebele, se archeologií bitevních polí u nás nikdo odborně nezabývá. Přitom metodiky takových průzkumů se již běžně uplatňují ve Spojených státech, Británii, Německu, Polsku či Maďarsku. Co však považuji za velmi zajímavé, jsou průzkumy, které se odehrávají v rámci výzkumu obléhání fortifikací v době vrcholného středověku, hlavně hradů obléhaných v době husitských válek. Archeologové, kteří se tímto zabývají, odvádějí skvělou práci. Ovšem zkoumat průběh obléhání hradu a průběh bitvy na bitevním poli je samozřejmě odlišná záležitost. Projekty, které jsou poměrně četné v Británii či Německu, nebo třeba nový polský průzkum bojiště u Grünwaldu, jsem u nás ještě nezaznamenal. Občas se o tom mluví v rámci konferencí či kolokvií, ale skutečně systematický projekt zřejmě zatím nikoho kromě zmíněného Václava Matouška nezaujal.

Bitvu u Rakovníka jsi zkoumal nejen v terénu, přispěl jsi také k její prezentaci v Muzeu T. G. M. Rakovník, kde je k vidění stálá expozice, této bitvě věnovaná. Jak se celý tenhle počín odehrál?

Já mám Rakovnicko velice rád, stalo se pro mě symbolem toho, čemu nadneseně říkáme otčina. Když jsem začal studovat archeologii a v rámci prosemináře u paní doktorky Bláhové dostal za úkol připravit klasickou nálezovou zprávu, tak jsem chtěl zpracovat výzkum právě z oblasti Rakovnícka. Šel jsem tedy do muzea, kde zrovna seděly dvě mladé dámy a trochu se podívovaly, proč nějaký takový chlap v letech chce něco k nálezové zprávě. Nicméně mi vyšly vstříc a začali jsme si povídat. A protože mě zajímala mimo jiné zmíněná třicetiletá válka, zeptal jsem se, zda neplánují nějaký počín týkající se bitvy u Rakovníka. Ze studie Václava Matouška o bitvě u Třebele už jsem věděl, co všechno se dá na základě kombinace písemných, ikonografických a archeologických pramenů zjistit, a rakovnickou archeoložku Kateřinu Blažkovou to zaujalo. Zůstali jsme v kontaktu, já jsem na fakultě začal sbírat nové známosti a pochopil, že detektor nemusí být jen ďáblův nástroj, za který bývá často považován. Začali jsme společně chodit do terénu, nejprve pouze obhlížet zbytky opevnění v krajině. Kateřina pak přesvědčila vedení muzea, že by bylo pěkné k výročí bitvy vytvořit

celou výstavu. Jali jsme se tedy celé bojiště odborně zkoumat a hledat tak mimo jiné artefakty na výstavu.

Po první návštěvě bylo úplně jasné, že nejvíce je kulí. Kulí, které někdo před rokem 1620 jednu po druhé odlil, aby jimi někoho druhého zabili. Přišla mi škoda artefakty s takovým posláním jen tak skladovat v papírových pytlících. Začal jsem tedy každou z nich podrobně zaměřovat a dokumentovat. Kateřina dala dohromady úžasný tým lidí, mezi nimiž byl i dr. Pavel Hrnčířík, který sice učí informatiku na VŠCHT, ale jeho velkým zájmem je třicetiletá válka. Je skutečným odborníkem, dokonce velice fundovaně publikuje k tomuto tématu i v zahraničí. Když zjistil, že v týmu je někdo, kdo zaměřuje olověné projektily, zajásal. Věděl, že celá metoda zkoumání bitevních polí stojí na zaměřování a mapování běžných a archeologicky nezajímavých artefaktů, které nám však říkají mnohé o dění na daném místě. S požeňmáním naší archeoložky Kateřiny jsme pak s Pavlem na místo často jezdili, já s detektorem hledal, on zaměřoval. Nakonec jsme zjistili, že máme tolik dat, že je na místě odborné vyhodnocení. Dalším z mých záměrů na chystanou výstavu pak bylo natočit videosmyčku, krátký film. Ten, který vznikl, má profesionální parametry, ač za ním stojí pouze dva lidé a návštěvníci ho vždy sledují se zájmem. Za tento film se tedy skutečně nestydím, navíc se stal součástí trvalé expozice, která je v rakovnickém muzeu k vidění stále a je navštěvovaná. Za tyto počiny si právě takových pracovníků v menších muzeích vážím, pro svůj region dělají velmi mnoho a je to vidět.

A jak probíhá Tvá spolupráce s rakovnickým muzeem dnes?

Dnes spolupracujeme na průzkumech lokalit, prověřujeme zprávy o lokalitách, ať už z písemných zmínek z 19. století, nebo z informací, které k nám donesou detektoráři. Lokality pak skutečně procházíme, ověřujeme, a pokud je to nutné, tak i zachraňujeme. Další forma spolupráce se týká mediálních výstupů, neboť rakovnické muzeum skutečně nepodceňuje prezentaci své práce. Tým rakovnických děvčat se skvěle naučil zacházet s kamerou a střihem, dělají videodokumentaci, připravují vlastní videovýstupy. Trochu jsem jim pomohl formou školení a jejich práce v tomto směru se nyní skutečně blíží profesionálním výstupům.

Už několikrát tu padlo slovo detektor. To je v archeologii stále výbušné téma, což ale znamená, že bychom se mu měli vyhýbat. Naopak. Ty jako jeden z mála totiž stojíš zároveň v obou táborech, jak mezi archeology, tak mezi detektoráři. Vládneš tedy jistě argumenty obou stran a dokážeš se na celý problém podívat z potřebného nadhledu. Ona je to svým způsobem také taková bitva, bitva o pravdu, kterou však nemůže nikdo vyhrát. Pokud bys měl něco vzkázat těm nejzapálenějším diskutérům v každém ze znepřátelených táborů, tak, aby to vedlo ke smíru, co by to bylo?

Já bych jim snad ani nic nevzkazoval, protože ti nejzapálenější jsou fundamentalisti. A na základě zkušeností z jiných oborů jsem dospěl k přesvědčení, že se s fundamentalisty bavit nebudu, protože to vesměs nemá cenu. Fanatik zůstává přesvědčen o své pravdě navždy a je ochoten pro ni udělat cokoli. Já mám však pochopení pro rozumné argumenty převládající většiny na obou stranách. Nejsem ani archeolog, ani typický detektorář, pohybuji se v obou obcích. Domnívám se tedy, že na jednu stranu lze pochopit rozhořčení archeologů ze škod, které na lokalitách vznikaly a vznikají. Já osobně tedy chodím na průzkum archeologických lokalit pouze s archeologem.

Na druhou stranu, archeologie by se měla odehrávat i v prostoru, kam se sama od sebe nedostane. Tím myslím pole, která jsou intenzivně obhospodařovaná čím dál hlubší orbou a kde se z nesmírně zajímavých nálezů v důsledku této orby stává pouze kovová drť. Hledání v ornici proto považuji za nedestruktivní průzkum, a kdo tvrdí něco jiného, tak tomu buď nerozumí, nebo to říká naschvál. Takže pokud bych měl archeologům, kterým toto

vadí, nějak oponovat, musel bych se logicky zeptat, co dělají pro záchranu těchto ohrožených artefaktů. Oni by mi nejspíše odpověděli, že nic, pro což mám pochopení, nemohou být všude. Ale, jak příznačně napsal před dvěma lety v jednom článku Jan Mařík (archeolog Mgr. Jan Mařík, Ph.D., zástupce ředitele pro legislativu a památkovou péči Archeologického ústavu AV ČR, v.v.i. – pozn. autorky), je faktem, že amatérská veřejnost cítí právo na vlastní historii. A chození s detektorem jim ji prostě přibližuje. Hodnotím to samozřejmě ze svého pohledu, stýkám se pouze s těmi, kteří jsou si vědomi toho, co mohou a nemohou a úzce spolupracují s regionálními archeology. Právě archeologové z okresů a regionů mají mou největší úctu, protože za svou obvykle bídnou mzdu dělají hrozně moc, a často k tomu ani nemají podporu těch, kteří by je podpořit měli.

A nezahlodalo Tě někdy svědomí, že jsi třeba v minulosti postupoval při hledání s detektorem jinak, než jak činíš dnes díky studiu archeologie a spolupráci s dalšími archeology?

Asi jako většina lidí stále pochybuju, zda jsem něco nemohl udělat lépe. Historie mě vždy přitahovala, měl jsem chuť ji objevovat, a mnoho let jsem tzv. sjížděl různé hledačské weby. Řešil jsem však stále otázku, zda je to legální nebo ne. Nakonec jsem svůj první detektor dostal a to prvotní, z dnešního pohledu legrační hledačské úsilí, mi vyneslo dvě kule do myslivecké muškety a hodinky. Své dilema, jak si na archeologii skutečně sáhnout, jsem pak vyřešil právě studiem archeologie. No a tam jsem díky novým kontaktům se skutečnými odborníky zjistil, že hledání s detektorem vůbec nemusí být nepřitelem archeologie, a touto cestou se ze mě stal detektorář. Výčitky svědomí tedy nemám. Snad jedině v zaměřování zmiňovaných kulí na Rakovnicku jsem mohl být důslednější, v úplném počátku jsem totiž zaměřoval třeba sedm z deseti. A taky jsem se začátku nebyl tak precizní ve vyjímání nálezů, dnes vše dělám jedině velmi jemně škrabkou.

Vzhledem k Tvé profesi nemůžeme opomenout téma archeologie v médiích. Máš pocit, že to, jak je archeologie našimi médii prezentována, je ideální? Zatímco u nás se většinou do novin či televize dostane zmínka o nových nálezech, ve světě vznikají samostatné pořady, jako třeba slavný britský Time Team z Channel 4, který sklízí ovace diváků, ale zároveň také kritiku některých odborníků. Jak by podle Tebe měla vypadat mediální popularizace archeologie tak, aby se zalíbila veřejnosti i archeologům? Lze toho u nás vůbec v současné situaci dosáhnout?

Myslím, že u nás je popularizace na přiměřené úrovni. Archeologie je v médiích vidět poměrně často, z čehož lze usuzovat, že to je obor populární, obor se silným potenciálem zaujmout občanské publikum. Co se týče způsobu, který se někdy skutečně stává předmětem kritiky ze strany odborné veřejnosti z důvodu zdánlivé povrchnosti, k tomu můžu říct jedinou věc. Média jsou skvělá věc, ale přirozeně vás nejvíce rozčílí, když někdo v médiích uchopí něco, čemu rozumíte nebo se vás to osobně týká, jinak, než si přejete.

A máš pocit, že by se nějaký samostatný archeologický pořad u nás uchytil?

To určitě záleží, kdo by ho dělal. Pokusy pracovat s archeologií v médiích tu jsou, na druhou stranu, konkurence témat je velká. Kdybych na to měl čas, určitě by mě bavilo s tím zaexperimentovat. Myslím, že to není rozpočtově náročné, navíc v dnešní době, kdy především mladá generace konzumuje obsahy hlavně prostřednictvím internetu, není problém to vyzkoušet.

V souvislosti s vyhrocenou politickou situací v Evropě se objevují termíny jako kolaps společnosti, relativizace hodnot, krize identity. Někteří vědci se těchto témat chytli a začali plnit média svými názory, založenými právě na podobnostech s historickými událostmi

a společnostmi. Celkové vyznění však nezasevčeného čtenáře či diváka může poměrně vyděsit a navodit mu pocit, jako bychom stáli na prahu konce. Myslíš, že to je v pořádku?

Myslím, že to patří k době. Ale obecně bych doporučoval osobnostem, které jsou špičkami ve svých oborech a posouvají je na světovou úroveň, aby nepodléhali magii mediální slávy. Pokud jsou takoví vědci skutečně erudovaní a navíc vlídní, novináři si navyknou obracet se na ně úplně ve všem. A pak je stěžejní poznat chvíli, kdy je potřeba přestat mluvit, protože když se vyjadřují úplně ke všemu, začínám být poněkud inflační. To už ani nemluví o situacích, kdy si politik nějakého vědce vybere jako svou tvář.

Obecně lze říci, že historie je pro současnost velmi poučná. Já sám bych se ale raději vyhnul vytváření velkých historických konstruktů o současnosti na základě několik tisíc let staré civilizace a vytváření paralel s naší dobou. Mně se líbí myšlenka komplexního zkoumání minulosti a její propojování se současností, protože propojení bezpochyby existuje. Nicméně tyto konstrukty jsou pokulhávající a zavádějící, navíc mohou být nebezpečné v případě, že se jich chytají politici. A oni se jich chytají.

Uvedu příklad. O Keltech toho z našeho archeologického pohledu víme velmi mnoho, máme desítky publikací a tisíce nálezů. Ale když se zamyslíme, tak ani nevíme, jak nazývali a chápali své peníze. My je prostě pojmenováváme na základě vzdálených antických vzorů. Ta, jak mohu na základě tak útržkovitých informací, které máme, vytvářet paralelu k dnešku? Vytváření takových zjednodušených hypotéz se pak stává nebezpečnou zbraní v rukou politiků a demagogů. Naše doba prochází transformací, ale před zánikem nestojíme. Doba se mění, ale doba se vždycky měnila. Když si vezmeme 20. století, tam se neustále něco proměňovalo, a ve srovnání s dneškem tam byla skutečná kataklyzmata. Nám se v podstatě nic neděje. Ano, svět okolo se mění, a může se změnit způsobem, který přinese stejně tíživé okamžiky, jaké tu byly ve 20. století. Domnívám se však, že je potřeba dělat vše pro to, aby takové okamžiky nenastaly, ale rozhodně ničemu nepomůžeme, budeme-li celou situaci dramatizovat.

V informační době tedy nezbyvá nic jiného, než použít zdravý rozum a kritické myšlení, abychom mohli čelit tomu množství nepodložených zpráv a názorů, které se na nás denně valí. Máš pocit, že archeologie a zájem o minulost obecně mají tu moc právě toto kritické myšlení společnosti rozvíjet?

Archeologie zprostředkovává poznání postavené na faktech a jejich poměrně přesné interpretaci. To v nás může vybudovat určitou úctu k faktům. Navíc, když budu kriticky hodnotit to, co poznávám v jednom oboru, začnu to postupně samovolně aplikovat také na jiné oblasti života. Ovšem nesmíme zapomínat, že archeologie je poměrně mladým oborem, který se stále ještě hledá. A to, o čem zde mluvíme, je jen jednou z větví celého stromu hledání sebe sama, kterým archeologie prochází. Nepovažuji ji tedy za naprosto výjimečnou či spásitelnou, ale spíše bych v ní spatřoval velmi cenný a zajímavý obor, který má co říci mladým i starým, neboť s sebou nese atraktivitu poznání.

Děkuji za rozhovor!“

Titulek článku	Před zánikem nestojíme. Se Zdeňkem Šámalem o archeologii, detektorech a koníčcích.
Jaké je téma článku?	Rozhovor s osobností známou v archeologické obci i mezi širokou veřejností
Proč článek vznikl?	Rozhovor vznikl jako marketingový tah využití mediálně známé osobnosti pro propagaci důležitých archeologických témat a samotného webu Cesty archeologie
Jaký je jeho smysl?	Cílem článku bylo prostřednictvím rozhovoru se známou osobností prezentovat jeden z vůdčích pohledů na problematiku detektoringu v archeologii, novověkou archeologii, roli oboru ve společnosti a také jeho mediální obraz.
Jak je článek dlouhý?	10,5 normostran + 5 obrázků
Jakou metodou je článek vystavěn?	Článek postupuje metodou rozhovoru: 1. úvod představující osobnost, s níž je rozhovor veden, a její roli v oboru archeologie 2. 13 otázek a odpovědí
S jakými prameny pracuje?	Osobní informace a přehled o aktuálním dění v oboru i společnosti
Jaký měl článek ohlas?	Během týdne od publikování 962 přečtení (zdroj Google Analytics)

Tab.24 Základní charakteristika webového rozhovoru se Zdeňkem Šámalem

5.8 Intermediální postupy ve videu Když hroby promlouvají

Svou nezastupitelnou roli hrají ve vzdělávání i popularizaci vědy videa. Obzvláště dnes, kdy jsme pohyblivými multimediálními obrazy doslova obklopeni. Stejně tak, jako se industriální společnost proměnila ve společnost informační (mediální), můžeme pozorovat proměnu výtvarného umění (v jeho klasické – „rukodělné“ podobě) v umění vizuální, využívající možnosti nových (digitálních) médií. Umělecké formy, jako hudba, divadlo, tanec a výtvarné umění se v nich často propojují do kompaktních a smysluplných celků. Toto směřování uměleckých forem označil již v 60. letech americký umělec Dick Higgins pojmem intermédiá, nástup digitálních technologií však do něj vnesl nové světlo. Jejich současným rysem je kromě interaktivity a snahy vtáhnout diváka do hry také snaha o propojení umění a vědy, která vede často ke společným projektům. Umění a věda se totiž dokáží vzájemně obohacovat a společně originálním a citlivým způsobem vstupovat do sociální roviny, podílet se na kritice negativních rysů konzumní společnosti, upozorňovat na ochranu kulturního dědictví či sociální a ekologické problémy (Havlík 2007, 89).

Jak jsme si uvedli v úvodních kapitolách této práce, přesně to může být jedním z cílů popularizace archeologie. Umělecké formy do ní mohou přinášet nové a neotřelé prvky, které napomáhají vědě přiblížit se lidem mimo ni. Umění se stalo součástí popkultury, každodenně konzumované většinou společností. To však samozřejmě naráží na negativní postoje jak samotných umělců, tak i vědců, intermédiu se zabývajícími. Jedním ze stereotypů je představa, že největší část populární kultury, která nedostojí nárokům na umělecké dílo, není hodna toho, aby jí odborník věnoval svou pozornost. Charakter vztahu

mezi „vysokou“ a populární kulturou se však v posledních desetiletích proměňuje ruku v ruce s obecnější proměnou společenského charakteru kultury v éře postmoderny (*Bartlová 2003*, 6-7). Balancovat na tenké hraně mezi nimi, s vědeckým obsahem navíc, není nic jednoduchého, avšak právě video je velmi vhodným formátem, který umožňuje srozumitelnost a atraktivitu pro širokou veřejnost při zachování estetických, uměleckých i vědeckých kvalit.

V archeologické popularizaci lze videa využívat různými způsoby a pro různé účely. Než se dostaneme ke konkrétnímu případu, uveďme namátkou několik možností. Archeologická videa můžeme tvořit ve formě reportáží z výzkumu, z průběhu jeho zpracování či z různých dalších akcí, mohou to být součástí výstav či jejich upoutávky, dokumenty o ucelených tématech či jednotlivých artefaktech, ukázky pravěkých a středověkých technologií včetně kreativních návodů, animované spoty nebo třeba celé příběhy o archeologických lokalitách²⁶⁸. Díky internetu je dnes takové publikování i šíření videí velmi snadné, velmi tomu napomáhají sociální sítě, především kanál YouTube, který je zdarma a primárně určen pro zveřejňování videí, a také sociální sítě Facebook a Twitter. Při propojení se stránkou autorské instituce pak získáváme skvělý nástroj k popularizaci, vzdělávání i propagaci zároveň.

Nesmíme však zapomínat, že dnešní doba je takovými počiny zahlcena, a tak chceme-li skutečně zaujmout, musí takové archeologické video splňovat množství požadavků. Dbát bychom měli především na jedinečnost a hodnotu obsahu a na kvalitní a esteticky zdařilé zpracování. Obzvláště design je v dnešní době alfou i omegou, a tak by záběry, kompozice obrazu i použité snímky či obrázky měly být na skutečně profesionální úrovni. Technologická zařízení, která takovou tvorbu umožňují, jsou však čím dál tím dostupnější, kvalitní obraz dnes již dokáže zachytit i některé mobily a mnoho fotoaparátů, dodržet určité standardy se již může postupně naučit i laik. Ovládnout například tvorbu dokumentačních videí tedy není pro popularizátora již takový problém, ovšem chceme-li takovou tvorbu posunout na uměleckou úroveň, spolupráce s profesionály je nezbytná. Ne vždy však musí být finančně náročná, v tomto směru se rozhodně vyplatí oslovit studenty kateder na audiovizuální tvorbu zaměřených.

Vzhled videa však musí jít ruku v ruce s obsahem. Ten by podle zásad efektivní popularizace měl nést také vzdělávací prvky, které jsou právě umocněny audiovizuální formou. V kontextu vzdělávání tak přinášejí videa rovnou několik výhod: upoutávají pozornost, přinášejí změnu, napomáhají konceptualizaci obsahu, jsou snáze zapamatovatelné a jsou projevem zájmu autora či vědců o diváka (*Petty 2008*, 271). Internet pak samozřejmě nemusí být jediným prostorem využití takových videí, v rámci archeologické popularizace se hodí i do přednášek, programů pro školy či workshopů. Jakým způsobem je možné všechna výše zmíněná doporučení dodržet, vytvořit esteticky i obsahově kvalitní archeologické video s uměleckým přesahem a dlouhodobě ho využívat v rámci dalších popularizačních aktivit, si ukážeme na konkrétním příkladu videa Když hroby promlouvají.

²⁶⁸ Různé české i zahraniční příklady archeologických popularizačních videí uvádíme v kap. 4.5 Přínos digitálních technologií a multimédií pro efektivní popularizaci.

Obr. 34 Ukázka z videa Když hroby promlouvají

Záměr a podoba videa

Video vzniklo v únoru roku 2015 jako příspěvek do soutěže popularizačních videí Nadačního fondu Neuron²⁶⁹. Autorka této práce byla oslovena Radimem Vaňousem²⁷⁰ a Filipem Hostýnkem, dvěma studenty Fakulty multimediálních komunikací Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, zda by společně mohli připravit soutěžní video, věnované archeologii. Cílem bylo ve zhruba třiminutovém spotu představit podstatu a metodu vědního oboru archeologie. Tento čas byl velmi svazující, proto bylo potřeba zvolit takový námět, který by byl srozumitelný i zcela nezavěšenému divákovi a zároveň skutečně vystihoval smysl oboru. Jako příhodná varianta se nabízelo uchopit téma prostřednictvím výzkumu hrobů, ve kterých se archeologové dostávají do přímého kontaktu s lidmi z minulosti a do jejichž zpracování se zapojují také další spolupracující obory. Námět byl rozpracován autorkou této práce do následující podoby:

²⁶⁹ Nadační fond na podporu vědy Neuron rozvíjí moderní mecenášství v oblasti vědy a výzkumu v České republice a podporuje řadu výzkumných i popularizačních vědeckých projektů. Každý rok uděluje Neuron finance na projekty základního výzkumu a oceňuje špičkové vědce Cenami Neuron. Nadační fond také vysílá vědecké Expedice Neuron, mladým badatelům plní Dětské vědecké sny a vybírá nejlepší vědecká videa v rámci Ceny Neuron Prima ZOOM. Viz <http://www.nfneuron.cz>.

²⁷⁰ S nímž již na několika videích spolupracovala v rámci svého působení v projektu Národního muzea Archeologie na dosah. Jednalo se o videa Minulost (v) nás (<https://www.youtube.com/watch?v=ZN9oYmvONS>) a Jak se rodí krása věcí minulých (<https://www.youtube.com/watch?v=Mc4Z-h9kXjg>)

Název	Když hroby promlouvají
Námět	Výzkum pravěkých pohřbů, jeho smysl, průběh, zpracování kosterního materiálu a výsledky.
Cíle	<ul style="list-style-type: none"> • Popularizovat archeologickou práci jako odbornou a precizní vědeckou metodu • Nechat veřejnost nahlédnout přímo pod ruce archeologům na aktuálním archeologickém výzkumu • Ukázat jinak skrytá vědecká pracoviště a jejich postupy (antropologická laboratoř) a tím poukázat na důležitost spolupráce archeologie s přírodovědnými obory a význam interdisciplinarity • Ukázat, že archeologie má konkrétní výstupy srozumitelné široké veřejnosti a poutavé svým nádechem tajemných příběhů neznámých lidí, kteří se vynořují z hlubin minulosti a dávají prostor pro rozvíjení vlastní fantazie.
Forma	<ul style="list-style-type: none"> • Dramaticky zpracované a vizuálně atraktivní krátké video (cca 3 minuty) s lehkou narativní linkou a neotřelými záběry, které veřejnost nemá téměř možnost vidět. • Podkres hudba s tajemnou atmosférou a pár dobře napsaných a namluvených vět.

Tab. č. 25 Rozpracovaný námět videa Když hroby promlouvají

Po schválení námětu všemi členy týmu byl rozpracován scénář videa, jehož úvodní záběry se vzájemně prolínají, do následující podoby:

1. *Záběry pravěkého člověka* – lovec, kráčejí opatrně lesem a zvoucí diváka k sobě do minulosti
2. *Záběry z výzkumu a laboratoře* – přímo z terénu z výzkumu kostrového pohřebiště z doby stěhování národů²⁷¹, z odebírání kostí z hrobů antropoložkou, pomalé pojezdy přes hrob, detaily kostí
3. *Záběry živého germánského muže z doby stěhování národů, který zemře v boji a je uložen do hrobu* – evokace daného hrobu ukázaného při výzkumu prolínáním²⁷²
4. *Záběry z antropologické laboratoře* (mytí, popisování, lepení kostí) a zkoumání antropoložkou²⁷³, záběry lebky – evokace lidského osudu.

²⁷¹ Jednalo se o záchranný archeologický výzkum kostrového pohřebiště z doby stěhování národů v Cerhenicích. Výzkum Ústavu archeologické památkové péče středních Čech vedl Mgr. Zdeněk Beneš, s jehož laskavým svolením bylo možné dané záběry během výzkumu pořídit. V současné době je celý výzkum zpracováván.

²⁷² Scény s germánskými bojovníky i kráčejším lovcem byly natočeny v Pravěké osadě Křivolík spolu s členy sdružení Bacrie, z. s., jehož je Radim Vaňous součástí.

²⁷³ Záběry byly pořízeny v antropologické laboratoři Archeologického ústavu AV ČR v Praze, v.v.i. s laskavým svolením laborantky a osteozoologky Mgr. Olgy Trojánkové.

5. *Záběry z kanceláře, jak archeolog bádá nad kresebnou dokumentací, hrobovými nálezy, zprávou z laboratoře a literaturou* – nastínění, že v hlavě se mu rodí obrazy²⁷⁴.
6. *Finální obraz, který vyplyne archeologovi na myslí* – z temnoty vyvstává postava živoucího člověka – lovce, který se postupně chronologicky proměňuje až do bojovníka z doby stěhování národů, a nakonec do podoby současného muže (stále ten samý herec, jen v jiných dobově autentických kostýmech); na konci postava podmanivě hledí do kamery a vyzývá tím k zamyšlení nad jejím osudem.
7. *Reflexe v podobě mluveného slova v závěru* – aby sdělení videa bylo srozumitelně shrnuto, avšak ne příliš prvoplánově. Vypravěč pronese zaobaleně otázku, proč se archeologové vlastně celý život chtějí přebírat střepy a kostmi. Otázku odpoví postava muže, proměňujícího se od lovce až do současnosti: “Protože my za to stojíme!”²⁷⁵ – evokace kontinuity lidstva až k nám, současné společnosti.

Přesný text mluveného slova s odsazením, naznačujícím pauzy, byl autorkou práce rozpracován následovně:

*“Jakou cestou kráčí člověk?
Jaký osud ho odpradávná provází?
Co je skryto v hlubinách času?”*

*Smrt našich předků nám představuje příběhy jejich života.
Napovídá, jak vypadali. Ukazuje dobu, ve které žili.
Čemu věřili.
Jak umírali.*

Tohle všechno mrtví prozrazují archeologům, kteří ve spolupráci s antropology dokáží z pozůstatků dávno zemřelých lidí vyčíst mnohé o jejich existenci.

O jejich zvycích, kultuře a náboženství.

Hodiny a hodiny si lámou hlavu nad možnostmi výkladu těchto nálezů. Pečlivým bádáním zkoumají plány z výzkumů, antropologické posudky a hrobové milodary.

Odhalují tak osudy našich předků, které by nám zůstaly navždy utajeny.

*Archeologie není pouze věda o minulosti.
Je to věda o nás samotných.*

*Ještě se ptáte, proč to ti archeologové vlastně dělají?
Protože my za to stojíme!”*

²⁷⁴ Tyto záběry byly pořízeny přímo v kanceláři autorky, která ztvárnila roli bádající archeoložky.

²⁷⁵ Zde je nutné uvést, že inspirací pro závěrečné heslo tohoto videa bylo motto kosmetické firmy L'oréal “Protože vy za to stojíte”. Jde o drobnou skrytou satyru, kdy produkt komerční reklamy je přetransformován pro účely nekomerční vědecké prezentace a slouží k jejímu propojení s běžným spotřebním životem.

Mluvené slovo namluvil jeden z autorů videa Filip Hostýnek a jeho hlas byl následně počítačově upraven, zpomalen a prohlouben, čímž vznikl efekt “zasloužilého” vypravěče. Jeho vyprávění bylo didakticky, avšak nenásilně skládáno do záběrů tak, aby s nimi korespondovalo – tzn. povídání o antropozích bylo umístěno do záběrů z antropologické laboratoře, povídání o pečlivém bádání zase do záběrů se zamyšlenou archeoložkou. Pauzy dávaly divákovi možnost zpracovat pronesené myšlenky a také vychutnat jednotlivé záběry a podkresovou hudbu. Na obojí byl kladen velký důraz. Kamera si efektně hrála se světlem a úhly, střih byl dynamický a přesně seděl k mluvenému slovu, barva byla při postprodukcí naladěna do teplých tónů, celkový design působil čistě, moderně a přívětivě. Jako hudební doprovod byla zvolena skladba kombinující elektronické i akustické prvky s gradující silou, která vyvrcholila v záběrech muže proměňujícího se z lovce v současného muže. Ač se jednalo o skutečně profesionální zpracování, nutno podotknout, že díky dobrovolnému zapojení a kreativnímu nasazení všech zúčastněných náklady na video byly téměř nulové a tvořilo je především cestovné filmařů a vložený čas všech autorů.

Video bylo publikováno v rámci soutěže Neuron Prima Zoom²⁷⁶ na začátku března 2015. Soutěž měla dvě kola, přičemž v prvním kole hlasovali diváci a videa s nejvyšším počtem hlasů pak byla předána porotě k výběru vítězů. Video Když hroby promlouvají získalo druhý nejvyšší počet hlasů (celkem 2450) a postoupilo do druhého kola, mezi vítěze však porotou zvoleno nebylo. Celkové hodnocení diváků na sociálních sítích i na stránkách soutěže bylo velmi pochvalné, a to jak po stránce vizuální, tak i obsahové. Protože by bylo škoda takové zdařilé video nevyužít i po soutěži, autorka této práce se rozhodla s ním nadále pracovat v rámci dalších popularizačních aktivit a testovat tak jeho edukační potenciál²⁷⁷.

Uplatnění videa v edukačních aktivitách

Způsobů, jakými lze využívat umělecky laděné video v archeologických vzdělávacích programech, je několik. My si ukážeme jeho využití v rámci úvodní evokace, tedy navození atmosféry a nastínění archeologického tématu. Autorka této práce se rozhodla video využívat především v rámci vzdělávacích přednášek, programů a workshopů, a to jak pro dospělé, kteří byli primární cílovou skupinou videa, tak i pro školní třídy. Podle zkušeností jsou s pomocí lektora schopni bez problémů sdělovanému obsahu videa porozumět již žáci od 3.-4. třídy ZŠ²⁷⁸.

Video v rámci edukačních aktivit, jako jsou zmíněné programy pro školy či přednášky dotýkající se archeologie, figuruje vždy na začátku v souladu s didaktickou metodou E-U-R²⁷⁹. Jeho úkolem je diváky/žáky motivovat k následnému programu a zároveň nastínit diskutovaný vědecký obor. Samotné sledování videa samo o sobě však ještě neznamená, že se z něj diváci skutečně učí. Učení se z videozáznamu je nesené řadou transformačních a interpretačních procesů. Videodata jsou audiovizuální data zachycená v sémanticky bohatých situačních kontextech. Obsah, tedy „to“, co je na videozáznamu

²⁷⁶ <http://neuron.zoom.iprima.cz/2015/video/detail/137>, digitální příloha č. 8.

²⁷⁷ V současné době je video také součástí popularizačního webu Ústavu archeologické památkové péče středních Čech a je uloženo na kanálu YouTube na adrese https://www.youtube.com/watch?time_continue=117&v=pHN2g1gigvc.

²⁷⁸ Údaj nikdy nelze uvést přesně, vždy záleží na konkrétní skupině žáků a jejich individuálních znalostech.

²⁷⁹ Evokace – uvědomění si – reflexe. K metodě E-U-R více viz kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska.

zachyceno, zde vystupuje v různých formách reprezentace. Porozumění obsahu je založeno na kognitivní integraci reprezentací, kterou student provádí v okamžiku, kdy pozoruje, analyzuje a interpretuje videozáznam (*Janík – Minaříková 2011, 34*). Zjednodušeně řečeno, to, že naše video diváci shlédnou, ještě neznamená, že mu každý z nich porozumí, pochopí naše sdělení a něco se z něj naučí. K tomu jim může napomoci lektor, který toto video využívá v širším kontextu.

U archeologického videa Když hroby promlouvají je tedy zásadní, aby lektor, který s ním pracuje, měl hlubokou didaktickou znalost obsahu, tedy věděl, co z videa divákům následně zdůraznit, a také jak a proč to učinit. Po videu vždy následuje diskuze, která zjišťuje, zda diváci sdělení pochopili a případně je vede k jeho upřesnění. Důraz je kladen na dvě roviny ve videu zobrazené. První z nich je vývoj lidské společnosti a smysl jejího zkoumání, kdy diváci mají pochopit, že archeologie nezkoumá realitu odtrženou od současného světa, ale minulost nás samých. Video také ukazuje, že lidé v pravěku, na které se archeologie zaměřuje, nebyli zaostalí, jak se někdy veřejnost domnívá, ale jejich myšlenkový i technologický svět byl stejně bohatý jako ten náš. To vše se lektor snaží s diváky diskutovat a přivést je k hlubšímu zamyšlení nad jednotlivými záběry. Kdo byl muž, kterého ve videu vidíme v boji a poté ho jeho spolubojovníci ukládají do hrobu? Kdo je lovec, který kráčí lesem a pak se proměňuje až v současného muže? Co tyto záběry znamenají? Čí ostatky v záběru vybírá antropolog z hrobu? Jaký osud ho asi potkal?

Druhou rovinou videa je metoda archeologie. Zde je vždy podstatné zdůraznit, že záběry pocházejí ze skutečných archeologických pracovišť a že zobrazený výzkum z Cerhenc skutečně proběhl, v jaké době byly hroby uloženy, co se v nich našlo a jakým způsobem se výzkum zpracovává. Opět se zde nabízí mnoho otázek. Můžeme skutečně archeologickým výzkumem zjistit, co lidé v pravěku zažívali? Jak archeologové poznají, že pod povrchem jsou hroby? Jak to udělají, aby je kopáním nezničili? Co všechno se děje v laboratořích s nálezy a proč? Je práce archeologa zábavná? Lektor diváky může postupnými a dobře cílenými otázkami přimět k pochopení, že jedině prostřednictvím takových výzkumů můžeme poznávat skutečnou podobu a způsob života našich prapředků, kteří si zaslouží naši pozornost. Během diskuze se tak lektor od jednotlivých záběrů dostává k souvislému příběhu, což umožňuje vést diváka induktivní metodou k porozumění celému videu. Součástí jsou ale také obecné otázky, zda se divákům video líbilo, co ano a co ne a z jakého důvodu. To lektorovi dává zpětnou vazbu a nechává ho nahlédnout do myšlení daných jedinců (samozřejmě pouze těch, kteří se vyjádří). Lektor pak na video plynule naváže dalšími aktivitami, v nichž se dle potřeby následně odkazuje právě k úvodnímu videu Když hroby promlouvají. Bohatost záběrů, od terénního výzkumu přes laboratorní zpracování až po vizualizovaný výsledek výzkumu, totiž poskytuje široké možnosti tematického provazování různorodých programů a přednášek. Autorka této práce se dosud neseetkala s tím, že by některá ze skupin, jimž bylo video v rámci edukačních aktivit promítnuto, absolutně neporozuměla. Naopak se spíše potýká s problémem, že diváci po jeho shlédnutí a diskuzi vyžadují další takové. Naskytá se tedy otázka, zda by se neuplatnil program, který by byl založen právě na zobrazení archeologie a jejích poznatků v několika kratších videích a spojen s následnými diskuzemi, jako tomu bývá například u školních vzdělávacích diskuzních promítání a besed, týkajících se společensko-vědní problematiky.

Na příkladu videa *Když hroby promlouvají* vidíme, že když se vědečtí pracovníci odváží spojit s umělci a jít za rámec obecné konzumní estetiky, může vzniknout zajímavé dílo, aniž by byla potlačena vědecká korektnost a vzdělávací aspekty hlavního sdělení. Zásadní je dodržovat určitá základní pravidla, platná jak pro vzdělávací videa obecně (viz *Eichmann 2015*, 55), tak i několik čistě archeologických. Tato pravidla si můžeme shrnout do následujících bodů:

1. délka videa max. 5-6 minut
2. zaměřit se na jedno hlavní téma a ideálně teorii doplnit o příklady z praxe
3. úspěšným postupem je vysvětlit obecně známou zajímavost vědecky
4. spíše menší až střední množství nových informací pro naši cílovou skupinu
5. jednoduché na sledování a pochopení
6. snaha o profesionální vzhled
7. animace a rozumné využití filmařských efektů
8. monolog s podkresovou hudbou
8. vyvážená rychlost střihu podle obsahu (průměrná délka záběru zhruba 8 sekund)
9. opakovat na obrazovce nejdůležitější informace, které si má divák zapamatovat
10. zachovávat archeologickou etiku (obzvláště v tématech pracujících s hroby)
11. propojovat minulost se současností
12. využívat autentické záběry (skutečný výzkum/laboratoře/nálezy)
13. využívat vizualizace archeologických výsledků prostřednictvím living history
15. nebát se experimentovat

DISKUZE: VÝZKUM MÍNĚNÍ ODBORNÉ VEŘEJNOSTI

Jak už jsme si uvedli v úvodních teoretických kapitolách, výběr a konceptualizace obsahu archeologické popularizace a způsoby jeho předávání jsou velmi komplexní záležitostí, vyžadující hloubkový výzkum. Ukázali jsme si, že v čím dál tím racionálnější a materialističtější společnosti může historie, a obzvláště prehistorie, „nabídnout ostrůvek kreativního užití emocí a fantazie při přemýšlení o neracionální a nematerialistické minulosti“ (Merriman 2004, 9). Takové pojetí popularizace však samozřejmě vyžaduje proaktivní přístup samotných archeologů, kteří si sami musí být vědomi všech opomíjených aspektů prezentace svého oboru a jeho přínosu současné společnosti. Do jaké míry však česká archeologická obec tyto aspekty vnímá? Jak si samotní archeologové představují efektivní popularizaci? Není názor odborné veřejnosti zcela odlišný od názorů předložených v této práci? Na tyto otázky není možné odpovědět bez řádného výzkumu.

Je zcela zřejmé, že neexistuje jediný způsob, jak komunikovat s veřejností a co jí sdělovat. Rozdílné společnosti mají rozdílné požadavky o tom, co chtějí vědět o minulosti, způsoby komunikace tedy musejí být lokálně odlišné (McManamon 2000, 13). Jakou podobu však tyto způsoby mají, záleží na konkrétních archeologických, proto je důležité, aby se oni sami zamýšleli nad didaktickým pojetím svých případných popularizačních aktivit, vyjadřovali se k nim a společně hledali cestu, kterou je možno se ubírat. Z tohoto důvodu byla pro potřeby zjištění chápání efektivní popularizace archeologie zvolena metoda akčního výzkumu²⁸⁰. Jeho cílem bylo nejen přinést data, přibližující postoje odborné obce, ale také aktivizovat archeology v komunikaci s veřejností a přivést je k vlastnímu přemýšlení o popularizaci ve společnosti 21. století, rovněž ve světle didaktických principů.

Akční výzkum, týkající se vnímání vzdělávacího archeologického obsahu z pohledu odborné veřejnosti, byl naplánován jako vícefázový. Současná kvalitativní metodologie sociologického výzkumu často kombinuje několik různých kroků s rozdílnými postupy, aby se tak autor výzkumu mohl dostat skutečně k jádru zkoumaného problému a vytěžit tak z výzkumu maximum informací. Vícefázové výzkumy se využívají také ve sféře humanitních věd (viz např. Šubrt – Pfeiferová 2010), kde povětšinou absentují exaktní měřitelná data, a dobrat se k odpovědím na výzkumné otázky bývá často velice komplikované. Pro naše potřeby akčního výzkumu mezi archeology jsme tedy zvolili dvě fáze, z nichž každá zahrnovala kompletní cyklus od plánování po reflexi. První fází byl předběžný výzkum metodou tzv. focus group, následovaný druhou fází rozsáhlého kvalitativního výzkumu mínění odborné veřejnosti. Před samotným formulováním výzkumných otázek pro odbornou veřejnost tedy bylo potřeba provést předběžný výzkum, který by pomohl upřesnit důležitá témata, jimiž je potřeba se zabývat. Jako metoda tohoto předběžného výzkumu byla zvolena zmíněná focus group²⁸¹, v českém překladu též někdy uváděná jako metoda ohniskové skupiny (např. Morgan 2001). Cílem této kvalitativní výzkumné metody není

²⁸⁰ Akční výzkum viz kap. 5.1 Koncepce a cíle výzkumu.

²⁸¹ Metoda byla doporučena také v rámci konzultace doc. PhDr. Jiřím Šubrtem, CSc., který působí na Katedře sociologie FF UK a zaměřuje se na sociologickou teorii, historickou sociologii a veřejné mínění. Byl také jedním z členů řešitelského týmu rozsáhlé projektu Sociologický výzkum historického vědomí obyvatel České republiky, financovaným Grantovou agenturou České republiky. S problematikou výzkumů veřejného mínění v souvislosti s percepcí minulosti a její prezentací má tedy dlouhodobé zkušenosti.

hledání konečného řešení, nýbrž odhalení a dokumentace množství různých názorů a pohledů na nastolenou problematiku, a to prostřednictvím diskuze ve skupině 6-12 osob. Diskuze o maximální délce zpravidla 120 minut, řízená moderátorem, který však není hierarchicky vyčleněn ze skupiny, umožňuje navození osobnější atmosféry, motivování a spontánnost diskutujících. Prostřednictvím této metody by měl výzkumník odhalit další souvislosti a nahlédnout hlouběji do myšlení a vnímání cílové skupiny.

Metody focus group byly nejprve používány především v soukromé sféře v oblasti výzkumu trhu, zájem o jejich využití ve společenskovědní oblasti se objevuje na počátku osmdesátých let (např. *Vaughn – Schumm – Sinagub 1996*). V současnosti jsou však také využívány ve výzkumných a neziskových organizacích, které dříve volily především techniky rozhovorů face-to-face a dotazníkového šetření. Metoda focus group ovšem nesupluje tyto techniky, ale spolu s dalšími metodami umožňuje vytvořit lepší obraz o zkoumaném problému (*Veisová 2009*, 55). Může být použita jak samostatně, tak také jako první krok před aplikací dalších technik kvalitativního výzkumu. Přesně tak byla použita také pro potřeby výzkumu vzdělávacího archeologického obsahu z pohledu odborné veřejnosti.

Archeologická focus group se uskutečnila 20. 4. 2016 v knihovně Ústavu pro archeologii FF UK v Celetné ulici a jejím cílem bylo porozumění vnímání popularizace české archeologie a její role v současné společnosti vybranými českými archeology, kteří jsou na poli popularizace sami dlouho aktivní. Diskuze měla poukázat na témata, která jsou z hlediska vývoje prezentace oboru stěžejní a která by měla být předmětem následujícího širšího kvalitativního výzkumu. Jako časový limit bylo vymezeno 90 minut a moderátorem byla sama autorka celého výzkumu. To sice není stav ideální, neboť moderátor by neměl být osobně zainteresován do tématu, pro potřeby této dizertační práce a akčního výzkumu to však byla jediná možná, a z hlediska požadavku porozumění tématu také reálná, varianta.

Specifická však byla tato skupina i výběrem diskutujících, kteří by se v ideálním případě neměli blízkce znát, což však v případě archeologické obce není z logických důvodů možné. Pozváni byli následující archeologové: PhDr. Michal Bureš, Ph.D., doc. PhDr. Miroslav Popelka, CSc., PhDr. Kamila Remišová-Věšíňová, Ph.D., Mgr. Lucie Šmahelová, Ph.D., Mgr. Miroslava Šmolíková, doc. PhDr. Radomír Tichý, Ph.D., PhDr. Pavel Titz, Ph.D. Kromě doc. Tichého, který se z důvodu pracovního vytížení omluvil, se diskuze zúčastnili všichni pozvaní. Diskuze měla dvě části – obecnou (která vysvětlila důvody setkání i výběru zúčastněných, popsala záměr dizertační práce, pro niž budou výsledky využity a představila téma popularizace archeologie ve světle didaktické transformace) a diskuzní.

Pro potřeby diskuze bylo předem formulováno pět širokých okruhů, vycházejících z úvodních kapitol této dizertační práce, které měly směřovat ke konkretizaci otázek a témat. Diskuze byla moderátorkou řízena tak, aby byl dostatek času na každý z okruhů a zároveň aby diskuze směřovala ke skutečně hlubšímu zkoumání probírané problematiky. Již v úvodu diskuze bylo uvedeno, že je potřeba ji směřovat odborně a vyhnout se klasičtým obecným úvahám nad tím, jak je popularizace archeologie důležitá a co může oboru přinést. Namísto toho byl moderátorkou navržen požadavek na zamyšlení se nad zcela konkrétními a praktickými otázkami, souvisejícími nejen s archeologií jakožto vědním oborem, ale také s jejím celospolečenským kontextem. Celá diskuze byla natáčena na

videokameru²⁸² a ze záznamu následně vyvozeny následující myšlenky. Ty z důvodu přehlednosti uvedeme v bodech, a ještě se k nim budeme vracet, jak v následujícím kvalitativním průzkumu, tak v průběhu celé práce. Z důvodu zachování personální komfortní zóny diskutujících nebudeme uvádět autory jednotlivých myšlenek.

1. V čem vidíte hlavní smysl vědního oboru archeologie v dnešní době?

- Archeologie může sloužit jako prostředek k udržitelnosti společnosti.
- Archeologie může podporovat a šířit znalost prastarých mýtů a tradic a může tak napomáhat ukotvení jedince ve společnosti.
- Archeologie zkoumá cyklický vývoj společnosti, avšak lidé si nespojují lidi v pravěku s lidmi současnými – potřeba změny přístupu v prezentaci.
- Archeologie ukazuje komplikovanost světa a multiplikuje pohled na současný život.
- Archeologické poznatky mohou přispět k identifikaci společnosti se svým životním a přírodním prostředím a ke snaze o jeho trvalou udržitelnost.
- Bez poznání minulosti nejsme schopni uchopit současnost.
- Archeologie může sloužit jako prostředek zlepšení ekonomické situace regionu a může také být motivačním prvkem k poznávání a ochraně oblíbených památek (jako to funguje např. ve Středomoří).
- Archeologie jako metoda paleopsychologie – může napomoci k rozklíčování archetypů ve společenském i osobním podvědomí na základě historických analogií.
- Forenzní archeologie jako součást soudních postupů.
- Archeologie může sloužit jako „zelená cesta z města“, díky svému potenciálu propojovat „primitivní“ technologie, využívání obnovitelných zdrojů a ekologické permakulturní tendence.
- Archeologie nabízí prostor pro různé sociální a vzdělávací projekty, jako jsou chráněné dílny, školní programy, apod.
- Archeologie může vychovávat společnost k ochraně kulturního dědictví, upravovat její žebříček hodnot a učit chápat vlastní i cizí kultury a sdílet tak pocit sounáležitosti.

2. Co konkrétně podle Vás může archeologie dnes sdělovat naší společnosti? Co by rozhodně mělo zůstat v současné epistémé? (zkuste uvádět příklady)

- V první řadě by lidé měli vědět, že v archeologii jde o člověka, a měli by znát jeho základní vývojové formy.
- Společnost by měla rozumět minulosti běžně užívaných předmětů a surovin a umět je zasadit do časové osy.
- Archeologie může fungovat jako prostředek zklidnění společenských strachů – krize a problémy neprožíváme poprvé, máme za sebou tisíce let vývoje a zkušeností našich předků.

²⁸² Záznam na vyžádání u autorky této práce.

- Archeologie přispívá k poznávání současné společnosti prostřednictvím prezentace té minulé.
- Lidé by měli mít rámcovou představu, jak vypadal náš svět i jeho obyvatelé v minulosti.
- Archeologický materiál jako cesta k lidem – vědomí kontinuity lidství (již asi 40 tisíc let jsme pořád ti stejní lidé).
- Lidé by měli rozumět konceptům a fenoménům, které táhneme dodnes (pohřbívání, rituály, společenská hierarchie, ...).
- V archeologii by měl být více vnímán rozdíl mezi vzděláváním o archeologii a vzděláváním prostřednictvím archeologie.
- Můžeme společnost učit promítat současnost do minulosti, a naopak a chápat tak kontinuitu jevů i přirozenost odlišnosti.
- Archeologie může být i sociální službou, např. zaměstnáváním sociálně slabých případů na výzkumech.
- Pomocí archeologických poznatků můžeme společnost učit chápat současnou ekonomickou, politickou i kulturní civilizaci.

3. Jak by měla vypadat efektivní komunikace archeologie s veřejností? V médiích se často hovoří pouze o nejnovějších objevech, je to ale dostačující forma archeologické osvěty? Jak by se k tomu měli postavit archeologové?

- Lidé chtějí sice číst o objevech, nechtěli by ale také číst i o něčem dalším?
- Chybí žánr v televizi a časopis, je potřeba proniknout do televize a obnovit samostatný archeologický časopis.
- Ukázkovým příkladem je britský TimeTeam, který je však bohužel pro mnoho archeologů poníženiím archeologie na zábavu.
- Archeologii může popularizovat jen archeolog a je potřeba k ní vést již studenty.
- Archeologové by měli být otevřeni médiím a média archeologii, neměli bychom do médií pouštět jen zprávy, co jsme našli, ale hlavně, co jsme tím zjistili.
- Termíny, které by se bez vysvětlení neměli objevovat v popularizačním kontextu – sídliště, poklad, idol, kultura, industrie, stratigrafie, objekt, situace, kontext, ritus, artefakt, ekofakt, oppidum, fortifikace – lidé jim nerozumí.
- Do médií by archeologové měli sdělovat již promyšlené a srozumitelné informace, případně jim sdělení posílat předem písemně.
- Popularizace může být vnímána jako pódium – záleží na kvalitní přípravě a nasazení „herce“-popularizátora
- Popularizace jako dialog archeologů s veřejností. Je třeba naslouchat jejím potřebám a zájmům, glosovat současné přírodní i společenské jevy. Například aktuální migrační krize by si zasloužila průřezový dokument, komentovaný interdisciplinárním týmem archeologů, historiků, politologů a sociologů.
- Popularizátor by měl brát svou cílovou skupinu jako rovnocenného partnera, nepodléhat zkonstatěným tendencím nadřazenosti vědy nad „nechápvavou“

veřejnosti. Jen to může být klíčem k efektivní spolupráci na společné ochraně hodnot a památek.

4. Jaká konkrétní témata považujete z hlediska popularizace za nejvýznamnější? Jakým způsobem bychom je veřejnosti měli podávat? (narativně, tematicky, geograficky, chronologicky, ...) Jaké jsou výhody a nevýhody těchto různých přístupů?

- Lidé se zajímají o praktické informace a příběh.
- Velký zájem je o témata, ukazující, jak se co dělalo a jak co vznikalo.
- Funguje propojování rukodělných „hands-on“ aktivit s příběhem.
- Významným tématem je způsob, jak vysvětlit lidem hodnotu archeologického kulturního dědictví. Není vidět, lidé ho nevnímají – chybí nám archeologický aktivismus, archeologie se musí stát společenským tématem.
- Lze se „přizívit“ na existujícím zájmu o životní prostředí.
- Česká archeologie se v době socialismu uměle akademizovala a odřízla se od lidí, situace stále přetrvává.
- Je nutné zachovat respekt k tomu, koho máme před sebou, k lidem, kterým svůj obor prezentujeme.
- Témata se musí šít na míru okolnostem, místu a cílové skupině dané popularizační aktivitou.
- Regionální informace blízké lidem se jim do paměti zapíše daleko lépe.
- Důležité je nepodceňovat lidskou hravost, interaktivitu a touhu po příbězích.

5. Kde vidíte ta největší bílá místa v povědomí českého národa o našem pravěku a raném středověku?

- Česká společnost o archeologii a pravěku neví téměř nic, její znalosti jsou tristní.
- Znalosti by se měly vázat na lokální historii – vazba na komunity (community archaeology), na informační hodnotu památek.
- Chybí zde rozsáhlý aplikovaný výzkum, navazující na základní. Tím vznikají ona bílá místa.
- Bílým místem je nedostatečná aktivita samotných archeologů. Naším cílem by mělo být hledat způsoby, jak společnost zaujmout a přirozeně ji přimět k zájmu o svou historii.

Analýza popularizačních nároků archeologů

Na základě výše uvedených myšlenek, které vzešly z archeologické focus group, bylo formulováno 14 otázek, tvořících celek kvalitativního dotazníkového šetření. Dotazník kombinuje uzavřené (tzn., že respondenti volí z nabízených možností) a otevřené otázky (vlastní formulace odpovědi) tak, aby bylo možno jejich prostřednictvím dospět k relevantním závěrům, aniž by se výsledky ztratily v nadměrném množství textových informací. Otázky byly voleny podle témat, týkajících se jak opomíjených aspektů popularizace

oboru²⁸³, tak podle didaktického pohledu na popularizaci²⁸⁴. Jejich přesné znění a nabízené varianty odpovědí u uzavřených otázek byly konkretizovány na základě poznatků z archeologické focus group.

Šlo o adresné, ale samozřejmě anonymní dotazování, výsledky tedy můžeme považovat za reprezentativní (*Šubrt, 1998, 16*). Dotazníky s názvem Archeologie a společnost 21. století byly v elektronické podobě prostřednictvím e-mailu doručeny v červnu roku 2016 na celkem 340 adres²⁸⁵. Ty byly získány ze Seznamu archeologů v muzeích a institucích památkové péče ČR, vedeného Českou archeologickou společností, který poskytl PhDr. Zuzana Bláhová-Sklenářová, Ph.D.²⁸⁶. K tvorbě dotazníků byla využita aplikace Google Forms²⁸⁷, která umožňuje vytváření online dotazníků s následným automatickým vyhodnocením grafů a přehledně strukturovaných odpovědí zdarma.

Při volbě délky dotazníku se nabízely dvě možnosti – vybrat pouze malý počet otázek, který by respondenty nezatížil, a získat tak větší množství stručných odpovědí s menší výpovědní hodnotou, nebo se dotknout všech rozebíraných témat a získat menší množství rozsáhlých odpovědí, které vyvolají v respondentech hlubší úvahy a nasměrují je k novému směru přemýšlení. Vzhledem k zamýšlenému akčnímu výzkumu, který se snaží skutečně zkvalitňovat a zintenzivňovat české popularizační archeologické aktivity, bylo přistoupeno k druhé široké variantě šetření, a to i přes to, že v tomto případě bylo nutné očekávat malé procento navrácených dotazníků. Během měsíce po odeslání přišlo zpět 52 odpovědí (15%), což se procentuálně na první pohled může zdát skutečně málo, na druhou stranu je nutné si uvědomit, že jde o poměrně vyčerpávající shrnutí pohledu a názoru na efektivní obsah popularizace celkem 52 českých archeologů. Oproti obecnějšímu a stručnějšímu šetření, které bylo autorkou práce provedeno v roce 2012 (*Mikešová 2012b*), je tedy návratnost skutečně menší. Dotazníků, zkoumajících v pouhých pěti otázkách prezentační aktivity českých archeologů, se tehdy vrátilo 42%, je tedy zřejmé, že délka dotazníků hraje při rozhodování, zda vyplnit či nikoli, velkou roli. Na druhou stranu u respondentů, kteří se rozhodli odpovědím věnovat několik desítek minut svého času, můžeme očekávat, že je daná problematika skutečně zajímavá a jejich pohled na věc je tedy velmi důležitý. Na úvod je také nutné zmínit, že zastoupení pohlaví bylo poměrně vyvážené, 44% respondentů byli muži, 56% ženy. Vlivu genderu na odpovědi se však v analýze věnovat nebudeme²⁸⁸.

Protože však v analýze není možné uvádět u každé otevřené otázky všech 52 odpovědí, pro přehledné zpracování textu bylo potřeba vytvořit „kódový klíč“ (*Herman – Novák – Pecáková 1995, 30*). Analýza dat provedená metodou kódování pomáhá v kvalitativním výzkumu popsat data tím způsobem, že je rozčlení na komponenty s rozdílným obsahem. U každé otevřené otázky tak analýza začíná otevřeným kódováním, kdy se v textu

²⁸³ Viz kapitola 2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru.

²⁸⁴ Viz kapitola 3 Didaktická transformace jako základ efektivní popularizace.

²⁸⁵ Odeslaných dotazníků bylo o sto více, nicméně tato stovka nebyla doručena, ať už z důvodu již neexistujících adres či z důvodu zamítnutí hromadné zprávy mailovým klientem.

²⁸⁶ Jíž za něj tímto děkuji.

²⁸⁷ Viz <https://docs.google.com/forms/>.

²⁸⁸ Zde je také nutné upozornit na velký mezinárodní grantový výzkum Zkoumání evropské archeologické komunity, který za Českou republiku vedli v roce 2013 Jan Frolík a Martin Tomášek (*Frolík – Tomášek 2013*). Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, kolik osob v rámci archeologického výzkumu pracuje. Podle výsledků výzkumu u nás bylo k tomuto roku aktivních 425 archeologů (39% v muzeích, 20% v památkové péči, 16% na univerzitách, 16% na ústavech akademie věd a 9% v soukromé sféře). Náš dotazník se tedy podařilo doručit 80% z nich, ale z tohoto počtu jejich zájem o vyplnění projevil pouze 15%, což je samo o sobě vypovídajícím ukazatelem vztahu české archeologické obce k didaktickým postupům a efektivní, nepovrchní popularizaci.

lokalizují témata, kterým se posléze přiřazuje označení. Tato fáze vede výzkumníka k seznamu témat, jenž pomáhá vidět celky a stimuluje hledání témat dalších. I proto je potřeba celý proces kódování důkladně doprovázet tvorbou poznámek jako podkladů pro zdůvodnění vznikající teorie (Hendl 2016, 251). Jako označení jednotlivých kódových klíčů jsme zvolili písmena A, B, C, D, E, ..., pod kterými se vždy sdružovaly odpovědi, které měli podobné či shodné vyznění a které byly k jednotlivým odpovědím při analýze přiřazovány, aby bylo možno je společně vyhodnotit.

Postup kódování vysvětlíme při analýze první otázky „**Zkuste prosím vyjádřit, v čem vidíte hlavní smysl vědního oboru archeologie v dnešní době.**“ Jejím cílem bylo zjistit, jakým způsobem archeologové nahlíží na svůj obor v obecné rovině, ne tedy ve vztahu k popularizaci, ale ve vztahu k roli této vědy ve společnosti. Otázka smyslu archeologie se jednou za čas objeví jakožto námět do diskuze v některém z odborných časopisů, často v souvislosti s určitou významnou událostí, ovšem v takových diskuzích pak zaznívají převážně názory stále stejných předních českých archeologů²⁸⁹. Proto nás zajímalo, jak je obor vnímán mezi běžnými archeologickými pracovníky z řad velkých i malých institucí, jejichž náplní práce nebývá jen „vysoká věda“, ale také běžná rutinní muzejní či záchranná činnost. Jelikož však tato otázka vyžadovala vlastní iniciativu, neodpověděli na ni všichni respondenti, ale jen 47 z nich, šest respondentů tedy nechalo otázku nevyplněnou. Metodou klíčování jsme v odpovědích identifikovali hlavní myšlenky, které byly rozděleny do pěti kategorií²⁹⁰. Každé kategorii jsme přiřadili písmeno a také stručný název, vystihující podstatu vůdčí myšlenky, v odpovědi uvedené:

A Záchrana, prezentace a péče o kulturní dědictví (41%)

- názory, uvádějící jako hlavní smysl vědecký výzkum, záchranu a předávání poznatků za účelem ochrany kulturního dědictví, bez úvahy nad smyslem tohoto konání a přínosem kulturního dědictví pro společnost

B Poznávání kořenů naší společnosti a posilování její kolektivní identity (19%)

- názory, zdůrazňující potřebu odhalovat pomocí archeologického výzkumu základní kameny naší civilizace s ohledem na její současnou soudržnost

C Filozofické aspekty hledání smyslu naší existence a místa ve světě (6%)

- názory, ve kterých se respondenti zamýšleli nad filozofickým aspektem oboru, kdy s jeho pomocí můžeme pátrat po smyslu lidského konání a fungování

D Poznávání, chápání a rekonstrukce minulosti (21%)

- názory, týkající se objevování minulosti v mnoha rovinách jakožto prvku, který by společnost měla znát

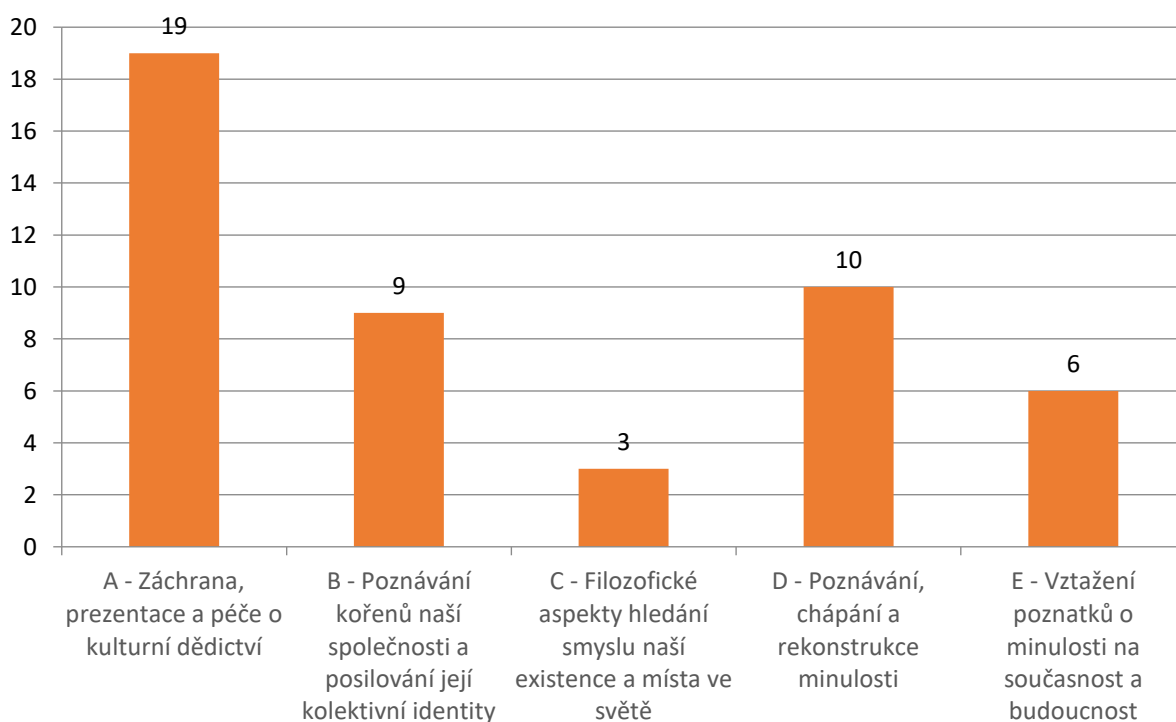
E Vztažení poznatků o minulosti na současnost a budoucnost (13%)

²⁸⁹ Viz například diskuzní příspěvky Jana Bouzka, Luboše Jiráně, Martina Kuny, Václava Matouška, Evžena Neustupného a Natálie Venclové v Archeologických rozhledech v roce 2000 (Archeologické rozhledy 52).

²⁹⁰ Pro potřeby rozřazení do jednotlivých kategorií musela být samozřejmě jednotlivá vyjádření zhodnocena ve své nejobecnější rovině. Aby však konkrétní obsahy myšlenek v tomto zobecnění nezaknily, ty nejzajímavější budeme uvádět v celém znění, a to i u dalších otevřených otázek.

- názory, vyzdvihující význam archeologického bádání pro potřeby současné společnosti a zachování té budoucí

Vidíme, že respondenti uváděli jak odpovědi očekávané, jako jsou kategorie A a D, tak také některé z opomíjených aspektů archeologie, které jsme podrobně rozebírali v kapitole 2.3 Opomíjené aspekty popularizace oboru. Celkové rozložení těchto zobecněných kategorií pak skutečně odráží hlavní cíle archeologického bádání, orientovaného na přínos společnosti. Poměry zastoupení uvedených myšlenek, jak vidíme již výše v procentech, však byly nevyvážené, a to přesně podle našeho očekávání:

Graf 10 Zastoupení hlavních myšlenek v názírání respondentů na smysl archeologie

Z grafu je na první pohled patrné, že nejvíce respondentů vidí hlavní smysl archeologie v záchraně a památkové péči. Téměř o polovinu méně z nich pak archeologii chápe jakožto vědu, odhalující minulost lidstva, ale opět se nezamýšlí nad významem tohoto konání²⁹¹. Podstatné však je, že se v odpovědích, zastupujících tuto kategorii, objevovaly i zmínky o rekonstrukci minulosti. Znamená to, že si respondenti, kteří tento požadavek zmínili, uvědomují, že v archeologii nejde jen o shromažďování útržkovitých informací o minulosti, ale jejich vzájemné provazování, dávání do souvislostí a následné rekonstruování minulosti, nebo spíše jejího obrazu tak, jak ho zrcadlí současný vědecký stav. Poznávání

²⁹¹ Zde musíme upozornit, že předpokládáme, že při rozsáhlé diskuzi by se většina z dotázaných dokázala zamyslet a připustit i vůdčí myšlenky z dalších kategorií. Při formulaci této otázky jsme však vycházeli z faktu, že nás zajímá prvotní myšlenka respondenta v okamžiku konfrontace s otázkou, která odráží jeho běžný postoj a základní vnímání svého oboru.

minulosti vztahu člověka k životnímu prostředí a krajíně pak v této kategorii zmiňovala pouze jedna odpověď, v dalších kategoriích se pak tématu krajiny a přírody ve vztahu k lidské společnosti dotýkaly pouze další tři. K tomuto jevu se však dostaneme ještě později při analýze dalších otázek.

Uvádět konkrétně všechny odpovědi by nemělo smysl, neboť mnoho z nich se svým vyzněním opakovalo. Cílem tohoto akčního výzkumu však kromě samotné analýzy pohledu českých archeologů na vzdělávací obsah v popularizaci bylo také vyvolat interakci a zamyšlení nad danou problematikou, inspirovat respondenty k zhodnocení a případnému přehodnocení svých postojů, a v ideálním případě je i motivovat k další popularizační aktivitě s čerstvými vizemi. Co se v myslích respondentů odehrálo po vyplnění dotazníků, samozřejmě zjistit nedokážeme, ale na základě některých odpovědí skutečně můžeme konstatovat, že otázky podnítily tok myšlenek. Mnoho z nich bylo skutečně zajímavých, a proto si je v závěru analýzy první otázky uvedeme v celém znění v pořadí jednotlivých kategorií:

Kategorie A

„Záchrana a uchování památek/nálezů pro příští generace, v menší míře pak popularizace a přiblížení minulosti lidem.“

„Hlavní smysl nadále spatřuji v záchraně nemovitých i movitých památek před jejich zničením nejčastěji stavebními zásahy.“

Kategorie B

„Archeologie jako jeden z mála oborů může hledět na dění v dávné minulosti a jeho následky a hledat/vidět tak analogie k dnešní společnosti. Bez pochyby jde také o hledání kořenů, lásku/vášeň k objevování a údiv nad stále trvajícím fenomény hmotné či duchovní kultury.“

„Jde o nezastupitelnou vědní disciplínu, dokládající nejen dějiny lidského rodu, ale celkově i vývoj schopností a dovedností, potažmo i názorů formujících předchozí generaci a samozřejmě též i současnou populaci.“

Kategorie C

„Povědomí o tom, že svět neexistuje jen teď a tady (totiž že byl a především, že bude) - to je podle mého názoru jeden z odrazových můstků pro schopnost respektovat jinakost a snahu o udržitelnost (s ohledem na přírodní prostředí). Archeologie, se svým vhledem do velmi vzdálené minulosti člověka, náš současný život zasazuje do velmi širokého a bohatého kontextu. Když už nejsme součástí nějakého náboženství či jiné skupiny, vždy jsme součástí světa jako lidé - k tomu se snad bez výjimky hlásíme všichni :) A toto členství (jako každé jiné) s sebou nese jistá privilegia, ale i povinnosti (které si nutně neumíme připustit, pokud se necítíme součástí "něčeho").“

„Porozumění (artefaktovému) lidskému světu, vědomí individuálního ukotvení v čase, výchova k racionalitě a kritičnosti (např. vůči manipulativním a zjednodušujícím tezím), pochopení smyslu památek a potvrzení vlastní identity vztahované k různým geografickým měřítkům.“

Kategorie D

„Z mého pohledu jde o snahu konkrétnějšího pochopení minulosti, což je nepochybně dlouholetý smysl tohoto oboru. V posledních třech desetiletích došlo k velkému rozvoji paralelních oborů, které čerpají z nálezových situací a materiálů z nových výzkumů – to je jednoznačně velký posun poznání. Zásadní přínos však mohou mít i tradiční obory, jako např. numismatika. Archeologie se v ČR ovšem bohužel dostala na rozcestí. Vědecká a komerční archeologie se díky zcela skandální struktuře organizace záchranných výzkumů v ČR ocitly na zcela opačných pólech samotného smyslu oboru. Společenský kredit archeologie není příliš vysoký a bude asi trvat dlouhá léta, než se tento trend změní. I vnímání archeologů sama sebe jako okrajový, a především skandálně špatně placený segment společnosti nedává příliš optimismu k sebevědomému nadechnutí. Je tedy třeba znovu a znovu zdůrazňovat, že archeologie je především věda, jejímž posláním a smyslem je poznání minulosti. Bohužel právě tento, z mého pohledu základní prvek, se z české archeologie dost často vytrácí.“

„Přináší jiný pohled na naši psanou i nepsanou historii. Nutí nás o artefaktech, situacích a jejich tvůrčích přemýšlet v kontextech celků, krajiny, významů.“

Kategorie E

„Skrz poznání naší minulosti můžeme aktivně měnit přítomnost a připravit se na budoucnost (např. studium klimatických změn a jejich dopadů na naše předky nám umožní lépe se připravit na klimatické změny dnes, a i v budoucnu apod.“

„Hlavní smysl archeologie vidím v získávání a zpracovávání informací o naší minulosti, které lze implikovat pomocí dalších věd do současnosti (např. muzeologie, sociologie, psychologie, politologie apod.), a tím nám pomoci do budoucnosti.“

„Antropologie minulosti se vztahem k současnosti. Odnímání růžových brýlí.“

„Poučení z minulosti pro současnost a budoucnost a pochopení zákonitostí vývoje lidstva.“

Z důvodu rozsahu této práce si dále uvedeme pouze výčet všech zbylých otázek a následně interpretaci jejich vyhodnocení. Detailní odpovědi a jejich analýzu přikládáme v příloze č. 3.

2. Vaši roli na poli popularizace archeologie byste popsali jako

- velmi aktivní
- příležitostně aktivní
- neaktivní

3. Jaké české popularizační počiny znáte? (volné odpovědi)

4. Archeologie se dotýká celé řady témat. Která z těchto vybraných jsou podle Vás stěžejní pro naši společnost? (výběr od zcela zásadní přes významné a méně podstatné až po okrajové)

- kulturní a národní identita
- kolektivní paměť
- kulturní dědictví a památková péče
- ekologická výchova

- vývoj člověka
- vývoj společnosti
- migrace
- další

5. Co by podle Vás mělo být pevnou součástí dobové epistémé naší společnosti? (možno zvolit 3)

- Základní přehled o vývoji člověka
- Znalost konkrétní chronologie pravěku a středověku
- Znalost vývoje a původu zásadních předmětů a surovin
- Kontinuita minulosti a současnosti
- Povědomí o významných archeologických lokalitách
- Pochopení fenoménů, které nás provázejí dodnes (pohřbívání, rituály, móda, války, ...)
- Povědomí o významných archeologických nálezech
- Základní povědomí o archeologických kulturách
- Další

6. Obsah archeologické popularizace lze uchopit mnoha způsoby. Který z nich Vy osobně preferujete a považujete za nejefektivnější?

- Chronologický (sdělení je předáváno chronologicky po obdobích)
- Geografický (sdělení je předáváno se zaměřením na konkrétní oblast)
- Tematický (sdělení je vymezeno po tématech, jako jsou řemesla, strava, pohřbívání, sídlení...)
- Narativní (sdělení je předáváno pomocí fiktivního příběhu, založeného na archeologických pramenech)

7. Jaká konkrétní témata v popularizaci podle Vás společnost preferuje? (možno zvolit 3)

- Každodennost lidí v pravěku a středověku
- Řemesla a technologie
- Jídlo a pití
- Pohřbívání
- Duchovní svět
- Náboženství
- Umění
- Bydlení a architektura
- Obchod
- Cestování
- Vztah k životnímu prostředí a přírodě
- Válečnictví
- Objevy a poklady
- Obecně minulost svého regionu

8. Považujete předkládání "objevů a pokladů" za vhodný vůdčí přístup v archeologické popularizaci? (škála od 1 do 5, kde 1=rozhodně ne, 5=rozhodně ano)

9. Která období a jejich nejznámější prvky jsou podle Vás mezi lidmi nejoblíbenější? (možno zvolit 3)

- Paleolit – lovci a sběrači
- Neolit – první zemědělci
- Doba bronzová – první kov
- Doba železná – Keltové
- Doba římská – Germáni
- Raný středověk – Slované
- Vrcholný středověk
- Další

10. Které odborné termíny, s nimiž se v české popularizaci můžeme setkávat, jsou podle Vás společností nejvíce nesrozumitelné a měly by být lépe osvětlovány? (volné odpovědi)

11. Popularizace archeologie nutně souvisí s možnostmi interpretace pramenů. Který z níže uvedených výroků je nejbližší Vašemu názoru na tento problém? (v případě potřeby lze doplnit v závěru)

- Pokud chceme společnost seznamovat s naším oborem a jeho výsledky, určité zjednodušení a lehká fabulace jsou nevyhnutelné. Není potřeba se vyhýbat žádným tématům.
- Ve většině témat je možné najít vyvážený přístup, který zprostředkuje informace srozumitelně, aniž by musel zkreslovat skutečnou archeologickou interpretaci. Tématům, která jsou založena hlavně na hypotézách, je ale lepší se v popularizaci vyhnout.
- Sami si často nejsme jisti svými interpretacemi, nedovedu si tedy představit, jak bychom je měli lidem předávat, aniž by utrpěla oborová správnost.

12. Které z těchto prostředků předávání archeologických poznatků považujete za nejefektivnější a měly by být v současnosti rozvíjeny? (možno zvolit 3)

- Výstavy
- Publikace
- Přednášky
- Exkurze na lokality
- Webové portály
- Sociální sítě
- Audiovizuální díla
- Rozšířená realita a 3D rekonstrukce
- Oživené akce a living history
- Řemeslné workshopy
- Dny otevřených dveří na výzkumech

13. Se kterým z nich máte Vy svou vlastní zkušenost? (výběr dle předchozí otázky)

14. Na závěr prosím zkuste vyjádřit, co si představujete pod těmito pojmy či co ve Vás evokují:

- Archeologie jako prostředek rozvoje společnosti
- Archeologie jako prostředek rozvoje osobnostních dovedností
- Archeologie jako nástroj pro práci s historickým vědomím národa
- Komunitní archeologie

Prostor pro vlastní delší názory

Co plyne z názorů odborné veřejnosti zainteresované v popularizaci

V diskuzi formou akčního výzkumu jsme se zabývali hledáním odpovědí na některé z teoretických otázek, uvedených v této práci. Prostřednictvím několika fází výzkumu se podařilo prokázat, že mnoho z nastíněných hypotéz a pohledů na efektivní popularizaci archeologie koresponduje s nazíráním části odborné obce, v popularizaci se orientující a zainteresované. To považujeme za velmi důležitý ukazatel.

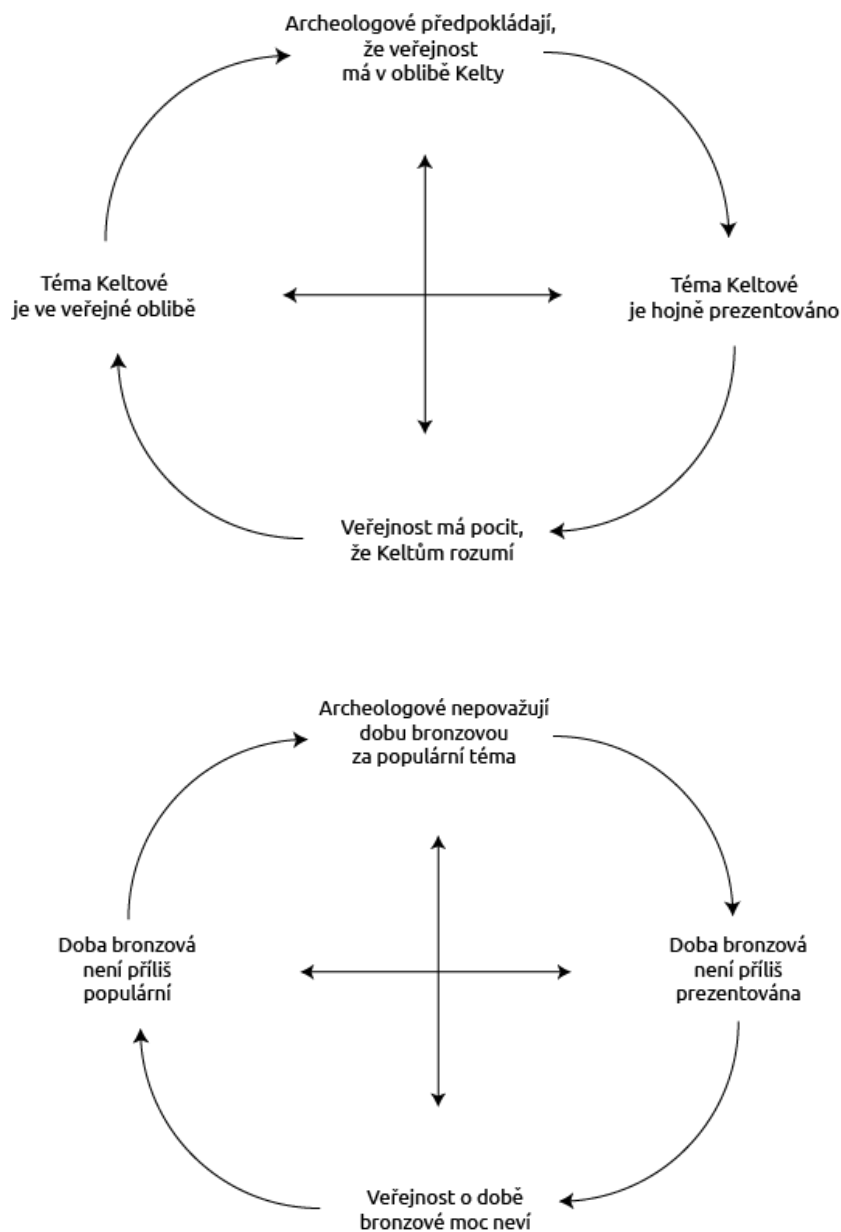
Výzkumu se zúčastnili pouze archeologové v popularizaci částečně či velmi činní, genderově přibližně vyrovnaní. V okruhu demografických údajů by zcela dozajista bylo zajímavé i zjištění věku, ovšem při zvažování této otázky od ní bylo raději upuštěno, aby otázka respondenty neznervóznila a nevyvolala v nich mylný pocit, že analýza proběhne ve stylu klišé, stavíc proti sobě mladší a starší generace a jejich „moderní a zastaralé“ názory. Archeologická obec je totiž v tomto výzkumu vnímána jako jednotné těleso, jehož názory jsou důležité jako celek bez ohledu na věk.

Volné odpovědi na otevřené otázky odráží, že respondenti o svém oboru přemýšlejí v celospolečenské rovině a chápou jeho přímou orientaci na lidskou společnost nejen v její minulé, ale i současné podobě. Ukázalo se ale také, že jak archeologická obec prezentaci svých poznatků vnímá, tak vypadá i výsledek. Předně je z odpovědí patrné, že respondenti mají pocit, že archeologie je ve společnosti stále nepochopeným a nedoceněným oborem. Z některých cítíme dokonce určitou skepsi, kterou však považujeme z hlediska efektivity jakékoli činnosti za velmi kontraproduktivní. Jako příklad provázání názoru archeologů a podoby prezentace si můžeme uvést výsledky analýzy otázky, která období veřejnost podle respondentů preferuje. Ukázalo se, že pouze dva respondenti předpokládají, že veřejnost do svých preferencí zahrnuje dobu bronzovou, zatímco u jiných období byly počty hlasů výrazně vyšší (dobu železnou uvedlo 43 respondentů, tj. 82%). Celý problém se nám zřetelně zrcadlí například na poli oživených akcí a living history. Oživené prezentaci a rekonstrukci doby bronzové se u nás nikdo systematicky nevěnuje, zatímco rekonstrukci keltského života, ať už prostřednictvím architektonických či každodenních rekonstrukcí se věnuje množství amatérských zájemců i profesionálních archeologů²⁹². Keltové jsou také již dlouhou dobu častým námětem výstav i publikací²⁹³. Tento trend nám tak vytváří

²⁹² Viz kapitoly 4.4. Oživování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history a 5.2 Případová studie Krumbenowe.

²⁹³ Z poslední doby zmiňme např. pro rok 2018 připravovanou velkou výstavu Národního muzea s pracovním názvem Keltové, výstavu Muzea jižního Plzeňska Keltové v západních Čechách z přelomu roku 2016 a 2017 či

zcela uzavřený kruh příčin a následků, který můžeme zobrazit v jeho dvou opačných pólech (viz obr. 35) a z nějž je možné vystoupit pouze vlastní a výraznou iniciativou archeologické obce. Čekat, že se veřejnost začne o určité téma sama zajímat, by bylo v tomto směru skutečně naivní.

Obr. 35 Kruh příčin a následků ve vztahu popularity a prezentace tématu

slavnostní otevření keltského skanzenu v Nasavrkách na podzim roku 2016 (osobní informace autorky z ústních sdělení či návštěv).

Do problematiky percepce jednotlivých období veřejností v tomto směru navíc vstupuje další faktor, než jen samotné zastoupení v popularizačních aktivitách. Je jím fakt, zda si veřejnost dokáže dané období konkretizovat, spojit s živými lidmi, či zdali je pro ni období pouze abstraktním a vzdáleným časovým úsekem v našich dějinách. Např. u zmíněných Keltů je patrné, že lidé za termínem vidí živoucí společnost, a to nejen proto, že o ní máme množství archeologických pramenů a prvně v historii také písemné zmínky, ale právě proto, že Keltové jsou často zobrazováni ve výtvarném a audiovizuálním umění a také prostřednictvím living history. Stejně tak jsou u veřejnosti populární²⁹⁴ i Slované, ale také lovci mamutů, které znají i děti na začátku školní docházky²⁹⁵. Jak je vidět, nezáleží tedy na časové vzdálenosti či množství pramenů a úrovni poznání dané doby²⁹⁶, ale na tom, zda je snaha dané období určitým způsobem personifikovat, rekonstruovat a sdílet se společnostmi, či nikoli²⁹⁷. Jak se podařilo doložit v Případové studii Krumbenowe, není-li oblíbené téma prezentováno atraktivně a má-li veřejnost na výběr interakci s méně známým, leč efektivně prezentovaným tématem, volí právě to. To je naprosto jasný důkaz, že z výše naznačeného kruhu lze vystoupit.

Realitu odráží také názor na veřejné preference konkrétních témat, kdy se respondenti domnívají, že nejoblíbenějším archeologickým tématem jsou objevy a poklady. Na základě analýzy reflexe a popularizace archeologie v médiích, kterou provedla pro rok 2014 Lucie Laštíková v rámci své diplomové práce, můžeme potvrdit, že redaktori a redaktorky se zaměřují především na prezentaci zajímavostí z konkrétních výzkumů a na představení výjimečných nálezů, ať domácích, či pocházejících ze zahraničních expedic (*Laštíková 2015,70*). Tento přístup však archeologii poněkud snižuje na pouhou „objevovací“ vědu, jejímž cílem je vykopat předměty, napsat o předmětech, vystavit předměty. Jak bylo zmíněno i v rámci počáteční focus group, v rámci efektivní archeologické popularizace bychom se měli snažit neříkat lidem jen to, co jsme našli, ale také co to znamená pro naši společnost i pro ně samotné. Takový přístup však nemůžeme očekávat od novinářů, změnu musí započít sami archeologové jakožto cílevědomá komunita s jasnými požadavky na prezentaci svého oboru.

Z analýzy také vyplynulo, že archeologové, aktivní v popularizaci, jsou přesvědčeni o tom, že je možné popularizovat, aniž by došlo ke zkeslení správnosti vědeckých poznatků. To je důležitý ukazatel a také argument, který stojí proti těm, které popularizaci zavrhuje jako nehodnou vědecké úrovně. Tento problém výstižně zachytil např. Daniel W. Hillis, americký počítačový odborník, redaktor několika vědeckých časopisů a autor populárně-naučných publikací: *„Popularizátor je někdo, kdo vysvětluje určité problémy tak, aby jim prostí lidé porozuměli. Považuji za směšné, že vědci takové lidi nerespektují. V každém jiném oboru by snahy vysvětlit kongresovému výboru, proč to, co děláte, je vzrušující*

²⁹⁴ Tyto preference dle našeho akčního výzkumu vnímají i archeologové.

²⁹⁵ Osobní autorčiny zkušenosti na základě pětiletého kontaktu se školními třídami v rámci edukačních programů. Za oblibu lovců mamutů může archeologická obec vděčit hlavně Eduardovi Štorchovi, kterému se prostřednictvím beletrie podařilo vytvořit takřka archeologickou legendu, založenou na reálných historických informacích. Dozajista by však bylo zajímavé podrobně analyzovat situaci a oblibu témat v dalších evropských zemích.

²⁹⁶ Co se týče archeologického poznání života v době lovců mamutů, tedy gravettienů v mladším paleolitu a života v době železné, je jasné, že úroveň tohoto poznání je z podstaty četnosti archeologických pramenů diametrálně odlišná. Přesto, co do obliby a obecné známosti ve společnosti, se tato období velmi přibližují.

²⁹⁷ Konkrétní příklady takového přístupu k jednotlivým obdobím jsme viděli v kazuistikách 5. 4 Edukační práce s germánským pohřebišťem Dobřichov-Piňhora a 5. 3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

*a báječné, byly považovány za službu danému oboru. Ve vědě s vámi zacházejí, jako byste tím zradili jakési tajné souručenství.*²⁹⁸ (Brockman 2008, 17). To přesně odráží situaci, často opakovanou uvnitř české archeologické akademické obce. Akční výzkum se tak stal důkazem proto, že samotní odborníci, kteří mají vhléd nejen do oboru, ale také do praktické popularizace, jsou přesvědčeni o možném vybalancování mezi efektivní popularizací a korektní vědou. Jejich hlas by tedy rozhodně měl být brán v úvahu a motivovat další, dosud nepřesvědčené, k přehodnocení svých postojů.

Podkladem k úvaze je pak fakt, že 62% respondentů by se v popularizaci raději vyhnulo tématům založeným na nedoložitelných hypotézách. Je pochopitelné, že naše odborné domněnky, o jejichž správnost nemáme příliš podloženou, by neměly být zprostředkovávány veřejnosti ve formě nevyvratitelných sdělení. Domníváme se však, že zcela se těmito tématům vyhýbat není nutné. Naopak, mohou představovat způsob, jak veřejnosti ukázat metody a postupy, se kterými archeologové pracují a naznačovat vývoj a proměnlivost vědeckého bádání. Pomocí předkládání našich teorií s didakticky funkčním vysvětlením jejich hypotetické povahy také můžeme veřejnost motivovat k vlastnímu přemýšlení o prezentovaném problému a směřovat ji tak k vlastním úvahám. K tomu je nepochybně vhodný například narativní přístup předávání oborového obsahu, na který dokonce někteří z respondentů v otevřených otázkách sami apelovali.

Z analýzy je ovšem také patrné, že archeologové jsou si moc dobře vědomi faktu, že se mnoho z nich nedokáže v komunikaci s veřejností oprostít od odborných termínů a že o to více je pak naše věda nesrozumitelná. Vytváří se tím určitý dojem nadřazenosti vědců, kteří, ač součástí celku lidské společnosti, chtějí se od ní oprostít a být na neodborné veřejnosti nezávislí a uskutečňovat své cíle bez vměšování zvnějšku (Bělohradský 2012, 39). Archeologie si však nadále nemůže dovolit být vědou odtrženou od společnosti, a tomu musí uzpůsobit i svůj jazyk v kontaktu s ní. Je samozřejmé, že odborné termíny k vědě patří, není je však možné lidem předkládat bez uvedení jejich vysvětlení. Navíc, u mnoha termínů lze používat plně české a veřejnosti srozumitelné ekvivalenty²⁹⁹. Někteří badatelé však v tomto případě mylně ztrácí pocit vlastní vědeckosti a odbornosti, případně se obávají, že je jejich kolegové neocení, budou-li se termínům vyhýbat. Přesto lze u problematiky odborné terminologie v rámci popularizace najít adekvátní kompromis, kterým je citlivé užívání termínů v kombinaci s jejich srozumitelným vysvětlením.

Zmínit musíme nesrovnalosti, které vznikly u dotazu na vnímání archeologie jako nástroje pro práci s historickým vědomím národa. Z odpovědí vyplynulo, že velká část respondentů nezná odborný termín historické vědomí, neboť otázka v nich evokovala nebezpečí manipulace s vědeckými poznatky pro potřeby ideologického zneužití. Sousloví „nástroj pro práci s historickým vědomím“ však samozřejmě nebyl zamýšlen v tomto smyslu. Historické vědomí je v odborných společenskovědních kruzích vnímáno jako vědomí určitých souvislostí mezi minulostí, přítomností a budoucností, které spoluvytváří postoje lidí k současnosti a budoucnosti, a je nedílnou součástí každé společnosti (Šubrt 2010, 7). Historické vědomí je tedy svým způsobem i časový a kulturní přehled, který každý z nás má,

²⁹⁸ Výrok pochází z knihy J. Brockmana s příhodným názvem Třetí kultura: za hranice vědecké revoluce.

²⁹⁹ Jako příklad námátkou uvedme názvy období – neolit, eneolit, doba halštatská – termíny, kterým veřejnost nerozumí, ale jejich českým ekvivalentům ano a je tak možné je srozumitelně opisovat, aniž by utrpěl přesný obsah sdělení.

a k němuž by mělo patřit i povědomí o počátcích lidstva. Je to termín obecný, který není propojen přímo s etnicitou či národním sebeuvědoměním, ale spíše s určitým časovým a kulturním přehledem a chápáním sebe sama v čase a prostoru, k němuž může archeologie značnou měrou přispět. I tak ovšem odpovědi na tuto otázku přinesly zajímavé podněty.

Jako v archeologické obci podceňované téma se ukázala souvislost vztahu člověka a jeho životního prostředí a potenciál archeologie přispívat k environmentální výchově. Jak jsme si však uvedli v úvodních kapitolách a ukážeme i nadále³⁰⁰, potenciál je to značný a byla by škoda ho nevyužít. Čím je však tato absence vztahu k tématu způsobena se bohužel z výzkumu zjistit nepodařilo, otázka tedy zůstává otevřena dalšímu průzkumu. Akční výzkum odhalil i další podstatné souvislosti, týkající se například vnímání efektivity jednotlivých prostředků archeologické komunikace, tyto detaily jsou podrobně rozebrány v příloze č. 3.

Závěrem zbývá již jen konstatovat, že respondenti povětšinou chápou svůj obor jakožto vědu, která je úzce provázaná s lidskou společností, a proto jsou si vědomi i jejího komplexního zaměření a role, kterou může v dnešním světě zaujmout. Vnímají širokou škálu témat, kterých se obor dotýká, a přemýšlejí o tom, která z nich by měla být pro potřeby popularizace vybírána a jakým způsobem předávána veřejnosti. Výsledky jsou ovšem ovlivněny tím, že odrážejí odpovědi pouze těch archeologů, kteří jsou v popularizaci různou měrou aktivní. Proto by bylo velmi zajímavé pokusit se získat odpovědi na stejné otázky od stejného množství archeologů, kteří však v popularizaci aktivní nejsou buď vůbec, nebo pouze velmi málo. Porovnáním těchto dvou skupin respondentů bychom pak mohli získat skutečný obraz nazírání celé české odborné obce na vzdělávací obsah, který by archeologie měla předávat současné společnosti, a prostředky k tomu určené. Aktuální absenci tohoto „nepopularizujícího“ vzorku však můžeme vnímat jako nedostatek, na druhou stranu tato situace přinesla jisté výhody. Jednak se tato absence ukázala jako zajímavý námět pro další výzkum, a jednak umožnila samovolné užší vyprofilování cílové skupiny výzkumu, která je svou podstatou pro hodnocení výhledů budoucí popularizace archeologie nejdůležitější. Prostřednictvím tohoto akčního výzkumu jsme se tak pokusili nejen rozpoznat určité vůdčí směry a principy v archeologické popularizaci, ale také zažehnout impuls k jejich evaluaci, přehodnocování a zefektivňování.

³⁰⁰ Např. v kazuistice 5. 3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy.

ZOBEČNĚNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

V této práci jsme si představili určitou koncepci archeologické popularizační praxe, vycházející z interdisciplinárního přístupu. Neznamená to však, že se jedná o jediné správné uchopení, ba právě naopak, různorodost a kreativita jsou na tomto poli vítány. Nicméně některá fakta a procesy zde nastíněné můžeme považovat za osvědčené a můžeme je doporučit k dalšímu užití, testování a úpravám. Protože stejně tak, jako má každá věda určující směr a data, která jsou v současné době relevantní, profesionálně prováděná popularizace by také měla respektovat určité zásady. Naším cílem by však nemělo být jen prezentovat archeologické poznatky samy o sobě, ale používat archeologii jako prostředek vzdělávání v celé řadě témat. Ovšem abychom toho mohli dosahovat, potřebujeme nejprve vzdělat sami sebe v metodách, které nám umožní být efektivními učiteli. Archeologové jsou totiž často do práce s veřejností nuceni, tudíž jejich práce povětšinou postrádá pedagogický aspekt. Ale i ti, kteří to dělají dobrovolně, si jen zřídka vytvářejí plány a postupují dle určitých záměrů a cílů (*Bartoy 2012*, 555-558). Pokud však veřejnosti chceme nabízet naše vzdělávací služby, a dělat to za jejich peníze, musíme se profesionalizovat a věnovat patřičnou pozornost také způsobům vzdělávání.

Stěžejní myšlenkou, kterou bychom si stále v praxi měli připomínat, jsou slova archeologa Cornelia Holtorfa: "Cílem popularizace by nemělo být přimět naše publikum souhlasit s archeologickými závěry o kulturním dědictví a jeho ochraně, ale spíše přizpůsobit naši činnost různým zájmům a hodnotám různých lidí. Jedině tak může být archeologie rozmanitým společenským přínosem, namísto pouhého zprostředkování informací o minulosti (*osobní sdělení Cornelia Holtorfa*³⁰¹). Celkové uchopení role archeologie ve společnosti 21. století nám přehledně shrnuje schéma na obr. 36.

Jakým způsobem lze veřejnosti předávat archeologické poznání tak, aby odpovídalo zde nastíněným hodnotám, jsme si detailně probrali v jednotlivých kapitolách v teoretické rovině i na příkladech dobré praxe. Pro přehledný souhrn výsledků celého výzkumu jsme nejzásadnější myšlenky celé práce shrnuli do 15 bodů, u nichž vždy uvedeme odkazy na příslušné kapitoly, které se danému tématu detailně věnují.

³⁰¹ Sdělení pochází z mailové korespondence a rozhovoru, prováděného autorkou této práce v dubnu 2017.

Obr. 36 (upraveno dle Henson 2011, fig.2)

15 východisek efektivní popularizace archeologie:

1. ARCHEOLOGIE JAKO SLUŽBA SPOLEČNOSTI

Smyslem archeologie by neměla být pouze záchrana a ochrana kulturního dědictví, případně jeho prostá prezentace, ale celý komplex činností, významných a prospěšných v celospolečenském měřítku. Prostřednictvím poznatků z archeologie lze rozvíjet a posilovat historické vědomí společnosti, národní a kulturní identitu i individuální znalosti a dovednosti. Učení se o různorodosti kultur minulosti a současnosti je nezbytné pro život v pluralistickém světě a archeologie je systematickým způsobem, jak se tyto informace dozvídat a předávat je dále do společnosti (Franklin – Moe 2012, 577). Za tímto účelem je nezbytná snaha o porozumění době, lidem i jednotlivým cílovým skupinám, s kterými v rámci popularizace pracujeme.

- Kap. 2. 1 Archeologie a česká společnost v 21. století
- Kap. 2. 3 Opomíjené aspekty popularizace oboru

2. ENVIRONMENTÁLNÍ VÝCHOVA ARCHEOLOGII

Archeologie se dotýká také vztahu člověka a jeho životního prostředí. Moderní vědecké metody dnes přinášejí stále podrobnější poznatky o jeho vývoji a působení lidské činnosti na přírodu. Její využívání minulými populacemi může být pro dnešní společnost v některých případech zdrojem inspirace, jindy zase odstrašujícím příkladem. Považujeme za významné, že prostřednictvím archeologie můžeme pomoci udržet ve společnosti témata přirozeného koloběhu života a schopnosti člověka přežít. V době, kdy děti již mnohdy neví, odkud se bere maso, mléko či kožené výrobky, jak a kde se pěstují plodiny či jak se rozdělává oheň, by mělo být v zájmu nás všech tyto podněty vracet do vzdělávání. Citlivá integrace environmentálních témat do popularizace archeologie je i vzhledem k aktuálním světovým trendům více než žádaná.

- Kap. 2. 3. 2 Archeologie jako prostředek rozvoje společnosti
- Kap. 4. 4 Ožívání minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history
- Kap. 5. 3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy
- Kap. 5. 5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola

3. ZKOUMAT MINULOST – MYSLET NA SOUČASNOST

Naším cílem není prezentovat minulost jako fakta odtržená od současné reality, ale propojovat dnešní generace s těmi minulými. Archeologie pomáhá lidem hledat jejich vlastní kořeny, objevovat, co mají společného, odpovídat na otázky o původu věcí a jevů, ukazovat prapůvodní, avšak stále funkční procesy technologické i sociální. Obzvláště účinnou metodou je konfrontace s jim blízkými konkrétními jevy a předměty, která často přiměje jedince k reflexi své vlastní doby a života.

- Kap. 5 Akční výzkum vybraných forem archeologické popularizace

4. DIDAKTICKÁ TRANSFORMACE ARCHEOLOGICKÝCH PRAMENŮ A MNOHOST FOREM

Studium a porozumění principům didaktiky zkvalitňuje a prohlubuje popularizaci snad v každém oboru. Při plánování i realizaci archeologických popularizačních aktivit je nezbytné přemýšlet nad obsahem, tedy tím, co danou aktivitou chceme sdělit, a také nad formou sdělení. Podle toho volíme prostředky, kterými náš obsah předáme zvoleným cílovým skupinám. Základem však vždy musí být kvalitní a odborně vyhovující obsah. Co se týče forem popularizace, díky jejich početnosti nelze stanovit ty nejlepší, naopak, osvědčila se jejich pestrost a vzájemné propojování.

- Kap. 3 Didaktická transformace jako základ efektivní popularizace
- Kap. 5 Akční výzkum vybraných forem archeologické popularizace

5. ZÁKLADNÍ PEDAGOGICKÉ PRINCIPY

Pedagogických škol a směrů je dnes mnoho, proto není snadné zvolit z nich ten nejvhodnější pro aplikaci v archeologické popularizaci. V akčním výzkumu i reflektivní praxi autorů této práce se nejvíce osvědčil konstruktivistický přístup na principu humanisticko-kreativního modelu výuky, který koreluje s cíli vymezenými v úvodu práce a vede k rozvoji kritického myšlení. Jako nezbytné se ukázaly také aktivizační metody vycházející ze

zážitkové pedagogiky a využívající hands-on přístup a objektové učení, které podporují interaktivitu a zároveň jsou vizuálně atraktivní.

- Kap. 3.1.1 Konstruktivismus a humanisticko-kreativní model výuky v archeologické edukaci
- Kap. 3.1.2 Pedagogický slovníček archeologa-popularizátora
- Kap. 5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola
- Kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie

6. PŘÍNOS STRATEGICKÉHO PLÁNOVÁNÍ

Efektivní popularizace je systematickou a dlouhodobou prací, která vyžaduje koncepční přístup a plánování. Tvorba edukační a komunikační strategie by měla být součástí práce každého muzejního pedagoga, lektora či archeologa-popularizátora, neboť tvoří teoretickou oporu i praktickou pomůcku. Umožňuje s archeologickými prameny pracovat komplexně a vede k celistvé a srozumitelné prezentaci artefaktů, lokalit, regionu, či tématu.

- Kap. 4.1 Význam a tvorba edukační a komunikační strategie v archeologii
- Kap. 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov – Pičhora
- Kap. 5.2 Případová studie Krumbenowe

7. PRÁCE S INTERPRETACÍ

Primární archeologické prameny jsou základem každé kvalitní popularizační aktivity. Jejich interpretace by však neměla být ani příliš generalizována, ani za účelem srozumitelnosti ohýbána a upravována. Zároveň bychom také měli poskytovat lidem z řad široké veřejnosti prostor k vlastnímu zamyšlení nad interpretací pramenů, které jim předkládáme, a nesnažit se zodpovědět všechny nastíněné otázky.

- Kap. 4.2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace
- Kap. 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy
- Kap. 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov – Pičhora

8. SÍLA NARATIVU

Příběhy jsou odnepaměti tím nejmocnějším způsobem předávání informací o minulosti a silným vzdělávacím nástrojem. Archeologie poskytuje nepřeborné množství námětů k vyprávění příběhů z té nejhlubší minulosti, které se však svou lidskou podstatou dotýkají každé doby a mohou ovlivnit i tu současnou. Archeologický narativ však vyžaduje dodržování určitých pravidel a velkou dávku odborných, didaktických i vypravěčských schopností, aby nedošlo k dezinterpretaci ani těžkopádnému zjednodušení tématu.

- Kap. 3.6 Různá pojetí konceptualizace archeologického obsahu
- Kap. 4.2 Narativní přístup v kontextu problematiky interpretace
- Kap. 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy
- Kap. 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov – Pičhora
- Kap. 5.7 Popularizace prostřednictvím online článků

9. KOUZLO AUTENTICITY

To, že archeologie čerpá hlavně z hmotných pramenů, je na jednu stranu nevýhoda, z pohledu její popularizace však velký klad. Protože právě artefakty, které byly vytvořeny lidmi žijícími před tisíci lety, mohou být stále součástí našich životů. Lidé minulosti, stejně jako jejich slova, zmizeli již dávno. Ale jejich věci, které formovaly jejich životy, jsou stále přítomné a tvoří přímou, fyzickou a hmatatelnou linii mezi minulostí a současností. To je hodnota autenticity – pouze reálné věci z minulosti mohou vytvořit takové spojení mezi odlišnými dobami, protože se účastní obou (*Lipe 2002, 21*). Veřejnost toto velmi dobře vnímá a právě pravost, originalita a stáří předmětů na lidi působí jako kouzlo. Toto bychom měli mít na paměti a snažit se tento kontakt zprostředkovat v co nejvyšší možné míře.

- Kap. 4.4 Oživování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history
- Kap. 5.2 Případová studie Krumbenowe
- Kap. 5.5 Konceptová analýza edukačního programu Příběh pravěku aneb Co bylo, když nebyla škola

10. MYSLET GLOBÁLNĚ – PRACOVAT LOKÁLNĚ

Popularizaci a vztahu archeologie a veřejnosti obecně je v rámci tzv. public archaeology věnována odborná pozornost po celém světě, proto je důležité se v těchto trendech orientovat a přizpůsobovat je pro naše české prostředí. Globální problémy a tendence také hýbají českou společností, proto bychom je měli sledovat a odpovídat na očekávání a potřeby, které na jejich základě společnost má. Jednou z cest, kde se v tomto ohledu může uplatnit i archeologie, je práce s komunitou. Vzhledem k terénní podstatě a regionální působnosti oboru se právě komunitní archeologie osvědčila jako výtečný nástroj.

- Kap. 2.1 Archeologie a česká společnost v 21. století
- Kap. 4.3 Komunitní archeologie
- Kap. 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov – Pičhora

11. SPOLUPRÁCE A KREATIVITA NA CESTĚ ZA INTERDISCIPLINARITOU

Dnes je interdisciplinární přístup nepostradatelný nejen v samotné vědě, ale i v její popularizaci. V té archeologické bychom měli využívat poznatky nejen ze svého vlastního oboru, ale obsahově čerpat také z dalších příbuzných přírodovědných i společenských disciplín. Při realizaci aktivit je pak výhodné spolupracovat nejen mezi archeologickými či muzejními institucemi, ale navazovat kontakt také se školami, místními spolky, sdruženími či firmami. V duchu moderního a nenuceného působení naší snahy nám velkou službu udělá také kreativní přístup a dlouhodobá spolupráce se zainteresovanými grafiky, filmaři, fotografy či dalšími umělecky zaměřenými jedinci.

- Kap. 4.1 Význam a tvorba edukační a komunikační strategie v archeologii
- Kap. 5.3 Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy
- Kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie
- Kap. 5.8 Intermediální postupy ve videu Když hroby promlouvají

12. ARCHEOLOGIE V DIGITÁLNÍM VĚKU

Chceme-li zachovat archeologii moderní tvář, nemůžeme se vzhledem k podobě současného světa vyhnout digitálním technologiím. Popularizaci bychom jim však neměli podřizovat, ale využít je jako skvělý prostředek ke komunikaci s veřejností, upoutání její pozornosti a nalákání k osobnímu fyzickému kontaktu. Webové portály a sociální sítě by měly být nedílnou součástí naší popularizační práce, což, chceme-li konkurovat aktuální bohaté technologické nabídce, samozřejmě obnáší i jejich studium a znalost práce v tomto prostředí.

- Kap. 4.5 Přínos digitálních technologií a multimédií pro efektivní popularizaci
- Kap. 5.7 Popularizace prostřednictvím online článků
- Kap. 5.8 Intermediální postupy ve videu Když hroby promlouvají

13. LIVING HISTORY JAKO NEJLEPŠÍ REKONSTRUKCE MINULOSTI

Ožívování minulosti je pro svou vizuálně názornou formu atraktivním, a při správném odborném i didaktickém uchopení také velmi efektivním způsobem předávání archeologických poznatků. Mnoho z nás totiž v sobě nosí určitou touhu či volání po odhalování našeho primitivnějšího já, po spojení s dávnou minulostí. Je to přirozená potřeba, která nás jako lidské bytosti odlišuje od zvířat. A právě living history tuto touhu vrátit se ke kořenům a prožít na okamžik (alespoň zdánlivou) realitu našich předků dokáže naplnit. Ovšem k takovému ožívování, ať už v rámci koníčku či profesionální popularizace, je potřeba přistupovat s respektem a zároveň kontrolovat kvalitu takových aktivit, aby kulturní dědictví bylo tímto prostřednictvím předáváno odborným způsobem a tato praxe zachovávána (*Meder – Seipelt – Slanitz 2016*, nestránkováno).

- Kap. 4.4 Ožívování minulosti: archeoparky, rekonstrukce a living history
- Kap. 5.2 Případová studie Krumbenowe
- Kap. 5.4 Edukační práce s germánským pohřebištěm Dobřichov – Pičhora

14. NEPOSTRADATELNÁ EXPERIMENTÁLNÍ ARCHEOLOGIE

Experimentální archeologie jakožto vědecká metoda v průběhu svého vývoje rozšířila nejen své možnosti, ale proměnil se také pohled odborné veřejnosti na ni. Není již jen metodou testování hypotéz, ale také prostředkem otevírání archeologických obzorů. Její neoddělitelnou součástí je dlouhodobá praxe a sbírání zkušeností na poli jednotlivých technologií, které je stěžejní pro archeology samotné, pro výuku studentů a také pro zprostředkování získaných poznatků veřejnosti. Vzhledem k tomu, že experimentální archeologie umožňuje uplatnění celé řady efektivních pedagogických metod, od konstruktivistického přístupu přes zážitkovou pedagogiku až po flow efekt a objektové a činnostní učení, v popularizaci bychom s ní měli počítat.

- Kap. 3.1 Terminologická a teoretická východiska
- Kap. 5.6 Experimentální archeologie a její přínos na příkladu Kurzu experienciální archeologie

15. ZNALOSTI MARKETINGU A PR

Sebekvalitnější popularizační aktivita by nemohla splnit svůj účel, pokud by se nám nepodařilo ji dostatečně rozšířit k cílovým skupinám. Z toho důvodu se vyplatí sledovat nejnovější trendy na poli marketingu a public relations a umět komunikační nástroje využívat.

Archeologie totiž pro veřejnost představuje přitažlivou “značku”, je tedy jen na nás, jestli toho dokážeme využít.

→ Kap. 2.1 Archeologie a česká společnost v 21. století

→ Kap. 4.1 Význam a tvorba edukační a komunikační strategie v archeologii

Náměty na další výzkum

Přesto že se v poslední dekádě podoba popularizace archeologie u nás i ve světě proměnila a její četnost se zvýšila, nesmíme usínat na vavřínech. Tak jako v každém odvětví, propojeném se vzděláváním a komunikací s lidskou společností, zůstává i před námi stále mnoho neznámých a dostatek podnětů ke zlepšování. Jelikož kontinuita mezi praxí, teorií a výzkumem je nezpochybnitelná, a jak jsme si ukázali, přináší dobré výsledky, v nejbližší budoucnosti se budeme zaměřovat na následující body:

- *Zkvalitňování reflektivní praxe a zefektivňování metod*
 - Další studium pedagogických a didaktických metod a jejich aplikace a reflexe v archeologické edukační praxi
 - Tvorba nových a inovace stávajících popularizačních forem a prostředků
- *Evaluace*
 - Nutnost systematické evaluace jednotlivých popularizačních aktivit
 - Tvorba vhodného evaluačního nástroje pro hodnocení dopadu konkrétních aktivit
 - Evaluační analýza jednotlivých prezentačních prostředků
- *Precizace cílových skupin*
 - Prohloubení práce s různými cílovými skupinami
 - Zkoumání způsobů oslovování skupin, které se primárně o historii nezajímají
 - Větší důraz na participaci skupin se zájmem o historii
 - Zkvalitnění práce s komunitami
- *Spolupráce se školami a pedagogy na lokální i celorepublikové úrovni*
 - Nabídka více programů a aktivit pro základní školy
 - Navštěvování školní výuky vlastivědy a dějepisu a podílení se na jejím vylepšování
 - Spolupráce s pedagogy a poskytování teoretických i praktických podkladů, pořádání workshopů
 - Zapojení se do vysokoškolské výuky pedagogů v rámci oblastí dotýkajících se nejstarších období lidské minulosti
- *Spolupráce s dalšími institucemi i jednotlivci popularizujícími archeologii*
 - Organizace workshopů a panelových diskuzí, týkajících se edukačních archeologických metod
 - Společná tvorba aktivit a vzájemná spolupráce
 - Sdílení zkušeností, teoretických i praktických poznatků

- *Prohlubování teorie*
 - Hledání aktuálních odpovědí na klíčové otázky “Proč je archeologie pro společnost důležitá, co jí může přinášet a jaké metody k tomu může používat”
 - Teoretický výzkum pedagogických aspektů popularizace archeologie
 - Analýza možností interpretace v kontextu komunikace s veřejností

- *Výzkumy veřejného mínění*
 - Rozsáhlý výzkum percepce archeologie českou společností
 - Analýza znalostí veřejnosti o prehistorii a jejím vztahu k současnosti u různých cílových skupin

To, co bývalo dříve vnímáno jako prostá a nedostatečně vědecká popularizace (s téměř pejorativním nádechem), se pod vlivem společenského i západního oborového vývoje přerodilo v samostatnou pedagogicky orientovanou archeologickou disciplínu. Proč by se archeologové měli podílet na jejím rozvoji a využívat poznatky a přístupy výše uvedené? Důvod a zdvižený varovný prst zároveň nám poskytuje současný filozof a sociolog Gilles Lipovetsky. Citujme si v samém závěru této práce jeho zhodnocení role kulturního dědictví v dnešní společnosti a zamysleme se, jak můžeme jako archeologové posouvat tento konzumní vztah od spotřeby k reflexi a hlubšímu užítku:

“V době průmyslového využití kulturního dědictví přenechává občan své místo člověku charakterizovanému jako homo consomator. Někdejší slavnostní a “usedlý” styl vzpomínkových aktů a slavností, který usiloval o vytvoření trvalé připomínky přímo na místech majících s událostí či člověkem souvislost, ustoupil stylu povrchnímu a pomíjivému, jenž se vztahuje pouze k samé chvíli konání slavnosti: konferenci, koncertu, výstavě, happeningu, představení či kreativní přehlídce. V muzeích se konají historická představení a archeologická naleziště nabízejí prostřednictvím virtuální simulace rekonstruovaný obraz minulých událostí a života. “Vzpomínková turistika” slaví masový úspěch. Nad díly pocházejícími z minulých dob už tiše a soustředěně nerozjímáme, ale “zhltáme je” za několik vteřin... Slouží jako prostředek k masovému organizování volného času. Jsou vnímána jako přitažlivá podívaná či jako způsob, jak zpestřit volno a “zabít” čas. Oživení zájmu o minulost dokládá nástup nového spotřebního světa a příchod hyperspotřebitele, který neusiluje ani tak o přesné utřídění a uspořádání, jako spíše o neustále nové podněty, chvilkové emocionální prožitky či odpočinkové činnosti.” (Lipovetsky 2013, 103)

8 ZÁVĚR

“My archeologové jsme ztratili dohled na vzdálené horizonty, na to největší téma naší disciplíny. Potřebujeme tvořit pro lidstvo, pro civilizaci, ne jen pro naše kolegy – přátele, i nepřátele.” (Fagan 2010, 203)

V této práci jsme se zaměřili na nové přístupy k popularizaci archeologie v kontextu jejího přínosu pro společnost 21. století. Jako výzkumný problém jsme zvolili didaktickou transformaci archeologických pramenů pro potřeby efektivní popularizace oboru. Tento dosud nespécifikovaný a velmi široký termín jsme však nejprve museli definovat. Z tohoto důvodu jsme celou práci rozdělili na dvě části – teoretickou a praktickou. V první části jsme provedli teoretickou analýzu role archeologie v současné společnosti³⁰² a pokusili se najít další aspekty, které může využití archeologických poznatků širokou veřejností zahrnovat. Zdůraznili jsme, že popularizace archeologie by neměla mít pouze prezentační, ale také silně edukační charakter. Právě vzdělávací hledisko považujeme v této práci za stěžejní, a proto jsme do teoretické analýzy aplikovali také principy oborové didaktiky a muzejní pedagogiky. Domníváme se, že bez těchto esenciálních znalostí a pedagogického smýšlení není možné přibližovat lidem archeologické poznání skutečně efektivně. Nejde totiž o jednosměrnou práci s veřejností, ale o oboustrannou komunikaci, práci pro veřejnost. To byl také jeden z důvodů, proč jsme práci pojali nejen jako odbornou studii, ale také jako inspirativní metodickou pomůcku pro další popularizátory, lektory či muzejní pedagogy.

V úvodu nastíněnou teoretickou základnu založenou na interdisciplinárních poznacích, vycházejících jak z archeologie, tak také z historie, sociologie, filozofie a v neposlední řadě zmíněné muzejní a zážitkové pedagogiky a didaktiky, jsme se dále pokusili dát do souvislosti s konkrétními jevy v archeologické popularizační praxi. Témata, jako je strategické plánování edukačních aktivit, komunitní archeologie, problematika interpretace v rámci archeologického narativu či význam rekonstruování minulosti formou living history a experimentální archeologie, jsme rozebrali nejen teoreticky s využitím nejnovější odborné literatury, ale také modelově na příkladech dobré praxe. První část práce tak dostala jasné obrysy praktického využití a úzké napojení na samotný vědní obor archeologie.

Druhá část práce si kladla za cíl pokračovat v hledání odpovědí na formulované výzkumné otázky a zpřesňovat ty odpovědi, které vyplynuly z předchozí teoretické analýzy. Zaujali jsme strategii triangulace, přičemž jako výzkumné metody jsme zvolili kvalitativní výzkum, akční výzkum a reflektivní praxi, založenou na četných autorčinných popularizačních aktivitách. Tato praktická část detailně představila vybrané formy a metody, s důrazem na jejich souvislosti s cíli vytyčenými v části teoretické. V sedmi různorodých kazuistikách jsme názorně předvedli ucelený interdisciplinární přístup k didaktické transformaci archeologických poznatků pro potřeby efektivní popularizace, včetně konkrétních didaktických metod. Stejně tak jsme se pokusili upozornit na nefunkční řešení či problematické postupy, které je potřeba i nadále zkoumat či upravovat. Z toho důvodu jsme

³⁰² Přičemž středobodem našeho zájmu byla společnost na území České republiky.

také provedli šetření mezi odbornou veřejností a snažili se prozkoumat její pohled na otázky, v této práci probírané. V závěrečném zhodnocení výsledků výzkumu jsme se také věnovali budoucímu vývoji na poli efektivní popularizace a nastínili směry, kterými by se teorie i praxe mohly ubírat. Jedině jednotou a propojením těchto dvou vědeckých přístupů totiž můžeme naši práci s archeologickými poznatky v kontextu celospolečenském posouvat o mnoho úrovní výše.

Za signifikantní považujeme fakt, že veškeré v práci představené aktivity se setkávaly s pozitivním přijetím veřejnosti, které ukazuje na stále přetrvávající zájem společnosti nejen o nejstarší dějiny lidstva, ale také o archeologický obor jako takový. Obzvláště z autorčiniých častých kontaktů s pedagogy základních škol bylo zřejmé, že pociťují absenci metodické podpory výuky pravěkých a raně středověkých období a že její poskytování ze strany archeologů velmi oceňují. Toto považujeme za jeden z nejvýznamnějších momentů celého výzkumného tématu, který dokládá nutnost vzniku dalších odborných prací v této sféře a na nějž je potřeba i nadále navazovat.

V době, kdy mnoho mladých lidí tráví stále více času před obrazovkami monitorů a prostřednictvím sítě uskutečňuje většinu životně důležitých operací, od nákupu jídla a oblečení přes pracovní povinnosti až ke společenským kontaktům a vztahům, má archeologie (stejně jako historie) jedinečnou možnost ukazovat lidem, jaký byl svět v éře předdigitální. V době, která nebyla paralyzována množstvím možností, které by ji uvrhovaly do téměř existenciální krize. Ovšem chceme-li mít takto ambiciózní cíle, společnost musí archeology vnímat ne jako skupinu nadřazených vědců, ale jako partnery v diskuzi, kteří řeší ty samé otázky a problémy, jaké leží v myslích současné veřejnosti. Kromě běžné praxe si tedy neustále musíme připomínat další cíl, a to fakt, že kulturní dědictví nemusí být nezbytně jen zdrojem informací o minulosti, ale může též vést společnost k přemýšlení o její současné a každodenní realitě.

V akademické obci se však stále objevují názory, že diskuze nad metodologií “public archaeology” by rozhodně neměla stát v centru zájmu vědecké disciplíny. S přihlédnutím k celosvětovému vývoji na tomto poli a k argumentům v této práci předloženým však musíme rezolutně konstatovat, že archeologové se sami musí zajímat o roli jejich oboru ve společnosti. Snaha o odbornou, kvalitní a efektivní popularizaci je tedy v jejich vlastním zájmu a toto téma by mělo být předmětem významných celooborových diskuzí. Vzhledem k současnému nastavení financování české vědy totiž budou archeologové dříve či později potřebovat přesně definovat dopad svých projektů a “poskytovat data a hodnocení konkrétních výstupů, která budou určitým způsobem srovnatelná napříč projekty. V opačné situaci se může stát, že přibývající žádosti o granty budou v očích dárců a poskytovatelů financí samy znevýhodněny oproti jiným oborům, které již taková data mají... Zjednodušeně, snižovat význam role společnosti v našem oboru by bylo anachronismem.” (*Gould 2016, 2-5*)

Závěrem si dovolíme drobnou úvahu. Pokud přistoupíme na koncept historického vědomí, který je založen na smysluplném vztahu mezi minulostí, přítomností a budoucností, můžeme ho chápat nejen jako vyjádření našeho vztahu k minulosti a její kontinuity se současností, ale také jako “vědomí budoucnosti” (*Högberg – Holtorf 2014, 2*). Tedy vnímání faktu, že svět, jak ho známe nyní, je tu jen krátkou chvílí, že se během našeho života

proměňuje a že během dalších několika generací bude opět jiný. To, co my jsme schopni vnímat, je tedy jen malý fragment lidské existence. Je možné si představit jiný obor, který by nám připomínal tuto dlouhodobou perspektivu dějin lépe než archeologie? Domníváme se, že stěží. Pídit se po způsobech, jak tuto eminentní vědecko-spoločenskou roli uchopit, by mělo být téměř morální povinností nás – archeologů.

9

SEZNAM PŘÍLOH

Přílohy textové

Příloha č. 1: Kompletní tabulka s hodnocením stanovišť Krumbenowe 2016

Příloha č. 2: Scénář vzdělávacího komiksu Den v životě neolitické ženy

Příloha č. 3: Kompletní analýza výzkumu odborné veřejnosti

Přílohy digitální

Příloha č. 4: Reportáž Kupecká osada Krumbenowe sršela energií (PDF)

Příloha č. 5: Reportáž Poslední cesta Markomana Sigiswerta (PDF)

Příloha č. 6: Video z Krumbenowe 2016

Příloha č. 7: Vzdělávací komiks Den v životě neolitické ženy (PDF)

Příloha č. 8: Video Když hroby promlouvají

Příloha č. 9: Edukační a komunikační strategie Ústavu archeologické památkové péče středních Čech (PDF)

10 POUŽITÁ LITERATURA

Adler, R. 2011: Filmová/audiovizuální tvorba. Proč a jak [online]. Metodický portál RVP [cit. 2014-04-03]. Dostupné z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/10785/FIL-MOVAAUDIOVIZUALNI-VYCHOVA-PROC-A-JAK.html/>>.

Allen, M. 2002: Reaching the Hidden Audience. Ten Rules for the Archaeological Writer. In: Little, B. J. (ed.), *Public Benefits of Archaeology*. Gainesville, 244-251.

Barceló, J. – Forte, M. – Sanders, D. H. (eds.) 2000: *Virtual Reality in Archaeology*. Oxford.

Bartlová, M. (ed.) 2003: *Pop History. O historické věrohodnosti románů, filmů, komiksů a počítačových her*. Praha.

Bartoy, K. M. 2012: Teaching through rather than about: Education in the context of public archaeology. In: Skeates, R. – McDavid, C. – Carman, J. (eds.), *The Oxford Handbook of Public Archaeology*. Oxford, 552-565.

Bauman, Z. 2006: *Humanitní vědec v postmoderním světě*. Praha.

Bay, J. 2005: Představení dánských historických workshopů. *Živá archeologie* 6, 49-50.

Bednář, V. 2011: *Marketing na sociálních sítích*. Praha.

Beneš, J. 1981: *Muzejní prezentace*. Praha.

Beneš, Z. 2010: Mezi dějinami, dějepisectvím a pamětí. In: Šubrt, J. (ed.), *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín, 11-19.

Beneš, Z. 2011: Co je (dnes) didaktika dějepisu? *Pedagogická orientace* 21/2, 193-206.

Beneš, Z. 2013: Co je a co není oborová didaktika. Teze a podněty k diskuzi. [online]. Akreditační komise Česká republika [cit. 2016-04-28]. Dostupné z WWW: <<https://www.akreditacnikomise.cz/cs/oborove-didaktiky/280-co-je-a-co-neni-oborova-didaktika.html>>.

Beneš, Z. 2015: Záchranný archeologický výzkum podhradí hradiště Kolo u Týnce nad Labem, okr. Kolín. *Předběžná zpráva. Archeologie ve středních Čechách* 19(1), 245-253.

Bělohradský, V. 2014: *Společnost nevolnosti*. Praha.

Bonacchi, Ch. 2017: Digital Media in Public Archaeology. In: Moshenska, G. (ed.), *Key Concepts in Public Archaeology*. London, 60-72.

Bosch, A. V. D. – Herik, J. V. D. – Doorenbosch, P. 2009: Digital Discoveries in Museums, Libraries, and Archives: Computer Science Meets Cultural Heritage. *Interdisciplinary Science Reviews*, 34/2-3. 129-138.

Brabcová, A. 2003b: Oživená historie. In: Brabcová, A. (ed.), *Brána muzea otevřená*, Náchod, 288-379.

Brdička, B. 2008: Konektivismus – teorie vzdělávání v prostředí sociálních sítí [online]. Metodický portál RVP [cit. 2016-02-27]. Dostupné z WWW: <<http://spomocnik.rvp.cz/clanek/10357/KONEKTIVISMUS-TEORIE-VZDELAVANI-V-PROSTREDI-SO-CIALNICH-SITI.html>>.

Brockman, J. 2008: *Třetí kultura: za hranice vědecké revoluce*. Praha.

Brockmeyerová-Fenclová, J. – Čapek, V. – Kotásek, J. 2000: Oborové didaktiky jako samostatné vědecké disciplíny. *Pedagogika XLX*, 23-37.

Březinová, H. – Poppová Urbanová, K. 2009: Fragments of textile on a bronze vessel from the Roman period from Řepova. *Archeologické rozhledy LXI*, 101-117.

Břicháček, P. 1995: Český Krumlov, okr. Český Krumlov. *Výzkumy v Čechách 1990–1992*, 58–59.

Bureš, M. 2005: Archeologie a veřejnost. In: Šmolíková, M. – Bureš, M. a kol. (eds.), *Veřejná archeologie I., Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost*, Praha, 33-38.

Bureš, M. – Pařez, J. 2008: Mezinárodní letní škola archeologie v Čechách a dva příklady výzkumu a netradičního oživení archeologických lokalit. In: *Veřejná archeologie o. s. – Villa Nova Uhřetínov o. s., Veřejná archeologie II., Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost*, Praha, 11-25.

Bureš Vichová, J. – Škrdlantová, M. – Drábková, K. 2016: Konzervování archeologického textilního nálezu z Velimi. *Konzervátorská zpráva Ústavu chemické technologie restaurování památek VŠCHT*. Praha.

Capitani, A. de 2002: Die jungsteinzeitliche Seeufersiedlung Arbon/Bleiche 3. Funde. *Archäologie im Thurgau 11*. Frauenfeld.

Carman, J. 1995: Interpretation, writing and presenting the past. In: Hodder, I. (ed.), *Interpreting Archaeology. Finding Meaning in the Past*. New York, 95-99.

Ciejka, K. 2012: Using social media and new technologies in the popularization and promotion of archaeology. In: Chowanec, R. (ed.), *Archaeological Heritage: Methods of Education and Popularization*. Oxford, 53-58.

Cobb, H. - Croucher, K. 2014: Assembling archaeological pedagogy. A theoretical framework for valuing pedagogy in archaeological interpretation and practice. *Archaeological Dialogues* 21/2, 197-216.

Coles, J. 1979: *Experimental Archaeology*, London.

Colomer, L. 2002: Educational facilities in archaeological reconstructions. Is an image worth more than a thousand words? *Public Archaeology*, vol. 2, 85-94.

Čašková, B. 2015: Vliv efektu flow na prožívání, chování a zkušenost člověka. Praha: Univerzita Karlova. Nepublikovaná diplomová práce.

Černý, M. 2013: Konektivismus: síťové učení jako imperativ informační společnosti [online]. Masarykova univerzita [cit. 2016-02-28]. Dostupné z WWW: <http://is.muni.cz/el/1421/podzim2013/VIKBA14/um/Konektivismus_media4u.pdf>.

Čížmář, M. 2006: Detektor ano, nebo ne? *Archeologie a detektory kovů. Archeologické rozhledy* 58, 284-290.

Čtverák, V. 1999: Osídlení okolí hradiště Závist od mohylové kultur střední dob bronzové po časný latén. *Archeologie ve středních Čechách* 3, 101-112.

Daniels, V. - Deviése, T. - Hacke, M. - Higgitt, C. 2014: Technological insights into madder pigment production in antiquity. *The British Museum Technical Research Bulletin* vol. 8, 13-28.

David, N. - Kramer, C. 2001: *Ethnoarchaeology in Action*. Cambridge.

Deady, E. 2014: Discussion on Experimental versus Experiential Archaeology. [online]. EXARC Manuals [cit. 2016-09-22]. Dostupné z WWW: <<http://journal.exarc.net/issue-2015-1/mm/discussion-experimental-versus-experiential-archaeology>>.

Dočekal, V. 2012: Prožitkové, zážitkové, nebo zkušenostní učení? *e-Pedagogium* 1/2012, 9-17.

Dolák, J. 2011: Digitalizace z pohledu muzeologie. In: Buriánková, M. - Komárková, A. (eds.), *Muzea, autorský zákon a digitalizace. Sborník příspěvků*. 1. vyd. Praha, 74-78.

Dolák, J. 2012: *Prezentace archeologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. Nepublikovaná dizertační práce.

Doonan, R. - Boyd, M. 2008: CONTACT: Digital Modelling of Object and Process in Artefact Teaching. In: Chatterjee, H. (ed.), *Touch in Museums. Policy and Practice in Object Handling*. Oxford, 107-120.

Dostál, J. 2009: Multimedia, hypertext and hypermedia teaching aids – a current trend in education. Časopis pro technickou a informační výchovu [online]. Olomouc, roč. 3, č. 1 [cit. 20-1-2017]. Dostupné z WWW: <http://www.jtie.upol.cz/clanky_2_2009/multimedialni_hypertextove_a_hypermedialni_ucebni_pomucky.pdf>.

Drda, P. - Rybová, A. 1998: Keltové a Čechy. Praha.

Droberjar, E. 1999: Dobřichov-Pičhora. Ein Brandgräberfelder der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen, Fontes Archaeologici Pragenses 23, Pragae.

Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha.

Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.

Droberjar, E. 2006: Hornolabštit Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje grossromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina). Archeologie ve středních Čechách 10, 599-712.

Drobný, T. 2016: Muzea a senioři. In: Active Ageing jako výzva pro kulturu v ČR. Sborník příspěvků z konference. Praha.

Eichenmann, F. 2015: Využití on-line videa ve vzdělávání. Vysoká škola ekonomická v Praze. Fakulta informatiky a statistiky. Nepublikovaná diplomová práce.

Epos o Gilgamešovi. 4. vydání. Přeložil Lubor Matouš. Praha 1997.

Fagan, B. 2010: Writing Archaeology. Telling Stories about the Past. Walnut Creek.

Falk, J. H. , and Dierking, L. D. 2000: Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning . Walnut Creek.

Faulkner, N. 2000: Archaeology from below. *Public Archaeology* 1, 21-33.

Foltýn, D. a kol. 2008: Prameny paměti. Sedm kapitol o kulturně historickém dědictví pro potřeby výchovné praxe. Praha.

Forrest, C. 2008: Spojení experimentální archeologie a living history ve sféře kulturního dědictví. Živá archeologie – REA 9. 87-90.

Forte, M. 2000: About Virtual Archaeology: Disorders, Cognitive Interactions and Virtuality. In: Barceló, J. – Forte, M. – Sanders, D. H. (eds.), Virtual Reality in Archaeology. Oxford, 247-263.

Fotr, J. - Vacík, E. - Souček, I. - Špaček, M. - Hájek, S. 2012: Tvorba strategie a strategické plánování. Teorie a praxe. Praha.

Fox, K. – Hollis, H. 2005: Virtuální doba ledová. Živá archeologie 6, 47-48.

Franklin, M. E. – Moe, J. M. 2012: A Vision for Archaeological Literacy. In: Skeates, R. – McDavid, C. – Carman, J. (eds.), The Oxford Handbook of Public Archaeology. Oxford, 552-565.

Frei, M. K. – Mannering, U. – Berghe, I. V. – Kristiansen, K. 2017: Bronze Age wool: provenance and dye investigations of Danish textiles. Antiquity 91/357, 640-654.

Frolík, J. – Tomášek, M. 2013: Zkoumání evropské archeologické komunity. Národní zpráva. Praha.

Gallace, A. – Spence, Ch. 2008: A Memory for Touch: The Cognitive Psychology of Tactile Memory. In: Chatterjee, H. (ed.), Touch in Museums. Policy and Practice in Object Handling. Oxford, 163-185.

Giddens, A. 2010: Důsledky modernity. Praha.

Gould, P. G. 2016: On the Case: Method in Public and Community Archaeology. Public Archaeology, 1-18.

Gracová, B. – Labischová, D. 2012: Současná teorie a praxe dějepisného vzdělávání na školách. Pedagogická orientace 22/4, 516-543.

Grossman, A. – Hildebrant, P. – Starak-Juchniewicz, M. 2012: Multifarious transmission of museum lessons in Biskupin in education and popularizing of archaeological heritage. In: Chowanec, R. (ed.), Archaeological Heritage: Methods of Education and Popularization. Oxford, 85-92.

Grömer, K. 2005: Tablet-woven Ribbons from the prehistoric Salt-mines at Hallstatt, Austria – results of some experiments. In: Bichler, P. – Grömer, K. – Hofmann-de Keijzer, R. – Kern, A. – Reschreiter, H. (eds.), Hallstatt Textiles. Technical Analysis, Scientific Investigation and Experiment of Iron Age Textiles. 81-90.

Grömer, K. 2006: Vom Spinnen und Weben, Flechten und Zwirnen. Hinweise zur neolithischen Textiltechnik an österreichischen Fundstellen, Archäologie Österreichs 17/2, 177-192.

*Grömer, K. 2014: Textile materials and techniques in Central Europe in the 2nd and 1st millennium BC (2014). In: *Textile Society of America Symposium Proceedings*. Paper 914.*

Grömer, K. 2016: The Art of Prehistoric Textile Making. The development of craft traditions and clothing in Central Europe. Vienna.

Gruber, M. 2009: E-learning im Museum und Archiv. Saarbrücken.

Gundermann, Ch. 2007: Jenseits von Asterix. Comics in Gschichtsunterricht. Schwalbach.

Haffner, A. 1989: Gräber – Spiegel des Lebens. Zum Totenbrauchtum der Kelten und Römer am Beispiel des Treverer-Gräberfeldes Wederath-Belginum. Mainz am Rhein.

Hargrave, J. - Mistry, R. 2013: Museums in the Digital Age. London.

Harris, S. and Jones, A. M. 2017: Beautiful Things: Textiles and Fibre Artefacts from an Early Bronze Age Cremation, Whitehorse Hill, England. In: North European Symposium for Archaeological Textiles: NESAT XIII, Liberec, Czech Republic, 22-26 May 2017, (In Press).

Havlík, V. 2007: Využití intermediálních postupů v animační praxi. Škola muzejní pedagogiky 6. Olomouc, 87-119.

Hendon, J. A. 2004: Living and Working at Home: The Social Archaeology of Household Production and Social Relations. In: Meskell, L. - Preucel, R. (eds.), A Companion to Social Archaeology. New York. Oxford, 272-286.

Henson, D. 2017: Archaeology and Education. In: Moshenska, G. (ed.), Key Concepts in Public Archaeology. London, 43-59.

Helus, Z. 2014: Edukace jako projev starosti o člověka. Příspěvek k osobnostně rozvíjejícímu pojetí výchovy. In: Jedlička, R. (ed.), Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy. Praha, 13-34.

Hendl, J. 2016: Kvalitativní výzkum. Základní teorie, metody a aplikace. Praha.

Henson, D. 2016: Constructivism in Archaeology Education. [online]. Portál Academia.edu. [cit. 2017-10-7]. Dostupné z WWW: <]https://www.academia.edu/31978851/Constructivism_in_archaeology_education>.

Hermann, J. - Novák, I. - Pecáková, I. 1995: Výzkumy veřejného mínění. Praha.

Hofmann-de Keijzer, R. - van Bommerl, M. R. - Joosten, I. 2005: Dyestuff and element analysis on Textiles from the prehistoric Salt-mines of Hallstatt. In: Bichler et al. (eds), Hallstatt Textiles. Technical Analysis, Scientific investigation and Experiment on Iron Age Textiles, BAR, International series, 135, 69-71.

Holtorf, C. 2007: Can you hear me at the back? Archaeology, communication and society. European Journal of Archaeology, vol. 10, 149-165.

Holtorf, C. 2012: Search the Past – Find the Present. Qualities of Archaeology and Heritage in Contemporary Society. Oxford.

Holtorf, C. 2014: Public Perceptions of Heritage. In: Smith, C. (ed.), The Encyclopedia of

Global Archaeology. New York, 3361-3366.

Holtorf, C. 2015: Are We All Archaeologists Now? Journal of Contemporary Archaeology 2.2, 217-219.

Högberg, A. - Holtorf, C. 2005: Talking people – from community to popular archaeologies. In: Gustafsson, A. - Magnusson Staaf, B. (eds.), Arkeologi splittring eller mångfald? Stockholm.

Hooper-Greenhill, E. 2000: Museums and the Interpretation of Visual Culture. London.

Hooper-Greenhill, E. 2004: The Educational Role of the Museum. London/New York.

Hooper-Greenhill, E. 2007: Museums and Education. Purpose, pedagogy, performance. Oxon.

Hospodářová, I. 2004: Prezentační dovednosti. Praha.

Högberg, A. 2007: The Past is the Present – Prehistory and Preservation from a Children's Point of View. Public Archaeology, vol. 6, 28-46.

Hučínová, L. 2005: Klíčové kompetence v Rámcovém vzdělávacím programu základního vzdělávání [online]. Metodický portál RVP [cit. 2017-10-14]. Dostupné z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/335/KLICOVE-KOMPETENCE-V-RVP-ZV.html%3E/>>.

Hudecová, D. 2003: Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů. Pedagogika 54, 274-283.

Hurcombe, L. 2015: Tangible and Intangible Knowledge: the unique Contribution of Archaeological Open-Air Museum [online]. EXARC Journal 2015/4. [cit. 2016-08-22]. Dostupné z WWW: <<http://journal.exarc.net/issue-2015-4/aoam/tangible-and-intangible-knowledge-unique-contribution-archaeological-open-air-museums>>.

Chlup, T. 2016: Záchranný archeologický výzkum neolitického sídliště ve Velimi (okr. Kolín) v roce 2016. Předběžná zpráva. Archeologie ve středních Čechách 21, 63-72.

Chmela, T. 2013: Archeologie v kontextu rozvoje venkova. Poznámky k metodě LEADER. In: Šmidtová, R. – Popelka, M. – Šmolíková, M. – Bureš, M. (eds.), Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012. Praha, 139-149.

Chowaniec, R. 2012: Archaeology on the Web. Educating children and youth through internet portals. In: Chowaniec, R. (ed.), Archaeological Heritage: Methods of Education and Popularization. Oxford, 37-41.

Isherwood, R. 2011: Community Archaeology: Conceptual and Political Issues. In:

Moshenska, G. - Dhanjal, S. (eds.), *Community Archaeology. Themes, Methods and Practices*. Oxford, 6-17.

Jacobs, E. 2001: Museumspädagogik – Chance für den Tourismus. In: Güntheroth, N. – Vogt, A. (Hg.), *Reiseziel: Museum. Freizeitqualität durch Zusammenarbeit von Museen und Touristik*, München, 110-114.

Jagošová, L. 2013: Evaluace v muzejní edukaci – teoretická východiska. *Museologica Brunensia* 1/2013, 15-21.

Jagošová, L. – Mrázová, L. 2008: Objektové učení jako základ muzejní didaktiky. In: *Muzejní pedagogika dnes*. Olomouc, 225–236.

Jagošová, L. – Jůva, V. – Mrázová, L. 2010: Muzejní pedagogika. Metodologické a didaktické aspekty muzejní edukace. Brno.

Janík, T. 2009: Oborové a předmětové didaktiky. In: Průcha, J. (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha, 656-660.

Janík, T. – Minaříková, E. 2011: Video v učitelském vzdělávání: teoretická východiska – aplikace – výzkum. *Pedagogický výzkum v teorii a praxi*. Svazek 21. Brno.

Janík, T. – Stuchlíková, I. 2010: Oborové didaktiky na vzestupu: přehled aktuálních vývojových tendencí. *Scientia in educatione* 1, 5-32.

Janík, T. a kol. 2013: Kvalita (ve) vzdělávání: obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky. Brno.

Janiš, K. – Ondřejová, E. 2006: Slovník pojmů z obecné didaktiky. Opava.

Jiráček, J. – Wolák, R. 2009: Média a edukační působení na mládež. In: Průcha, J. (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha, 493-497.

Jurečková, V. 2007: Financování a řízení kulturních projektů. In: *Škola muzejní pedagogik* 5. Olomouc, 31-87.

Jůva, V. 2006: Dětská muzea jako nová forma edukace. *Pedagogika* LVI, 395-404.

Jůva, V. 2009: Mimoškolní edukační média. In: Průcha, J. (ed.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha, 282-286.

Kalfatovic, R. M. 2002: Creating a Winning Online Exhibition. Chicago.

Kalicz, N. 1980: Clay Gods. The Neolithic Period and the Copper Age in Hungary. Budapest.

Kelm, R. 2013: 120 Years of Strategies and Experiences in Educational and Handicraft Skills. [online]. EXARC Journal 2013/3. [cit. 2016-08-18]. Dostupné z WWW: <<http://exarc.net/issue-2013-3/mm/120-years-strategies-and-experiences-educational-and-handicraft-skills>>.

Kennedy, R. G. 2002: Foreword. The Value of Archaeology. In: Little, B. J. (ed.), Public Benefits of Archaeology. Gainesville, xiii-xvii. Gainesville.

Keen, S. 2004: All that is solid? Museums and the postmodern. Public Archaeology 5, 185-197.

Kesner, L. 2005: Marketing a management muzeí a památek. Praha.

Kiddey, R. – Schofield, J. 2011: Embrace the Margins: Adventures in Archaeology and Homelessness. Public Archaeology, vol. 10, 4-22.

Kočár, P. – Petr, L. – Chlup, T. a kol. 2016: První výsledky přírodovědných analýz výplní neolitické studny z Velimi (okr. Kolín). In: Hajnalová, M. – Beljak, N. – Pažinová – Šimunková, K. (eds.), Kniha abstraktov 13. Konferencie Enviromentálnej Archeológie. 6.-7. február 2017, Nitra, Slovenská republika.

Kolb, D. A. 1984: Experiential learning: Experience As The Source of Learning and Development. Englewood Cliffs.

Končelová, M. 2010: Sociální a symbolický význam neolitických domů. Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii 11/2010, 32-35.

Korteová, J. 2015: Počátky textilnictví v České republice. Vybrané otázky textilní výroby v závěru doby kamenné na území ČR. Praha. Univerzita Karlova. Nepubl. diplomová práce.

Košta, J. – Opatrná, M. 2014: Dějiny pravěku. Muzea a výuka na základních a středních školách. Muzeum – Muzejní a vlastivědná práce 1/2014, 3-14.

Koťa, J. – Jedlička, R. 2014: Prolegomena k teorii výchovy. In: Jedlička, R. (ed.), Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy. Praha, 11-12.

Krefeld, T. 1994: Der surselvische Wortschatz, die Questione Ladina und die quantitative Arealtypologie. Ladinia. Sfoi cultural dai Ladins dles Dolomites 18, 261-288.

Křivánek, R. – Kuna, M. 2004: Průzkum detektory kovů. In: Kuna a kol. (eds.), Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle. Praha, 185-193.

Kubarek, J. – Trainer, L. 2015: Empowering Museum Educators to Evaluate. Journal of Museum Education 40/1, 3-7.

Kuna, M. 2013: Neústupná archeologie. S Evženem Neustupným o jeho životě v archeologii. Archeologické rozhledy 65, 405-422.

Kuna, M. a kol. 2015: Archeologický atlas Čech. Praha.

Kužel, S. 2003: Interkulturní vzdělávání na cestě k muzeu. In: Brabcová, A. (ed.), Brána muzea otevřená, Náchod, 86-111.

Květina, P. 2004: Mocní muži a sociální identita jednotlivců – prostorová analýza pohřebišť LnK ve Vedrovicích. Archeologické rozhledy 56, 383-392.

Květina, P. 2015: Minulost, kterou nikdo nezapsal. Praha.

Kysela, J. 2011: Středomořské importy z oppida Třísov. Archeologické výzkumy v jižních Čechách Sv. 24, s. 163-190.

Lacina, L. – Kotrba, T. 2015: Aktivizační metody ve výuce. Příručka moderního pedagoga. Brno.

Langer, J. 2005: Evropská muzea v přírodě. Praha.

Laščíková, L. 2015: Reflexe a popularizace archeologie v médiích. Praha: Karlova univerzita. Nепublikovaná diplomová práce.

Lažová, J. 2016: QR kódy a jejich využití v muzeích a památkových objektech. In: Šobáňová – Lažová (eds.), Muzeum versus digitální éra. Olomouc, 241-243.

Levstik, L. S. – Barton, K. C. 2011: Doing History. New York.

Líbal, R. 2008: Využití didaktických prostředků při výuce (se zaměřením na e-learningový systém). Rukopis magisterské diplomové práce uložený na Fakultě aplikované informatiky Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně.

Lička, M. – Hložek, M. 2011: Antropomorfní soška kultury s lineární keramikou z Chabařovic, ok. Ústí nad Labem. Archeologie ve středních Čechách 15, 35-49.

Lipe, W. D. 2002: Public Benefits of Archaeological Research. In: Little, B. J. (ed.), Public Benefits of Archaeology. Gainesville, 20-28.

Lipovetsky, G. 2013: Hypermoderní doba. Od požitku k úzkosti. Praha.

Little, B. J. 2007: Historical Archaeology. Why the Past Matters. Walnut Creek.

Lord, B. – Lord, G. D. (eds.) 2003: The Manual of Museum Exhibitions. Walnut Creek, Lanham, New York, Toronto, Oxford.

- Lunerová, J. 2007: Archeologická muzea v přírodě. Brno: Masarykova univerzita. Nepubl. bakalářská práce.*
- Macků, R. 2011: Informal Education – Animace ve výchově nebo sociální práce? E-Pedagogium roč. 11, 1/2011. 9-17.*
- Macháček, J. 1991: Ke smyslu archeologie na prahu třetího tisíciletí. Archaeologia Iuvenis V, 10-11.*
- Macháček, J. 2015: O Velké Moravě, archeologii raného středověku i o nás samých. Archeologické rozhledy 67, 464-494.*
- Malina, J. 1980: Metody experimentu v archeologii, Studie AÚ ČSAV v Brně 8, sv.1, Praha.*
- Maňák, J. 2009: Pedagogická teorie a vzdělávací praxe. In: Průcha, J. (ed.), Pedagogická encyklopedie. Praha, 639-644.*
- Maňák, J. – Švec, V. 2003: Výukové metody. Brno.*
- Mareš, J. 2015: Tvorba případových studií pro výzkumné účely. Pedagogika 65/2, 113-142.*
- Marshall, Y. 2002: What is community archaeology? World Archaeology, vol. 34(2). Community archaeology, 211-219.*
- Maršálek, D. 2014: Šíře poslání muzeí v přírodě. Rekonstrukce a prezentace archeologických objektů III, 42-45.*
- Mathieu, J. 2002 (ed.): Experimental Archaeology: Replicating Past Objects, Behaviors and Processes. Oxford.*
- Maslowski, N. – Šubrt, J. 2014: Úvodem. In: Maslowski, N. – Šubrt, J. a kol., Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám. Praha, 7-11.*
- McDavid, C. 2004: Towards a more democratic archaeology? The Internet and public archaeological practice? In: Merriman, N. (ed.), Public archaeology. London, 159-187.*
- McGhee, F. 2012: Participatory Action Research and Archaeology. In: Skeates, R. – McDavid, C. – Carman, J. (eds.), The Oxford Handbook of Public Archaeology. Oxford, 213-229.*
- McManamon, F. P. 2000: Archaeological messages and Messenger. Public Archaeology 1,5-20.*
- McNeill, H. 2011: The Use of Archaeology as Alternative Education. In: Moshenska, G. – Dhanjal, S. (eds.), Community Archaeology. Themes, Methods and Practices. Oxford, 80-89.*

McNiff, J. – Whitehead, J. 1988: Action Research: Principles and Practice. London.

Meder, T. – Seipelt, J. – Slanitz, S. 2016: Living History as an Instrument for Historical and Cultural Exchange in German Archaeological Open-Air Museums: An Online Survey Defines Present Status [online]. EXARC Journal 2016/4. [cit. 2017-05-09]. Dostupné z WWW: <<http://journal.exarc.net/issue-2016-4/int/living-history-instrument-historical-and-cultural-exchange-german-archaeological-open-air-museums>>.

Merimman, N. 2004: Introduction: diversity and dissonance in public archaeology. In: Merimman, N. (ed.), Public Archaeology. London, 1-19.

Mikešová, V. 2012a: Archeologie a veřejnost – vztah vědního oboru a laické veřejnosti. Rukopis magisterské diplomové práce uložený na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha.

Mikešová, V. 2012b: Využití průzkumů veřejného mínění pro potřeby zjištění vztahu mezi archeologií a veřejností v ČR. Živá archeologie 14/2012, 66-69.

Mikešová, V. 2012c: Standardy v prezentaci digitalizovaných sbírek. Muzeum 50/2, 59-63.

Mikešová, V. 2014: Přínos multimédií a digitálních technologií pro popularizaci archeologie. Muzeum 1/2014, 14-21.

Mikešová, V. 2015: Popularizace archeologie v 21. století: Proč, jak a pro koho? Archeologie ve středních Čechách 19/2, 883-888.

Mikešová, V. 2016a: Oborová didaktika jako základ efektivní popularizace archeologie. Archeologie ve středních Čechách 20/2, 517-532.

Mikešová, V. 2016b: Poslední cesta Markomana Sigiswerta. Živá historie 11/2016, 22-25.

Mikešová, V. – Maršálek, D. 2017: A Course in Experiential Archaeology at an Archeopark as a Part of Active University Education [online]. EXARC Journal [cit. 2017-11-08]. Dostupné z WWW: <<https://exarc.net/issue-2017-1/aoam/course-experiential-archaeology-archeopark-part-active-university-education>>.

Mikešová, V. – Opatrná, M. a kol. 2014: Edukace a prezentace archeologického kulturního dědictví. Certifikovaná metodika. Vznik v rámci projektu NAKI 12DF Archeologie na dosah.

Mikešová, V. – Vélková, L. 2013: Příspěvek k prezentaci oboru na internetu. Archeologie na dosah – nový portál Národního muzea. In: Šmidtová – Popelka – Šmolíková – Bureš (eds.), Veřejná archeologie. Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012, Praha, 165-172.

Moravec, M. 2008: Archeologie a cestovní ruch. Plzeň: Západočeská univerzita. Nepublikovaná diplomová práce.

Morgan, D. L. 2001: Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu. Boskovice.

Moshenska, G. (ed.) 2017: Key Concepts in Public Archaeology. London.

Moshenska, G. - Dhanjal, S. 2011: Introducing: Thinking about, talking about, and doing community archaeology. In: Moshenska, G. - Dhanjal, S. (eds.), Community Archaeology. Themes, Methods and Practices. Oxford, 1-4.

Moshenska, G. - Thornton, A. 2010: Public Archaeology interviews Neal Asherson. Public Archaeology 9, 153-165.

Motyková, K. - Droberjar, E. 2005: Třebusice – významné germánské pohřebiště z doby římské v Čechách. Praha.

Müller, K. 2008: Doba kamenná na televizních obrazovkách. Úspěšný program o „živé vědě“ v německé televizi. Živá archeologie 9, 82-86.

Nelson, A. G. - Cohn, S. 2015: Data Collection Methods for Evaluating Museum Programs and Exhibitions. Journal of Museum Education, vol. 40/1, 27-36.

Neustupný, E. 2000: Archeologie ve třetím tisíciletí. Archeologické rozhledy 52, 412-416.

Neustupný, E. 2005: Vysokoškolská archeologie. Archeologické rozhledy 57, 381-389.

Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.

Němec, J. 2009: Edutainment – fenomén mimoškolní edukace. In: Průcha, J. (ed.), Pedagogická encyklopedie, Praha, 498-502.

Olthoff, D. 2012: Adult Education in Archaeological Open-Air Museums. [online]. EXARC Manuals [cit. 2016-08-18]. Nestránkováno. Dostupné z WWW: <<http://exarc.net/manuals/adult-education-archaeological-open-air-museums-reader>>.

Opravil, E. 1979: Rostlinné zbytky z Mohelnice. Časopis Slezského muzea A28, 97-109.

Outram A. K. 2005: Magisterské studium experimentální archeologie na Exeterské univerzitě. Živá archeologie 6, 44.

Paardekooper, R. 2013: The Value of an Archaeological Open-Air Museum is in its Use Understanding Archaeological Open-Air Museums and their Visitors. Exeter.

Parkan, F. a kol. 2008: Výchova ke vztahu ke kulturně historickému dědictví. Metodická

příručka. Praha.

Pavů, I. 2011: Společnost na neolitickém sídlišti Bylany. Status a role artefaktů. Praha.

Pavů, I. – Vavrečka, P. 2012: Rekonstrukce neolitických domů a jejich 3D zobrazení. Živá archeologie 14/2012, 82-88.

Pavů, I. – Zápotocká, M. 2008: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.

Pavúk, J. 1981: Umenie a život doby kamennej. Bratislava.

Petersson, B. – Narmo, L. E. 2011: A Journey in Time. In: Petersson, B. – Narmo, L. E. (eds.), Experimetal Archaeology – Between Enlightenment and Experience. Lund, 27-48.

Petty, G. 2008: Moderní vyučování. Praha.

Píč, J. L. 1896-1897: Žárové hroby na Pičhoře u Dobřichova, Památky archeologické a místopisné XVII, 479-515.

Pleinerová, I. 1986: Březno: Experiments with building old slavic houses and living in them, Památky archeologické LXXVII, 104-176.

Pleinerová, I. 1991: An experimental station at Březno near Louny (NW Bohemia), Archaeology in Bohemia 1986-1990, Praha, 256-259.

Podzimek, M. 2014: Výchova, spiritualita a duchovní krize západní civilizace. In: Jedlička, R. (ed.), Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy. Praha, 85-107.

Popelka, M. – Šmolíková, M. 2003: Archeologie pro laickou veřejnost. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 3, 153-156.

Porr, M. – Alt, K. W. 2006: The Burial of Bad Dürrenberg, Central Germany: Osteopathology and Osteoarchaeology of a Late Mesolithic Shaman's Grave. International Journal of Osteoarchaeology 16, 395-406.

Preissová Krejčí, A. 2013: Narativní analýza. In: Gulová, L. – Šíp, R. (eds.), Výzkumné metody v pedagogické praxi. Praha. 12-37.117-138.

Prensky, M. 2009: Homo Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom [online]. Wisdom Page [cit. 2016-02-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.wisdompage.com/Prensky01.html>>.

Průcha, J. 2005: Moderní pedagogika. Praha.

Průcha, J. – Walterová, E. – Mareš, J. 2009: Pedagogický slovník. Praha.

Pye, E. 2007: The Power of Touch. Handling objects in Museum and Heritage Contexts. Walnut Creek.

Radovanovic, I. 2000: Houses and burials at Lepenski Vir. European Journal of Archaeology 3, 330-349.

Rauerová, M. 2016: Archeologie a turismus v regionu Ústí nad Labem. Praha: Karlova univerzita. Nepubl. diplomová práce.

Reid, P. 2011: Performance or participation: the relationship between local communities and the archaeological domain. In: Moshenska, G. - Dhanjal, S. (eds.), Community Archaeology. Themes, Methods and Practices. Oxford, 18-27.

Remišová Věšíňová, K. 2010: Genderová analýza v interpretaci neolitických sociokulturních jevů. Praha: Karlova univerzita. Dizertační práce.

Retalis, S. 2008: State of the Art Comics in Education. Project Deliverable Report [online]. EduComics Project [cit. 2017-01-29]. Dostupné z WWW: <http://www.educomics.org/material/deliverables/Deliverable1_StateoftheArt.pdf>.

Shanks, M. - Hodder, I. 1995a: Processual, postprocessual and interpretive archaeologies. In: Hodder, I. (ed.), Interpreting Archaeology. Finding Meaning in the Past. New York, 3-29.

Schlabow, K. 1962: Textilfunde der Eisenzeit in Norddeutschland. Neumünster.

Schlenker, R. - Bick, A. 2007: Steinzeit – Leben wie vor 5.000 Jahren. Das Begleitbuch zum ARD-Vierteiler. Stuttgart.

Schöbel, G. 2005: Odpovědnost v interpretaci prehistorického života metodou modelů v životní velikosti. Živá archeologie 6, 51-54.

Siemens, G. 2014: Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age síť [online]. E-learn Space [cit. 2016-02-28]. Dostupné z WWW: <<http://www.elearnspace.org/Articles/connectivism.html>>.

Skeates, R. - Carman, J. - McDavid, C. 2012: Introduction: Questioning Archaeology's Place in the World. In: Skeates, R. - McDavid, C. - Carman, J. (eds.), The Oxford Handbook of Public Archaeology. Oxford, 1-10.

Sklenář, K. 1993: Družina profesora Píče. Národní muzeum a zlatý věk neprofesionální archeologie v Čechách. Sborník Národního muzea – řada historická, sv. 47, č. 3-4, 1-50.

Sklenář, K. 2003: Bohové, hroby a učitelé. Cesty českých spisovatelů do pravěku. Praha.

Smejtek, L. 2011: Osídlení z doby bronzové v Kněževsi u Prahy. Praha.

Smetánka, Z. 2004: Archeologie a experiment. Dějiny a současnost 22, 2-5.

Smith, C. (ed.) 2014: The Encyclopedia of Global Archaeology. New York.

Smith, C. - Burke, H. 2007: Archaeology to Delight and Instruct. Walnut Creek.

Sokol, P. 2013: Kulisa, kopie, návrat do minulosti? Úvaha nad silnými a slabými stránkami archeoskanzenů pohledem odborného návštěvníka. In: Šmidtová, R. – Popelka, M. – Šmolíková, M. – Bureš, M. (eds.), Veřejná archeologie. Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012. Praha, 189-202.

Sones, W. 1944: The comics and instructional method. Journal of Educational Sociology 18, 232-240.

Soukup, V. 2004: Dějiny antropologie. Encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie. Praha.

South, S. 1997: Generalized Versus Literal Interpretation. In: Jamseon, J. H. (ed.), Presenting Archaeology to the public. Digging for Truths. Walnut Creek, 54-62.

Svatoš, T. 2009: Nové technologie ve vzdělávání. In: Průcha, J. (ed.), Pedagogická encyklopedie, 271-281.

Šedo, O. 2006: Archeologie, archeologové a detektory kovů Poznámky k tématu aneb advocatus diaboli. Archeologické rozhledy 58, 291-301.

Šída, P. 2011: Přejít mezolit-neolit. Existuje kulturní kontinuita či diskontinuita? A kládeme si vůbec správné otázky? Praehistorica XXIX, 359-367.

Šíp, R. 2013: Nové paradigma vědy, nové paradigma pedagogického výzkumu. In: Gulová, L. – Šíp, R. (eds.), Výzkumné metody v pedagogické praxi. Praha. 12-37.

Šobáňová, P. 2012: Muzejní edukace. Olomouc.

Šobáňová, P. 2015a: Vzdělávací obsah v muzejní edukaci. Olomouc.

Šobáňová, P. 2015b: Muzejní expozice jako edukační médium. Olomouc.

Šobáňová, P. - Johnová Čapková, M. 2015: Plánování edukačních aktivit v muzeu. Od strategického plánu k přípravě edukačního programu. Olomouc.

Šobáňová, P. - Lažová, J. a kol. 2016: Muzem versus digitální éra. Olomouc.

Štauber, B. 2000: Archeologický skanzen Březno a jeho muzejní využití. (Re)konstrukce

a experiment v archeologii 1, 149-150.

Štrach, P. 2007: Tvorba výukových a výzkumných případových studií. *Acta Oeconomia Pragensia* 15/3, 22-36.

Šťastná, J. 2003: Místní společenství – komunita – jako výchozí kontext aktivit muzea. In: Brabcová, A. (ed.), *Brána muzea otevřená*, Náchod, 122-131.

Šubrt, J. a kol. 1998: Kapitoly ze sociologie veřejného mínění. Teorie a výzkum. Praha.

Šubrt, J. 2010: K otázce historického vědomí (Úvodem). In: Šubrt, J. (ed.), *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín, 7-9.

Šubrt, J. – Pfeiferová, Š. 2010a: Nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí. In: Šubrt, J. (ed.), *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín, 21-30.

Šubrt, J. – Pfeiferová, Š. 2010b: Pohled na historické vědomí obyvatel České republiky prizmatem kvalitativní metodologie. In: Šubrt, J. (ed.), *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín, 59-70.

Šubrt, J. – Vávra, M. 2010: Které období svých dějin považují Češi za nejvýznamnější? In: Šubrt, J. (ed.), *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín, 81-93.

Šubrt, J. – Maslowski, N. – Lehmann, Š. 2014: Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti. In: Maslowski, N. – Šubrt, J. a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha, 15-30.

Šubrt, J. – Maslowski, N. – Lehmann, Š. 2014: Soudobé teorie sociální paměti. In: Maslowski, N. – Šubrt, J. a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha, 31-45.

Tacitus, P. C.: Z dějin císařského Říma, Antická knihovnička svazek č. 31, přeložili V. Bahník, A. Hartmann, A. Minařík, Praha 1976. Obsahuje spisy *Germania* a *Letopisy*.

Talalay, L. E. 2004: The past as commodity. *Archaeological images in modern advertising*. *Public Archaeology* 3, 209-220.

Tempír, Z. 1982: Zemědělské plodiny a plevele z archeologických nálezů v Březně a Loun. *Vědecké práce Zemědělského muzea* 22, 121-195.

Thér, R. 2000: Centrum experimentální archeologie Všestary. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 1, 164-169.

Thomas, S. 2011: How “stop” started: Early approaches to the metal detecting community by archaeologists and others. In: Moshenska, G. – Dhanjal, S. (eds.), *Community*

Archaeology. Themes, Methods and Practices. Oxford, 42-57.

Tichý, R. 2000: Archeologie bytí. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 1, 212-215.

Tichý, R. 2005: Presentation of Archaeology and Archaeological Experiment. EuroREA 2/2005. 3-119.

Tichý, R. 2014: Archeodidaktika jako alternativa vztahu muzeologie a archeologie. Je prezentace archeologie vědou? In: Sborník k počtě J. Kalfersta. Archeologie východních Čech – Supplementum 1. Hradec Králové, 297-302.

Tomešková, K. 2015: Otevřená klenotnice poznávání. Didaktické analýzy edukačních programů Muzea Komenského v Přerově. Olomouc.

Tomešková, K. 2016: Muzejní pedagogové – naivní snílci nebo připravení pragmatici? In: Kocichová, I. – Žáčková, M. (eds.), Perspektivy české muzejní edukace. Sborník příspěvků z konference. Praha, 14-20.

Trefný, M. – Polišenský, T. 2010: Laténské kostrové hroby z Prahy-Pitkovic. Archeologie ve středních Čechách 14/2, 723-736.

Tringham, R. 2014: Dido and the Basket: fragments towards a non-linear history. In: Brown, S. – Frederick, U. – Clarke, A. (eds.), Object Stories: artifacts and archaeologists. Walnut Creek, 160-169.

Tringham, R. 2015: Creating Narratives of the Past as Recombinant Histories. In: Van Dyke, R. M. – Bernbeck, R. (ed.), Subjects and Narratives in Archaeology. Colorado, 27-54.

Tupý, J. 2005: Průřezová témata [online]. Metodický portál RVP [cit. 2017-10-14]. Dostupné z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/338/PRUREZOVA-TE-MATA.html>>.

Turek, J. 2017: Lukostřelec Surmir (polovina 3. tisíciletí př. Kr.). In: Bárta, M. – Kovář, M. a kol. (eds.), Lidé a dějiny. K roli osobnosti v historii v multidisciplinární perspektivě. Praha, 41-84.

Urbanová, K. – Půlpán, J. 2016: Oblékání pravěku. Litomyšl.

Valenta, J. 2014: Edukační teorie a (tzv. Praktické obory zabývající se osobnostním a sociálním rozvojem. In: Jedlička, R. (ed.), Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy. Praha, 156-187.

VanSledright, B. A. 2011: The Challenge of Rethinking History Education. On Practices, Theories, and Policy. New York.

Vaughn, S. – Schumm, J. S. – Sinagub, J., 1996: Focus group interviews in education and

psychology. Thousand Oaks.

Vassilikopoulou, M. - Boloudakis, M. - Retalis, S. 2007: From Digitised Comics To Digital Hypermedia Comics: Their Use In Education. International Council of Educational Media Annual Conference Nicosia 2007, 21-22.

Vašutová, M. - Schneiderová, A. 2013: Didaktické a psychologické aspekty výuky psychologie na středních školách. Psychologie a její kontexty 4 (1), 84-86.

Vávra, J. 2011: Proč a k čemu taxonomie vzdělávacích cílů? [online]. Metodický portál RVP [cit. 2017-10-13]. Dostupné z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/11113/proc-a-k-cemu-taxonomie-vzdelavacich-cilu-.html/>>.

Vávra, M. - Šťastný, D. 2004: Nové neolitické sídliště ve Velimi – Die neue neolithische Siedlung in Velim. In: Otázky neolitu a eneolitu 2003, 103-107. Praha.

Vavrdová, A. 2009: Význam spolupráce muzea a školy při poznávání regionu. In: Plánka, I. (ed.), Acta musealia – sborník z konference Muzeum a škola aneb Nebojte se muzea, Zlín, 38-40.

Veisová, E., 2009: Možnosti a důsledky kombinace metod v sociologickém výzkumu se zřetelem na metody focus groups a internetového výzkumu. Praha: Karlova univerzita. Nepublikovaná dizertační práce.

Velinský, F. 2007: Jak podat prst a nepřijít o ruku aneb bez médií není archeologie? In: Šmidtová, R. – Popelka, M. – Šmolíková, M. – Bureš, M.(eds.): Veřejná archeologie. Příspěvky z konferencí Archeologie a veřejnost 2007 a 2012. Praha.

Vencl, S. 2000: Archeologie a etika. Archeologické rozhledy 52, 428-441.

Versaci, R. 2001: How comic books can change the way our students see literature: One teacher's perspective. English Journal, 91 (2), 61-67.

Veselý, A. 2009: Analýza naplnění cílů Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (Bílé knihy) v oblasti předškolního, základního a středního vzdělávání [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky [cit. 2017-04-12]. Dostupné z WWW: <www.msmt.cz/file/9399_1_1/>.

Veselý, A. 2013: Co jsou „vzdělávací cíle“? Implikace pro Národní program vzdělávání a Strategii 2020 [online]. Česko mluví o vzdělávání [cit. 2017-04-15]. Dostupné z WWW: <<http://ceskomlivi.cz/arnost-vesely-co-jsou-vzdelavaci-cile/>>.

Vích, D. 2006: Detektory kovů v archeologii: úhel pohledu regionálního archeologa. Archeologické rozhledy 58, 301-306.

Vogt, A. 2001: Museen versus Tourismus. Perspektiven eines Dialogs. In: Güntheroth, N. –

Vogt, A. (Hg.), *Reiseziel: Museum. Freizeitqualität durch Zusammenarbeit von Museen und Touristik*, München, 10-33.

Vlahakis, V. et. al. 2002: Archeoguide: An Augmented Reality Guide for Archaeological Sites. Computer Graphics in Art History and Archaeology 5/2002, 52-60. [cit. 2017-08-31] Dostupné online z WWW<http://webserver2.tecgraf.puc-rio.br/~mgat-tass/ra/ref/RA_Ruinas/01028726.pdf>.

Waidacher, F. 1999: Průručka všeobecné muzeologie. Bratislava.

Walterová, E. 2006: Možnosti využití případové studie ve výzkumu školy [online]. In: Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník referátů 14. konference ČAPV. Plzeň. [cit. 2016-12-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/109/109.pdf>>.

Wilhelm, T. - Oeggl, K. D. 2005: Remains of grasses found with the Neolithic Iceman „Ötzi“. Vegetation History and Archaeobotany 14(3), 198-206.

Wineburg, S. 2001: Historical Thinking and Other Unnatural Acts. Charting the Future of Teaching the Past. Philadelphia.

Wolters, R. 2002: Římané v Germánii. Praha.

Wood, G. 2013: Let's Build a Medieval Tile Kiln – Introducing Experimental Archaeology into the University Curriculum [online]. EXARC Journal 2013/2 [cit. 2016-08-16]. Dostupné z WWW: <<http://journal.exarc.net/issue-2013-2/ea/lets-build-medieval-tile-kiln-introducing-experimental-archaeology-university-curriculum>>.

Yang, L. G. 2003: Strengths of Comics in Education [online]. Comics in education [cit. 2017-01-29]. Dostupné z WWW <<http://www.humblecomics.com/comicsedu/strengths.html>>.

Yin, R. K. 1994: Case Study Research. Design and Methods. New Delhi.

Zatočil, L. 1960: Sága o Vølsuných. Brno.

Zápotocká, M. 1998: Bestattungsritus des Böhmisches Neolithikums (5500-4200 B.C.). Praha.

Zormanová, L. 2012: Výukové metody v pedagogice: Třífázový model učení. [online]. Metodický portál RVP [cit. 2017-10-13]. Dostupné z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/16247/vyukove-metody-v-pedagogice-trifazovy-model-uceni.html/>>.

Zormanová, L. 2017: Didaktika dospělých. Praha.

DALŠÍ ONLINE ZDROJE:

Archaeosoup Productions [online]. Dostupné z WWW: <<http://archaeosoup.com/>>.

Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice [online]. Národní ústav pro vzdělávání [cit. 2017-04-12]. Dostupné z WWW: <http://www.nuv.cz/uploads/nuv/strategicke/Bila_kniha_2001.pdf>

Culture Segments. The international standard segmentation system for arts, culture and heritage organisations [online]. Morris, Hargreaves, McIntyre Insight [cit. 2017-05-18]. Dostupné z WWW: <<https://mhminsight.com/static/pdfs/culture-segments/en.pdf>>.

Grands Sites Archéologiques [online]. Un site du ministère de la culture de la communication. Dostupné z WWW: <<http://www.culture.fr/Multimedias/Grands-sites-archeologiques>>.

Historické myšlení a historická gramotnost [online]. Dějepis v 21. století [cit. 2017-07-]. Dostupné z WWW: <<http://www.dejepis21.cz/historicke-mysleni-a-historicka-gramotnost>>.

Institute on Digital Archaeology Method and Practice [online]. Dostupné z WWW: <<http://digitalarchaeology.msu.edu/>>.

Koncepce účinnější péče o movité kulturní dědictví v České republice v letech 2015-2020 [online]. Ministerstvo kultury České republiky [cit. 2017-04-12]. Dostupné z WWW: <https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/koncepce-2015-2020-1847.doc>.

Last House on the Hill. Practice [online]. Dostupné z WWW: <<http://lasthouseonthehill.org/>>.

Metoda LEADER [online]. Místní akční skupina Partnerství venkova [cit. 2017-04-29]. Dostupné z WWW: <<http://www.maspartnerstvi.cz/metoda-leader/>>.

Národní soustava povolání [online]. Katalog Národní soustavy povolání [cit. 2016-04-28]. Dostupné z WWW: <<http://katalog.nsp.cz/>>.

Portál eSbírky – Kulturní dědictví online [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.esbirky.cz>>.

Portál Europeana Collections Dostupné z WWW: <<http://www.europeana.eu/portal>>.

Portál Ministerstva školství [online]. Ministerstvo školství, tělovýchovy a mládeže. Dostupné z WWW: <www.msmt.cz>.

Projekt Last House on the Hill [online]. Dostupné z WWW: <<http://lasthouseonthe-hill.org/>>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2016 [online]. Národní ústav pro vzdělávání [cit. 2017-10-16]. Dostupné z WWW: <http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2016.pdf>.

Socialbakers: Social Media, Marketing, Statistics and Monitoring [online]. Dostupné z WWW: <<http://www.socialbakers.com/>>.

Tales of Bronze Age Women [online]. The National Museum Denmark [cit. 2017-12- 7]. Dostupné z WWW: <<http://en.natmus.dk/historical-knowledge/research/research-projects/tales-of-bronze-age-women/>>.

Zřizovací listina Ústavu archeologické památkové péče středních Čech [online]. Ústav archeologické památkové péče středních Čech [cit. 2017-06-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.uappsc.cz/wp-content/uploads/2015/11/Z%C5%99izovac%C3%AD-listina-%C3%AAPPSC4%8C.pdf>>.